

Eylül 2024

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

41

Prizren
Eylül - 2024

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ
Prizren, Yıl XXI, Sayı 41 Eylül 2024
BAL-TAM JOURNAL OF TURCOLOGY
Prizren, Volume XXI, Issue 41, September 2024

Yayımlayan / Publisher

BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi adına
For the Center for BAL-TAM, Balkan Turcology Researches
Prof. Dr. Tacida Zubçeviç HAFİZ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Dr. Ayla HAFİZ KÜÇÜKUSTA

Metin Denetimi / Redaction
Martı Esin ŞEMİN TEKİN
Ümran AŞIKFERKİ
Belgin Tezcan AKSU

Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN-Türkiye	Prof. Dr. Michael KİEL-Hollanda
Uzm. Belgin Tezcan AKSU- Türkiye	Prof. Dr. Novak KILIBARDA-Karadağ
Dr. Ferhat AŞIKFERKİ-Kosova	Uzm. Bedrettin KORO-Kosova
Prof. Dr. Evangelina BALTA-Yunanistan	Doç. Dr. Elvira LATİFOVA- Azerbaycan
Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR-Türkiye	Prof. Dr. Mirjana MARINKOVIĆ-Sırbistan
Prof. Dr. Michel BOZDEMİR-Fransa	Prof. Dr. Mihai MAXIM-Romanya
Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEVIĆ-Hırvatistan	Prof. Dr. Tadeusz MAYDA-Polonya
Prof. Dr. Marija DJINDJIĆ-Sırbistan	Prof. Dr. Feti MEHDİU- Kosova
Prof. Dr. Ferit DUKA-Arnautluk	Prof. Dr. Fehim NAMETAK-Bosna-Hersek
Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN-Türkiye	Prof. Dr. İlber ORTAYLI-Türkiye
Prof. Dr. Kerima FILAN-Bosna-Hersek	Prof. Dr. İskender PALA- Türkiye
Prof. Dr. Reşat GÖNÇ-Türkiye	Prof. Dr. İsmail PARLATIR-Türkiye
Prof. Dr. J. L. Bacque GRAMMONT-Fransa	Prof. Dr. Nasimhan RAHMANOV-Özbekistan
Prof. Dr. Eva GUSTAVSSON-İsveç	Prof. Dr. Razik RAFİEV-Özbekistan
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK-Kosova	Akademik Şerbo RASTODER, Karadağ
Prof. Dr. Rukiye HACI-Çin	Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU- Türkiye
Dr. Ayla HAFİZ KÜÇÜKUSTA-Türkiye	Prof. Dr. Uli SCHAMİOĞLU-ABD
Prof. Dr. Cengiz HAKOV-Bulgaristan	Prof. Dr. Gazmend SHPUZA-Arnautluk
Prof. Dr. Hamdi HASAN-Makedonya	Prof. Dr. Elfina SIBGATULINA-Rusya
Prof. Dr. Neriman HASAN- Romanya	Prof. Dr. Hatice ŞAHİN-Türkiye
Prof. Dr. Fadıl HOCA-Makedonya	Prof. Dr. Redžep Skrijelj-Sırbistan
Prof. Dr. M. Metin HÜLOĞLU-Türkiye	Dr. Nail TAN- Türkiye
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV-Kazakistan	Prof. Dr. Vladan VIRIJEVIĆ-Sırbistan
Dr. Hayrettin İVGİN- Türkiye	Prof. Dr. Dursun YILDIRIM-Türkiye
Prof. Dr. Lars JOHANSON-Almanya	Prof. Dr. Güllü YOLOĞLU-Azerbaycan
Prof. Dr. Atilla JORMA-Finlandiya	Prof. Dr. Kâmil VELİEV-Azerbaycan
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN-Türkiye	Prof. Dr. Mirzattin ZAKİYEV-Tataristan

**BAL-TAM TÜRK LÜK BİLGİSİ ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR
DERGİDİR / BAL-TAM JOURNAL OF TURCOLOGY IS AN
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED PERIODICAL.**

Hakem Kurulu / Peer-Review Board:

Prof. Dr. Oktay AHMET, Makedonya
Prof. Dr. Şükrü Halük AKALIN-Türkiye
Prof. Dr. Ebulfes AMANOĞLU-Azerbaycan
Prof. Dr. Ekrem ÇAUŞEVİÇ-Hırvatistan
Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR-Türkiye
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK-Türkiye
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU-Türkiye
Prof. Dr. Marija DJINDJİÇ-Sırbistan
Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN-Türkiye
Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN-Türkiye
Prof. Dr. Kerima FILAN-Bosna-Hersek
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL-Türkiye
Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ-Azerbaycan
Prof. Dr. Cengiz HAKOV-Bulgaristan
Prof. Dr. Neriman HASAN- Romanya
Prof. Dr. Fadıl HOCA-Makedonya

Prof. Dr. Nazim İBRAHİM-Makedonya
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN-Türkiye
Doç. Dr. Elvira LATİFOVA- Azerbaycan
Prof. Dr. Mirjana MARINKOVIÇ-Sırbistan
Prof. Dr. Fethi MEHDİU-Kosova
Prof. Dr. Celi G. NAGİYEV- Azerbaycan
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK-Türkiye
Prof. Dr. Fehim NAMETAK-Bosna-Hersek
Dr. Juten ODA-Japonya
Prof. Dr. İsmail PARLATIR-Türkiye
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU-Türkiye
Prof. Dr. Suphi SAATÇI -Türkiye
Prof. Dr. Elfina SİBGATULINA-Rusya
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN -Türkiye
Prof. Dr. Vladan VIRIYEVİÇ-Sırbistan
Prof. Dr. Güllü YOLOĞLU-Azerbaycan

**BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi, yılda iki defa
olmak üzere mart ve eylül aylarında yayımlanır / BAL-TAM Journal of
Turcology is published biannually in March and September.**

**BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi ve yazarın adı
kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz / It is not permitted to make quotations
without referring to the author or BAL-TAM Journal of Turcology.**

**Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir / Authors themselves are responsible
for their own articles.**

**Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez / The articles sent to the Journal
are not returned.**

**Sanat Yönetmeni / Art Director: Ozan KÜÇÜKUSTA
İngilizce Danışmanı / English Language Consultant
Meral ÜST**

**Web sayfası sorumlusu / Website Editor
Ferhat KARPUZOĞLU**

Baskı / Printing: SİPRINT Basımevi / SİPRINT Printing House

Tiraj / Circulation: 300

**BAL-TAM
Emin Paşa – 17
Prizren – KOSOVA
Tel-Faks: +381 29 231 108
E-mail: info@baltam.org**

•BAL-TAM Türklük Bilgisi, ResearchBib, WorldCat, Scilit, Türk Eğitim İndeksi, ESJI - Eurasian Scientific Journal Index, İSAM, PSISRef - Paradigm Shift Innovations (PSI), Google Scholar tarafından taranmaktadır.

İ Ç İ N D E K İ L E R / CONTENTS

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNUN 100.

YIL DÖNÜMÜ DOLAYISIYLA

Nimetullah HAFIZ

80 Yıl Önce Bükreş'te (Romanya'da) 23 Yıl Önce Prizren'de
Dr. İbrahim Temo'nun Atatürk'e Dair Yayınlanan
"Atatürk'ü Niçin Severim" Kitabına Bir Değınme9

TARİH / HISTORY

Gullu YOLOĞLU

Kosova Türklerinin Törenlerinde Şamanizm İzleri 25

Meryem KAÇAN ERDOĞAN

Priştine Hükûmet Konağı: İnşa ve Tamir Süreci31

Mediya FISHEKQIU

Prizren Muşnikova Köyü Mezarlığındaki Mezar Taşları
Hakkında67

Nimetullah HAFIZ

Kalkandelen'de Harabati Baba Tekkesi Vakıfnamesi83

Altay SUROY

Yücelcilerin Aklanmas107

DİL / LANGUAGE

Emre JILTA

Dil Bilimi ve Bilişim123

EĞİTİM / EDUCATION

Taner GÜÇLÜTÜRK

Osmanlı Döneminde Prizren'de Yüksek Eğitim ve
Öğretim143

ELEŞTİRİ / CRITIQUE

Nimetullah HAFIZ

Tarihsel Olayların Saptırılması,

Abartı ve Tahrifat163

DERLEME / COMPILATION

Ayser LESKOVCİ

Yastık Altındaki Masallar - Prizren’de Anlatılan Sözlü

Anlatım Türlerinden Masallar, Hikâyeler ve Fıkralar205

SANAT / ART

Ozan KÜÇÜKUSTA

Osmanlı Sanatında Kullanılan Akantus Motifinin Anadolu

ve Balkan Coğrafyalarındaki Estetik ve Kültürel İzleri.....231

ETKİNLİKLER / EVENTS

Taner GÜÇLÜTÜRK

Prof. Dr. Nimetullah Hafız “Ziya Gökalp Türkoloji

Çalışmaları Ödül’ne Layık Görüldü247

YAYIMLAR / PUBLICATION

BAL-TAM

Nimetullah Hafız’ın Bir Şiiri Bestelendi.....251

YİTİRDİKLERİMİZ / NECROLOGY

Marija ĐINDIĆ

Ramiz Asker (10. Ocak 1954–23. Mayıs 2024)259

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ.....263

BAL-TAM KÜTÜPHANESİNE GÖNDERİLEN

YAYIMLAR.....265

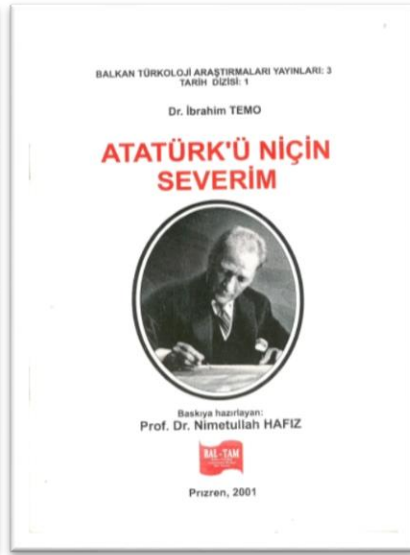
**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNUN
101. YIL DÖNÜMÜ DOLAYISIYLA**

**80 YIL ÖNCE BÜKREŞ'TE (ROMANYA'DA) 23 YIL
ÖNCE PRİZREN'DE DR. İBRAHİM TEMO'NUN
ATATÜRK'E DAİR YAYIMLANAN "ATATÜRK'Ü
NİÇİN SEVERİM" KİTABINA BİR DEĞİNME**

Nimetullah HAFIZ*

Bükreş, 1937

Prizren, 2001

ÖZET

Prizren'deki Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2001 yılında kurulduğundan bu yana Türkoloji alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Merkez, Türk dili, edebiyatı ve kültürü üzerine yoğunlaşan araştırmalarını çeşitli yayınlarla desteklemektedir. Yılda iki kez yayımlanan BAL-TAM Türköllük Bilgisi dergisi, bu çalışmaların önemli bir parçasını oluşturarak 41. sayısına ulaşmıştır. Ayrıca merkez, otuzu aşkın Türkoloji ile ilgili kitap da yayımlamıştır. Bu kitaplar, hem akademik camiaya hem de genel okuyucu kitlesine hitap eden geniş bir içerik

* Prof. Dr. Emekli öğretim üyesi, Prizren/KOSOVA (trhafiz@yahoo.com)

yelpazesine sahiptir. Dr. İbrahim Temo'nun 1937 yılında Romanya'nın başkenti Bükreş'te basılan "Atatürk'ü Niçin Severim" adlı eseri de, 2001 yılında Prizren'deki merkez tarafından yayımlanan önemli eserler arasında yer almaktadır. Bu yıl, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 101. yıl dönümü vesilesiyle, bu değerli kitabın günümüz okuyucularına daha anlaşılır bir biçimde ulaşabilmesi için yeni bir çalışma yapma kararı aldım. Amacım, eseri mümkün olduğunca günümüz Türkçesiyle yeniden yorumlayarak, hem genç okuyuculara hem de daha geniş bir kitleye ulaştırmaktır. Bu sayede, tarihî ve kültürel değerleriyle Atatürk'ün düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamayı hedefliyorum. Böylelikle, Türk kültür ve edebiyatına katkıda bulunan bu tür eserlerin önemini vurgulamış olmayı umuyorum.

Anahtar kelimeler: İbrahim Temo, Atatürk, Türkiye, Atatürkü Niçin Severim.

A REFERENCE TO THE BOOK “WHY DO I LOVE ATATURK” BY DR. İBRAHİM TEMO ABOUT ATATURK, PUBLISHED 80 YEARS AGO IN BUCHAREST (ROMANIA) AND 23 YEARS AGO IN PRIZREN

The Balkan Turkology Research Center in Prizren has carried out important studies in the field of Turkology since its establishment in 2001. The center supports its research focused on Turkish language, literature and culture with various publications. The periodical BAL-TAM Türklük Bilgisi is an important part of these studies and has reached its 41st issue. In addition, the center has published more than thirty books on Turkology. These books have a wide range of content that appeals to both the academic community and the general readership. Dr. İbrahim Temo's work “Why Do I Love Atatürk”, published in 1937 in Bucharest, the capital of Romania, is among the important works published by the center in Prizren in 2001. This year, on the occasion of the 101st anniversary of the foundation of the Republic of Turkey, I decided to conduct a new study to make this valuable book more accessible to today's readers in a more understandable way. My aim is to reinterpret the work in contemporary Turkish as much as possible and to reach both young readers and a wider audience. In this way, I aim to provide a better understanding of Atatürk's thoughts with their historical and cultural values. In this way, I hope to emphasize the importance of such works that contribute to Turkish culture and literature.

Key words: İbrahim Temo, Atatürk, Türkiye, Why Do I Love Atatürk.

Bir Bükreş ziyaretim sırasında, Türk kültürü ve edebiyatına olan ilgim doğrultusunda önemli bir keşif yaptım. Dr. İbrahim Temo'nun 1937 yılında yayımlanan 14 sayfalık "Atatürk'ü Niçin Severim?" adlı kitabını "Biblioteca Academiei Românei"den bulup fotokopisini alarak yanımda getirdim. Bu tür eserleri bir araya getirmek, Türkiye'den uzak geçen çocukluğumdan bu yana içimde büyüyen Türk kültür mirasını geleceğe taşıma arzusunun bir ifadesidir. Topladığım kitaplar ve belgeler, hem geçmişe

olan bağlılığımı güçlendiriyor hem de Türk kültürünün derinliklerini tanıtmam ve buradaki Türk toplumuna aktarmam açısından benim için büyük bir anlam taşıyordu.

2001 yılında Prizren'de, eşim Tacida Zubçević Hafız ile birlikte kısa adı BAL-TAM olan Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'ni kurduğumuzda Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları çerçevesinde Tarih Dizisi 1 olarak Dr. İbrahim Temo'nun "Atatürk'ü Niçin Severim?" kitabını yayımlamayı uygun bulduk. O yıl, Prizren'de "Sultan Murat Kışlası"na yerleşen, başta Albay Kahraman Güneş olmak üzere Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı'nın katkılarıyla bu kitabı hazırlayıp okuyucularımıza sunmayı başardık. Bu eseri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Atatürk, daha hayatta iken Romanya'nın başkenti Bükreş'te yaşayan bir doktorun gözlemleriyle, Atatürk'ün ilkelerini ve ona duyulan saygı ve sevgiyi 65 yıl sonra yeni nesillere iletmek amacıyla yayımladık. Eserin öz değerini yitirmemesi için hiç el sürmeden olduğu gibi yayımlamayı tercih ettik.

Bu kitap, en kısa ama özlü bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'nın dünyayı hayran bırakan, yılmadan ve ölümden korkmadan savaşan, ulusunu kendi yaşamından daha çok seven bir lider olduğunu göstermektedir. 1919 yılında Samsun'a çıkarak Anadolu'ya ulaşan ve dağılmış, perişan bir durumda olan Türk ulusunu bir araya getirip yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk, evlatlarına 100 yıl sonra bile modern ve aydın bir yaşam sağlamayı başarmıştır. Bu eser, onun kararlılığı ve azmiyle sahipsiz kalan Türkiye'yi Avrupa işgalcilerinden kurtarma mücadelesinin önemini vurgulamaktadır.

İşte bu nedenle, Atatürk'ün kurduğu ve Türk ulusuna emanet bıraktığı Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıldönümü vesilesiyle, Dr. İbrahim

Temo'nun bu kısa ama değerli kitabının içeriğini okuyucuya sunmaya karar verdik. Okuyucularımız için daha anlaşılır hâle getirmek amacıyla, eser üzerinde birkaç küçük düzeltme yaparak, bazı Arapça ve Farsça kelimelerin günümüz Türkçesindeki karşılığı olan kelimeleri eklemeyi uygun bulduk.

Dr. İbrahim Temo, 1865 yılında Struga'da doğmuş, askerî doktor ve politikacı olarak tanınan önemli bir şahsiyettir. İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin ilk dört kurucusundan biri ve hatta birincisidir. Arnavutluk'un Mat ilçesinden Mustafaoğlu Murat Ağa'nın oğludur. İlk öğrenimini doğduğu nahiyede yaptıktan sonra İstanbul'a gelen İbrahim Temo, birçok zorluğu aşarak Ahırkapı'daki Tıp İdadisi ve Kuleli Askerî Tıbbiyesi'nden mezun olmuştur. 1893 yılında Gülhane'de iki yıl sürecek göz ihtisasına başlamıştır. 1 Mayıs 1305 (1889) tarihinde Sarayburnu'nda, Gülhane bahçesinde arkadaşları Diyarbakırlı İshak Sükûti, Çerkes Mehmet Reşid ve Arapgirli Abdullah Cevdet ile birlikte el ele tutuşarak hürriyet için mücadele edecek gizli İttihat ve Terraki Cemiyeti'ni kurma girişiminde bulunmuştur. Daha öğrenci iken birkaç defa tutuklanmıştır. Bu gizli kuruluş sıralarında devam eden ve çok gelişen siyâsî faaliyetlerinden ve despotizm aleyhine yazdığı iki beytin ele geçmesinden ötürü 1895'te Romanya'ya kaçmak zorunda kalan İbrahim Temo, ihtisasını orada tamamlayarak Romanya'da doktorluk yapmak izni almış, bir yandan da siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. 1896'dan itibaren İttihat ve Terakki'nin Romanya Köstence-Mecidiye şubesini kuran, Bulgaristan'da Rusçuk, Dobruca, Şumnu, Filibe, Sofya, Kızanlık ve Vidin şubelerinin açılmasını başaran ve "Hareket" gazetesini yayımlayan İbrahim Temo, Paris, Cenevre ve Kahire'deki İttihadçılarla devamlı işbirliği sağlamıştır. Bu dönemde, Türk milliyetçiliğinin yayılması ve hürriyet mücadelesinin desteklenmesi adına önemli adımlar atmıştır. İşkodra ve Tiran'da da Cemiyetin çalışmalarını hızlandıran İbrahim Temo, 15 Aralık 1898'de arkadaşları Şefik, Kadri ve Ebulmukbil ile birlikte Bükreş'te "Saday-i Millet" adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Jön Türklerin her taraftaki gazete, dergi ve propaganda faaliyetlerini sürekli destekleyerek, çevresindeki siyasi etkinliklerin öncüsü olup temelini oluşturmayı hedeflemiştir. 1901 yılında Viyana'ya, 1902'de ise Paris'e giderek arkadaşlarıyla görüşmelerde bulunmuştur. En yakın arkadaşı Doktor Abdullah Cevdet'in 1 Eylül 1904'te Cenevre'de çıkardığı "İctihad" adlı yayın organına ve diğer yayımlara, seyrek de olsa, yazı katkısında bulunmayı ihmal etmemiştir. Hürriyetin ilanından önce Mısır'a gitmiş, Türkiye'de 1908 Meşrutiyet İnkılabı gerçekleşince de İstanbul'a dönmüştür.

Fakat İttihatçıların tutumu ile ümitleri boşa çıkan İbrahim Temo, Dâhiliye Nazırı Talât Bey'in yardımı ile bir süre Darülaceze Müdürü ve

Beyoğlu Sağlık Müfettişi olarak vazife görmüş ise de, muhalefet yapmak üzere tekrar siyasi sahneye çıkma kararı almıştır. Bu sırada, 1906-1907 yıllarında kurulmuş bulunan Selâmet-i Umûmiye Kulübü'ndeki gençlerden de faydalanarak, Türkiye'de ilk demokrat parti olarak kabul edilen Osmanlı Demokrat Fırkasını (Fırka-i İbad) 6 Şubat 1909'da resmen kurmuştur. İdare Heyeti Reisi sıfatı ile partinin 1910'a kadar olan ve 1911 yılındaki faaliyet devrelerinde İttihatçılardan ilgi görmediği için "Cemiyetin eski programına aykırı hareket eden o günkü hükûmet ricalini beğenmemesi sebebi ile ve fırkadan uzaklaşan Türk'ten gayri olanları başka yollara sapmaktan önlemek gayesi ile "İttihat ve Terakki" iktidarına karşı çıkmıştır. Ancak bu yeni partisi ile de beklediği başarıyı sağlayamadığını ve durumun tehlikeli olduğunu görünce, 5 Aralık 1911'den sonra partinin Hürriyet ve İ'tilaf Fırkası'na katılmaya karar verilmesinin ardından, tekrar Romanya'ya dönmek zorunda kalmıştır.

Balkan Harbi'nde Romen Kızıl Haç heyetiyle birlikte İstanbul'a ve Arnavutluk'a gelen İbrahim Temo, Başbakan Mareşal Averescu'nun Ahali Partisi'ne katılmış ve burada Pazarcık teşkilatını düzenlemiş, 1920'de de Romanya Senatosu'na üye seçilmiştir. İbrahim Temo'nun, 1935'te Dobruca doktorları tarafından düzenlenen bir jübile ile 70. doğum yılı kutlanmıştır. İbrahim Temo, 1936'da Yıldız'da Balkanlar İttihadı Tıp Kongresi'ne katılan Romen heyetiyle birlikte son bir defa İstanbul'a gelmiş ve Bursa'yı da ziyaret etmiştir.

Mezarı Romanya'da Mecidiye'de bulunmaktadır.

Yayımlamış olduğu yapıtları şunlardır: Türkiye'de: "Âile Tabibi", "Tagaddî (beslenme)" ve "Devam-ı Hayat ve Kuduz Hastalığı Üzerine Bir Tez" ve Romanya'da: "Türkçe Alfabe", "Türkçe-Romence Mükâleme (Konuşma)", "Tabâbet-i Avam Dersleri", "Atatürk'ü Niçin Severim?", "İttihad ve Terraki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemât-ı Vatanîye ve İnkılâb-ı Millîye Dâir Hâtırâtım".

Biz burada Dr. İbrahim Temo'nun tüm çalışmaları ve yayımlamış olduğu eserlerini bir kenara bırakarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin 101. yıldönümü nedeniyle ilginç bulduğumuz bir konuyu ele almak istedik. Onun 80. yılı, yani Atatürk'ün ölümünden tam bir yıl önce, 1937'de Bükreş'te Atatürk'e dair yayımladığı "Atatürk'ü Niçin Severim" adlı kitapçığını ilgilenenlere sunmak üzere yeniden değerlendirdik. Bu şekilde, Dr. İbrahim Temo'nun Atatürk'e duyduğu sevgi ve saygıyı günümüz okuyucularına ulaştırmayı amaçladık.

İbrahim Temo Türkiye'ye son gelişinde yeni kurulmuş olan Atatürk Türkiyesi'ni iyice görmüş, O sıralarda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün Osmanlı döneminde perişan bir duruma düşmüş Türk ülkesini kurtarıp, uygulamaya koyduğu reformları incelemiş, yeni

Türk alfabesi ile kadın ve erkeklerin kıyafet değişiklikleri sayesinde Türkiye'ye yeniden bir hayat verdiğini gözlemleyerek, 1937 yılında Bükreş'te yayımladığı "Atatürk'ü Niçin Severim" kitabında bu konulara değinerek şunları yazmıştır:

“İşte bundan ötürü Atatürk'ü bütün yürekle severim. Evet severim ve seveceğim, çünkü vatani, uğradığı ve tarihte örneği görülmeyen eski idarenin ve ne oldum delisi beyinsiz bazı İttihadçıların seyyisi olarak koca imparatorluk baştan başa istilâya uğradıktan sonra başka nankör bazı vatandaşlar, başta Patrikhaneleri olmak üzere, miras paylaşmaya kalkışmışlar ve Türkiye'nin her köşesini salhaneye çevirmişlerdi. Hatta başta Halife ve Saray avânesi ve daha acıklısı Türklerden mürekkep bazı partizanlar, şaşkınlar bile bilerek bilmeyerek ateş-i fesâdı körüklemekte idiler. İşte bu toplanıp dağılmış kavgaşasında Atatürk düşmanların gözlerine kül serpererek ulusunun yarımına yetişti ve:

“Nerdesiniz, ey arkası yere değmiyen mazlum millet ”

feryadını kopardı. Az sonra 3 Temmuz 1919'da faaliyete geçti 5 Temmuzda ise hamiyetli kumandanlara, valilere, mutasarrıflara, ileri gelenlere, teşkilatla uğraşan komitelere telgraflar yağdırdı ve muazzam Erzurum Kongresi'ni topladı ve ciddi bir şekilde işe başladı. Millet kımıldadı, galeyana geldi. Köhne Bizans'ta, Rumeli'de, umûm Anadolu'daki Türkler hartekete geçti. Hepimizin gördüğümüz ve bildiğimiz pek büyük fedakârlıklarla kan dökerek Türkiye'nin kurtulmasına sebep oldu. Vakia pek dar! Fakat hudûtlarla yeni ve medeni bir Türkiye meydana geldi.”

diye açıklamalarda bulunmuştur.

Dr. İbrahim Temo yazısının devamında Nâmık Kemâl'in “Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten” cümlesini örnek alarak:

“Mustafa Kemal, altı yüz şu kadar senelik bir cihangîrliğin mahy ve perîşan olduğu, ağlanacak bir günde can çekişen bir milleti:

“Kımıldan, silk yakanı ey koca millet esâretten!”

diyerek feryâd ve îkâzıyla kurtardı. Avrupa'nın “hasta” dedikleri adamı mesîhin kudreti îtîhâsinden yüksek bir azm-i fedâkârî ve bir akıllara şaşkınlık vermekle diriltti. Şimdi Avrupa'ya ve bütün o kendini beğenmiş, bencil ve bedbînlere kötümderlere meydan okuyacak kuvvette bir Türk hükümeti meydana getirdi. Bu hakikat meydanda iken nasıl olur da sevinç yaşları dökerek Atatürk'ü sevmeyelim?!

Diyor ve yazısına devam edip, **“Gerçi yiğit iyi arkadaşlarla iş görür.”** şeklindeki Arnavut atasözünden hareket ederek: **“Atatürk de**

ulusuna karşı en büyük görevini yaptıktan sonra; İdarî, siyasî, iktisadî ve sâir işlerini yoluna koyması için etrafını eyi intihâb etti. Evvela "Lozan" mutlu anlaşmasıyla Türkiye'yi savaştan kurtardı ve İsmet Paşa ile arkadaşları sâyesinde hududları büyük bir başarı ile çizdirdi. Dirilen Türkiye'nin tekrar ölmemesi için, tutacak yeri kalmamış olan o eski pejmürde hükümet şeklinin değişmesi lâzımdı. Koca dâhi düşündü, taşındı, modası geçmiş olan saltanat idaresi yerine Türke lâyük demokratik bir idarenin konması gerekti ve gerekli idi. "Çocuk oyuncuğu hacıyatmaza benzer kürremizin iki milyarı aşkın insan kütlesi içinde yüzde seksen beşi pek a'lâ cumhuriyet idaresi ile idare olunuyor. Biz de eski süprüntüleri atarak, bu yeni ve Türk milletine lâyük tarzı idareyi kabûl edelim ve Arap harflerinden vatani kurtaralım."

diyor ve devamında:

Oy birliği ile Cumhuriyeti i'lân etti ve hürriyete tapanları sevindirdi. Zâten İslâmiyet dahi bu idare şeklini eskiden beri kabûl etmiş idi.

İslâmiyetin, özellikle Türklerin başına musallat olan Sultanlar ya'ni musallat idare İslam alemini asırlarca kana boyamıştı. Mezarı gibi ismi de tarihlerden silinmesi icâb eden Emevî Muaviye ve oğlu Yezîd Aliyullâne hükümdar idaresi usuliyile İslam alemini ve doğu Türklerini asırlarca birbirine boğduran ve son asırlarda Osmanlı târîhini lekelendiren, Türkün yüksek seciyesini Uygur dünyada aşağılık düzeyine indiren o şekl-i idare; bunca fedâkârlıktan sonra, tabîî kabûl olunamazdı; çünkü ikinci bir felâkete nâmzed olurdu.

şeklindeki değerlendirmelerinin ardından:

"Yaşasın Atatürkümüz ve etrafındaki iş erleri, fikirdaşları! Atatürk ve arslan kumandanlar vatani baştan başa vîrâneliğe çeviren bu güzelim Türk ilini saldırganlardan ve dahildeki nankör azınlıklardan temizledikten ve idare şeklini Türk'e lâyük bir kerteye getirdikten sonra, görenek, cehâlet, taassup ve bâhusus bozguncu parmaklarının girmesi neficesi ötede beride baş gösteren ufak tefek kımıldanmaları temizledi ve söz anlamayanlara karşı güç kullanarak esaslı islahat ve düzenlemelere başladı. İslâm dînine giren, buğdaya karışan delice otu gibi zehirli fikirleri, Arap harflerini, bütün muzır şeyleri elemek ve kalburdan geçirmek sırası geldi, bunları da temizledi. "Türk inancı birdir ve Müslümanlık görünüşte değil, özdedir mantık kurallarını unutanlara, fesin Müslümanlık alâmeti olmadığını, fesin de, kırmızı

rengin de öbür başlıklar gibi birer sonradan meydana çıkan şey ve gereği halinde kabûl edilmiş bir başlık olduğunu, fakat cahillerin dîni bir alâmet gibi saymaları sırf araya fesâd sokmaktan ileri geldiğini anlatarak, bu fena fikirleri kafalarımızdan silip süpürdü ve İslâmiyetin hurûfât kabûl etmez kurallarına râayet etti ve Türkleri uygur bir kıyafete soktu”

cümlelerini ekledikten sonra yine:

“Atatürk’ü ve idaresi sistemini nasıl can ve gönülden sevmiyeyim ki, Türk lehçesine kat’iyyen uymayan Semitik (Arap) harfleriyle öğrenim neticesi Türkiye eğitim-öğretim işleri umûmiyetle yerinde sayıp duruyordu. Ben kırk beş seneden beri o eski hurûfâtın değiştirilmesi için çalıştım, baş patlattım, bin türlü propagandalarda buldum, hattâ sonradan bizim Genç Türklerin genç kafalarına sokmağa çalıştım. Bunlara da anlatmak şöyle dursun, bu fikrimden ötürü bazı İttihâdcı arkadaşlar bunca hizmetlerimi hesâba katmayarak beni ölüm ile korkutmağa, hattâ ta’kibe koyuldular ve ikinci def’a olarak vatani terke mecbûr ettiler. Tekrar Romanya’ya avdetimde Dobruca Türk mektepleri için olsun şimdiki Lâtin yeni hurûfâtından pek cüz’î bir farkla bir alfabe tertib ederek muallimlere bir lâyiha ile beraber dağıttım; hatta İstanbul’da neşr olunan ve çıkaran feylesof Abdullah Cevdet Bey’in "İctihâd" dergisiyle de yaymağa çalıştım; çünkü Doktor Abdullah Cevdet de Lâtin harflerinin kabûlü tarafdârı idi. Hangi kafalara anlata bildik. Anlatmak için kurtarıcı bir otoriter kuvvet lâzımdı. Tanrı’ya şükürler olsun ki, o eli, duygusuzların kafasına Kemalist idaresi indirdi ve evlâd-ı vatani; bütün Türklüğü o karga-bacak harflerden kurtardı.

Bazı yanlış düşünenleri yorumlamak istedikleri gibi Lâtin harflerinin kabûlü Avrupalılara benzemek için değil, Türkün öz dilini benimsemek içindir. Vaktiyle Romenler İslavların bu âcib Kiril harflerini kullandılar. Şimdiki Lâtin şeklini kabûl ettikleri sıralarda bütün tutucular ve Ortodoks papasları kıyameti kopardılar. Ulahları "Katolik yapacaksınız" dediler. Fakat her iki mezhep Hristiyan oldukları halde bir Ulah Katolik olmadı. Nerede kaldı ki büsbütün başka ve daha yeni olan Türk İslâmlar bu karakterlerin değişmesiyle dinlerini değiştirmiş olsunlar.”

Yazının devamında, on yıl önce Türkiye'deki okuryazarlık oranının yüzde yirmi beşe çıktığı, önümüzdeki on yıl içinde bu oranın muhtemelen yüzde altmışa ulaşacağı ifade edilmektedir. Kemalist yönetimin, ülkesinin kaynaklarını ve potansiyelini araştırarak, tarımda fenni yön-

temlerin kullanılması, yerli hammadde ile üretim yapılması ve bu ürünlerin ihraç edilmesi konusundaki çabalarıyla birlikte, ülke içindeki gereksinimlerin karşılanmasına yönelik çalışmalara da devam ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu çabalar sonucunda, Türkiye'deki fabrikaların eskisinden on kat daha aktif bir şekilde çalıştığı, demir yollarının Türkiye'nin dört bir yanına uzandığı ve Türk vapurlarının denizlerde sefer yaptığı, deniz, kara ve hava ulaşımının sağlanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin şehir ve kasabaları arasındaki bağlantının güçlendiği hakkında bilgi verdikten sonra:

“İşte az zamanda ne büyük değişiklikler ve ilerlemeler görüldü. Evvelce, yani on sene evvel Türkiye’de okur yazar yüzde yigirmi beşe çıktı. İkinci bir onuncu senede yüzde altmışa çıkacağı muhakkaktır. Kemalist idâresi bununla da kalmadı, erâzisinin üstünü, altını araştırdı. Zirâatin fennî bir surette inkişafına; iptidâî maddelerin yer altından çıkarılması ile dâhilde lüzûmunun fazlasını ihrâc ve bu gelirâtla vatan dâhilinde bulunmayan eşyanın idhâlîne ve paramızın vatanıdan taşraya pek çok çıkmamasına sarf-ı mesâî etti (çalıştı) ve ediyor da! Her tarafta fabrikalar, eskisinden on kat vızır vızır işliyor; şüمندüferler vatanın her köşesine uzatıldı ve uzatılmaktadır; denizlerimizde Türk vapurları seyr ü sefer ediyor. Karadan, denizden, havadan Cumhuriyet şehir ve kasabaları birleşti; sahil ile dâhil, ova ile dağlık yekdiğerleriyle toka ediyor. Vatanın bir kısmında yetmiş mahsûlât, ma’mûlât, olmıyan kısımlarına sevk olunmağa başlandı. Kooperatifler kânûnî bir tarzda yoluna konursa, vatanın her köşesinde bütün mahsûlât ve ma’mûlât cüz’i bir farkla vatanın her tarafında bol bol bulunacak münâkâlât-ı havâiye (hava ulaşımları), telefonlar, telsizler, radyolar günden güne artmaktadır.

Zamanı ve mesafeyi atlaticasna geçme nazariye-i hakîmânesi Türkiye’de de yakında kendini gösterecek, az daha, yaşayanlar mutlu olacaklardır. Bu gibi ilerlemelerde ahâlinin de hükûmete yardımı eklenirse, tabîdir ki, daha ziyâde ilerleriz. Her şeyi hükûmetten beklemek, ağzımızı göklere açarak Allahtan yağmur bekleyerek çapanın sapma, pulluğun boynuzlarına sarılmadan gıda beklemeğe "El ele, el Hakka" Türk darb-ı meselini unutmamalıyız. Böyle çalışmak daha çabuk ilerler ve Garbin (Batının) medeniyet ve hattâ terakkîsini geride bırakırız. Para; küpte, çıkında, durmakla artmaz. Eski devirlere aid fena âdetleri atmaltı; zenginlerimiz yekdiğerine emniyet ederek, servetlerini kooperatif ve sosyete haline koyup işe başlamalı, bu tarzda sây ederek, ufak hükûmetlerinkilerine olsun rekâbet etmeli.

Sanatkâr ve amele kısmı da el ve kol ve akıl ve iz’ân kuvvetlerini

birleştirep topluca faaliyete getirmek için birleşmeli ve çalışmalı. Hü-kûmet bu bâbda ehâlisine tam bir özgürlük vermiştir. Bunu genişletmeli, büyütmeli, kuvvetlendirmek ve bu serbestîye karşı hepimiz Atatürk'ü bütün yürekten sevmeliyiz; ve bu baba-evlâd sevgisini bu yolda göstermeliyiz; çünkü Atatürk, vatani kurtarıdıktan ve her işini yoluna koyduktan sonra tam bir emniyetle serbesiyet verdi. Kendisi hiç korkmadan temiz, açık yüreklilikle ehâlinin içine karıştı. “Ben Türkün babası, her Türk de benim sevgili kardeşim ve evlâdımdır”, dedi ve gerçekten bunu ispat etti.

Geçen sene bazı dalkavukların ve bulanık suda balık avlamak isteyenlerin köylere kadar yayılmak üzere gûya Atatürk'ümüze süikâsd yapılacakmış diye matbûâta, muhtelif makâmata sü-i kasdı lanetleme yollu telgraflar yağdırıp protesto ettirdiler ve ehâliyi, Allah göstermesin, Abdülhâmid devrinde olduğu gibi her şeye inandırmak ve fedâkâr Türkün metânetini kırıp yaltaklanmaya alıştırmak gibi ahvâle meydan vermek istediler. İşte bu propagandayı duyan Türkün atası Mustafa Kemal tam bir asker ve evlâdına inan kuvvetiyle: “Me-sele yoktur, bu yaygaralar kapansın, muhâkeme adâletten ayrılmasın, matbûât şahsıma âid mesâil ile değil, vatanın, milletin ilerlemesi için çalışsın”, ermini verdi ve millete karşı i'timâdını kuvvetleştirdi. Böyle büyüklükler gösteren ve adâlete tapan, efrâd-ı millete tamamiyle inanan Atatürk, böyle uydurmalarla külâh kapmak isteyenleri susturdu.

Eski idare ve zihniyet ananelerıyla derin bir uyuşukluk ve tembelliğe alışan ve "Allah kerim" diyerek semâdan ağızlarına gıdâ ve gönüllerine gnâ bekleyen Anadolu ehâlimize; işte, teşebbüste birer misal olarak nâmlarına nümûne çiftlikleri, ormanları, bağ ve bağçeleri te'sîs ve i'mâr ederek zirâatta, ormancılıkta ilerlemek, arılardan bal toplamak, böceklerden fennî koza ve her şeyden birçok yararlar istihsâl etmek, üzümün yaşından, kurusundan istifade etmek, arpadan bira ve üzümün şirasından fennî ve sıhhî şarap yapıp istifade etmek ve rakıcıları muzır alkol meşrubatından kurtarmak cihetlerini kolaylaştırdı. Traktörlere bindi işletti, pulluğun boynuzlarına yapıştı. Çiftçilere ve fabrikacılara, her türlü müstâhsillere nümûne oldu. Bu hâl tekâmüle girdikten sonra, bütün bu milyonlar dolu serveti millete bahşetti ve “İşte bu tarzda çalışmak gerektir”, dedi. Bu kadar sây ve gayret gösteren ve millete rehber olan koca Atatürk'e nasıl sevgi göstermeyelim?

Fakat?!

Atatürk'ün daha büyük ve emsâlsiz bir erdemliği vardır ki tarihte

örneği yoktur. Bu yüksek karakteri zannedersen pek azımız fark edebilmişiz. Bu büyüklüğün, değil yalnız Türk ırk ve neslinde, Avrupa târihinde bile örneği görülmemiştir. Eski orta ve son karında Osmanlılardan başka bütün Türk teşekkülleri arasında baş olmak, unvan kazanmak, saltanat sürmek hevesleri hemen dâim idi. Bu pek fena zihniyet nefçesi her yerde, her vakit binlerce Türkün telef olmasına, nice köşklerin yerle yeksan, binlerce hanedanın ve insanın sönmesine sebep olmuştu. Hattâ baba oğlunu, oğul babasını, kardeş kardeşi boğazlamak vahşetinden lezzet alırlardı. Tanyo yani meşhur Atillâ'dan tut da, Osmanlı hânedânına kadar geçen tarihî olayları okuyanlarımız bilirler. Ne hacet, son devirlerde Fransızların göklere çıkardıkları o hâris şöhret ve daha doğrusu bir "Donkişot" denilebilen Napoleon Bonapart, o meslek-i askerîye nümüne olması lâzım gelen kumandan Fransanın hürriyeti için çalışan ve konvansiyon ve cumhuriyet idarelerinin idamesine yemin eden bu yüksek subay, Mısır sahralarında, Türkiye'nin Anadolu güney hududlarında yüz binlerce Fransız askerini kıydırmış, Avusturya'ya açtığı budalaca muhârebelerde nice canlar yakmış, bir kuru kanlı tacı başına geçirmek hevesile Rusya'ya açtığı harbde Moskova'ya kadar gidip yarım milyon askerini kıydırmış ve vicdânını ayaklar altına almıştı.

Bu kötü ve uğursuz adam mefkûre denilen insanî karakterinde durmadı, yemînini, vatana karşı verdiği sözünü tutmadı, haraplığa uğrattığı Fransa'nın o soylu ve hürriyetin şerbetine susamış milletin başına Kırâliyet'ten beter olan İmparatorluk unvânını alarak bir büyük bela kesildi. Kardeşlerini, akrâbasını muhtelif milletlere Kırâliyet'e ederek başka milletlerin de hürriyetlerini gasbetti ve ehâlinin ahlâkını bozdu, berbad etti. Nihâyet iki def'a İmparator olup sonradan bir serseri gibi vatanından kovuldu ve sürülen adasında vefât etti.

Fransızlara milyonca adam kırdıran bu vagabond politikası takip eden saltanat budalasını Okyanus sularında unutacaklarına, kin kalıntısını Paris'e nakil ve Envalid Meydanı'na gömdüler. Tarihi lekeleyen Fransa'yı imhâ, komşularını mevki hırsı sebebiyle huzursuz ve Avrupa'nın, Asya'nın, hattâ Afrika'nın rahatını kaçırılan Fransa'ya yeniden bir hanedan kurduran Napoleon Bonapart da bu ejderden, arslan Atatürk'ümüz milyonlar kere büyüktür; çünkü keyfi için kimsenin burnunu kanatmadı, vatani düşman elinden kurtardıktan sonra demokratik bir hükümet-i cumhuriye kurdu ve sözünde durdu, tam bir nâmuslu asker gibi sözünde sebat etti, hak yolundan bir an şaşmadı. Ulu Tanrı kendisini muhafaza etsin, eğer fikrinden caymış ve imzasını yalamış olaydı, hükümeti istediği şekle sokmak elinde idi. Bu kötülük Atatürkümüzün aklına bile gelmedi ve gelmeyecektir de. Hattâ bu sene Millet Meclisi açış konuşmasında umûm sayıylara

karşı: “Kuvvet birdir, o da ulusun ya’nî milletindir” büyük sözü ve tam bir imanla bunu dile getirmesi, Atatürk’ün ne yüksek fikirli bir demokrat olduğunu meydana koymuştur.

İşte böyle büyüklük ve millete karşı sevgi gösteren Hakiki Baba’yı, bu Ulu Önder’i kim sevmez ki ben sevmeyeyim?

Hür ve mes’ûd Türkiye’de yapılacak ve tamamlanacak daha ep-yece medenî işler vardır. Hiç şüphe etmem ki az bir zaman zarfında Türkiye’yi tanılmıyacak bir şekle sokan Atatürk ve mes’ûl arkadaşları bunları da düşünmüştür. Yaşama geçirilmeleri zamân işidir. Biz Tanrı’dan, o büyük kuvvetten Kemalimizin, millet babamızın daha çok yaşamasını dilemeliyiz ki şunları da ikmal etsin:

1. Mezarlığa gömülen şehir ve kasabalarımızı, ez-cümle İstanbul’u ölümler yatağını andıran manzara ve şekilden kurtarıp, diriler yatağı haline koymas.

2. Hükûmet içinde hükûmet şeklinde kalan ve beldelerin i’âmârına, islâhına mâni’ olan zirâat ve hattâ mâliye işlerini karmakarışık bir hâle koyan Evkaf işlerini kat’î bir sûrette hal etmek.

3. Demokrat bir idareye mazhar olan yerlilerimizle, Anavatanın kucacağına atılan göçmenlere, nüfusları nisbetinde daha bolca ve refah içinde, yaşayacak bir tarzda toprak dağıtımı için evvel emirde mükemmel bir erâzî kânûnu, Meclis’ten çıkarmak ve “toprak işleyenindir” dinî kuralını ve her memlekette olduğu gibi yasal zorunluluğunu, eiâzî sahiplerine anlatmak ve buna mukâbil erâzî alanlara bir kullanım hakkı verilmek.

4. Baykuşlara yuva olup, hükûmete ve millete bir faydası kalmayan medreseler, ibadethaneler, tekke ve mescidler düzeltilmeye yaraşır bir hâle konarak muhtelif küçük san’atlar atelyeleri, birer gelirat mukâbilinde ve yâhûd sırf sanayiî yaygınlaştırmasına yardımcı olacak bir tarzda açılacak koperatiflere devretmek ve yâhûd şehir ve kasabalarda sıhhat nokta-i nazarından istifâde için serum ve sâire aşı-hâneleri, pansuman yerleri gibi kullanmak.

5. Vatanın her köşesinde açılan bulvarlara, şoselere, millet bağçelerine, sokaklara, semtlere ve saireye târihî isimler (Türklüğe, vatana, fenne velhasıl insaniyete) hizmet etmiş ünlülerin isimlerini, unvânlarını koyup Kurbağalıdere, Cadıbostan, Kuruçeşme, Selâmsız, Çatladıkapu, Psamatya ve saire gibi ma’nâ ifade etmez isimleri, unvânları silip süpürmek.

6. Medenî memleketlere kısmen olsun benzemek, geçmişi ve millete hizmet edenleri unutturmamak, halde terakkimize, inkılâbımıza, ilme, fenne, edebiyata, yoktan var edilen şeylere yardım edenleri gelecekte vatandaşlara ve ecânibe yabancılara tanıttırmak için büyük meydanlara, belediye bağçelerine, geçitlere, o meşhûr vatandaşın

doğduğu vilâyet veya şehirlerde hizmetine, kıymetine göre ufak, büyük heykelin dikilmesi, hâtrâ levhalar konması için hükûmet tarafından ve belediyelerden ehâlî arasında teşvike yardımcı komiteler teşkîli ve buna benzer daha mühim millî ve dinî girişimler.

Türkiye’imizde bunca ilerlemeyi gören benim gibi yetmişli atlatanlar, vatanın bir kat daha terakkisini görmek için biraz daha yaşarlarsa ne mutlu onlara.”

düşünceleriyle Dr. İbrahim Temo “Atatürk’ü Niçin Severim” adlı son derece değerli eserini bitirmiş oluyor.

KAYNAKÇA

TEMO, İ. (1937). *Atatürk’ü Niçin Severim*, Bükreş.

TEMO, İ. (2001). *Atatürk’ü Niçin Severim*, (Baskıya hazırlayan Prof. Dr. Nimetullah Hafız) Prizren: BAL-TAM Yayınları.

TARİH
HISTORY

KOSOVA TÜRKLERİNİN TÖRENLERİNDE ŞAMANİZM İZLERİ

Gullu YOLOĞLU*

ÖZET

Halkın hayatında dinin etkisi büyüktür, bazen de onları asimilasyondan kurtaran da bu etkidir... Mesela gayrimüslimler arasında yaşayan Müslümanlar bu amaçla kendilerini dış etkenlerden korumak zorunda kalıyorlar, dinlerine daha bağlılar ve etnik kökene bakılmaksızın din kardeşleriyle evlenmeyi tercih ediyorlar. Bunun en bariz örneği Balkanlar...

İslam'ı kabul eden kavimlerin Kur'an-ı Kerim'e dayalı doğum, evlenme ve ölüm törenleri hemen hemen aynıdır. Ancak Türklerin ve kültürü Türk kültürünün etkisi altında oluşan halkların hayatlarında kalan birtakım "İslamiyet öncesi" gelenek, inanç ve tabular da vardır. Kosova Türkleri de bu konuda bir istisna değil... Bu çalışmamızda esas olarak Kosova Türklerinin törenlerini Güney Sibiry Türklerinin şamanizmiyle karşılaştırmalı olarak inceliyoruz. Bunun en önemli nedenlerinden biri, J. Frazer'in de belirttiği gibi, Sibiry Türklerinin şamanizminin "bekâretini" koruyabilmesidir...

Ailenin Türklerin hayatında özel bir yeri vardır. Toplumun temeli ve bileşeni olan her aile, küçük bir devleti andırır. Eski Türklerin devlet yapısının aileye benzemesi tesadüf değildir. Baba (kağan), anne (kağan hatunu) ve onların çocukları (halk) vardı. Böyle bir düşünce var ki ailesini yönetemeyen devleti yönetemez.

Doğumdan ölüme yolculuk eden insan, yaşamı boyunca bölgenin şartlarına göre tarımla, hayvancılıkla uğraşır ve bu bakımdan doğa olaylarını doğru bir şekilde inceler, bir inanç sistemine sahiptir, çeşitli etki ve amaçlarla diğer halkların dinlerini kabul eder. Ancak doğa kültürünün de geniş ölçüde yansıdığı eski inancı unutmaz, daha sonraki dönemlerde bu inancın izleri kabul edilmiş veya ettirilmiş yerleşik dinlerin katı yasakları arasında kendini gösterir...

Anahtar kelimeler: Kosova Türkleri, aile törenleri, mevsimlik törenler, şamanizm, ritüel, din

TRACES OF SHAMANISM IN THE CEREMONIES OF KOSOVO TURKS

* Prof.Dr.Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, Tarih ve Etnoloji Enstitüsü "Türk Halklarının Tarihi ve Etnolojisi" Enstitüsü (Bakü) ORCID: 0000-0002-8312-6148 yologlugullu@gmail.com

ABSTRACT

Religion has a great influence in the life of the people, and sometimes such influence saves them from assimilation... As a rule, for example, Muslims living among non-Muslims in order to protect themselves from outside influences, stick more closely to their religion, and they also prefer marriages with their brothers in faith, regardless of ethnicity. The most obvious example of this is the Balkans...

The ceremonies of birth, marriage, and death based on the Holy Quran of peoples who have adopted Islam are almost the same. However, there are a number of "pre-Islamic" customs, beliefs and taboos that remain in the lives of the Turks and peoples whose cultures have been formed under the influence of the Turkic culture. Kosovo Turks are no exception in this regard... In this article, we mainly study the ceremonies of Kosovo Turks in comparison with the shamanism of South Siberian Turks. One of the main reasons for this, as J. Frazer said, is that the shamanism of the Siberian Turks has been able to preserve its "virginity"...

The family has a special place in the life of Turkic peoples. Each family, which is the foundation and component of society, resembles a small state. It is no coincidence that the state structure of the ancient Turks was similar to a family. There were father (kagan), mother (khatun of kagan) and their children (the people). There is such an idea that a person who cannot manage his family cannot manage the state.

A person traveling from birth to death engages in the agricultural sphere according to the conditions of the region during his lifetime, and in this regard, he studies natural phenomena accurately, owns a belief system, accepts the religions of other peoples under various influences and purposes, but does not forget his old faith, that widely reflects the cult of nature. Later, the traces of the old faith reveal themselves among the strict prohibitions of accepted or imposed religions.

Key words: *Kosovo Turks, family ceremonies, seasonal ceremonies, shamanism, ritual, religion*

Şamanizm, günümüzde bile semavi dinlerin çatısı altında yaşamakta ve zaman zaman bazı törenlerde, gelenek ve göreneklerde kendini göstermektedir. Hristiyan, Müslüman ve diğer dinlere mensup insanların hayatlarında da bunu açıkça görüyoruz. Müslüman Türkler etnik köken yerine dini bağlılıklarını vurgulayarak kimlikleri sorulduğunda "Müslüman" dediler. Bazı yerlerde günümüze kadar gelen bu alışkanlık Balkanları da es geçmiyor...

Beş yüzyıldan fazla bir süre Osmanlı Devleti idaresi altında bulunan Kosova Türklerin beraberinde getirdikleri Türk halk kültürünü de yaymıştır. Anadolu Türk kültürünün etkisi ile de oluşan törenlerde Kosova Türk toplumu örf, âdet ve geleneklerinde, birçok inanç, töre, tören ve ayinlerinde eski şamanizmin izlerini de korumaktadırlar. Sonraki dinlerin, önceki dinin tören ve ayinlerini bastırmaya çalıştıkları, bunu başaramadıklarında da onu kendilerine mal etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Bunu kendine mal etme çabası, o bayrama dini unsurların getirilmesi, dindarlar tarafından bayram vaktinin duyurulması, duaların okunması, mevcut dinin şapellerine gidilmesi, azizlerin ruhlarının anılması şeklinde kendini göstermektedir.

İslam, Hristiyanlık ve Lamaizm'in yasaklarına rağmen bugün bile Türkler buraları ziyaret ediyor, kurban kesiyor, dileklerde bulunuyor, dualar okuyor, Allah'tan aileleri ve kabileleri için güzel bir yaşam, sağlık ve mutluluk diliyorlar. Erkek çocukların sıklıkla öldüğü ailelerde o dönemde çocuğa ismiyle hitap etmek, erkek çocuklarına kız kıyafetleri giydirmek, kulaklarını deldirmek ve küpe takmak vb. doğrudan Şamanizmle bağlıdır.

Yapılan araştırmalar, Şamanizmin uzun süre İslam'la bir arada yaşamasından dolayı günümüzde pek çok şaman inancının ve ritüelinin İslam kisvesi altında "İslamlaştırıldığını" göstermektedir. Böylece Türk-İslam dünyasında tasavvufi İslam denilen yeni ve benzersiz bir kavram ortaya çıkmıştır.

Kosova türklerinin halk inançlarında doğum, evlenme ve ölümle bağlı makalesinde Nuran Malta Muhaxheri de yazıyor: "Bu inançlar arasında eski Türk-Şaman inançlarının izleri de mevcuttur. Bu değerler hem Türk ailelerinin Rumeli topraklarına yerleşmesiyle hem de Osmanlı idaresi, kültür ve medeniyetinin gelişmesiyle yerli halkların Arnavutların, Boşnakların, Romanların, Goralıların ve hatta Sırpaların da kimi gelenek ve göreneklerine işlediği görülmektedir. Alan araştırması sırasında elde edilen verilerden de anlaşılacağı gibi, Kosovalıların doğum ve evlenmeye bağlı bazı âdet ve gelenekleri değişirken ölümle ilgili âdetleri neredeyse hiç değişmemiştir. Doğum ve evlenmeye bağlı âdetlerin birçoğu değişmiş, şartlara ve zamana ayak uyduramayanlar unutulup kaybolmuş veya yerlerini yeni âdetler almıştır. Yaşanan değişim ve dönüşüm, Mamuşalıların hayatın geçiş dönemlerine ait inanış ve uygulamalarını hiçbir şekilde zayıflatmamıştır. Sonuç olarak, Türkiye ile Kosova'da yaşayan Türklerin kültürlerinde ortak özellikler ve büyük benzerlikler vardır. Aynı şekilde eski Yugoslavya halkları, Balkanlar ve Rumeli'de yaşayan insanların kültürleri ile Türk kültürü arasında kimi etkileşimler olmuştur. Bu etkileşme süreci, hâlen devam etmektedir" (Muhaxheri, 2018).

Tabii ki, karşılıklı etkileşme tüm dönemlerde olmuş, bundan sonra da devam edecek. Kosova ve Balkanlardaki Türk inanç, gelenek ve görenek izlerinin Osmanlı öncesi ve Osmanlıyla birlikte intikal eden değerlerle bu coğrafyadaki yaşam biçimlerine işlediği, etkilediği ve karşılıklı etkileştiği görülmüştür (Muhaxheri, 2018).

Kosova türklerinin âdet, gelenek ve göreneklerinin diğer Türk halkları ile karşılaştırmalı araştırılması çok önemlidir. Mesela, Kosova'da halk tarafından çeşitli şenliklerle kutlanan Nevruz, Kırılmaç Fırtınası, Öküz Soğuğu, Nakıs Salı, Ayva Baharı, Hıdrellez, Hıdır Nebi ve Ali Günü gibi bayramlar arasında Azerbaycan'da kutlanmayan bayramlar da var. Onların araştırılması belki de unutulmuş yaddaşımızı yenileyebilir. İlkbaharın gelişi Türkiye'de olduğu gibi bahar bayramlarından önce yani cemrelerin düşmesiyle kutlanmaya başlanır (Gegeoğlu, 2017). Özellikle bahar bayramlarında ateşin yakılması da şamanizmle, şaman odu ile bağlıdır (Yoloğlu, 2018).

Bu inançlar arasında eski Türk-şaman inancından gelenler Türk ailelerinde çocuğa ve loğusa (zağı) kadına yönelik ayinlerde daha çok görülmektedir. Aile törenlerinin bir kolu olan doğum töreni, bebeğin anne rahmine girdiği andan itibaren yetişkinliğe erişinceye kadar gerçekleşen bir dizi gelenek açısından zengindir: Çocuğun doğumu, isim koyma, saçın ilk tıraş edilmesi, dişlerin değişmesi, bacakların açılması vb. Diğer törenlerde olduğu gibi burada da eski ve sonraki dinlerin etkisi açıkça görülmektedir. Düğün töreni sırasındaki birtakım geleneklerden de görülebileceği gibi (çoğunlukla erkek çocuk olmak üzere bir çocuğu gelinin kucağına koymak, fal bakmak, meşe ağacına duvak asmak vb.) akrabalar halâ bu konuyla ilgilenmektedir. Düğün sırasında bile gelinin çocuğunun olacağı, çocuğun kız mı erkek mi olacağı dikkat merkezinde oluyor. Genellikle ailede erkek çocuk tercih edilirdi. Ailede bir çocuğun doğumu zenginlik, para ve mülkün sembolü olarak kabul ediliyordu.

Türk ailelerinde erkek çocukların ölmesi sebebiyle “çocuğun uzun ömürlü olması için, doğan çocuk bir kalbura veya eleğe konulur ve mahalleye çıkarılır, sokaktan ilk geçen kadından göbeğini kesmesi istenir.., nikâhlı olan 40 erkekten para toplanır ve bu paralarla uzun ömürlülüğün simgesini oluşturan mavi taşlı gümüş bir küpe satın alınır ve çocuğun sağ kulağına takılır...” (Gegeoğlu, 2017). B. Gegeoğlu'na göre “çocuğun bir yaşı dolmadan önce saç kesilmez. Hayatında hırsız olmasın diye çocuğun yaşı dolmadan önce tırnakları kesilmez...” (Gegeoğlu, 2017).

Burada şamanizmle yakından ilişkili olan ölümü kandırma ve karıştırma girişimlerine bir kez daha dikkatimiz çekiliyor. Erkek çocukların aile içinde yaşaması için Sibirya'da özellikle Tıva ve Hakas Türkleri

arasında ona kız ismi verilmesi, kız kıyafetleri giydirilmesi, erkek çocukların kulaklarının delinmesi ve küpe (tana) takılması âdettendir. Hamurdan veya kilden çocuk figürü yapıp o çocuğa isim verip "öldürmek", "gömmek", "çalmak" gibi Aldaçı'yı (Azrail'i) kandırmak gibi ritüeller şamanların faaliyet alanına girer.

Kırk gün sonra çocuğun saçının kesilmesi Azerbaycan'da, üç yaşında kesilmesi Tıva'da ve diğer yerlerde kalmaktadır. Üç yaşına kadar erkek çocukların da saçları örülürdü. Ancak tırnaklarının bir yaşına kadar kesilmemesi bir sıra sorunlar yaratabilir diye konuyu açık bırakıyoruz...

Dünyanın başlangıcından bu yana, kendini bilme döneminden günümüze kadar ölüm, insanları ilgilendirmiş, korkutmuş ve üzmüştür. Bir kişinin yaşam aktivitesinin aniden durması, yokluğu çevredeki insanlarda şaşkınlık ve dehşet duygusu uyandırır. Ancak sevdiklerinin sonsuza kadar "kaybolması" fikrini bir türlü kabullenemeyen ilkel insanlar, onların sonraki yaşamları hakkında farklı fikir, inanç ve inanışlar yaratmışlardır.

Şamanizm'e göre cenaze töreni sırasında kötü güçler daha aktif hâle gelir ve yeni kurbanları tutuklar. Onlara bu bahaneyi yaşatmamak için Tölöngitler evde hayatın sıcak olmasını, yiyecek ve içeceğin bol olmasını, sobanın yanmasını, böylece herkesin yiyip içmesini ve konuşmasını sağlamak zorundaydılar. Ne kadar sevseler de ölenin geri dönmemesi için bir takım ritüeller gerçekleştirirdi. "Gider yolun olsun, gelen yolun olmasın!" laneti de, karşı tarafa ölüm dilemekle ilgilidir. Tölöngit Türkleri, defin sırasında merhumun elbiselerinin düğmelerini, boğazını keser, kemerini ters bağlar, çizmelerinin ucunu bıçakla çizer, üzerine keskin, kesici aletler (iğne, balta, bıçak, makas) koymazlardı. Eğer o dünyada ihtiyaç duyulacağını düşünerek bu aletlerden bazılarını bırakmışlarsa, onları kırmışlar ve işe yaramaz hale getirmişlerdir (Tradisionniye, 1981). 19. yüzyılın sonlarında Hakas boylarından Beltirler mezara kırık çömlek, eyer, kesilmiş üzengi, delikli çömlek ve benzeri eşyaları koyarlar ki bu da yukarıdaki şaman inancının bir ifadesidir (Tradisionniye, 1981). Bütün bunları bu dünyada kullanılamaz hâle getirmek, ölenin bir daha dönmemesini dilemekten kaynaklanmaktadır.

Bachat Teleütlerinde merhumun dul eşi saçlarını çözüp göğsüne döker, süslerini çıkarır, elbiselerini giyer ve yüzü duvara dönük otururdu. Kadın yedi gün boyunca akrabalarından birinin dul eşinin gözetimi altındaydı ve hiçbir iş yapmazdı. 40 gün boyunca astarlı bir elbiseyle dolaşan bir kadın, bazen yeni evliliğine kadar yarım yıl boyunca yaka-sız bir elbiseyle yürürdü, saçlarını örer ve iki taraftan başına dolardı, uçlarını düğümledi. Ölen kadının saçları da bu şekilde toplanırdı.

Genel olarak yas töreni sırasında saç çekmek, yüzü yırtmak, kendini dövme gibi eylemler, Türkler de dâhil olmak üzere birçok kavmin eski gelenekleri arasında yer almaktadır. Bu eylemlerin her birinin kökeninde kadim ve ortak bir inancın izleri vardır.

Diğer Türk bölgelerinde olduğu gibi Prizren’de de eve yakın yerde köpeğin uluması, horozun vakitsiz ötmesi, baykuşun evin çatısında ötmesi muhtemel bir ölümün ön belirtisi olarak değerlendirilir. Bir yıldızın kaydığı görülünce de birinin öleceğine inanılır (Eroğlu, 2018).

Kosova Türklerinin örf, âdet ve geleneklerinde, birçok inanç, töre, tören ve ayinlerini araştırınca ortak Türk inançlarının izleri daha açık görünüyor ve bu da araştırmalarımızın bundan sonra da devam ettirileceği anlamına geliyor.

KAYNAKÇA

Malta Muhaxheri, N. (2018). “Kosova Türklerinin Halk İnançlarında Doğum, Evlenme ve Ölüm”, 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi* (20-24 Kasım 2017, Ordu), Cilt: 4. S 389. – S. 238.

Gegeoğlu, B. (2017). Kosova’nın Adet, Gelenek ve Göreneklere – Uluslararası Öğrenci Dergisi, Mayıs Sayı:13, S.4-5.

Yoloğlu, G. (2018) Türk xalqlarının mərasim sistemində Novruzun yeri. – Bakı, “Sabah”, S. 384.

Традиционные и новые обряды в быту народов СССР. М.: Наука, 1981, 183 с.

Eroğlu, E. (2020). Kosova-Prizren Türk Halk Kültüründe Ölüm. – *Eurasian Art and Humanities Jurnal*, Volum:12, S.60-70.

PRIŞTİNE HÜKÛMET KONAĞI: İNŞA VE TAMİR SÜRECİ*

Meryem KAÇAN ERDOĞAN**

ÖZET

*Tanzimat dönemi reformlarının bir uzantısı olarak vilayet merkezlerinin yanı sıra nüfusu yüksek olan sancaklarda da inşa edilen hükûmet konakları, taşrada devletin varlığını ve gücünü simgeleyen yapılar-
dır. Dönemin ve taşra mimarisinin özelliklerini yansıtan bu yapılar, ba-
tılı klasik üslupla inşa edilmiştir. Hükûmet konakları devletin halka
sunduğu hizmetin kurumsallaştığı yapılar olarak devlet törenlerinin,
bayramlaşmaların ve cülus törenlerinin yapıldığı yerler olarak da dik-
kati çekmektedir.*

*Sultan II. Abdülhamit döneminde Kosova Vilayeti'nin merkezi
olan Priştine'de bir hükûmet konağı inşa ettirilmiştir. 1882 yılında in-
şasına başlanılan ve üç katlı bir yapı olarak inşa ettirilen konak idari,
adli ve zaptiye birimleriyle devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yü-
rütülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sultan Mehmet Reşad'ın Ru-
meli seyahatinde konut olarak kullanılmış ve padişahın ikameti için özel
olarak tefriş edilmiştir.*

*Hükûmet konağı, vilayet merkezinin 1888 yılında Üsküp'e nakle-
dilmesi üzerine mutasarrıflık binası olarak kullanılmıştır. Tarihî süreç-
te birçok inşa ve tamir faaliyetine konu olan konak, 1898 yılındaki yan-
gında büyük zarar görmüş, sadece duvarları ayakta kalmıştır. Ayrıca
içindeki evrak ve defterlerin bir kısmı yanmıştır. Bu süreçte memurlar
idari işleri yürütmek üzere kiralık hanelere yerleştirilmiştir. İki yıllık
inşa sürecinin ardından konağın resmî açılışı yapılarak tekrar faaliyete
başlamıştır. Konağın 1907 yılında üst kat tavanı güçlendirilmiş, 1912
yılında kahvehane ve mahzen inşası için harekete geçilmiştir. Ancak
mahzen inşası sonuçsuz kalmıştır. 1912 yılında bölgenin Osmanlı hâki-
miyetinden çıkmasından sonra mimari planlara ve asli özelliklere dik-
kat edilmeden konakta bazı onarımlar ve değişiklikler gerçekleştiril-
miştir. Bunlardan biri de 1975 yılında yapının müzeye dönüştürülmesi*

* Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Ko-
misyonu tarafından desteklenen "Kosova'nın Demografik ve Sosyo-Ekonomik
Tarihi (XV.- XVIII. Yüzyıl)" başlıklı projeden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, meryem@ogu.edu.tr, ORCID
ID:<https://orcid.org/0000-0002-8885-0936>.

amacıyla yapılan tamirattır. Konak, 1999 yılına kadar müze olarak kullanılmış, 2001-2005 yılları arasında ise Kosova Başbakanlık binası olarak hizmet vermiştir. Günümüzde yapı, müze olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Bu çalışma ile Priştine'deki hükümet konağı hakkında literatürdeki yetersiz ve eksik bilgilerin tamamlanması ve konunun bir bütün olarak ele alınması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ana malzemesini İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çeşitli tasniflerde bulunan 50'den fazla arşiv belgesi oluşturacaktır. Bunun yanında salnameler, fotoğraflar, plan ve krokilerden yararlanmak suretiyle yapının ilk inşaa süreci, tefrişatı, tamir ve tadilatı bütün ayrıntılarıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: II. Abdülhamit, Priştine, hükümet konağı, inşaa, tamir

THE CONSTRUCTION AND REPAIR PROCESS OF PRISTINA GOVERNMENT MANSION

ABSTRACT

As an extension of the reforms during the Tanzimat period, government mansions were built not only in provincial centers but also in sanjaks with high populations, symbolizing the presence and power of the state in rural areas. Reflecting the characteristics of the era and rural architecture, these structures were built in a Western classical style. Government mansions also remarked as institutional structures for the services the state provides to the public, and they are notable venues for state ceremonies, celebrations, and enthronement ceremonies.

During the reign of Sultan Abdulhamid II, a government mansion was commissioned in Pristina, the center of Kosovo Province. Construction began in 1882, and the three-story building played an important role in managing relations between the state and society with its administrative, judicial, and police units. The mansion was used as accommodation during Sultan Mehmet Reshad's travels in Rumelia and was specially furnished for the sultan's residence.

After the provincial center was moved to Skopje in 1888, the mansion was used as the headquarters for the district governor. Throughout its historical process, the mansion underwent many construction and repair activities, suffering significant damage in a fire in 1898, leaving only the walls standing. Additionally, some of the documents and ledgers inside were destroyed. During this period, officials were relocated to rented houses to carry out administrative duties. After a two-year construction period, the mansion was officially reopened and resumed operations. In 1907, the upper floor ceiling was reinforced, and in 1912, efforts were made to construct a coffeehouse and a cellar;

however, the cellar construction was never completed. After the region fell out of Ottoman control in 1912, some repairs and alterations were made to the mansion without attention to architectural plans and original features. One such alteration was the renovation in 1975 aimed at converting the building into a museum. The mansion served as a museum until 1999 and as the headquarters of the Prime Ministry of Kosovo from 2001 to 2005. Today, the building continues to be used as a museum.

This study aims to fill the gaps and deficiencies in the literature regarding the government mansion in Pristina and to address the subject as a whole. The main material of the study will consist of over 50 archival documents found in various classifications at the Directorate of Istanbul Ottoman Archive. Additionally, the initial construction process, furnishings, repairs, and renovations of the building will be presented in detail by utilizing yearbooks, photographs, plans, and sketches.

Keywords: *Abdulhamid II, Pristina, government mansion, construction, repair*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla gelinceye idari işler için inşa edilmiş veya bu amaca tahsis edilmiş ayrı kamu binaları bulunmamaktadır. Valiler, eyalet merkezlerinde kendilerine ayrılan veya kiralanmış konakları aynı zamanda devlet işlerini yürüttükleri mekânlar olarak kullanmışlardır. 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi yayımlandıktan sonra idari değişikliklerin bir gereği olarak Osmanlı'da yeni yönetim organları kurulmuş, bu durum, "devlet dairesi" olarak adlandırılan birçok yapının inşa edilmesine sebep olmuştur. Hükûmet konağının bulunduğu meydana sıralanan bu yapılar arasında zaptiye, adliye, belediye, postane, saat kulesi, telgrafhane, hapishane gibi birimler yer almıştır. Meydanın en önemli mimari ögesi ise hükûmet konaklarıdır. Tanzimat dönemi reformlarının bir uzantısı olarak vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde inşa edilen hükûmet konakları, taşrada devletin varlığını ve gücünü simgeleyen yapılardır. Bu yapılar ile devlet, halk için çok daha görünür bir hâle gelmiştir (Konuk Halaçoğlu 2018: 2, 44, 48, 78). Hükûmet konakları devletin halka sunduğu hizmetin kurumsallaştığı yapılar olarak devlet törenlerinin, bayramlaşmaların ve cülus törenlerinin yapıldığı yerler olarak da dikkati çekmektedir (Kurt Ceylan 2021: 33).

Dönemin ve taşra mimarisinin özelliklerini yansıtan bu yapılar, esas olarak 19. yüzyıl Fransız mimarisinden etkilenmiş, ana cephedeki çift giriş merdivenleri gibi bazı neo-barok unsurları sergileyen klasik

bir tarzda tasarlanmıştır. Kat sayısı bodrum, zemin, birinci ve ikinci kat olmak üzere dört kata kadardı. Ana cephede simetrik yerleştirilmiş pencereler ile son derece hafif klasik süslemeler vardı (Navakazi-Jerliu 2019: 76). Hükümet konaklarının ön cephesinde veya avlusundaki anıtsal kapıları üzerinde Arma-i Osmânî, tuğra, ay yıldız ve kitabe gibi sembollere de yer verilmiştir (Konuk Halaçoğlu 2018: 85, 170).

1864 yılından sonra sancak merkezi konumuna gelen Priştine, 1878-1888 yılları arasında Kosova Vilayeti'nin ilk merkezi¹ olmuştur. Vilayet merkezi olmadan önce 2.000 haneden az bir nüfusa sahip olan Priştine, vilayet merkezi olduktan sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Kasabada 1889 yılında çoğunluğu Müslüman olmak üzere 10.638 kişi (Şemsettin Sâmî 1996: 1498), 1896 yılında 12.375 kişi yaşıyordu (1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi: 185; Kiel 2007: 346-347). Vilayet merkezi olduktan yaklaşık dört yıl sonra burada bir hükümet konağı inşası için harekete geçilmiştir. Priştine şehir merkezinde, eski mahalle dokusu içerisine konumlanan konağın kuzeyinde Sultan Murat Camisi, batısında ise Yaşar Paşa Camisi bulunmaktadır. II. Abdülhamit döneminde inşa ettirilen yapının mimarı bilinmemektedir. Konağın avlusunda daha önce saat kulesi ile iki kamu binası mevcuttu. Saat kulesi buradan kaldırılarak Fatih Camisi'ne giden güzergâh üzerine taşınmış, kamu binaları ise yıktırılmıştır. 19. yüzyıl neo-klasik tarzında inşa ettirilen konak idarî, adlî ve zaptiye birimleriyle devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sultan Mehmet Reşat'ın Rumeli seyahatinde konut olarak da kullanılan yapı, padişahın ikameti için özel olarak tefriş edilmiştir (Konuk Halaçoğlu 2018: 198-199, 201, 283).

¹ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde kurulan Kosova Vilayeti, merkezi Sofya olmak üzere Niş ve Priştine'yi kapsıyordu. Ayastefanos Antlaşması ile Sofya'nın Bulgaristan Prensliği'ne bırakılması üzerine Kosova Vilayeti elden çıkmış, Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ne bırakılan topraklar üzerinde merkezi Priştine olan Kosova Vilayeti kurulmuştur. Ancak Priştine, vilayetin merkezi olmasına rağmen değiştirilmesi yönünde zaman zaman girişimler olmuştur. 1878 yılında Prizren ileri gelenleri ile diğer sancakların vekilleri merkezin Prizren olması için müracaatta bulunmuşlardır. Gerekeç olarak da Priştine'nin darlığı, Niş'in Sırbistan'a geçmesinden sonra bu kasabanın öneminin azalması, kasabada hükümet konağının bulunmaması, memurların han, hane ve medrese köşelerinde oturması, buna karşılık Prizren'de hükümet yapılarının bulunması gösterilmiştir. 1883'te bu görüşün tekrar gündeme gelmesi üzerine merkeze müracaat eden Priştine, Yeni Pazar, Taşlıca ve Üsküp sancakları halkı kamu binaları için her türlü desteği verdiklerini ifade ederek vilayet merkezinin Priştine'de kalmasını talep etmişlerdir. 1888 yılında bu kez merkezin Üsküp'e taşınması gündeme gelmiş ve merkez Üsküp olarak belirlenmiştir. Vilayet merkezini değiştirme talepleri 1891 ve 1901 yıllarında da gündeme gelmiş ancak 1912 yılına kadar Üsküp, Kosova Vilayeti'nin merkezi olmuştur (Ünlü 2014: 50-57).

Priştine hükûmet konağı, 1878-1912 yılları arasında Kosova Vilayeti'nde inşa ettirilen en büyük yapı özelliğini taşımaktadır (Navakazi-Jerliu 2019: 76). Günümüzde Kosova Ulusal Müzesi olarak kullanılan yapı hakkında literatürde son derece yüzeysel bilgiler bulunmaktadır. Genellikle mimar ve sanat tarihçilerinin ele aldığı konağın inşa tarihi dahi tespit edilememiştir. Konağın 19. yüzyılın ortalarında inşa edildiğini ifade eden çalışmalar olduğu gibi (Vırmıça 1999: 269; İbrahimgil-Konuk 2006: 538) 1886-1896 yılları arasında inşa edilmiş olabileceğini ileri süren araştırmalar bulunmaktadır. Kosova Kültürel Miras Veritabanı'nda da 1885/1886 yılına yer verilmiştir. İnşa yılı olarak 1886'nın esas alınması Priştine'nin bu yılda Kosova Vilayeti'nin merkezi hâline geldiği varsayımına dayandırılmıştır. En azından binanın planlamasının başlatıldığı yıl olarak düşünülmüştür (Navakazi-Jerliu 2019: 76-77). Oysaki arşiv belgeleri konak inşasının 1882 yılında başladığını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Mevcut literatürde kullanılan arşiv belgelerinin sayısı çok azdır. Dolayısıyla konağın inşa süreci, planı, kullanılan malzemeler, içindeki birimler, avlusundaki yapılar, tezyin ve tefrişine yönelik malzemeler ile halkın konağın inşasına katkısı hakkında literatürdeki bilgiler eksiktir. Ayrıca konağın inşasından sonra bir yangın sonucunda zarar görmesi, ardından başlayan tamir süreci, yanan defter ve evraklar ile tamir masraflarına yönelik bilgiler de yetersizdir. Dolayısıyla bu çalışma ile Priştine'deki hükûmet konağı hakkında literatürdeki yetersiz ve eksik bilgilerin tamamlanması ve konunun bir bütün olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ana malzemesini İstanbul Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde çeşitli tasniflerde bulunan 50'den fazla arşiv belgesi oluşturacaktır. Bunun yanında salnameler, fotoğraflar, plan ve krokilerden yararlanmak suretiyle yapının ilk inşa süreci, tefrişatı, tamir ve tadilatı bütün ayrıntılarıyla ortaya konulacaktır.

1. Hükûmet Konağının İnşası

Osmanlı Devleti'nin vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde inşa ettirdiği hükûmet konaklarından birisi de Kosova Vilayeti'nin ilk merkezi olan Priştine'de hayata geçirilmiştir. Vilayete bağlı kazalarda hükûmet konaklarının inşa edilme gerekçeleri merkezle yapılan çok sayıdaki yazışmadan takip edilebilmektedir. Nitekim Kosova Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gelen 22 Kasım 1881 tarihli bir yazıda vilayet dâhilindeki kazalarda hükûmet işlerinin yürütüldüğü mekânlar hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu kazaların çoğunda "miri konağı" olmadığı, olanların ise düzensiz bir şekilde hatta yıkılmaya yüz tutmuş vaziyette olduğu, bazı kaymakam ve müdürlerin uygun olmayan

haneleri hükûmet konağı kabul ederek vakit geçirdikleri ifade edilmiştir. Mevcut konakların kullanılması hükûmetin şan ve şerefine uygun olmadığı gibi kira ve tamir masrafları için hazineden bir hayli para ödenmektedir. Miri konağı olmayan, olup da harap olan kaza merkezlerinde inşa veya tamir edilmek suretiyle hükûmet konaklarının inşası düşünülmüş ve bu amaçla vilayetin 1298/1882-1883 bütçesine para ilavesi yapılmıştır. Bazı malzemeler kaza ahali tarafından tedarik edilecek olup sadece dülger yevmiyesi, çivi bedelleri vs. Bütçeden karşılanacaktır. Her bir hükûmet konağının keşiflerinin ayrı ayrı yapılacak olması ve ruhsatlarının alınması zaman alacağından iş uzayacaktır. Dolayısıyla inşaatı önemli olanların ilk etapta keşiflerinin yapılması, inşaat bitiminde de ikinci keşiflerinin icra edilmesi için bir an önce merkezin izni talep edilmektedir. 1297/1881-1882 bütçesine vilayetin tamirat karşılığı olarak para girişi olmasına rağmen inşaat karşılığı olarak herhangi bir para girişi olmamıştır (BOA, ŞD, 1966/1-9, 9 Recep 1299/27 Mayıs 1882)

Vilayet merkezi olarak daha önce Mitroviça ve Üsküp'ün ismi gündeme gelmişse de bazı sebepler dolayısıyla bunlar kabul görmemiş ve merkezin değiştirilmesi uygun görülmemiştir. Zira önemli bir mevkide bulunan Priştine kasabasında kayda değer bir askerî kuvvet söz konusu olduğu gibi devletçe görülen lüzum üzerine burası vilayet merkezi olarak kabul edilmiştir. Ancak kasaba gayet küçük ve dar olmasının yanı sıra burada müstakil bir hükûmet konağı olmamasından dolayı bütün erkân, vilayet kâtipleri ve memurları beş altı seneden beri medrese köşelerinde² ve kiralık hanelerde ikamet etmekte ve son derece zor şartlarda görev yapmaktadır³. Kosova Kumandanı Ferik Ahmed Hıfzı Paşa da vilayet memurlarının sefalet içinde görev yapmalarını uygun görmemiş, bir hükûmet konağının gerekli olduğunu hükûmete bildirmiştir. Ahali de memurların bu şekildeki ikametlerinden memnun değildir. 1295/1879-1880 yılının bütçesinde bununla ilgili bir ödenek ayrılmıştır. Ancak hazinenin darlık içinde bulunması dolayısıyla konak masraflarının ahalinin yardımlarıyla karşılanması düşünülmüş fakat bundan da bir sonuç alınamamıştır. Hükûmet memurlarının ayrı ayrı yerlerde görev yapmaları işlerin hızlı bir şekilde yürütmesine engel olmaktadır. Konak, tasarrufa dikkat edilmek şartıyla 4-5 yüz kuruşla inşa

² Memurların medreselerde ikamet etmesi nedeniyle talebeler açıkta ve sefil bir şekilde kalmışlardır. Bu nedenle müderrisler, talebeler ve ahali memurların yeni dairelerine nakledilmesi ve medreselerin tahliye edilmesini istemişlerdir (BOA, ŞD, 1967/13-2, 29 Nisan 1300/11 Mayıs 1884).

³ Kosova Vilayeti'nden Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen 10 Mayıs 1295/22 Mayıs 1879 tarihli tahrirat, Maliye dairesinde okunmuş ve komisyon-ı mahsusaya havale edilmiştir (BOA, ŞD, 1965/33).

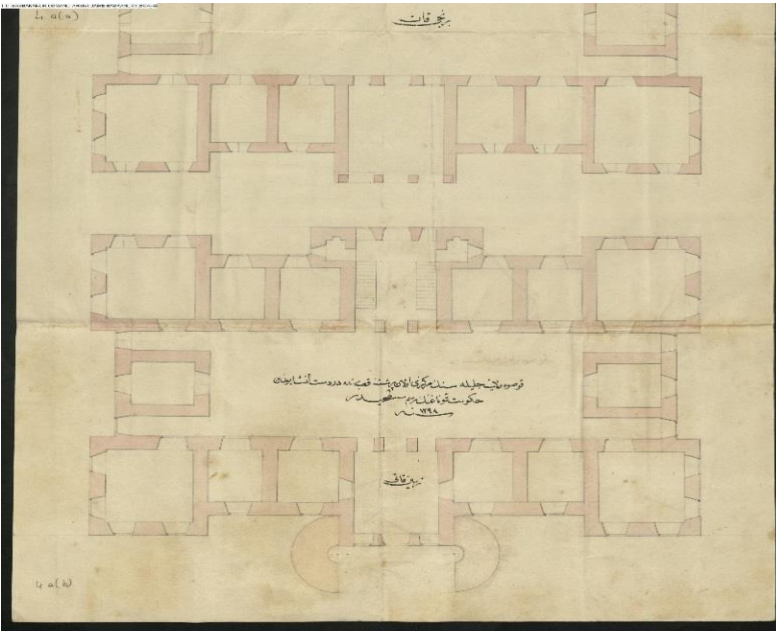
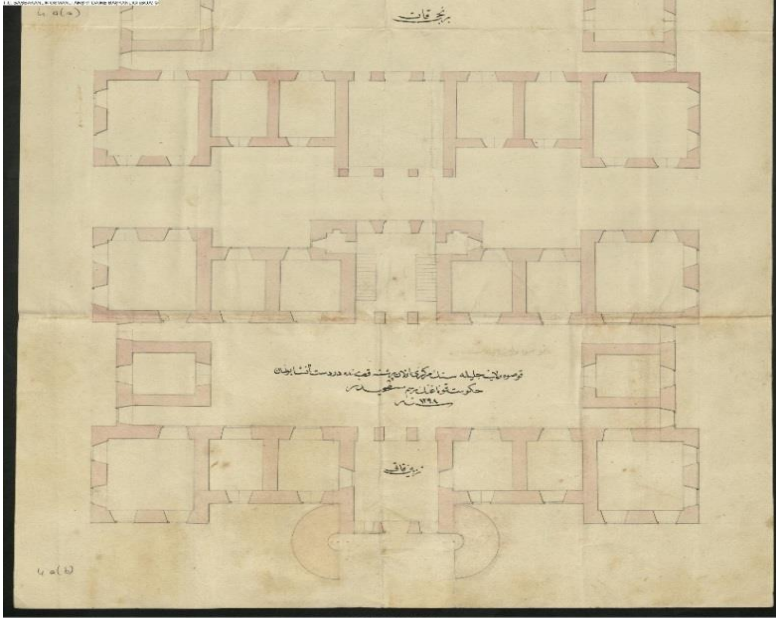
edilebilecek durumdadır. Darlık içinde bulunan hazineden sadece 150.000 kuruş verilmesi, kalan masrafların ahalinin aynî ve nakdî yardımlarıyla karşılanabileceği ifade edilmiştir. İlkbaharda inşaatın başlaması, ahalinin malzemeleri şimdiden hazırlaması ve konağın keşfinin yapılması hakkında 9 ve 18 Mart 1882 tarihli yazılar Ahmed Hıfzı Paşa tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Ahali konağın inşası için bir yandan yardım toplarken diğer yandan da taş ve kereste gibi malzemeleri temin ederek nakline başlamıştır. Ahalinin girişimleri sonucunda konak için gerekli aynî ve nakdî yardımların toparlanmasıyla hazineden 150.000 kuruşun verilmesinin yeterli olacağı anlaşılmıştır. Kasabanın ortasında temin edilecek bir arsa üzerinde kâgir, son derece sağlam ve mükemmel bir konağın inşa edilmesi planlanmaktaydı. Arsa, vaktiyle üzerinde eski bedesten adıyla anılan ve şimdilerde tamamen enkaza dönüşen bir yapının etrafının biraz daha genişletilmesiyle elde edilmiştir. 23 Temmuz 1298/4 Ağustos 1882 tarihinde Cuma günü vilayet erkânı ve ileri gelenlerin katılımıyla kurban kesilerek temeller atılmış, ileri gelen ahaliden oluşturulan bir komisyon vasıtasıyla konağın inşasına başlanmıştır. Masrafla ilgili kayıtlar inşaat bittiği zaman merkeze gönderilecek olup gereken meblağın sarfına izin verilmesi istenmiştir⁴. Merkezin cevabı gelinceye kadar konak inşası bir hayli ilerlemiş, hatta çatısı örtülmüş sadece döşeme, tavan, sıva ve ahşap işleri ilkbahara bırakılmıştır (BOA, Y.A.RES, 21/49-7). Ancak merkez, hükümetle ilgili binalarda ahalinin yardımını kabul etmeyip, yardımın ancak hastane, mektep gibi umuma ait “hayrat ve müberrata” sarf edilmesinin uygun olduğunu ifade ile konağın keşif defteri ve resimlerinin gönderilmesini vilayete tebliğ etmiştir (BOA, ŞD, 2458/40-1, 20 Muharrem 1300/1 Aralık 1882). Gelen cevapta konağının binasının tamamen ortaya çıkarıldığı, eksiklerinin tamamlanması işinin bahara kaldığı ve keşif defterinin gönderildiği bilgisi paylaşılmıştır. Ayrıca 1299/1883-1884 yılından mahsup edilmek üzere mefruşatıyla beraber masrafın 513.804 kuruşa ulaştığı ve bu meblağın “emvâl-i mahalliye-den sarfına” izin verilmesi, daha önce ahaliden toparlanan paranın kışla ve hastane inşasında kullanılacağı ifade edilmiştir. Ancak hükümet konağının masrafları için bütçede herhangi bir karşılık bulunmamaktadır. Bu nedenle açıklama yapıncaya kadar konağın inşaatına başlanmaması konusunda vilayete telgraf çekilmiş ise de 408.200 kuruş sarf edilmiştir. Yine şu anki bütçeye inşaat karşılığı adıyla 450.000 kuruş, tamir masrafı olarak 65.000 kuruş ve teşrifat masrafı olarak 53.300 kuruş konulmuştur. Hükümet konağı inşaatının terk edilmesi sarf edilen paranın

⁴ 7 Şevval 1299/22 Ağustos 1882 tarihli Kosova Vilayeti İdare Meclisi'nden gelen mazbata: BOA, ŞD, 2458/40-4; Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES), 21/49-7, 29 Safer 1300/9 Ocak 1883.

heba edileceği anlamına geldiğinden konağın bütçeye giren meblağ karşılık gösterilerek tamamlanması için izin verilmesi talep edilmiştir (BOA, ŞD, 1966/23; Y.A.RES., 21/49-1,2, 16). Bu konuda merkez gerekli izinleri vermiş ve konak inşası devam etmiştir (BOA, İ.ŞD, 67/3965; ŞD, 1967/13-1).

Resim 1: Priştine Hükümet Konağı'nın Planı ve Kat Planları (BOA, Y.A.RES., 21/49-3 ve 4)

Tablo 1: Priştine Hükûmet Konağı İçin Satın Alınan Malzemeler ve Yevmiye Ücretleri (BOA, Y.A.RES., 21/49-14, 1883 Yılı)

<i>Malzeme/İşgücü</i>	<i>Adet</i>	<i>Kıyye</i>	<i>Araba</i>	<i>Bedeli (Kuruş)</i>
Taş	-	-	1	5.5
Tuğla	1.000	-	-	80
Kireç	-	1	-	7
Kum	-	-	1	15
Büyük kiriş	1	-	-	80
Küçük kiriş	1	-	-	12
Büyük cam	1	-	-	8,5
Küçük cam	1	-	-	7
Döşeme için tahta	1	-	-	12
Tavan tahtası	1	-	-	3
Karfiçe çivisi	-	1	-	3
Kıptî mismarı	-	1	-	3 kuruş 30 santim
Dört gözlü çarçud	1	-	-	155
Altı gözlü çarçud	1	-	-	155
Kapı kilidi (takımıyla birlikte)	1	-	-	25
Büyük kapı kilidi (takımıyla birlikte)	1	-	-	40
Hela taşı	1	-	-	100

Pencere parmaklığı	1	-	-	180
Söve taşı	1	-	-	38
Kordon taşı	1	-	-	38
Köşe taşı	1	-	-	140
Puşidelik tahta	1	-	-	60
Kiremit	1.000	-	-	124
Doğrama oda kapısı	1	-	-	288
Büyük kapı	1	-	-	372
Amele yevmiyesi	-	-	-	8
Usta yevmiyesi	-	-	-	17,5

Hükümet konağı üç katlı ve 43 odalı olarak inşa edilmiştir. Konağın uzunluğu 40 metre genişliği ise 24 metredir. Malzeme ve yevmiye bedeli ilk keşif defterine göre 575.116 kuruş 22 para olarak hesaplanmıştır. Bu miktara 62.000 kuruş tefriş bedeli ilave edildiğinde toplam maliyet 637.116 kuruş 22 paraya ulaşmaktadır (BOA, Y.A.RES., 21/49-15).

Tablo 2: Priştine Hükümet Konağı'nın Birinci Keşif Defteri (BOA, Y.A.RES., 21/49-15)

<i>Malzeme/İşgücü</i>	<i>Araba</i>	<i>Adet/Kişi</i>	<i>Kıyye</i>	<i>Bedeli (Kuruş)</i>
Taş	762	-	-	4.191
Birinci kat duvarları için taş	1.532	-	-	8.426
İkinci kat duvarları için tuğla	-	318.000	-	25.440

Üçüncü kat duvarları için tuğla	-	210.500	-	16.840
Duvar ve bağdadi sıvalar için kireç	-	-	365.000	63.875
Duvar ve bağdadi sıvalar için kum	-	-	365.000	13.687 kuruş 20 para
Döşeme, tavan, çatı ve makaslar için büyük kiriş	-	366	-	29.280
Lata göğüsleme, çatı ve odalar için küçük kiriş	-	2.117	-	25.404
Dört camlı çerçeve	-	60	-	9.300
Orta ve üst kat için altı camlı çerçeve	-	120	-	18.600
Alt kat için cam	-	240	-	2.040
Orta ve üst kat için cam	-	960	-	6.720
Döşemeler için tahta	-	2.816	-	33.792
Havale tahtası	-	3.990	-	11.970
Puşidelik tahta	-	7.615	-	11.422,5
Doğrama oda kapıları	-	50	-	14.400
Büyük kapı	-	5	-	1.860
Muhtelif cins karfiçe çivisi	-	-	10.200	30.600

Kıpti mısırarı	-	-	13.697	51.363 kuruş 30 para
Söve taşı	-	240	-	9.120
Köşe taşı	-	252	-	35.280
Hela taşları	-	6	-	600
Alt kat için pencere parmaklıkları	-	60	-	10.800
Küçük kapı kilidi (takımıyla birlikte)	-	50	-	1.250
Büyük kapı kilidi (takımıyla birlikte)	-	5	-	200
Kiremit	-	105.200	-	13.044 kuruş 32 para
Amele	-	75	-	54.000
Usta	-	47	-	71.910

Keşif defterine göre hükümet konağı için taş, tuğla, kireç, kum, kiremit, çivi, giriş tahtaları, camlı çerçeveler, pencere parmaklıkları, çeşitli cins ve ebatta tahtalar, kapılar, kilitler, hela taşlarına ihtiyaç duyulmuş, bunların miktar ve fiyatları deftere kaydedilmiştir. Konağın inşasında 47'si usta, 75'i amele olmak üzere 122 kişinin çalışacağı planlanmıştır. Konağın yapımı tamamlandığında mevcut odaların tahsisatı şu şekilde yapılmıştır. Birinci grupta vali paşa, yaverler, vilayet idare meclisi, memurlar, paşa kâtibi ve misafirler; ikinci grupta mektubi kalemi; üçüncü grupta vilayet defterdarlığı; dördüncü grupta vilayet maarif meclisi, merkez mutasarrıfı, tahrirat kalemi, evrak kalemi, teneffüs odası; beşinci grupta merkez muhasebeciliği kalemi, vezne odası, liva aşar müdüriyeti, tahrir ve vergi kalemi, tahsildar ka-

lemi, defter-i hakanî kalemi bulunmakta ve bunlara tahsis edilen odalar yer almaktadır. Odaların tefrişi için iyi kalitede halılar, kanepeler, kanepe takımları, perdeler, konsollar, ceviz masalar, çuha koltuklar ve yazıhanelerin satın alınması için toplam 97.870 kuruşluk bir harcama gerekmektedir (BOA, ŞD, 1967/13-5, 12 Haziran 1300/24 Haziran 1884). Memurların hali hazırda kullandıkları eşyalar ise sekiz on sene önce yapılan, ot ve samanla doldurulmuş, gayet eskimiş ve ele alınacak yerleri kalmamış minder, yastık ve birkaç eskimiş kilimden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra 20-25 yıl önce İşkodra Vilayeti hükûmet konağı için alınıp bir süre sonra Prizren Vilayeti'ne ve oradan da Kosova Vilayeti'nin kurulmasıyla Priştine'ye nakledilen oturulmaz hâldeki birkaç koltuktan ibarettir. Bu eşyaların satılması durumunda bedeli sadece 1.000 kuruş tahmin edilmektedir. Hazinesin içinde bulunduğu durum nedeniyle tasarrufa riayet edilerek sadece lazım olanların satın alınacağı yeni bir defter düzenlenmiştir. 8 Ekim 1884 tarihli defterde tefriş bedeli 66.400 kuruş olarak hesap edilmiştir. Bu bedel içinde dairelerin halı, kanepeler, pencere perdeleri, masa, soba ve boru gibi masrafları da bulunmaktadır (BOA, ŞD, 1967/13-15). Ayrıca konağın avlusunun etrafını çevirecek taş duvar ve üzerine çekilecek demir parmaklıklar, dış merdivenler, birisi büyük ikisi küçük demir parmaklıkları kapılar, büyük kapının iki tarafına yapılacak karakol odalarının inşası için de 30.000 kuruş harcanacağı tahmin edilmektedir. Konağın eksikliklerinin bir an önce tamamlanması önemli olup böylece hazineden ödenen kiradan da tasarruf edilmiş olacaktır (BOA, ŞD, 1967/13-7, 1 Ramazan 1301/25 Haziran 1884). Yazışmalardan anlaşıldığına göre konağın tefrişinde kullanılacak eşyalar Priştine'de mevcut olmayıp Selânik vs. yerlerden satın alınmak durumundadır. Gerekli meblağın sarfına izin verilmez ve işler bir an önce tamamlanmaz ise hem eşyaların temin edilmesi zorlaşacak hem de memurların ikamet ettiği medresenin müderrisi ile ahalinin rahatsızlığı daha da artacaktır (BOA, ŞD, 1967/13-13, 4 Ağustos 1300/16 Ağustos 1884).

Hükûmet konağı, tamamlanmasının üzerinden bir sene geçmesine rağmen hâlâ boş durmaktadır. Hatta kısa bir süre önce şiddetli yağın bir dolu sırasında konağın pencere camları kırılmış ve bunlar için de 2.000 kuruşluk bir masraf öngörülmüştür (BOA, ŞD, 1967/13-14, 25 Eylül 1300/7 Ekim 1884). Aradan geçen sürede konağın tefrişine yönelik herhangi bir izin çıkmamıştır. Gerek medresenin gerekse ikamet edilen harap hanelerin odalarında rutubetten oturmak mümkün değildir. Adliye heyeti hali hazırda kullandığı eşyalarla birlikte yeni konağa nakledilmiş, diğer memurların da yavaş yavaş nakledilmesi düşünülmektedir (BOA, ŞD, 1967/13-18 ve 20). Başlangıçta konağın 513.804 kuruşla hem inşası hem de tefrişi kararlaştırıldığı hâlde inşaat

61.312 kuruş fazladan harcama ile tamamlanmış, bu nedenle vilayetten tefriş için 97.870 kuruş, eksikliklerin tamamlanması için de 30.000 kuruş daha istenmiştir. Buna gerekçe olarak da şunlar ileri sürülmüştür. Ahalinin yardımı 575.116 kuruş olup bu miktar sarf edildikten sonra konağın dış merdivenleri, avlu duvarları, demir parmaklıkları, dış kapıları ve kapının iki tarafında yapılacak nöbetçi odaları eksik olarak kalmıştır. Bu eksikliklerin maliyeti 30.000 kuruştur. Tefriş konusu ise ilk keşifte 62.000 kuruş olarak tahmin edilmekle birlikte ikinci keşifte 25.000 kuruş daha fazla olarak tahmin edilmiş olup bu durum ilk keşifte olmayan eşyaların ikinci keşifte bulunmasından kaynaklanmıştır. Tekrar bir keşif yaptırılarak masraf 66.400 kuruş olarak belirlenmiştir. Masraflar içinde bulunan zabıta ve jandarma daireleri için istenilen meblağın Seraskerlik makamından ödenmesi, lüzumsuz görünen bazı eşyaların çıkarılarak miktarın daha da aşağıya çekilmesi ve masrafların 1299/1883-1884 yılı bütçesinden karşılanması konusunda vilayete izin verilmesi ve tebligat gönderilmesi kararı alınmıştır (BOA, İ.ŞD, 73/4283, 17 Rebiülahir 1302/3 Şubat 1885).

Yaklaşık dört yıl sonra konağın kiremitlerinin aktarma işlemi gündeme gelmiş ancak talep edilen miktar, emsaline kıyasla fahiş bulunduğundan tekrar keşif yapılması vilayete bildirilmiş (BOA, DH.MKT, 1573/7) ve meblağın vilayetin 1305/1889-1890 yılı bütçesinden karşılanması yönünde karar verilmiştir (BOA, DH.MKT, 1612/104). 1889 yılında konağın bahçe duvarları ve diğer noksanlarının tamamlanması için 8.500 kuruş, mutasarrıflık odasının tefrişi için de 500 kuruş harcamada bulunulmuştur (BOA, DH.MKT, 1627/87; 1658/76)

1891-1892 yılında hükümet konağının tamirine yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Zira inşası sırasında konağın üst kat tavanları gayet kalın kireçle sıvandığı için zamanla bunların çatlaması sonucunda tavanın bazı kısımlarının sıvaları düşmüş, diğerleri de yıkılmaya yüz tutmuştur. Dolayısıyla konakta oturulması son derece tehlikeli bir hâle gelmiştir. Bir kazaya meydan vermemek adına tavanların tahta ile yaptırılması düşünülmüş ve bu konuda merkez bilgilendirilmiştir. Ancak merkez, bir kat tavan inşası için sarf edilecek miktarı fazla bulmuş olup işin emanet veya iltizam usullerinden hangisi daha kârlı ise onun tercih edilmesini istemiştir (BOA, DH.MKT, 1897/55; 2011/75). Bununla birlikte izleyen yazışmalarda merkezin keşif defterini ve meblağı uygun bulduğu (BOA, DH.MKT, 2035/73) ve ilgili meblağın 1309/1893-1894 yılı tahsisatından karşılanmasına izin verdiği tespit edilmektedir (BOA, İ.DH, 1301/47; BEO, 150/11220; DH.MKT, 2051/56).

Resim 2: Priştine Hükûmet Konağı (1893-1894) (*Salnâme-i Vilâyet-i Kosova*, 6. Def'a)

Bir süre sonra konağın tamirinin tamamen bittiği anlaşılmaktadır. Zira 1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesi'nde kasabadaki yapılar kaydedilirken mükemmel bir hükûmet konağından bahsedilmektedir (1896 (*Hicri 1314*) *Kosova Vilayeti Salnamesi*: 188).

2. Hükûmet Konağının Yanması⁵ ve Yeniden İnşasına Yönelik Çalışmalar

Kosova Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Mart 1898 tarihli mazbata, konaktaki yangının çıkışı, söndürmedeki yetersizlikler ve zarar gören bölümler hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Yangın, 30 Ocak 1898 tarihinde⁶ Pazar gecesi kazaen çıkmış, konağın telgraf kısmındaki ocakların bacaları hizasında, tavan arasında ve üst katın çatısında ateş görülmüştür. Hemen müdahale edilmekle birlikte gerek suyun azlığından gerekse itfaiyenin yetersiz ekipmanı dolayısıyla yangın hemen bastırılmamış, konağın ahşap kısımları tamamen yanmış, evrak ve eşyalar da kısmen zarar görmüştür. Ancak konağın beden ve bölme

⁵ Bazı çalışmalarda konağın 1904 yılında yandığı ifade edilmektedir (Vırmiça 1999: 270).

⁶ Bir başka belgede ise yangının 29 Ocak 1898 tarihinde Cumartesi gecesi saat 10'da konağın çatısından çıktığı yazmaktadır (BOA, ŞD, 1982/33-1).

duvarları ateşin şiddetinden çok fazla etkilenmemiştir. Vilayet ve liva mühendislerinin keşif sonrası birlikte hazırladıkları raporda (BOA, BEO, 1141/85536-4) duvarların iç cephe sıvalarının döküldüğü, taşıma kirişlerinin dayandığı yerlerde ateşin uzun müddet devamı sebebiyle zarar oluştuğu, yangın sırasında hasar gören ufak tefek yerlerin tamir edilmesi durumunda duvarların mevcut durumlarıyla kullanılmasında fennî açıdan bir tehlike bulunmadığı ifade edilmiştir. Yangının çıkışıyla beraber hükümet daireleri ve şubeleri kiralanan uygun yerlere yerleştirilerek işlerin aksamadan yürütülmesi temin edilmiştir. Bununla beraber dairelerin ayrı ayrı yerlerde bulunması ve uzun müddet bu şekilde kira ödenmesi uygun olmadığından konağın bir an önce aslı özellikleri korunarak duvarları üzerine yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Konağın bundan sonraki süreçte yangınlardan korunması için her üç katın kirişlerine demir konulması, döşeme yerine tuğla yerleştirilmesi, yangın sırasında evrak ve eşyaların çıkarılmasını kolaylaştıracak şekilde yan taraflarına iki kapı daha ilave edilmesi ve merdivenler yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda liva mühendisine keşif yaptırılarak hazırlanan defter, rapor ve plan merkeze gönderilmiştir. Priştine'nin en değerli ziyeti ve iftihar kaynağı olarak görülen konağın yangın sonrasındaki durumu halkı derinden üzmüştür. Yanan konağın tam kâgir olarak 285.765 kuruş masrafla yeniden inşa edilebileceği tespit edilmiştir. Eğer konak gelecek sene yenilenmeyecek olursa yağmur, kar ve sıcağın açık olan duvarları zarar görecektir ve daha fazla masrafa ihtiyaç duyacaktır. Ahali konağın yenilenmesinde yardımını esirgemeyecektir. Ancak ekinin az olması ve ahalinin birçoğunun Yunan meselesi dolayısıyla Teselya'da silahlı altına alınması onların yardımını ortadan kaldırmaktadır. İnşaata hazineden sağlanacak para ile gelecek nisanda başlatılması planlanmaktadır (BOA, BEO, 1141/85536-5; ŞD, 1982/40-1, 22 Rebiülevvel 1316/10 Ağustos 1898).

Tablo 3: Yanan Hükümet Konağının Yeniden İnşası İçin Düzenlenen Birinci Keşif Defteri⁷

<i>İşin türü</i>	<i>Adet</i>	<i>Kuruş</i>
Birinci kat odalarının tonoz tavan inşası	10	21.064

⁷ 5 Şubat 1313/17 Şubat 1898 tarihli defter, Priştine Sancağı nafia mühendisi tarafından hazırlanmıştır (BOA, BEO, 1141/85536-2).

İkinci ve üçüncü kat odalarının tonoz tavan inşası	20	48.951
Birinci, ikinci ve üçüncü kat salonun tonoz tavanı inşası	3	75.600
Birinci ve ikinci katın döşemeleri inşası	22	35.430
Binanın çatısından itibaren beden ve bölme duvarlarının 60 cm yüksekliğindeki kısmın tamamen yıktırılarak yeniden tuğla, kum ve kireçli harçla duvar inşası	-	5.409, 60
Yangın sırasında sıvası dökülen beden duvarlarının iç, bölme duvarlarının iç ve dış kısımlarının halis harçla sıvanması	-	23.968
Marsilya kiremitli ve dere yerleri çinko örtülü çatı inşası	16	61.344
Çıralı çam biçmesinden mamul, iki tarafı boyalı, camlı, açılır kapanır kanatlı olmak üzere 6 parmak kalınlığında pencere çerçevelerinin inşası	111	15.250
Alt, ikinci ve üçüncü kat kapı yerlerine iki tarafı kitabe tablalı, öveli ve pervaneli, yağlı boyalı, gizli gömme sürmeli, kilit ve çifte kapı kanat inşası	48	15.799
Üst ve alt katlarda hela ve abdesthane inşası	3	2.850
Küpeşteli, parmaklıklı ve sahanlıklı merdiven inşası	6	3.060
Döşeme ve tavan inşası	2	5.760
TOPLAM		285.765

Tabloda görüldüğü üzere yangın sonucunda büyük zarar gören konakta tavanların, döşemelerin, çatının, tuvaletlerin, merdivenlerin ve kısmen duvarların yeniden inşa edilmesi; kapı ve pencerelerin yenilenmesi gerekmektedir. İnşaatta kullanılacak malzemeler ve iş gücü için mahalinde bir fiyat listesi oluşturularak merkeze gönderilmiştir. Liste 40 kalemde oluşmakta olup şunları kapsamaktadır: Tuğla, sönmedik kireç, döşemelik Üsküp mermeri, külçe kurşun, demirden imal olunacak kanat ve zıvanalar, çimento, döşemelik demir, döşemelik çam kirişi, çatı için meşe kirişi, meşeden mahya kirişi, meşeden mertek, kiremit altına ko-

nulacak latana tahtası, döşemelik çam tahtası, tavanlık çam tahtası, ki-remit, çatı dereleri için çinko, Üsküp mermerinden mamul hela, basamak, abdesthane teknesi ve taşı, pirinç musluk, kurşun boru, çam biçmesinden açılır kapanır kanatlı pencere çerçeveleri, çam biçmesinden çifte kapı kanatları, kapı kilitleri, bezir yağı, üstübeç, elvan boya, sıva için keten çöpü, karfiçe, demir eyeri, duvarcı yevmiyesi, dülger yevmiyesi, nakkaş yevmiyesi, rençber yevmiyesi, Marsilya kiremidi ve dere kumu (BOA, BEO, 1141/85536-3, 26 Kanunu sani 1313/7 Şubat 1898).

Resim 3: Priştine Hükûmet Konağı'nın Yangından Sonra Çizilen Planı (BOA, BEO, 1141/85536-9)

Kosova Valisi Hafız Mehmet Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 27 Mart 1898 tarihli telgrafından istenilen meblağın kullanımına yönelik bir emir veya izin verilmediği anlaşılmaktadır. Mutasarıflıktan gelen yazıda inşaat mevsiminin yaklaştığı, inşaat başlamaz ise havanın tesiriyle konağın duvarlarında yıkılmalar olacağı ve daha büyük zararlar ortaya çıkacağı ifade edilerek tahsisatın kullanımına bir an önce izin verilmesi istenmektedir (BOA, BEO, 1141/85536-6; ŞD, 2684/52). İnşaat masrafı olarak gerek vilayet bütçesinde gerekse 1314/1898-1899 yılı bütçesinde ayrılmış bir meblağ bulunmamaktadır. Dolayısıyla bütçe harici para sarfı mümkün değildir. Durum Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmüş, konağın mahallinde inşaat ihalesinin yapılması, bütçede karşılığı tedarik edildikten sonra ihale veya emanet usullerinden birinin tercih edilerek inşaatına başlanması kararı alınmıştır (BOA, BEO, 1141/85536-1, 7-8). 24 Ağustos 1898 tarihinde belediye reisi ve bölge ileri gelenlerinden Sadaret'e gönderilen telgrafta inşaata acilen başlanmazsa 7-8.000 lira arasında bir hasarın oluşacağı ve gereğinin bir an önce yapılması ifade edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2091/1). Ancak konağın inşası için bölgede herhangi bir talip bulunamamıştır. Vilayetten gelen tahriratta inşaatın emanet yoluyla yapılmasının uygun olduğu, eğer bu sene konak inşa edilmez ve örtü altına alınmaz ise ileride çok daha büyük masraf çıkaracağından bahsedilmiştir. Bu nedenle bir an evvel gereğinin yapılması ve izin verilmesi konusunda vilayetten merkeze sürekli telgraflar gönderilmiştir (BOA, ŞD, 1982/40-2, 3, 6, 7; DH.MKT, 2097/105). Ferik Sadeddin Paşa, öncelikle duvarların üstünün örtülmesini, daha sonra döşeme, tavan ve çatı gibi ahşap kısımlarının inşa edilmesini, aksi hâlde kıştan önce tamir edilmezse tamamen yıkılacağını merkeze bildirmiştir. Merkez, çatının hemen kapatılmasını ve geri kalanın küçük bir masrafla yapılabilmesi mümkün ise gereğinin yapılmasını, büyük masraf gerektirecek durumda ise bildirilmesini istemiştir. Vilayetten gelen cevap, konağın örtü altına alınmayacak olursa sağlam duvar ve bölmelerinin tamamen yıkılacağı, oluşturulan komisyon vasıtasıyla konağın bir an önce çatı altına alınması ve masrafları için şimdilik 500 liranın sarfına izin verilmesi şeklinde olmuştur (BOA, DH.MKT, 2106/15; ŞD, 1984/6-2). Söz konusu izin 8 Ekim 1898 tarihli yazı ile verilmiş ve vilayete bildirilmiştir (BOA, DH.MKT, 2123/79; ŞD, 1984/6-2). 500 liranın bedeli 50.000 kuruşa denk gelmekte olup meblağın şimdiki bütçeye ilave edilerek karşılanması gündeme gelmiştir (BOA, DH.MKT, 2138/31).

Vilayetten gelen tahriratlarda konağın yangın sırasında döşemeleri hizasındaki duvar ve bölmelerinin zarar gördüğü ve bunların yeniden yapıldığı, üst katta çatıya bitişik duvarların yarım metre yüksekliğindeki yerleri harap olduğundan bunların da yeniden inşa edildiği, yan

duvarlarıyla iç kısmının bölmelerinin tekrar birbirine bağlandığı, iç bölmeleriyle duvarlarının yarık olan kısımlarının doldurulduğu, birinci ve ikinci katların demir kirişlerinin kısmen, üçüncü katın ise tamamen konulduğu, çatısının gayet sağlam olarak inşa edildiği, kiremitlerinin tamamen döşenerek konağın mükemmel bir şekilde örtü altına alındığı, iç kısmının tonozlarıyla diğer kısımlarının inşaatına devam edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca Avrupa'dan sipariş edilen demirlerin yerlerine konulacağı, çerçevelerin imali ve duvarların korunması için tedbir alındığı ve şimdiye kadar yapılan masrafın 500 liraya ulaştığı ve meblağın bir an önce ödenmesi talep edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2162/57; ŞD, 1984/6-2, 11 Ramazan 1316/23 Ocak 1899). Masraflar bir süre sonra 500 lirayı da geçmiş ve merkezden ilave ödenekte bulunulmuştur. Vilayetten gönderilen telgraflarda Avrupa'dan sipariş edilen demirlerin geldiği, çerçeve ve kapıların şimdiden yapılması gerektiği, inşaat zamanının yaklaşması nedeniyle müteahhitlerin yakınmaya başladıkları, taahhütlerin yerine getirilmemesi durumunda tazminat ödeneceğinden bahisle masrafların bir an önce ödenmesi gerektiği bildirilmiştir (BOA, DH.MKT, 2169/43; ŞD, 1984/6-4). Priştine İdare Meclisi de gönderdiği telgraflar ile konağın demirleri konulmaz ve duvarları acilen tahkim edilmezse binanın yıkılacağını ve hazineye 10-12.000 liralık zararının olacağını haber vermiştir (BOA, DH.MKT, 2173/71). İnşaat mevsimi gelip çatmış, ustalar ve müteahhitler zarar ziyan davasına kalkıştıklarından zorunlu olarak inşaat devam etmiştir. Vilayet, merkezden tahsisat emrinin acil olarak verilmesini talep etmektedir (BOA, ŞD, 1984/6-5, 6, 7). Bu konudaki yazışmaların 1899 yılında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Konağın gayet mükemmel ve manzaralı olarak inşaatının tamamlanmasını isteyen merkez inşaat masraflarına karşılık gelen 50.000 kuruşun gönderildiğini bildirmiştir (BOA, İ.HUS, 73/144; DH.MKT, 2220/123).

Resim 4: İnşası Devam Eden Priştine Hükûmet Konağı (Ağustos 1315/Ağustos-Eylül 1899) (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FO-TOGRAFI/779-76---0019.jpg>)

1900 yılının şubat ayına gelindiğinde hükûmet konağının gayet sağlam olarak inşası tamamlanmıştır (BOA, DH.MKT, 2303/7). Ancak tefrişi konusunda bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Priştine Mutasarrıflığı vilayete bir yazı göndererek bu husus için gerekli meblağın verilmesini bildirmiş ise de vilayetin bütçesi, masrafları karşılayabilecek durumda değildir (BOA, DH.MKT, 2430/89). Bu durumda merkeze müracaat edilmiş, merkezden gelen cevapta bütçe haricinde karşılıksız para sarfının padişah'ın iradesine bağlı olduğu bildirilmiştir (BOA, DH.MKT, 542/56). Konakla beraber saat kulesi de yenilenmiştir. Padişahın doğum gününde resmî açılışı yapılan konağın ve saat kulesinin fotoğrafları merkeze gönderilmiştir. Bu husustaki çalışmaları dolayısıyla Priştine Mutasarrıfı Mustafa Kâmil Efendi'nin taltifi istenmiş, kendisinin hali hazırdaki ikinci rütbeden mecidî nişanının birinciye yükseltilmesi talep edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2303/7, 2320/156).

Hükûmet konağında yanan evrak konusunda kayıtlara yansıyan bilgilere gelince şu şekilde özetlemek mümkündür: Hükûmet konağında çalışan memurların yangından iki gün sonra merkeze gönderdik-

leri yazıdan anlaşıldığına göre konağın çatısındaki yangın haberi alındıktan sonra hemen müdahale edilerek büyük gayretler sonucunda kayıt ve evrakların çoğu kurtarılmışsa da ateşin odalara yayılması nedeniyle kayıtların tamamen kurtarılması mümkün olamamıştır. Dolayısıyla bazı kayıtlar, sandıklar içinde bulunan numuneler, ferağ ve intikal kayıtları ile bir miktar ilmühaber evrakı yanmıştır. Yanan evrakın ne cins ve ne miktarda olduğu tamamen bilinmemekle beraber sayımın devam ettiği haber verilmiştir (BOA, ŞD, 1982/33-1). Yangın sırasında kasa ve sandıklar içinde bulunan 1.121 adet ferağ ve intikal ilmühaberinin⁸ yandığı tespit edilmiştir. Keza vergiye ait defterler de yanmıştır. Vilayetten gelen yazıda 10.000 kuruş sarfiyla ve alınacak tedbirlerle yanmış kayıtların tekrar oluşturulacağı ve gelecekte yeniden tahrire ihtiyaç kalmadan vergilerin tahsil edileceği bildirilerek söz konusu meblağın sarfına izin verilmesi istenmiş (BOA, İ.ML, 29/52; ŞD, 377/18) ve talep edilen izin 12 Kasım 1898 tarihinde verilmiştir (BOA, BEO, 1226/91881). Zaten tapu kayıtlarının ve önemli evrakların muhafazası için mahzenlerin inşa ettirilmesine yönelik olarak bütçeden bazı tahsisatlar ayrılmış idi. Talep edilen meblağ da bütçedeki bu parayla ilgilidir (BOA, ŞD, 2690/19-2).

Konağın yeniden inşasından sonra çeşitli dairelere tahsis edilen odalarla ilgili bazı problemler ortaya çıkmıştır. Şöyle ki konaktaki beş oda, daha önceki mutasarrıf Cemal Bey Efendi tarafından mülkiye ve adliye dairelerinin ihtiyaçları dikkate alınmaksızın redif zabitlerine tahsis edilmişti. Hâlbuki rediflerin ikamet ettiği bir hane bulunmaktaydı. Mutasarrıf, söz konusu hanede kendisi oturmak için burayı tahliye ettirerek birinci sınıf ümera ve zabitlerine hükûmet konağındaki beş odayı tahsis etmiştir. Bu durumda adliye memurları sıkışık bir vaziyette görevlerini yerine getirmeye çalışmakta idiler. Aslında redif zabitlerinin hükûmet dairesinde ikametleri konusunda bir karar bulunmamaktadır. Konakta fazla oda bulunması durumunda askerî zabitlere tahsisinde bir sakınca yoksa da mülkiye ve adliye dairelerine gerekli odaların redif zabitlerine tahsisi buraların işgali anlamına gelmektedir. Bu durumda odalardan iki üçünün zabitlere tahsisi, diğerlerinin adliye memurlarına verilmesi gerekmektedir. Üç müstantik⁹ küçük bir odada işlerini güçlüklerle yapmaktadırlar. Dolayısıyla hükûmet işlerinin sağlıklı bir şekilde yürümesi için redif heyetinin işgal ettiği odaların tahliye edilmesi gerekmektedir. Priştine Redif Liva Kumandanlığı 11 Şubat 1907 tarihli yazısında gerek odaların küçüklüğünü gerekse görevlerinden kaynaklı mahzurları gerekçe göstererek daha fazla sıkışmalarının söz konusu

⁸ İlmühaberlerin bedeli olan ve memurlara zimmetli 560,5 kuruşun kaydının silinmesi hakkında bkz. BOA, İ.DFE, 7/30-1 ve 2; BEO, 1197/89774; ŞD, 1982/33-1, 2, 3, 4.

⁹ Hukukta sorgu hâkimi demektir (Devellioğlu 1986: 889).

olamayacağını ifade etmekle birlikte Priştine Mutasarrıflığı, odaların hemen tahliye edilmesini talep etmektedir (BOA, TFR.I.KV, 150/14996-1-3, 31 Kanun-ı evvel 1322/13 Ocak 1907).

3. Hükûmet Konağının Tamiri ve Yeni Birimlerin İnşasına Yönelik Girişimler

Hükûmet konağı, inşasından bir süre sonra tekrar bir dizi tamir ve inşaa faaliyetine konu olmuştur. Zira konağın üst kat tavanıyla ilgili bazı sorunlar ortaya çıktığı gibi mahzen ve kahvehane gibi yeni bir takım birimlerin inşası da gerekli görülmüştür. Bu süreçte Sultan V. Mehmet Reşat'ın Rumeli'ye yapacağı ziyaret sırasında Priştine'de hükûmet konağında ikamet edecek olması konakta tamir ve tefriş adına bazı hazırlıkların yapılmasına neden olmuştur

1907 yılındaki tamir, konağın üst kat tavanındaki sorunu gidermek amacıyla yapılmıştır. Tavan, tamamen tuğla tonozlu olarak yapıldığı için zamanla tuğlalar, tonozların ağırlığına dayanamayarak eğilmeye başlamıştır. Bu durum çökme riskini beraberinde getirmektedir. Tavanın dökme sütunlar ile güçlendirilmesi ve diğer gerekli tamiratın yapılması önemli olup bu amaçla vilayetin 1323/1907-1908 yılı bütçesine dahil edilen 28.790 kuruşun sarfına izin verilmesi talep edilmiş ve bu talep kabul edilmiştir (BOA, TFR.I.KV, 13/15217; DH.MKT, 1150/77-2; ŞD, 1990/18; İ.DH, 1455/1; BEO, 3061/229568). Ancak gönderilen keşif defterinin incelenmesi sırasında bazı kısımlarda hatalar görülmüş, bu hataların düzeltilmesi sonucunda 7.861 kuruşluk bir harcama ortaya çıkmıştır (BOA, ML.EEM, 821/5, 10 Teşrin-i sanî 1326/23 Kasım 1910).

1912 yılında hükûmet konağına yeni ilaveler yapıldığı gibi evrakların muhafaza edilmesine yönelik yeni bir mahzen inşaa edilmesi de gündeme gelmiştir. 21 Şubat 1912 tarihinde Kosova defterdarının Maliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda konak için bir kahvehane inşaa edilmesi gerekliliğinden söz edilmektedir. Aslında konakta merdivenlerin başında odacılar tarafından çay ve kahve yapılmakla birlikte bunun mahzurlu olduğu dile getirilmiştir. Hükûmet konağı yakınında kahvehane olmadığı ve hükûmet dairelerine gelecek ziyaretçilere kahve verilmesi lazım geldiğinden bahisle bir kahvehanenin inşası talep edilmiştir. İnşaa masrafı 1.000 kuruş olarak hesaplanan ve keşif defteri merkeze gönderilen kahvehane bittiğinde aylık 70 kuruştan 100 kuruşa kadar kiraya verilebilecektir. Konağın arka tarafına inşaa edilecek kahvehane için söz konusu meblağın sarfına izin verilmesi istenmiştir. Keşif cetveline göre kahve ocağı binası dört köşeli olarak 2 m yüksekliğinde inşaa edilecektir. Kahvehaneye tuğla ile dolma duvar örülecek, çatısına kire-

mit çekilecek, ocak bacası kerpiç ile yapılacak, birer adet kapı ve pencere takılacaktır. Söz konusu meblağın 1328/1912-1913 yılı Maliye bütçesinden karşılanması ve havalesinin düzenlenerek Kosova Defterdarlığı'na gönderilmesine karar verilmiştir (BOA, ML.EEM, 901/27-1, 2, 5-6).

Aynı yıl yeni bir mahzen inşası için de harekete geçilmiştir. Hükûmet konağında evrakların konulmasına ve muhafazasına ait özel bir mahzen bulunmamaktadır. Priştine'yi ziyaret eden Maliye Müfettişi İsmail Hakkı Bey, konakta teftişte bulunduğu zaman mahzen yokluğu sebebiyle binlerce lira kıymetindeki evrakların yıpranmakta olduğunu tespit etmiştir. Kosova Defterdarlığı 19 Mayıs 1912 tarihli Maliye Nezareti'ne gönderdiği yazısında evrakların iyi şartlarda saklanması için konağın alt katında bir mahzen inşasını gerekli görmüş, keşif defterini hazırlayarak merkeze göndermiştir. Mahzenin inşa masrafı olarak 1.607 kuruş, diğer acil tamiratlar için 2.000 kuruş olmak üzere toplam 3.607 kuruşluk meblağın gönderilmesi merkezden talep edilmiştir. Ancak girişimden bir sonuç alınamamış, talebin özel bir deftere kaydedilerek ilgili evrakların şimdilik bir dosyada saklanmasına karar verilmiştir (BOA, ML.EEM, 925/14-1, 3, 5).

Hükûmet konağını ilgilendiren son gelişmeler arasında Sultan V. Mehmet Reşat'ın Rumeli seyahati kapsamında Priştine'yi ziyaret etmesi ve ikamet mahalli olarak konağı kullanması yer almaktadır. Sultan Reşat, 5-26 Haziran 1911 tarihinde İstanbul'dan başlayıp Çanakkale-Selanik-Üsküp-Priştine-Selânik ve Manastır'ı kapsayan üç haftalık bir Rumeli gezisine çıkmıştır. Geziye Sultan Reşat'ın şehzadeleri Ziyaeddin Osman ve Ömer Hilmi efendilerin yanı sıra Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, nazırlar, kalabalık bir görevli ve hizmetli topluluğu katılmıştır (Yazıcı 2014: 1099, 1101-1102). Bu kapsamda 1911 yılının Mart ayında Babialı tarafından nezaretler ve mahallî hükûmetler ile koordineli bir şekilde bir seyahat programı hazırlanmıştır. Programa göre Sultan'ın ilk ziyaret edeceği yer Selânik olup bunu sırasıyla Üsküp ve Priştine takip edecektir. Burada Sultan, hükûmet konağında ikamet edecek, diğer erkân ise konağa yakın uygun konaklarda kalacaktır. Sultan, Priştine'de iki veya üç gün ikamet ettikten sonra cuma günü sabahı arabalar ile Meşhed'e hareket edecek, orada hazırlanacak Otağ-ı Hümâyûn ve çadırlarda dinlendikten sonra mahfil-i hümâyûn olarak düzenlenen özel bir çadıra teşrif edecektir. Mahfil-i hümâyûn civarında yine özel bir surrette düzenlenen minberde okunan hutbeden sonra cuma namazını kılacak ve daha sonra Priştine'ye dönecektir. O gece konakta istirahat ederek ertesi gün Selânik'e hareket edecektir (BOA, DH.MTV, 25/4).

Sultan'ın seyahatinden önce konakta bakım ve onarım çalışmaları başlatılmış, boya ve badana işleri yapılmış, hazırlanan özel odaların kapı, pencere, camekân ve panjurları yenilenmiştir. Bu kapsamda konakta yapılacak işler için iki ayrı keşif defteri hazırlanmış, harcamalar bu keşif defterleri doğrultusunda yapılmıştır.

Tablo 4: Sultan'ın İkameti İçin Tamir Edilen Konağın Birinci Keşif Defteri (28 Mart 1911) (BOA, ML.EEM, 893/33-10)

Malzeme ve Yapılan İş	Bedeli (Kuruş)
<i>Konağın dış merdivenleri için</i>	
Adi kâgir inşaat	6.180
Sıva	280
Badana	70
Mermer taş	7.250
Merdiven demir parmaklığı, müstemilat ve yağlı boya	3.200
<i>Hükûmet bahçesinin etraf duvarları için</i>	
Adi kâgir inşaat	4.800
Sıva	1.600
Badana	400
Demir parmaklığı vs.	2.000
Kornişler, yağlı boya	400
Konağın dış badanası	2.787
İç duvarlarda çiçekli badana (1., 2. ve 3. kat)	10.000
İkinci ve üçüncü kat kapı ve pencerelerine yağlı boya	2.000
İkinci ve üçüncü kat odaların tavanlarına çiçekli boya badana	1.200
Üçüncü kat salonuna çiçekli boya badana	1.500

Sultan'a mahsus odalara kalemkâri yağlı boya	4.675
Sultan'a tahsis edilen odalara mahsus kapılar (4 adet)	1.640
Toplam	49.982

10 Mayıs 1911 tarihinde Kosova valisi tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta konağın tamirâtı için havale edilen 30.000 kuruşun yetmediği, ilave 20.000 kuruşun gönderilmesi gerektiği dile getirilmiştir (BOA, ML.EEM, 893/33-1). 20 Mayıs 1911 tarihli Maliye Nezareti'ne gönderilen diğer bir yazıda ise malzemelerin bir kısmının Üsküp'ten temin edildiği ifade edilmiştir (BOA, ML.EEM, 845/4). Para tahsisi yapılmakla beraber gönderilen miktar yine de yeterli olmamıştır. Zira konağın iç ve dış merdivenlerinin sultan'ın ikametine uygun bir şekilde yeniden inşa edilmesi gerekmiştir. Dolayısıyla 34.495 kuruş 10 para daha sarf edilmiştir. Hatta Priştine Mutasarrıflığı'nın söz konusu meblağın esnaftan borç olarak alındığını bildirmesi üzerine Kosova valisi bizzat Üsküp'ten Priştine'ye hareket ederek konakta incelemelerde bulunmuş ve ilgili meblağın sarfı konusunda merkezin iznini talep etmiştir (BOA, ML.EEM, 893/33-3).

Tablo 5: Sultan'ın İkameti İçin Tamir Edilen Konağın İkinci Keşif Defteri (3 Temmuz 1911) (BOA, ML.EEM, 893/33-5)

Malzeme ve Yapılan İş	Bedeli (Kuruş)
<i>Konağın dış merdivenleri için</i>	
Adi kâgir inşaat	6.695
Sıva	350
Badana	70
Mermer taş	7.500
Merdiven demir parmaklığı, müstemilat ve yağlı boya	3.200
<i>Hükûmet bahçesinin etraf duvarları için</i>	

Adi kâgir inşaat	5.200
Sıva	2.000
Badana	400
Demir parmaklığı vs.	2.000
Kornişler, yağlı boya	480
Konağın dış badanası	3.716
İç duvarlarda çiçekli badana (1, 2 ve 3. kat)	12.000
İkinci ve üçüncü kat kapı ve pencerelerine yağlı boya	2.400
İkinci ve üçüncü kat odaların tavanlarına çiçekli boya badana	1.600
Üçüncü kat salonuna çiçekli boya badana	2.000
Üçüncü kata iki adet hela ve müştemilatı	5.000
Üçüncü kata bir balkon ve müştemilatı	2.000
Birinci kata bir adet fırın ile mutfak ve müştemilatı	3.500
Sultan'a mahsus odalara kalemkârî yağlı boya	5.100
Sultan'a tahsis edilen odalara mahsus kapılar	1.640
Sultan'a tahsis edilen odalara mahsus panjurlar	2.520
Sultan'a tahsis edilen odalara mahsus yeni merdiven inşaatı	3.000
Sultan'a tahsis edilen odalara mahsus iki adet camekân	3.750
Sultan'a tahsis edilen tonozun tahta kaplaması	2.450
Sultan'a tahsis edilen odaların duvarlarının kâğıt ile kaplanması	4.420
Konağın aşağısından Sultan'ın bulunduğu mevkie kadar su çıkarılması için gerekli boru, tulumba vs.	1.500
Toplam	84.494

Vilayet Nafia İdaresi'nin hazırladığı keşif defterini merkeze gönderen Kosova valisi, Maliye Nezareti'nden daha önce gönderilen 50.000 kuruş dışında ihtiyaç kapsamında harcanan 34.494 kuruşun havesinin alacaklıların sızlanmalarına yol açmadan telgrafla tebliğ edilmesini istemiştir. Nitekim vali, kısa bir süre sonra bu konudaki şikâyetlerin kendisine ulaştığını beyan ile nezaretin adım atmasını bildirmiştir. Nezaret ise gönderilen ikinci keşif defterinde tamirat alanlarının ayrıntılı bir şekilde gösterilmediğini, birinci keşif defterinin, masraf defterinin ve konağın resimlerinin dahi gönderilmediğinden bahisle evrakların tasdik edilmesinin mümkün olmadığını, keşif varakasının iade edildiğini, dolayısıyla yeniden düzenlenerek diğer evraklarla birlikte ikinci keşif defterinin tekrar gönderilmesini bildirmiştir. Oysaki vilayet, konağın tamirinin bir keşfe dayanarak değil, Sultan'ın ziyareti dolayısıyla alelacele yapıldığını ve paranın da o şekilde sarf edildiğini bildirerek tamirattan alacaklı esnafın hemen her gün kendilerine müracaat ettiğini dolayısıyla borcun ödenmesi gerektiğini, birinci ve ikinci keşif defterlerinin gönderildiğini bildirmiştir. Ayrıca tamiratın teferruatlı bir şekilde kaleme alınmasının uzun zaman alacağını, bunu yapabilecek bir teknik memurun da bulunmadığını dile getirmiştir. Merkez, ikinci keşif defterindeki 34.512 kuruşluk fazlalığın sebebini sormuş ve masraf defterinin gönderilmesini bildirmiştir. Ayrıntılı bir şekilde düzenlenen masraf defteri merkeze gönderilmiştir. Bu defterde, yapılan işlere karşılık ilgili kişilere ve malzemelere ödenecek ücretler, verilen senetler ve senetlerin tarihleri yer almaktadır. Ayrıca bazı açıklamalara da yer verilmiştir. Mesela Sultan'ın ikameti nedeniyle muhasebe, emlak, tahrir, nafia daireleri ile nüfus odası boşaltılarak buradaki memurlar kiralık evlere ve boş olan medreselere yerleştirilmiştir. Konak için Mitroviçe'den tahta, çam direği ve binek taşı; Üsküp'ten mermer taşlar, çinko ve tahta; Şehzadelerin ikamet edeceği odalar için Viyana'dan duvar kâğıtları getirtilmiş; Zafer takı Selanik'ten Priştine'ye kadar tren ve arabayla taşınmış; İstanbul'dan boyacıbaşı davet edilmiş; Üsküp'ten boyacı ve kalemkârî ustalar gelmiş; bahçe düzenlemesi Ziraat Muallimi Tevfik Efendi'ye yaptırılmıştır. Kosova Valiliği, iki keşif defteri arasındaki parasal farkın sebebini de açıklamıştır. Şöyle ki konağın iç ve dış merdivenlerinin mükemmel bir şekilde yeniden inşa edilmesi ve tamiratın hızlı bir şekilde yapılma mecburiyeti maliyetleri etkilemiştir (BOA, ML.EEM, 893/33-12, 13, 14).

Tamir ve tefrişi tamamlanan konak, Sultan Reşat'ı karşılamaya hazırdır. Program doğrultusunda Sultan ve beraberindeki heyet Üsküp'ten sonra 15 Haziran Perşembe sabahı trenle Priştine'ye geçmiş, burada ileri gelen memurlar, askerler, şehrin önde gelenleri ve kalabalık bir

halk topluluğu tarafından karşılanmıştır. Daha sonra ikameti için hazırlanan ve kendisine ait bayrağın çekildiği hükümet konağına geçen Sultan'a yol boyunca sevgi ve saygı gösterilerinde bulunulmuştur. Konağın yola bakan üst bölümü Sultan'a tahsis edilmiş, beraberindekiler orta kata yerleştirilmiştir. Hava, haziran ortası olmasına rağmen palto giymeyi gerektirecek kadar soğuktur. 16 Haziran 1911 Cuma günü Meşhed-i Hüdavendigâr ziyaret edilmiş, kalabalık bir toplulukla cuma namazı kılınmıştır. Okunan dua ve nutuklardan sonra Sultan Reşat, Murat Hüdavendigâr'ın türbesini ziyaret etmiş, sonra Priştine'ye dönmüştür. Hükümet konağında ikametden sonra 17 Haziran Cumartesi günü sabahı şehirden ayrılarak Selânik'e hareket etmiştir¹⁰. Sultan'ın Rumeli seyahatine Türk edebiyatının önemli isimlerinden Halit Ziya Uşaklıgil de katılmıştır. Hatıralarında, başkâtip olarak yer aldığı bu gezi ve Priştine hükümet konağı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Uşaklıgil, padişahın oturması için mutasarrıflık konağının ayrıldığını, burasının ahşap ve oldukça harap bir bina iken mahalli hükümetin gayreti ve mefruşat dairesinin çalışmaları sayesinde onarıldığını, hünkâr ve maiyetinin pek rahat ettiğini, konağın oldukça geniş ve ferah olduğunu ifade etmiştir (Uşaklıgil 1981: 140-141).

¹⁰ Sultan Reşat'ın Rumeli seyahati ve Priştine'deki ikameti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı 2014: 1099-1133.

Resim 5: Sultan Mehmet Reşat'ın Ziyareti Sırasında Priştine Hükûmet Konağı (Haziran 1911) (<https://www.pinterest.de/pin/317363104967244870/>)

Sultan'ın Priştine'yi ziyaretinin üzerinden epey bir zaman geçmesine rağmen konağın tamir ve tefrişi için alınan malzemelerin parasının bir kısmının ödenmediği tespit edilmektedir. Bu konuda düzenlenen masraf defterinde bazı senetlerin kaydına yer verilmiştir. Söz konusu kayıtlarda bir kısım borçların ödenmediği veya kısmen ödendiği bilgisi bulunmaktadır. Bu durum, paranın yetersizliğinden kaynaklanmış, alacaklılar bir süre sonra şikâyet etmeye başlamıştır. 31 Ekim 1911 tarihi itibarıyla ödenemeyen borçların toplamı 34.565 kuruştur. Bunların içinde konağın tamir ve tefrişi için kendilerinden bazı malzemeler satın alınan ancak bedelleri ödenmeyen attarcı esnafından İsak ile tüccardan bazı kişiler de bulunmaktadır. Söz konusu kişiler Sultan'ın Priştine'ye gelip gitmesinin üzerinden beş altı ay geçmesine rağmen 400-500 liralık eşyalarının bedelini alamadıklarını, İstanbul ve Selânik bankerlerine borçlu olduklarını ve sıkıntıya girdiklerini dile getiren bir arzuhâli Maliye Nezareti'ne göndermişlerdir. Nezaret, borcun ödenmesi konusunda vilayete bir tebligat göndermiştir (BOA, ML.EEM, 893/33-12-17; BEO, 3937/295206; DH.MTV, 25/64). Kosova valisinin nezârete gön-

derdiği 20 Ocak 1912 tarihli telgraftan istenilen tahsisatın henüz gönderilmediği anlaşılmaktadır. Alacaklıların bu konudaki sızlanmaları devam ettiği için nezaret ile vilayet arasındaki yazışmalarda borcun bir an önce ödenmesi üzerinde durulmuştur. Borç ancak Mart 1912 tarihinde ilgili meblağın vilayet defterdarlığına havale edilmesiyle ödenebilmiştir (BOA, ML.EEM, 893/33-19, 22, 23, 27, 29).

Hükûmet konağı, 1912 yılından sonra Osmanlıların bölgeden çekilmesiyle birlikte asli fonksiyonunu kaybetmiştir. Yapıda zaman içinde bazı değişiklikler yapılmış, ancak restorasyonlar sırasında kaynak belgeler ve mimari planlar dikkate alınmamıştır (Navakazi-Jerliu 2019: 77).

Resim 6: Priştine Hükûmet Konağı (1930'lar) (<https://www.eski-turkiye.net/tag/pri%C5%9Ftine/>)

En büyük müdahale 1975 yılında yapılmıştır. Konağın çatısı, daha yüksek bir çatı katı ile değiştirilmiş, pencere şekillerinde de düzeltmeler yapılmıştır. Alınlıklı dikdörtgen pencereler, yapıda hâlâ korunan kemerli pencerelerle değiştirilmiştir (Navakazi-Jerliu 2019: 77-78). Ayrıca konağın ön cephesinde, odaların düzenlenmesinde ve çatı örtü sisteminde önemli değişiklikler olmuştur. Nitekim binanın giriş merdivenleri değiştirilmiş, açık girişi kapatılmış, çatısındaki üçgen alınlık kaldırılmıştır. Bu değişikliklerle beraber yapı Avusturya yapısına benzetilmeye çalışılmıştır. Yapının günümüze kadar değişmeyen tek bölümü ön cephede bulunan kıvrımlı barok tarzındaki merdivenleridir. 1999 yılına kadar Kosova Müzesi olarak kullanılan yapı, bu tarihte Birleşmiş Milletler tarafından geniş çaplı bir onarıma tabi tutulmuş, 2001-2005 yılları

arasında Kosova’da Birleşmiş Milletler’in merkezî idare binası (Kosova Başbakanlık binası) olmuş, 2005 yılından itibaren tekrar müze haline getirilmiştir (Konuk Halaçoğlu 2018: 201, 203; İbrahimgil-Konuk 2006: 538-539). Bina, zaman zaman çeşitli sergilere ev sahipliği yapmaktadır (Vırmiça 1999: 270).

Sonuç

Priştine’nin en güzel sivil mimari eserlerinden biri olan hükümet konağı, kasabanın 1878-1888 yılları arasında vilayet merkezi olduğu dönemde inşa ettirilmiştir. 1882 yılında başlayan inşaat yaklaşık iki yıl sürmüş, halkın aynı ve nakdî yardımları ile kısa sürede tamamlanmıştır. Bununla beraber 1888 yılında vilayet merkezinin Üsküp’e nakledilmesi üzerine konak, mutasarrıflık binası olarak kullanılmıştır.

Hükümet konağı tarihî süreçte birçok onarımdan geçmiştir. 1888 yılında kiremitleri aktarılmış, 1892 yılında ise üst kat tavanı tamir edilmiştir. Konak, en büyük zararı 1898 yılında çatısında çıkan bir yangın sırasında görmüştür. Yangın, konağın ahşap kısımlarının tamamen yanmasına, eşya ve evrakların zarar görmesine sebep olmuştur. Konağın sadece duvarları ayakta kalabilmiştir. İki yıl süren bir onarımdan sonra konak tekrar hizmete açılmıştır. 1907 yılında konakta yeni bir tamirat söz konusu olmuş, üst kat tavanında güçlendirme çalışması yapılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin son yıllarında konağa bir kahvehane eklenmiş, evrakların muhafazası için düşünülen mahzen inşasından ise bir sonuç alınamamıştır. Konağın tarihî geçmişindeki en önemli hatıralardan birisi de Sultan Mehmet Reşat’ın Rumeli seyahati sırasında burada konaklamasıdır. Sultan’ın ziyareti dolayısıyla konakta tamir ve tefriş adına büyük hazırlıklar yapılmış, konak bayraklarla süslenmiş, büyük bir kalabalık konak önünde toplanarak Sultan’a saygı ve sevgi gösterisinde bulunmuştur.

Osmanlı hâkimiyetinden sonra konakta aslına uygun olmayan değişiklikler yapılmış, dolayısıyla konak, Osmanlı yapısından çok Avusturya yapısına benzetilmeye çalışılmıştır. Önce müze, savaştan sonra Kosova Başbakanlık binası olarak kullanılan konak, günümüzde Kosova Ulusal Müzesi olarak hizmet vermektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), 150/11220, 1141/85536, 1197/89774, 1226/91881, 3061/229568, 3937/295206.

BOA, Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), 542/56, 1150/77, 1573/7, 1612/104, 1627/87, 1658/76, 1897/55, 2011/75, 2035/73, 2051/56, 2091/1, 2097/105, 2106/15, 2123/79, 2138/31, 2162/57, 2169/43, 2173/71, 2220/123, 2303/7, 2320/156, 2430/89.

BOA, Dâhiliye Mütenevvia (DH.MTV), 25/4, 25/64.

BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 1301/47, 1455/1.

BOA, İrade Defter-i Hakanî (İ.DFE), 7/30.

BOA, İrade Hususi (İ.HUS), 73/144.

BOA, İrade Maliye (İ.ML), 29/52.

BOA, İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD), 67/3965, 73/4283.

BOA, Maliye Nezareti Emlâk-ı Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM), 821/5, 845/4, 893/33, 901/27, 925/14.

BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 377/18, 1990/18, 1965/33, 1966/1, 1966/23, 1967/13, 1982/33, 1982/40, 1984/6, 2458/40, 2690/19.

BOA, Teftişat-ı Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV), 13/15217, 150/14996.

BOA, Yıldız Resmî Maruzat (Y.A.RES), 21/49.

II. Kaynak Eserler

1896 (*Hicri 1314*) *Kosova Vilayeti Salnamesi* (Üsküp, Priştine, Prizren,

İpek, Yenipazar, Taşlıca). Yay. Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu, İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000.

Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Salnâme-i Vilâyet-i Kosova. 6. Def'a, 1311/1893-1894

Şemsettin Sâmî. (1996). *Kâmûs 'l-a' lâm*, C.2, Ankara: Kaşgar Neşriyat.

III. Araştırma ve İnceleme Eserler

İBRAHİMGİL, M., Konuk, N. (2006), *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KIEL, M. (2007). “Priştine”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (34). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 346-348.

KONUK HALAÇOĞLU, N. (2018). *Tanzimat Sonrası, Osmanlı Rumeli Eyâletleri Hükümet Konaklarında İdeoloji ve Erk’in Mimari Temsili (1839-1922)*. Doktora Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

KURT CEYLAN, F. S. (2021). *Tanzimat Dönemi (1876-1908) Anadolu Merkez Vilayetlerindeki Hükümet Konaklarının Mimari Özelliklerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

NAVAKAZI, V., Jerliu, F. (2019). “Modernization Tendencies in Architecture and Street İnfrastructure in Kosovo During the Tanzimat Reforms”. *Pollack Periodica*, 14 (2), 73-84.

UŞAKLIGİL, H. Z. (1981). *Saray ve Ötesi Son Hatıralar*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri. ÜNLÜ, M. (2014). *Kosova Vilayeti (1877-1912)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

VIRMİÇA, R. (1999). *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri, I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

YAZICI, N. (2014). “İsmail (Tuncu) Bey’in Hâtıra-i Seyahât’inde Sultan Reşad’ın Rumeli Ziyareti: Kosova”. *Belleten*, LXXVIII/283, 1099-1133.

IV. İnternet Erişimli Kaynaklar

Priştine Hükümet Konağı (1930’lar). 16.08.2024 tarihinde <https://www.eski-turkiye.net/tag/pri%C5%9Ftine/> adresinden erişildi.

Priştine Hükümet Konağı (1899). 16.08.2024 tarihinde <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/779-76---0019.jpg/> adresinden erişildi.

Sultan Mehmet Reşat’ın Ziyareti Sırasında Priştine Hükümet Konağı (1911). 13.09.2024 tarihinde

<https://www.pinterest.de/pin/317363104967244870/> adresinden erişildi.

EKLER

Ek 1: Günümüzde Müze Olarak Kullanılan Priştine Hükûmet Konağı (2023)¹¹

¹¹ Fotoğraf, 19 Temmuz 2023 tarihinde yazar tarafından çekilmiştir.

PRIZREN MUŞNİKOVA KÖYÜ MEZARLIĞINDAKİ MEZAR TAŞLARI HAKKINDA

Mediya FİSHEKQIU*

ÖZET

Muşnikova köyü mezarlığı, o beldenin kültürel tarihini yansıtan en önemli mekânlardan biridir. Mezarlık, geçmişteki kültürel safhalarımızı gösterdiği için büyük bir öneme sahiptir ve tarihî, edebî, folklorik ve sanatsal değerleri açısından incelenmeye değer bir alan sunar. Özellikle Osmanlı mezar taşları, bu geçmişin kimlik belgeleri ve yazılı kanıtları olarak önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Asırlar boyunca doğanın ve insanların olumsuz etkileriyle mücadele eden bu mezar taşları, kültür ve sanatımızın en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın amacı, Muşnikova köyündeki mezar taşlarını korumak, yayımlamak ve gelecek nesillere aktarmaktır. Mezarlıkta ele alınan 11 Osmanlı mezar taşından 6'sı 18. yüzyıla, 5'i ise 20. yüzyıla aittir. Bu taşların 7'si erkeklere, 4'ü kadınlara aittir. En eski taş 1799, en genç taş ise 1923 tarihli olup, bu mezar taşlarının incelenmesi ve kaydedilmesi öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Muşnikova köyü, mezarlık, Osmanlı mezar taşları.

ABOUT THE TOMBSTONES IN PRIZREN MUSHNIKOVA VILLAGE CEMETERY

ABSTRACT

The cemetery of Mushnikova village is one of the most important places reflecting the cultural history of that town. The cemetery is of great importance as it shows our past cultural stages and offers an area worth examining in terms of its historical, literary, folkloric and artistic values. Ottoman gravestones in particular are an important source as identity documents and written evidence of this past. These gravestones, which have struggled with the negative effects of nature and people for centuries, stand out as one of the most important elements of our culture and art. The aim of the study is to protect, publish

* Şarkiyatçı, Qendra Rajonale per Trashegimise Kulturore-QRTK (Tarihi Anıtları Koruma Kurumu), Prizren.

and pass on the gravestones in Mushnikova village to future generations. Of the 11 Ottoman gravestones examined in the cemetery, 6 belong to the 18th century and 5 to the 20th century. 7 of these stones belong to men and 4 to women. The oldest stone is dated 1799 and the youngest is dated 1923, and the examination and recording of these gravestones has been determined as the primary goal.

Key words: *Mushnikova village, cemetery, Ottoman gravestones.*

Giriş

Bir beldenin mezarlığı, o yerin kültürel tarihini anlamak için en önemli mekanlardan biridir. Mezarlıklar, bir toplumun geçirdiği kültürel evreleri göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir ve tarihî, edebî, folklorik ve sanatsal değerleriyle de incelenmeye değer alanlardır. Osmanlı mezar taşları, geçmişimizin kimlik belgeleri ve yazılı kanıtları olarak, kültürel mirasımızın önemli bir parçasını oluşturur. Asırlardır doğanın ve insanların zararlı etkileriyle mücadele eden mezar taşlarımız kültür ve sanatımızın en önemli kaynaklarından. Bu çalışmada Muşnikova köyü mezarlığındaki Osmanlı mezar taşları incelenmiştir. Mezar taşlarının genel görünüşleri fotoğraflanmış ve ölçüleri alınmıştır. Yazıların çoğu okunmuş, okunamayan kısımların estampajları çıkarılarak fotoğraflarla karşılaştırılmıştır.

Amacımız, Muşnikova köyündeki mezar taşlarını korumak, yayımlamak ve gelecek nesillere bırakmaktır.

Araştırmanın temel amacı, Muşnikova köyündeki mezar taşlarını korumak, yayımlamak ve bu kültürel mirası gelecek nesillere aktarmaktır. Çalışma kapsamında toplamda 11 Osmanlı mezar taşı ele alınmıştır. Bu taşların 6'sı 18. yüzyıla, 5'i ise 20. yüzyıla aittir. İncelenen mezar taşlarından 7'si erkeklere, 4'ü kadınlara aittir. En eski mezar taşı 1799 yılına, en genç olanı ise 1923 yılına tarihlidir.

Yüzyıl	XVIII	XIX	XX	Tam olarak okunamayan
Sayı	1	5	5	0

Bu çalışmada, üzerine çok sınırlı araştırma yapılan Muşnikova köyü mezarlığında bulunan bir grup mezar taşının incelenip kayıt altına alınması öncelikli amacımızdır.

MEZAR TAŞI TİPLERİ

A- ÖN YÜZ GÖRÜNÜŞLERİ İTİBARIYLA MEZAR TAŞI TİPLERİ

Mezar taşı tipleri belirlenirken, mezar taşının başlıklı olup olmasını, gövde kesitini ve ön yüz görünüşünü esas alan bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

I- Başlıklı Taşlar

a. Erkek Başlıklılar: 11 mezar taşından 7'si erkek başlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan 7'nin başlıkları mevcuttur. (res. 1, 2, 4, 7, 8, 9, 11.) Bu taşlardan 1'i XVIII. yüzyıla, 3'ü XIX. yüzyıla, 3'ü de XX. yüzyıl aittir.

b. Kadın Başlıklılar: Muşnikova mezarlığında bulunan 11 mezar taşından 4'ü kadın başlıklıdır. Bu kadın mezar taşların 2'i XIX yüzyıla, 2' si de XX yüzyıla aittir.

GENEL OLARAK MEZAR TAŞLARINDAKİ KİTABELERİN KONULARI:

Kitabe Girizgâhları, İnsanlara Uyarı, Ölüm Haberi, Sebep Bildirme, Allah'tan Dilek, İnsanlardan İstek, Fatiha İsteği gibi 7 başlık altında gösterilmiştir.

Çalışmamızda kitabe metinleri konularına göre; Kitabe Girizgâhları, ve İnsanlardan İstek, Fatiha İsteği gibi 2 başlık altında tasnif edilmiştir.

I. Kitabe Girizgâhları

Muşnikova köyü mezarlığında yer alan kitabeli 11 baş taşından. 4'dünde girizgâh ifadesi kullanılmamıştır. Bunlardan "Huve'l-Bâkî," "Huve'l Main" ve "Ah Minel-mevt" serzeniş olarak gruplandırılabilir.

Kullanım sıklığı bakımından 3 kez Huve'l-Bâkî 1 kez Huve'l Main ve 3 kez Ah minel mevt kalıpları izlemiştir. Ancak bu kalıpların kullanımında yüzyıllara göre belirli tercihler olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

VII. Fatiha İsteği

Kitabe metninin sonunda tarihten önce yer alan ve mezar taşı kitabesini okuyan kişiyi ölünün ruhu için Fatiha okumaya davet eden bölüm ise, 11 kitabede 4 farklı kalıpla ifade edilmiştir.

Fatiha isteme ifadesinde “Ruhîçün el Fatiha” kalıbı 4 örnekte ilk sırada yer almakta, onu 4 örnekle “Ruhuna Fatiha” izlemektedir. Ardından 2 örnekte “Fatiha” ve bir örnekte “Ruhîçün Fatiha” ifadesi bırakılmıştır (Türkmenoğlu, 1989).

Fotoğraf 1.

Kime ait olduğu: Azem oğlu Hasan

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1342 hicri / 1923 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi
dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik: Mermer /
Zemin oyma

Ölçüsü: 85 x 28, kalınlık, 4 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Ah min-el mevt

Merhum ve Mağfur

Ve muhtac ila rahmeti

Rabiil gafur

Azem bin Hasan

Ruhuna Fatiha sene 1342 h.¹²

¹² Buradaki kitabeler tarafımızdan okunmuştur.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından Fes görünümlü baş bölümü yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 6 satır ve satırlar arası cedveli olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak yaprak motifleri işlenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 85 x 28 cm'dir. Ayak taşı aşağıdan yukarıya genişleyerek sonrada da daralarak sonlandırılmıştır Üst bölümün tam ortasında 10 yıldızlı rozet kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır.

Fotoğraf 2.

Kime ait olduğu: Mulla Şefik oğlu Mulla İbrahim

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1339 hicri /

1920 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi dikdörtgen yatay kesitli

Malz. ve Teknik: Mermer / Zemin oyma

Ölçüsü: 85 x 28,

kalınlık 4 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Ah min-el mevt

Merhum ve mağfur

Ve muhtac ila rahmeti

Rabii Mulla Şefik

Bin Mulla İbrahim

Ruhuna Fatih

Sene 1339 h.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından fes görünümlü baş bölümü yer

almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 7 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak yaprak motifleri işlenmiştir. Kitabenin kenarları zikzak geometri desenlerle çevrelenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 85 x 28 cm dir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır (Çay 1985: 153-157).

Fotoğraf 3.

Kime ait olduğu:

Kurtişahkızı Mulla Züber

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Kadın Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1326 hicri /

1908 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli

Malz. ve Teknik: Mermer /
Zemin oyma

Ölçüsü: 75 x 29,

kalınlık 4 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Ah min-el mevt

Merhum ve mağfur

Ve muhtac ila rahmeti

Rabbi Kurtişah binti

Mulla Züber ruhuna

Fatiha fi

Sene 1326 h.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte, baş kısmın sağ ve sol bölümlerinde simetrik olarak 'S' harfleri ve bunların ortasında 16 yıldızlı rozet yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 7 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin alan ölçüsü 85 x 28 cm'dir.

Ayak taşı aşağıdan yukarıya genişlemektedir ve sade bırakılmıştır. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır (Mehmet 1998).

Fotoğraf 4.

Kime ait olduğu:

Sinan oğlu Aziz ağa

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1320 hicri /

1902 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli

Malz. ve Teknik: Mermer /

Zemin oyma

Ölçüsü: 62 x 27, kalınlık, 5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Hü'vel Bak'i

El merhum Sinan

Bin Aziz aga

Ruhiçün el fatiha

Sene 1320 h.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından sarık biçiminde baş bölümü yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 5 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak yaprak motifleri işlenmiştir. Kitabenin kenarları zikzak geometri desenlerle süslenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 41 x 23 cm'dir.

Ayak taşı aşağıdan yukarıya genişlemektedir. Yukarı kısmın orta bölümünde çarkıfelek motifi oyma tekniğiyle işlenmiştir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır.

Fotoğraf 5.

Kime ait olduğu:

Atiye kızı Sinan

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Kadın Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1315 hicri / 1897miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli

Malz. ve Teknik:

Mermer / Zemin oyma

Ölçüsü: 77 x 26, kalınlık, 5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

El merhume

Atiye binti

Sinan Fatiha

Sene 1315 h.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak sağ ve sol yanlarda ‘S’ harfleri ve bunların ortasında 16 yıldızlı rozet yer almaktadır (Önder 1969: 5-15). Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 4 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin kenarları zikzak geometri desenlerle süslenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 46 x 20

cm'dir. Ayak taşı aşağıdan yukarıya genişlemektedir ve sade bir biçimde bırakılmıştır. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır.

Fotoğraf 6.

Kime ait olduğu:

Ishana kızı Abdulan

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Kadın Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1902 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik: Mermer / Zemin oyma

Ölçüsü: 68 x 22, kalınlık, 5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Merhum

Mağfure

Ve muhtac ila rahmeti

Rabii İsana binti

Abdulan ruhuna

Fatiha sene 1902 m.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak sağ ve sol yanlarda 'S' harfleri ve bunların ortasında çarkifelek motifi yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 6 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin kenarları zikzak geometri desenlerle süslenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 41 x 18 cm'dir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır.

Fotoğraf 7.

Kime ait olduğu:

İbrahim efendi oğlu

Mulla Hasan

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: Efendi

Tarihi: 1214 hicri

/ 1799 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik: Mermer /

Zemin oyma

Ölçüsü: 78 x 25, kalınlık, 5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

El merhum

İbrahim

Efendi bin

Mulla Hasan

Fatiha

Sene 1214

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından Sarık biçiminde baş bölümü yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 6 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak çam yaprak süslemeler işlenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 46 x 28 cm'dir. Ayak taşı sade, aşağıdan yukarıya genişliyerek ve yine yanlardan yukarıya doğru daralarak bitirilmiştir. Bu kitabedeki konular:

Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır (Çal 2000: 226-241).

Fotoğraf 8.

Kime ait olduğu:

Caferoğlu Aziz

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1295 hicri /

1878 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik: Mermer

/ Zemin oyma

Ölçüsü: 62x 26, kalınlık,

5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Hü'vel Bak'i

El mehum el mağfur

Cafer bin Aziz

Ruhiçün

El Fatiha

*Sene 1295 h.*¹³

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından püskülü fes biçiminde baş bölümü yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 6 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak çarkıfelek motifleri yer almaktadır. Kitabenin alan ölçüsü 46 x 28 cm'dir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır.

¹³ Mezar taşları ölçüleri, resimleri ve transkripleri yerinde okunmuştur. Kitabelerin okunmayan bölümleri ise ofiste bilgisayar yardımıyla resimlerden tamamlanmıştır.

Fotoğraf 9.

Kime ait olduğu:

Abdili oğlu Bayram

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1286 hicri /

1869 miladi

Formü: Baş taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik:

Mermer / Zemin oyma

Ölçüsü: 79 x 30,

kalınlık 5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Hü'vel Bak'i

El merhum el mağfur

Abdili bin Bayram

Ruhiçün el Fatiha

Sene 1286 h.

Tanım ve Kompozisyon: Dü-

şey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından püskülü fes biçiminde baş bölümü yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 5 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak kuş motifleri işlenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 48 x 29 cm'dir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır (Laqueur 1997).

Fotoğraf 10.**Kime ait olduğu:**

Hakile kızı Kazım

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Kadın Baş Şahidesi**Ünvan:** /**Tarihi:** 1226 hicri

/ 1811 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik: Mermer

/ Zemin oyma

Ölçüsü: 62 x 22,

Kalınlık 5 cm

Yazı Türü: Sülüs**Dili:** Osmanlı Türkçesi**Kitabenin okunuşu:***Merhume**Ve mağfure ve muhtac**İla rahmete Rabii**Hakila binti Kazım**Ruhiçün Fatıha, Sene 1226 h.*

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak sağ ve sol yanlarda ‘S’ harfleri ve bunların ortasında 16 yıldızlı rozet yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 5 satır ve satırlar arası cedvellidir. Kitabenin alan ölçüsü 41 x 18 cm’dir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır.¹⁴

¹⁴ Muşnikova köyünden sayın Rasim Beye araştırmalarım sırasında bana yardımlarını esirgemediği için ve bu köy hakkında bilgi verdiği için kendilerine çok teşekkür ederim.

Fotoğraf 11.

Kime ait olduğu:

Lütfi oğlu Fazlı

Bulunduğu yer:

Muşnikova köyü mezarlığı

Türü: Erkek Baş Şahidesi

Ünvan: /

Tarihi: 1252 hicri

/ 1836 miladi

Formü: Baş Taşı gövdesi

dikdörtgen yatay kesitli,

Malz. ve Teknik: Mermer

/ Zemin oyma

Ölçüsü: 73x 27,

kalınlı 5 cm

Yazı Türü: Sülüs

Dili: Osmanlı Türkçesi

Kitabenin okunuşu:

Hü'vel Main

Merhum Lutfi

Bin Fazlı

Ruhiçün

El Fatiha

Sene 1252 h.

Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı aşağıdan yukarıya düz genişlemekte ve iki yanda kademeli olarak daralan bir boyun bölümünün ardından sarık biçiminde baş bölümü yer almaktadır. Zemin ve oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, sülüs hatlı 6 satır olarak oluşturulmuştur. Kitabenin üst bölümünde her iki yana simetrik olarak çarkıfelek motifleri işlenmiştir. Kitabenin alan ölçüsü 47 x 20 cm'dir. Bu kitabedeki konular: Merhumun adı, baba adı, insanlardan istek ve ölüm tarihi yazılmıştır (Çal 2000: 226-241).

KAYNAKÇA:

Acun, H. (2005). Ankara: Tüm yönleri ile Çapanoğulları ve Eserleri,

Alparslan, Ş, (2008). Bosna'da Türk Kültürünün İzleri, İstanbul.

Arslan, A. (2006). Edirne Üç Şerefeli Camisi Haziresi Mezar Taşları, G.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çay, A. (1985). “Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültürü İçindeki Yeri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl 23, 1-2, 153-157.

Çal, H.- İltar, G. (2011). Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları, Giresun Valiliği Yayınları.

Çal, H. (2000). “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler* 28-30 Mayıs 1999, İstanbul, 226-241.

Çal, H, İltar, G. (2011). Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları, Giresun Valiliği yayını, Ankara.

Çal, H.-A. Çal, Ö. (2008). Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Ankara.

Çerkez, M. (2000). Eyup Sultan Mezar Taşlarında Kandil Motifleri. *III. Eyüp Sultan Sempozyumu*, 339-365;

Doğanay, A. (2004). Turklerde Ahiret İnancının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri. *Sanat ve Bilimleri Dergisi*, 1(1), 127-140;

Fişekçi. M. (2021). Dragaş Opola-Playnik Köyü Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları Hakkında 'Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Mart 2021, sayı 34, sayfa 60-71.

Fishekqiu. M.(2017). Gurët Mbivarror në Kompleksin e Teqës Sistani në Prizren, Ministria për Kulturë,Rini dhe Sport;

Koyuncu, R. Hanoğlu, C. (2011). Rize Derepaazarı Tarihi Mezar Kitabeleri, İstanbul: Derepaazarı Kaymakamlığı.

Laqueur, H.-P. (1997). ‘Hüve’l Baki, İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları’, (çev. S.Dilidüzgün), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Laqueur, H.P. (1997). Hüve’l Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları

Mehmet B. (1998). *Kastamonu Eski Eserleri* (Kastamonu Asar-ı Kadimesi), (Haz. Musa Cihangir), Kastamonu.

Mujezinoviç, M. (1956). *İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*. Sarajevo.

Önder, M. (1969). “Konya Mezar Taşlarında Şekil Ve Süsler”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 12. Sayı, Ankara, 5-15

Pektaş, K. (2001). *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri.

Tuncel, G. (2010). “Üsküp Yahya Paşa Camisi Haziresindeki Mezar Taşları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 50, 243-263.

Boşdurmaz (2009). *Bosna-Hersek Mezar Taşları*.

Tüncel, G. (1989). Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasfirli Mezar-
taşları Ankara.

Traljiç, S. (1940). “Muslimanski Nadgrobni Spomenici”, *Kalen-
dar, Narodna Uzdanica*. s.192-210.

Türkmenoğlu, H.(1989). *Mezar-Mezarlık ve Mezar Taşları Üze-
rine Bir Bibliografya Denemesi*, Ankara.

KALKANDELEN'DE HARABATİ BABA TEKKESİ VAKIFNAMESİ

Nimetullah HAFIZ*

ÖZET

Türk ordularının Balkanlar'ı fethetmesiyle birlikte, bu bölgelerdeki neredeyse tüm kent ve köylerde, kesin sayıları bilinmemekle birlikte cami, hamam, köprü, kervansaray gibi pek çok mimari eser inşa edilmiştir. Bu dinî ve tarihî yapılarla birlikte, Nakşibendi, Mevlevî, Kadirî, Rifai, Bektaşî gibi hemen tüm tarikatların yayılmasıyla tekkeler ve türbeler de inşa edilmiştir. Tarih boyunca bu yapıların çoğu ya büsbütün yıkılıp yok olmuş, ya harabe hâlinde kalmış ya da az sayıda örneği günümüze kadar korunabilmiştir. Bu iyi korunmuş olan tekkeler arasına Makedonya Cumhuriyeti'nin Kalkandelen kentinde bulunan Harabati Baba Bektaşî tekkesidir.

Bu tekke hakkında pek çok yazı ve hatta kitap yayımlanmış olsa da, tekkenin en değerli belgelerinden biri olan vakıfnamesi, ne yazık ki Eski Yugoslavya döneminde Makedonya Cumhuriyeti tarafından gizlenmiş ve kamuoyuna açıklanmamıştır. Biz de, bu vakıf belgesinin gizli kopyasına ulaşmak için büyük bir çaba sarf ettik. Amacımız, ne olursa olsun bu vakıfnameyi ortaya çıkarabilmektir. Hiç olmazsa bu vakıfname sayesinde Kalkandelen'deki Bektaşîlerin varlıklarını belgelerle ortaya koyabilmeyi umduk ve bununla birlikte, bu tekkenin mal ve mülk haklarını yeniden elde etme hakkına sahip olacaklarını düşündük. Bu amacı gerçekleştirerek vakıfnamenin kopyasını elde ettik ve bu kopyayı transkripsiyonuyla birlikte yayımlamaya karar verdik.

Anahtar kelimeler: Kalkandelen, Vakıfname, Recep Paşa, Harabati Baba tekkesi.

THE FOUNDATION OF THE HARABATI BABA TEKKESİ IN KALKANDELEN

ABSTRACT

With the conquest of the Balkans by the Turkish armies, many architectural works such as mosques, baths, bridges, caravanserais were built in almost all cities and villages in these regions, although the exact number is unknown. Along with these religious and historical

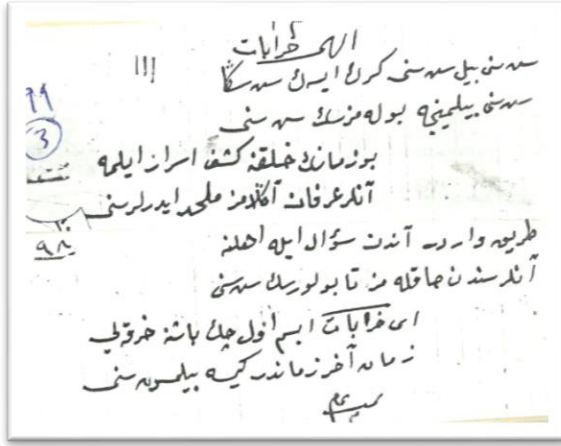
* Prof. Dr. Emekli öğretim üyesi, Prizren/KOSOVA (trhafiz@yahoo.com)

structures, lodges and mausoleums were also built with the spread of almost all religious orders such as Naqshbandi, Mevlevi, Qadiri, Rifai, Bektashi. Throughout history, most of these structures have either been completely destroyed or remained in ruins, or only a few examples have survived to the present day. Among these well-preserved lodges is the Harabati Baba Bektashi lodge located in the city of Kalkandelen in the Republic of Macedonia. Although many articles and even books have been published about this lodge, one of the most valuable documents of the lodge, its foundation document, was unfortunately hidden by the Republic of Macedonia during the former Yugoslavia period and was not made public. We also made a great effort to obtain the secret copy of this foundation document. Our aim was to uncover this foundation document no matter what. We hoped that at least with this foundation document, we would be able to document the existence of the Bektashis in Kalkandelen and that with this, they would have the right to reacquire the property and property rights of this lodge. We achieved this aim and obtained a copy of the foundation document and decided to publish this copy together with its transcription.

Keywords: Kalkandelen, Foundation Document, Recep Pasha, Harabati Baba lodge.

1976 yılının Ağustos ayında, Hacıbektaş'ta ilk kez düzenlenen uluslararası bilimsel toplantıya, Yunanistan Türklerinden Abdurrahman Dede'nin davetiyle katıldım. Bu sempozyuma, Hollandalı Prof. Dr. Machiel Kiel, Yunanistan'dan Abdurrahman Dede, Türkiye'den ise Ümit Kaftancıoğlu, Adnan Binyazar gibi değerli kültür yazarları ve araştırmacılar katılmıştı. Ben de bu sempozyum için "Yugoslavya'da Bektaşî Tekkeleri" başlığı altında bir yazı hazırlamıştım. Uzun bir süre sonra, bu sempozyumda sunulan bildiriler "*Hacı Bektaş Veli, Denemeler, Açıkoturum*" adlı kitapta yayımlandı. Bu bildiri, ayrıca Priştine'de "*Çevren*", Ankara'da ise "*CEM*" ve "*Tarih Mecmuası*" dergilerinde aynen basıldı. Balkanlar'daki Bektaşî tekkelerine gösterilen ilgi nedeniyle, bu tür araştırmalara olan ilgim arttı ve Balkanlar'daki tüm tarikatlar hakkında malzeme derlemeye başladım. Derlemiş olduğum bu malzemeler sayesinde, Salzburg'da (Fransa) "*Yugoslavya'da Bektaşîliğin Genişlemesi*", Belgrat'ta "*Priştine'de Bektaşî Tekkesi*" ve Prizren'de "*Arnavutluk'ta Bektaşî Tekkeleri*" başlıkları altında üç sempozyuma katıldım. Böylece, yıllar içinde neredeyse tüm Balkan ülkelerini gezerek, bu konularda fırsat buldukça daha değerli malzemeler topladım. Ayrıca, Bektaşî tekkelerini ve türbelerini fotoğrafladım ve Bektaşî şairlerinin çok sayıda *nefes* ve *divan*larını derledim.

Harabati Baba, değerli bir Bektaşî ozanıdır. Kimi nefesleri, cönk ve mecmualarda yazılı olarak bulunmaktadır. Bendeniz yıllardır bu dergâh hakkında malzeme derleyerek, dergâhın tüm kitabe, mezar taşları ve mimari objelerinin fotoğraflarını çektim. Oldukça fazla cönk ve mecmua derleyerek, Harabati Baba'nın nefeslerine de ulaşmayı başardım. Şu anda elimizde bulunanlardan, onun bir nefesini örnek olarak sunmayı uygun buluyorum:

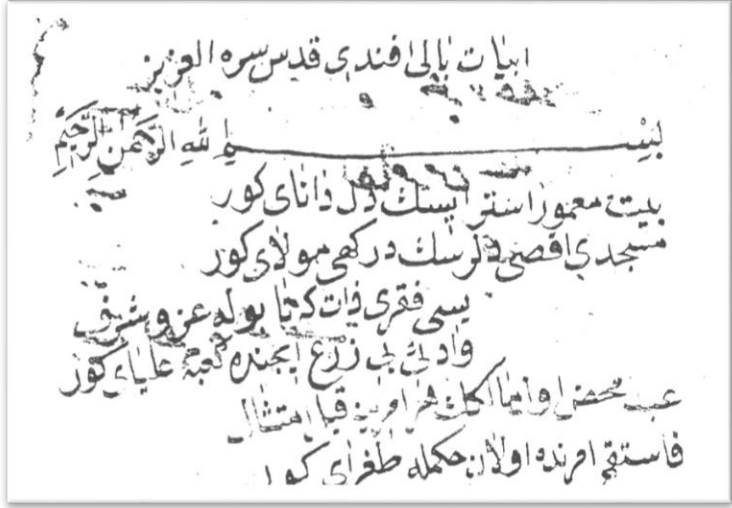
Sen seni bilsen seni gerek isen sen sana
Seni bilmeyince bulamazsın sen seni

Bu zamanın halkına keşf ısrar eyleme
Anlar irfan anlamaz mülhad ederler seni

Tarik vardır andan sual eyle ehline
Anlar senden saklamaz ta bulursun sen seni

Ey **Harabat** ism-i akl çek başına hırkayı
Zaman ahır zamandır kimse bilmesin seni

Harabati Baba, burada postnişin olduğu dönemde tekkeyi en güzel şekilde donatmıştır. Ancak, Osmanlılar döneminde Kalkandelen'deki mütevellilerin Bektaşilere karşı olumsuz bir tutum sergilemesi nedeniyle, tekke o dönemin ardından kapanmış ve uzun bir süre boyunca etkisiz kalmıştır.

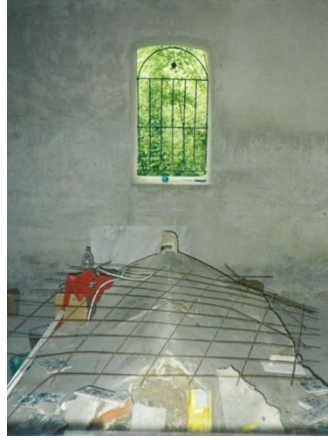

Bâlî Babanın eserinin ilk sayfası

Kalkandelen'deki bu tekke, Makedonya Cumhuriyeti'nde en eski ve "Sersem Ali Baba" tekkesi olarak bilinen Bektaşî tekkesidir. Sersem Ali Dede de, diğer Bektaşî dedeleri gibi, tarikatın büyük figürlerinden biridir. Sersem Ali Dede, XV. yüzyılda, Balım Sultan döneminde doğmuştur. Tahsillerini başarıyla tamamladıktan sonra, çalışkanlığı nedeniyle Sultan Süleyman döneminde vezirlik makamına yükselmiştir. Ancak, tasavvufa olan ilgisi ve Balım Sultan ile görüşmeleri sonrasında bu görevinden ayrılarak Hacıbektaş'a gitmiş ve el almıştır. Bir söylentiye göre, vezirlik görevini terk etme kararını Sultan'a bildirince, Sultan ona söz geçiremeyip, sonunda "Mademki sersemsin (budalasin), hadi git!" demiş, bu nedenle de adı "Sersem Ali Baba" kalmıştır.

Kalkandelen'de bu tekke hakkında şöyle bir ilginç söylenti daha bulunmaktadır: Sersem Ali Baba'nın kul ve müritlerinden olan Bektaşî Harabati Baba, Koyun Baba, Yarar Baba ve Balım Baba adındaki dört arkadaş yola çıkarlar ve nihayetinde Kalkandelen'e ulaşırlar. Koyun Baba, Şipkoviça'ya (Donyopoloşki bölgesinde), Kızıl Baba Kiçevo'ya, Yarar Baba Kalkandelen yakınlarındaki Poro'ya, Balım Baba ise

Sofya'ya varırlar. Dördü de gittikleri yerlerde birer Bektaşî tekkesi kurarak, Bektaşî babaları olarak görev yapmaya başlarlar. Hemen hepsinin Bektaşî babalığı dışında ozanlıkları da vardır. Neredeyse hepsinin nefesleri, bir çok cönk ve mecmuada yazılı olarak bulunmaktadır. Örneğin, Baltam Kütüphanemizde Sofya'daki Balım Sultan'ın divanı da bulunmaktadır. Burada, Balım Sultan'ın divanından bir örnek ile Sofya'daki türbesinin birkaç görüntüsünü de sunmayı uygun buluyorum:

Sofya'da Bâli Baba'nın türbesindeki kabri

Aslen bu tekkeyi inşa eden kişi, Abdurrahman Paşa'nın babası Recep Paşa'dır. Tekkenin postnişini olduğu için bu tekke, zamanla "Sersem Ali Paşa Tekkesi" adıyla anılmaya başlanmıştır. Daha sonra, tekkenin postnişini Harabati Baba olduğu için "Harabati Tekkesi" ya da "Harabati Baba Tekkesi" olarak da anılmaya devam edilmiştir. Tekke etrafında, Sersem Ali Baba, Harabati Baba, tekkenin kurucusu Kalkandelenli Recep Paşa ve daha birçok bilinmeyen tekke görevlisinin kabirleri bulunmaktadır.

1972 yılından bu yana Bektaşîlikle ilgili sürdürdüğüm çalışmalar ve derlemelerim sayesinde, Kazakistan'da derlediğim kitaplar arasında, 1927 yılında Paris'te *Librairie Orientaliste Paul Geuthner* kütüphanesinde yayımlanan ve *Revue des Etudes Islamiques* dergisinin 427-450+3 sayfalık ekinde (451-453 sayfaları) yer alan Max Choublier'in "*Les Bektashis et la Roumelie*" (Rumeli'de Bektaşîlik) adlı ayrıbasım bir makale bulunmaktadır. Bu ayrıbasımın 436 ve 444 sayfalarında, şimdilik ilgimizi çeken Kalkandelen Harabati tekkesinden beş fotoğraf

yer almaktadır. Max Choublier, 1904-1912 yılları arasında, yani Balkan Savaşları'ndan önce, bugünkü Makedonya'nın Üsküp, İştıp ve Kalkandelen; Yunanistan'ın Selânik ve Kosova'nın Prizren şehirlerindeki Bektaşî tekkeleri ile doğu Arnavutluk'taki Bektaşîlik hakkında gözlemlerini aktarmıştır. Choublier, bu bölgelerdeki Bektaşî tekkelerinin sosyal ve dinî yapıları üzerine oldukça önemli bilgiler sunmuş. Max Choublier'in Kalkandelen'deki bu çalışmasını olduğu gibi yazıya eklemeyi uygun buluyorum:

“Kalkandelen tekkesinin “Dede”si veya diğer adıyla Ali Baba ile 1909 yılında tanıştım. O yıllarda kendisi Sofi’lerin geleneksel içeceği olan kahvenin aşırı tüketimine bağlı olarak gelişen sinir zayıflığı hastalığı ile mücadele etmekteydi. Kahvenin bu yan etkisiyle mücadele etmek için yüksek dozlarda rakı tüketiyordu. Neden bilmiyorum ama benim tıbbi tavsiyelerime güvenmiş ve müteşekkir olmuştu. Bunu da bana olan alakasından ve geleneksel olarak sultanlara ikram edilen parlak renkli elmalardan düzenli olarak göndermesinden anlamak mümkündü.”

“Bu hatıralar 1905 yılına ait. On yıl sonra meydana gelen savaşlar Rumeli’yi yıkmıştı. Sırp orduları Kalkandelenli almış, Tekke’nin dervişlerini dövmüş, sokağa atmış veya öldürmüştü. Ali Baba ölmüştü ve bülbüllerin öttüğü o zarif mekânda artık yoktu. Rumeli’de yaşarken gördüğüm yerde Bektaşî tarikâtı yok olmuştu fakat bağımsız Arnavutluk’ta bir yaşam kalıntısı vardı”.

Yukarıda zikrettiğim gibi, Balkanlar'da Bektaşîliğin temelini sağlamlaştıran Harabati Baba Tekkesini, Kalkandelen'i birçok kez ziyaret ederek bu tekkenin içindeki tüm kitabeleri, mezar taşları ve objeleri her açıdan fotoğrafladım. Yazılı olan her belgeyi derledim veya fotokopi çektim. Bu tekke hakkında küçük bir broşür hazırlamayı düşündüm, fakat tekkenin inşasıyla ilgili işittiklerime göre vakıfname mevcut olmasına rağmen, ne yazık ki onu bulamadım. Ne kadar çaba sarf ettiysem de, bu konuda bir başarıya ulaşamadım. Tekkenin geniş ve zengin arazilerinin olduğu yalnızca söylentilerle dile getirilmiştir. Ancak bu Bektaşî zenginliklerini elde etmek amacıyla Makedonya Cumhuriyeti'nin vakıfnameyi yok etmek için elinden geleni yapmaya çalıştığına dair ciddi izlenimler edindim. Hatta bu tekkenin arazilerini elde etmek isteyenler sayesinde tekkede bir yangın çıkarılmıştır. Ahşap binalardan bazıları yanarken Hilmi Dede Baba'nın sandukasının bulunduğu ahşap mekân da yangından nasibini almış. Yangının ardından, "restorasyon"

adı altında dergâh yıllarca ziyaretçilere kapalı tutulmuştur. Bir süre sonra, tekke turistik bir obje olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak günümüzde artık Bektaşî tarikatına verilmiş ve Kalkandelen'deki Bektaşîler tarafından dergâh olarak kullanılmaktadır.

Leşka Manastırı'nda Recep Paşa'nın portresi

Bu araştırma ve incelemelerimi gören iki genç otuz 35-40 yıl önce beni Prizren'de ziyarete geldiklerinde yıllardır bulmaya çalıştığım Harabati Baba tekkesinin vakıfnamesini bana getirip teslim ettiler. Aslında bu vakıfname özgün değildir, birinin kopye ettiği bir vakıfnamedir. Kopyaya bakıldığında, aceleyle ve gizli bir şekilde yazılıp kopyalanmış olduğu hemen fark edilebilir. Uzun yıllar çalıştım, fakat transkripsiyonunu gereken şekilde tamamlamakta başarılı olamadım. Ancak, o kadar uzun bir zaman diliminden geçmiş bu evrak kaybolmasın diye, 35 yıl önce yaptığım transkripsiyonu yayımlamaya karar verdim. Bu yayımlandıktan sonra, Harabati Baba Tekkesindeki kişiler, bu vakıfnamenin kopyasına dayanarak mal ve mülklerini yeniden sahiplenebilmiş olacaklar. Aynı zamanda, geç olmadan, varlıklarını geri alıp elde edebilmeleri için bu yazıyı olduğu gibi yayımlamaya koyuldum.

Vakıfname'ye dayanarak, Rumeli'de Üsküp Sancağı'nda, Kalkandelen kazasında oturan ve önceleri Üsküp mutasarrıfı mîr-i miran olan

Hasan Paşa Zade Recep Paşa'nın, Kalkandelen mahkemesinde vakıflarını açıkladığını ve bunlar için müteveli tayin ettiğini öğreniyoruz. Bektaşî tarikatından Seyyid Mehmetoğlu Seyyid Hüseyin Dede de bu vakfı doğruladığını belirtmiştir. Vakıfnamenin içeriğine göre Recep Paşa, vakfettiği mal varlıkları arasında şu eşyaların bulunduğunu belirtmiştir: 5 Kur'an, tıp, nahiv, sarf kitaplarına ait 96 cilt kitap, 750 ganem (?), 40 öküz, 12 manda, 41 inek, 12 manda, 15 at, küçük ve büyük kapaklarıyla 9 kazan, küçük ve büyük kapaklarıyla 15 tencere, 31 karavana, küçük ve büyük kapaklarıyla 9 sahan, küçük ve büyük kapaklarıyla 16 tas, büyük ve küçük 12 sini, büyük ve küçük 17 bakraç, 7 balta, 22 şamdan-ı pirinç.

Vakıfnamenin devamında ayrıca gene, Kalkandelen topraklarında Pırvaniçe köyünde Ali Ağa çiftliğinde 1 ambar, 3 bahçe, harman yerleri..., tahminen 600 kile İstanbul'a deneme tohumu alacak kadar mirî arazi (?) ve tarla, 30 tırpan..., İbrahim Ağa Çiftliği'nde bir kıt'a mülk çiftlik, 300 kile tohum alabilen tarla, gene aynı köyde Çerkesîzâde çiftliğinde 1 kıta mülk çiftlik, 1300 kile tohum alabilen mirî arazi ve tarla; gene aynı köyde Mitregöre (?) Çiftliği'nde 1 kıta mülk çiftlik, tahminen 150 kile tohum alabilen tarla, aynı yerde Mahmut Ağa Çiftliği'nde 1 kıt'a mülk çiftlik, tahminen 96 kile tohum alan tarla, yine aynı köyde bazı kimselerden alınan 1133 kile tohum alan mirî araziye ait tarlalar; yine aynı köyde Çiftlikatı'nda (?) Reçica suyu hududu üzerinde üç taş olarak tarif edilen (üç taştan ibaret olan yani meydana gelen) bir değirmen; aynı kazada Küçük Sadlarça köyünde Müezzin Çiftliği denen bir kıt'a mülk çiftlik, tahminen 150 kile tohum alan tarla, 6 tırpan çayır, gene Küçük Sadlarça köyünde bazı kimselerden alınan ve 371 kile tohum alan mirî arazi tarla.

Gene aynı kazada bulunan Selçe-i Kebir köyünde vakfedenin adıyla anılan 1 kıt'a mülk çiftlik ile bitişiğinde bulunan çayır ve bağ ve kestanelik, iki kıt'a kara arazi, bir korusu Selçe köyü sınırında ve bir korusu kasaba sınırında Kališta diye adlandırılan arazi ve orman ve 300 kile tohum alan mirî arazi tarlaları. Aynı kazada Vardar Nehri'nin karşı yakasında Libyan köyünde tahminen 17 kile tohum alan tarla ve 57 tırpan çayır. Aynı kazada Çelopek köyünde 22 çatılık bağ ve aynı yerde Nigrustik (?) köyü sınırında 4 kilelik tarla ve 3 tırpan çayır, kestanelik bahçesi. Gene aynı kazada Leşka köyü sınırında 4 kilelik tarla, gene aynı kazada Şar dağı içinde hudutları belirlenen bir arazi. Bir tarafı Çaylıtaş, Şermibaşı yaylası diğer tarafı Mehmet Paşa yaylası olan yer ve yol ile taş varıncaya kadar olan yer ve Şipkoviça denen yaylak, ayrıca aynı şehrin köyündeki Sersem Ali Baba Zaviyesi bitişiğindeki müştemilat içinde 223 çapalık hududubelli bağ ve 7 kıta bahçe ve bahçivan odaları ve kuru. Yine aynı şehirde hudutları belli ve tahminen 512 kile tohum

alan mirî arazi tarla ve 5 tırpan çayır vakfedildiği görülmektedir. Bu geniş vakıf mal varlıkları, Harabati Baba Tekkesinin faaliyetlerini sürdürebilmesi ve Bektaşî topluluğunun dini, kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ayrılmıştır.

Vakıfnamede bu vakfedilen mal ve mülkler dışında Bektaşî tarikatı fukaralarına, yani tarikat üyelerine, gece ve gündüz mahsulünden mahsulden gille ve mütevellî olan postnişinlere de günlük 40 akçe tevliyat verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Evkafıma tayin edilenlere ve mülklerinin yönetiminden sorumlu olan kişilere her yıl her birine 12 akçeden 72 akçe vezile yapana verilmeli. Vakıflarım gözetilmeli. Mahsulün fazlası gene gereği gibi kullanılmalı. Kitaplar zaviyede saklanmalı ve zaviyede oturanlar bunları okuyup mütelaa etmeli. Adı geçen evaniyi zaviyede oturan dervişler kullanmalı ve bunlar ile kitaplar dışarıya çıkarılmamalı. Hâlen, günlük 40 akçe ücretle zaviyede postnişin olarak görev yapan Seyyid Muhammedoğlu Seyyid Hüseyin Dede, aynı zamanda mütevellî (vakıf yöneticisi) görevini üstlenmektedir. Vefat ettiğinde, postnişinlik vazifesini layık olan kişiler devralacaktır ve bu kişiler vakfın yönetimini sürdürecektir. Postnişinlerin görevden alınması, Dime-toka kazasında bulunan Seyyid Karlolu Sultan Hazretleri'nin aşitanesinde postnişin olanlara bağlıdır. Aynı şekilde adı geçen Sesem Ali Baba zaviyesinde türbedar olarak görev yapanlar günlük 12 akçe ücretle vazifelerine nezaret etmelidirler. Adı geçen köyde ekmekçi olanlar yevmi 12 akçe ve Ali Baba zaviyesinde ağcı (belki ahçı?) olanlar 12 akçe ile vazife görmeleriyle birlikte kilirci olarak göre yapanlar yevmi 12 akçe ile çalışmalıdırlar. Her yedi senede bir bu görevler deperlendirilmeli ve postnişin olan mütevellîlerin yerlerinde kalmaları ayrıca bütün Kur'anlar, kitaplar ve mülkler, araziler, hayvanlar ve evaniler 1230 (1814) senesi Rebiülevvel ayının ortasında yerlerinde mütevellî postnişinlere teslim edilmek üzere kayda alınmıştır.

Transkripsiyonu:

VAKIFNÂME

Kadhakement-u bis-sihhati hâzel vakfî vel-iruhi vel-li ka'umihi li-hususihi ve 'umumihi ka'uli men birâ'el-ül a'lâm, Eskenehumallahu fi-i a'rzü darisselâm.

Ba'de ma'rifeti mevâzi-i ihtilafî fîma beynel ulema-yı eslaf ve inne el-fakir'i ilellahi er-reût, Gufire leh Yusuf el- muvelli hilafe bî-medine-i Kalkandelen.

Hamdun Cemîlun bimûhiyyeti ve sûkrün cezûlun bi-ibadih. Ol mâlik el-mülkü vel-melekût ve rabb-ul izzeti vel-ceberût, ammet ala'u veltera de fe nu'âmâ'u hazretlerinin dergâhı akdesi ve barigâhı mukaddeslerine maksur ve sadhezâr belki bî-haddu sumâr 'uulufî şerifine salavatı namadude ve sulufî letâife teslimâtî gayri ma'dude ol-lu'lu-i bektâşî bâricud ve gül ra'nai ba'di şuhud, makbuli dergâhı ilâh-i muharrem. Hurrime-lî meallai Sultani Kâtibe-i enbiya' ve sipehsalari kafileyi ezkiyâ mir'âti sıfati huda Hz. Muhammed el-Mustafa (S. A. V.) efendimizin merkadi münevver ve merşedi muattarlarına i'da ve düveri ridvanı ilâhi ve gureri ihsani nâ-mütenahi ve zureri ihsar ve mesar olunduktan sonra işbu vakfî leligul beyan ve ceride-i balig el-ünvan inşasına bahis-i tesfîr ve imlasına sebep ve baisi tahrir oldur ki eyaleti Rumeli'den Üsküp sancağı dahilinde Kalkandelen kazasında Şeref-baş ikamet olan sâbikan Üsküp mütesarrifi mirimiran-i kiramdan Hasan Paşa zade devletü Recep Paşa-nâm vakıf sudude sıfat sakahullahu teâla 'itegfird el-hayrat hazretleri hususi Atiyyul beyan-i ikrar ve itirafî zıninde bil-asale Medineyi Kalkandelen mahkemesinde meclisi ser-i şerifi enver mahfel-i dini mûnifi ezherde zikriyatı vakıflarını liecli tescil ve itmam emrolup ve tekmlil müteveli nasp ve tayin buyurdıkları ve sair tarikâtı bektâşiyeden Esseyid Hüseyin dede ibn-i Seyyid Muhammed mağberinde bil asale ikrari sahihi ser-i ve itirafî sarîh-i mer-i edüp Cenabu vahibul hataya sırrını bilcuyudan ihsan olunan niami kefire ve eltufi yekiresi ilim olduğu halde vakfî Ati-pez-zikru şudur deginsilki mülkünden ansellif olan 5 musafî şerif, vakfu latif ve tasavvuf-i mûnif ve ulumi aliyyeden âdâb ve tıp ve nahr ve sarf 97 cilt kitap ve 750. re's ganem ve 40 re's öküz ve 12 re's câmus ve 41 re's inek ve 12 re's manda ve 15 re's esmut, ve sagır ve kebîr 90 kazan ve sagır ve kebîr 15 tencere kâpak, ve sagır ve kebîr 31 karavana ve sagır ve kebîr (?) sahan bakapak, ve sagır ve kebîr 16 tas bakapak ve sagır ve kebîr 12 sin-i ve sagır ve kebîr 17 bakraç ve 7 ter balta ve 22 şandan perinçirak ile sarif el-

beyan medineyi Kalkandelen kazası topraklarında Perveniça karyesinde kâin del ehl-i ve'l-ciran tahdidu Harif ve te'usiften müstagni Ali Ağa Çiftliği demekle ma'ruf derununda bir hambar ve bahçe 100 ve harman yerleri ve yurda luhukan li'izni sabibv el-erd del ehali ve'l-cirân ma'alumel el-hudut ve'l-mekân tahminen 600 kilo İstanbuli tohum istiüb eder.

Eraziyi Miriyye tarla ve 30 tırpan çayır ve yine karye-i mezkurede kâin ta'dide teusiften müstagni İbrahim Ağa çiftliği demekle ma'ruf ârif derununda ve ittisalında ve civarında kezalik muharrereyi mezkûreyi havi bir kıt'a mülk çiftlik ve yurda luhukan bi-izni sahib'ul-erd 300 kilo tohum istiüb eder, tarla ve yine karye-i mezkurede kâin Çerkesi zade çiftliği demekle meşhur ta'didu ve teusiften müstagni derununda ve ittisalında ve civarında kezalık müştemilat-i muharrereyi havi bir kıt'a mülk çiftlik ve yurda luhukan bi-'izni sahib el-erd tahminen 130 kilo tohum istiüb eder. Eraziyi miriyye tarla ve yine kurye-i mezburede kâin Mitre Gora çiftliği demekle ma'ruf ta'dik ve te'usiften müstagni kezalık müştemilatı merbumeyi havi bir kıt'a mülk çiftlik ve yurda luhukan bi-'izni sahib el-erd, tahminen 150 kilo tohum istiüb eder tarla, ve yine karye'-i merkumede vâki Mahmut Ağa Çiftliği demekle ma'ruf ta'dil ve te'usiften müstagni müştemilatı mezkureyi havi bir kıt'a mülk çiftlik ve yurdu luhukan bi-izni sahib el-erd tahminen 49 kilo tohum istiüb eder tarla ve yine karye-i mezburesinde ve hudud-i duhilında kâin bi-izni sahib el-erk bazı kimselerdente'fiz olunan 1133 kilo tohum istiüb eder. Eraziyi miriyye tarlalar ve yine kurye-i mezburede kâin çiftlikatı mezkurenin Reçiça suyu tabir olunur, hududu üzerinde üş taş olarak bir kıt'a mülk asyab ve yine kazayı mezbure toprağında Küçük Sedlarça karyesinde kâin ta'did ve tee'ssufften müstagnikezalık müştemilatı muharrereyi mezkureyi havi Müezzîn Çiftliği demekle ârif bir kıt'a mülk çiftlik ve yurda luhukan sahib el-erd tahminen 150 kilo tohum istiüb eder tarla ve 6 tırpan çayır ve yine mezkûr Küçük Sedlarça karyesi sınırı dahilinde bazı tefyîz olunan ma'lum el-hudut ve'i-ciran bi-'izni sahib'ul-erd tahminen 371 kilo tohum istiüb eder. Eraziyi miriyye tarlalara ve yine kazâyı mezbur toprağında vâki' Selçeyi kebir karyesinde kâin kezâlık vakf-i müşamileyhin ismi ile musemmâ ta'dît ve teusiften müstagni müştemilatı muharrereyi mezkureyi havi bir kıt'a mülk çiftlik ve çiftliği mezkure-i ittisalında olan çayır ma'lum etta' (diken), iki kıt'a koru bir korusu Selçe karyesi sınırında ve bir korusu kasaba sınırında ve Kaliştâ ta'bir olunan mezre'a ve orman ve 100 halli ve bi-izni sâhib el-erd tahminen ikiyüz kile tohum istiüb eder. Eraziyi miriyye tarlaları, ve yine kaza-i mezbûre toprağında nehr-u Vardar karşısı yakasında vâki' Libyan karyesinde kâin ma'lumattab koru ve bi-'izni sahibu el-erd ma'lum el-erd ma'lum el-hudut ve el-ciran tahminen 17 kilo tohum istiüb eder,

tarla ve 57 tırpan çayır ve yine kaza-i mezbûre toprağında vaki' Çolopek nam karyesinde bi-izni sahib el-erd 22 çatılık ma'lumât el-hudut, kurum-i bağ ve yine mezkûre toprağında Migrustak karyesi sınırında ma'lum el-hudût dört kiloluk tarla ve üç tırpan çalır ve ta'dit teusiften Müstagn-i Kestanelik bağçesi ve yine kaza-i mezhurda Leşka karyesi sınırında ma'lumat el-hudut ve'l-cirân 4 kiloluk tarla, ve yine kaza-i mezbur toprağında Şar dağı dahilindeki hudutları bir tarafı çayl-ı taş, Sermi başı yaylası ve bir tarafı Mehmet Paşa yaylası ve hudut bir yol ile taş varınca il bu hudutlar ile ma'tût Şipkoviça demekle öa'rif yaylak ve yine medine-i mezbur karyesinde vâki' müşamileyhin binâ ve inşasına muvaffak oldukları tariki mumahileyhten merhum Sersem Ali Baba zaviyesi ittisalında ve kurumunda kâin müstemilâtı ma'lumeyi havî 223 çapalık ma'lumet et hudut kurum, bağ ve 7 kıt'a bağçevan odaları ve ma'lumuttab kârı ve yine medine mezbure sınırı hudutları dahilinde ma'lum el-hudut ve el-cirân tahminen 512 kilo tohum istiâb eder. Erazi-i miriyye tarla ve 5 tırpan çayır emîninde ve durumunda ve tarik-i Bektaşî fukarasına "Külle ya'm ve el-leyl it'âmitta'm" olunan ve gille-i mezbureden mütevellî olan post nişinlere ya'umi (yevmi) 40 akçe ve tabaka-i teviyet verile ve gille-i mezkûreden evkâf-ı mezkureme zikr-i âtif ve nazır tayin eylediğim zevat-i kırâme ve her yıl herbirine 12'şer akçeden 72 akçe vazifeye nezâret verile, ve yine gilley-i mezkûreden evkaf-i mezburem ta'mil ve muhtaç oldukta kaderi ma'rif meblag ile ta'mil oluna ve yine gille-yi mezkurede fazla kalırsa gene mehullere ilkâr iştihâr olup efkâfı mezbureye zam oluna ve ma'ruze zikir mezayır ve kûtûbû şerif zavi mezkûrede vaz olunup zaviyedar olanlar hıfz edip kiraat ve mutûl'la eyleyeler ve salif ve salif ez-zikir evânî muhassiyye-i zaviyye-imezkûrede Dervişin isti'mal eyleyüp, ma'rif beyan musayif ve kütlüp ve evini muasiyyeden birisi taş a'raç olunmayan vakfi mezkureme bilade. Mezkur ya'mi 40 ağçe ruzifeyle, halen zaviyede Post Nişin olansiyâdetlü Esseyit Hüseyin dede ibn Seyyit Muhammed mütevellî olup Rezâtî Nüştemiyâtı dünyadan kut'i layık eyledikte zaviye mezkurede müstehik Post neşin olanlar mütevellî olup vazifeyi mezkûreye mütesarîf olan ve zaviyeyi mezkûrede Post neşin olanların azlunnaspi medineyi Dimetoka kazasında vaki' tariki mumahileyhten Esseyid Karlo'lu Sultan Kudusurresûl el-Melik el-müsteâm hazretlerinin Asitanelerinde post neşin bulunanlara meşrut olup diğer taraftan du'lu't-ta'rûz olmaya vakfi mezkûremde sulif ez-zikir Sersem Ali Baba zaviyesinde türbedar olanlar ya'umi 12 ağçe vazifeyle nezaret eyleyeli ve Karye-i mezkûrede ekmekçi olanlar ya'umi 12 ve Ali Baba zaviyesinde ağci olanlar 12 ağçe vazifeye nezaret eyleyeler ve medine-i zaviyede ya'umi 12 ağçe ile nezaret eyleyenler ve yine zaviye-i mez-

kurede killardci olanlar ya'umi 12 ağçe ve her yedi senede evkâfi mezkurenin muhasebesi ma'rifet el-mezkurem şunut-ı murûr-i a'vâm ve hubûr-ı eyyam ile riâyeti muteazir olursa mutlaka tarikatı merkûme fukarasına meşrut olup vakt-i mezkûremin tebdîle't-tagîri ve zavubittâ'lile't-telsir-i zevâbizzum ve idareci merreten ba'de el-uhra zavi mezkurede post neşin olan mütevelliler yerlerinde ola izmut-ta'yin şurut ve beyyini kuyul bille musayifi şerife ve kutûbi munife emlaki mezbure yerlerinde luhukun eraziye mezbure ve hayvanati merkume a'vâni muhassiyeden herbirini işbu 1230 senesi ma'i rebi'ul-evvelin evasitinde ve cila yeki üzerine mehallerinde müteveli post neşin mumahileyeye teslim ettiğinde oldahi arzu kabzı ve mesayir mütevelliler gibi tararuf eyledikle gabbet tazdiki şer-i vakfı mûsâmileyhe semmeyi rifaktan Canibi Şikak Azim olup Hazreti İmâm u A'zam ve Humâm-i Ekrem Ebuhanifet'ul-Keufi mezhebi münifleri üzerine eğerki vakfi ikar sıhat-i havi ve lakin luzumden aridir ve mesayir ve kûtûp ve veraziye vakf u üzerinde olan eşcari m'a ve kûyrûm ve hayvanat ve vâneyi muhasiyye menkulattan olup merkul muhevvel kısmının vaktiyyesi daima musanni ileyh ile Âlim-i Çebbân-i ve Arif-i Meddanni İmâmî Muhammed Hasan Şeyh Bâr-ı hazretleri indinde vakif ve hulleyi sıhattan alim olup vakıf müşarı ileyh için babir-rucu' meftuh olmakla eu'kaf-ı muharere mezkûreden rucu' eyledim. Peddut-teslime müteveli mumah ileyh tenbih olunmak üzere munte-i dedikte müteveli suhansas cevap bâ sevap agas edüp gerçi Kasaba-i Ba'lada gast olunan minval üzeredir, lâkin vakfı ikâr Âlimi Rabbânı Hazreti İmâm-ı Yusuf mezheb şeriplerine mücerret vakıf demekle ve bahr ummâni imamı müşarileyh Muhammad ibn el-Hasan şeyhbân-i re'yi şeriflerinde zikri te'yid ve tescil ser'i ve teslim ile müteveli bulunmakla vesika vakfi şâhîh ve lâzım ve hizmeti vakti luzûm-i arazi olmağın imam-ı Şah-ileyh hazretleri Cânib vakfiyyete zahip ve el-yaum ameli fetfa Burâz-i derin müstetâb üzeredir.

Deriri (deyu) takrir rivâyeti sahih ederek reddu teslimden imtina' birle a'lâm kitab-i Hami'i müşkin hayi ile tevşih ve tezyîn buyuran hâlim mu'deleti'n-nisâye ve'f-fekahu'l-lahu bissidki vessevab huzurunda nizami ve muhassemeyi ikdâm ve müsâlik meşru halleriyle üzere fasli hüsmi ibrâm eylediklerinde hakim muma ileyh esbegu 'Allahhi ni'mehu ve ni'meten aleyh 'eukâfında olan beyne eyimmeyil müctehidideyn ihtilafâtı Alim olduğu halde tarafeynin kelâmına fikru et-te'kik ve te'emmuli âmik olup suveri vakti sevap ve mestuceyi ecire ve sevâb ve sevâb-i görmekle eu'kâti mezbûrenin evvela sıhhatine ve sâniyen lüzumuna hükmü sahih ser-i ve kazayi sarib o mer-i eyleyüb min ma'd vakti mezkûre sahih lâzım ve mütehâkim ve magza ve nekisi mehal ve mehâder-i ihtimal oldu. Eyâletu "Femen beddele ba'de mâ-semi'ahu fenne-mâ ismûhû alellezîne yubeddelûne inn'a-llahe semîun alim." Cezâ

Zâlike hurrîre't-elyaumur-râbîa aşre, sene min şehri rebî'l-evvel essene selâsun ve mi'eteyn ve'l-elîf.

Şhitler:

Kalkandelenli dervîş Ahmet Beğ Recep Paşa zade
 Kalkandelenli dervîş Abdurrahman Beğ Recep Paşa zade
 Kalkandelenli dervîş Ali Hıvzı Beğ Recep Paşa zade
 Kalkandelenli dervîş Velîyuddin Beğ Recep Paşa zade
 Re'is el-umme Şuayib Efendi ibn Haydar Efendi
 Abdül Gafur Efendi ibn Şei'uhuddin Efendi
 Mustafa Efendi ibn Süleyman Efendi
 Mola Ya'kub ibn el-hacı hoca tubi Recep Paşa
 Süleymanoğlu ibn Zendel Ağa
 Muhammedoğlu Hayrullah tab Recep Paşa
 Seyyid Efendi ibn Haydar Efendi
 Hasan Beğ ibn Ago Suleyman Beğ an Gostivar
 Dervîş Emrullah ibn Felek Dede
 İbrahim ibn Toska ve gayruhum min'el-hazirun
 Serdar Abdül Ağa ibn Hasan Ağa
 Mustafa Ağa ibn Ağa Ulemdar
 Recep Bölükbaş ibn Dervîş Hasan Ankaryeli Liseç
 Ahmet Ağa ibn Toska Seyfullah Alemdar
 Veysel Efendi ibn Molla Osman Ankaryeli Graçe
 Ya'kub Ağa ibn Demirce Halil Ağa
 İsmail Beğ ibn Şemseddin Beğ
 Süleyman Beğ ibn Şemseddin Beğ
 Mürtezaoğlu ibn Dervîş Emrullah Ağa
 Abdülfettah Ağa ibn İsmail an Karyeli Liseç

KAYNAKÇA

Choublier, M. (1927). "Les Bektashis et la Roumélie" Extrait de la Revue des Études Islamiques, Année 1927 Cahier III, s. 427-453, Paris.

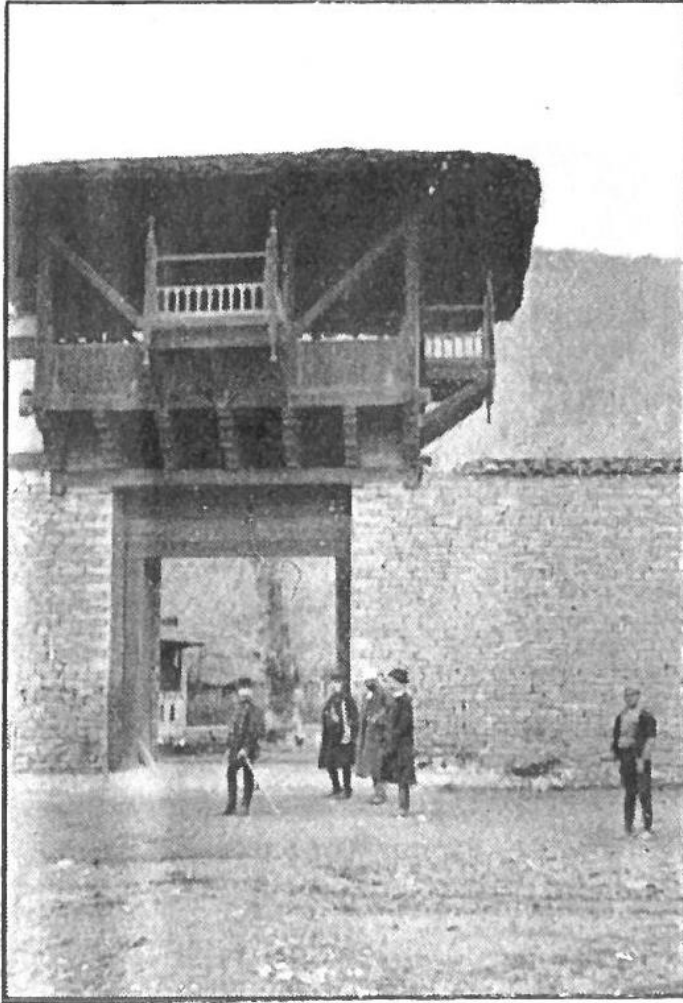
Hafız, N. (1977). "Yugoslavya'da Bektaşî Tekkeleri", *Hacı Bektaş Veli, Bildiriler, Denemeler, Açıkoturum*, Ankara: Hacıbektaş Turizm Derneği Yayınları 1, s. 30-41, Ocak.

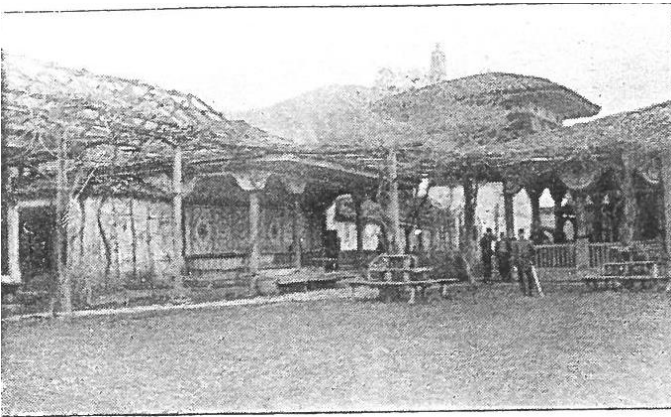
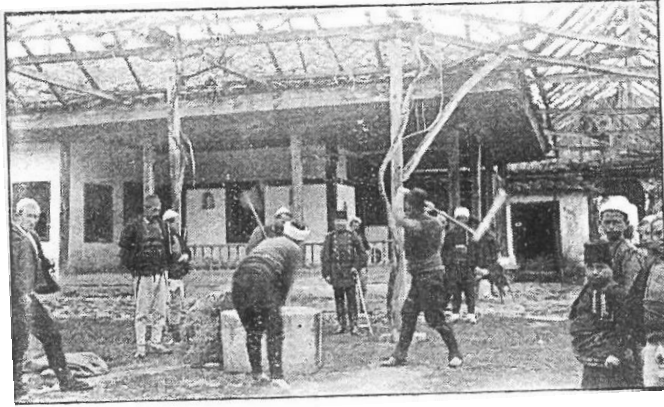
Hafız, N. (1976). "Yugoslavya'da Bektaşî Tekkeleri", *Çevren dergisi*, Sayı 11, s. 57-67, Ocak-Eylül, Priştine.

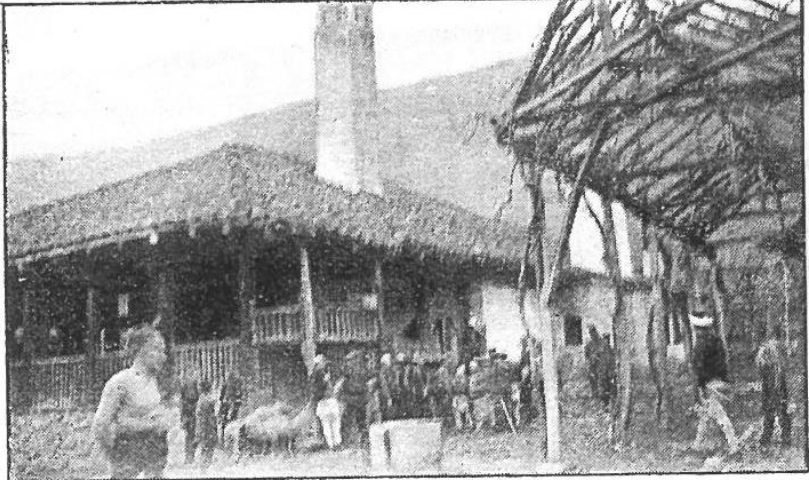
Hafız, N. (1988). "Yugoslavya'da Bektaşîliğin Genişlemesi", Priştine: *Glasnik Nuzeja Kosova*, XV-XI (1987-1988) s. 79-90.

Popovic, A. (1919) *Bektachiyya: Etudes sur l'ordre Mystique des Bektachis et les Groupes Relevant de Hadji Bektach*. İstanbul: Gilles Veinstein, s. 341-350.

1912 YILINDAN ÖNCE HARABATİ TEKKESİNDEN BİRKAÇ GÖRÜNTÜ

HARABATİ BABA TEKKESİNİN GÜNÜMÜZDEN BİRKAÇ GÖRÜNTÜSÜ

YÜCELÇİLERİN AKLANMASI

Altay Suroy RECEPOĞLU*

ÖZET

1943 yılında Demokratik Federal Yugoslavya adıyla ilan edilen, 1946'da Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ve nihayetinde 1963 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilen ve federal cumhuriyetlerin dağılmasıyla 1992 yılında sönen Yugoslavya devletinin tarihi ülke vatandaşı olan Türk toplumunun da tarihidir. 1912 yılında Osmanlı iktidarının kalkmasıyla bu topraklarda azınlık durumuna düşmelerine rağmen ulusal hakları kaybetmiş, anadilinde eğitim hakkı kısıtlanmış ve ülkeden göç etmeleri için çeşitli baskılar uygulanmıştır. Makedonya cumhuriyetinin başkenti Üsküp'te ulusal haklara sahip olmak için örgütlenmeye başlayan ve "Yücelciler" kuruluşu olarak seslerini duyuran Türk aydınları ve bu kuruluşun sempatanları 1947 yılının ağustos ayından itibaren tutuklanıp 19 Ocak 1947 günü başlayan ve 5 gün süren duruşma sürecinden sonra 25 Ocak 1948 günü mahkeme kararını vermiştir. Dört kişi medeni ve siyasi haklardan mahrum ve mallarının müsadere edilmeleri suretiyle idama mahkûm edilmiştir ve bir ay sonra 27 Şubat 1948 günü idama mahkûm edilenler Şuayip Aziz, Nazmi Ömer, Ali Abdurrahim ve Adem Ali kurşuna dizilerek infaz edilmiş, teşkilatın diğer üyeleri ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır.

28 Şubat 1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Ankara'da imzalanan ve Balkan paktı olarak adlandırılan üçlü politik antlaşma, üç ülke arasında nihai askerî iş birliğinin yolunu açması ve 9 Ağustos 1954 günü Slovenya'nın Bled şehrinde bu ülkeler askerî antlaşması imzalanmıştır. Yugoslavya ve Türkiye arasında iyi ilişkilerin kurulmasıyla hapis cezalarına mahkûm edilen "Yücelcilerin" tamamı tahliye edilmiştir.

"Yücelciler" teşkilatının Türk azınlığının ulusal haklara sahip olması için verdikleri mücadele, teşkilat üyelerinin mahkeme tarafından suçlu bulunup cezalanmalarından iki yıl sonra olumlu

* Hukukçu, Gazeteci, Araştırmacı, Yazar. Prizren

kabul edilip, anayasal ve kanuni hak olarak düzenlenmiş ve Makedonya Cumhuriyeti dışında Kosova Özerk Bölgesi Halk Kurulu tarafından da kabul edilip Türklerin yaşadıkları yerlerde ki okullarda Türkçe eğitim görülecek sınıfların açılması için karar onaylanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Yücelciler, Türk azınlık, Eski Yugoslavya, Kosova, Makedonya.*

THE EXONERATION OF THE YÜCELÇILER

ABSTRACT

The history of the Turkish community, which were citizens of the former Yugoslav state, begins with the establishment of the Federal People's Republic of Yugoslavia in 1946, later renamed as the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in 1963, and ultimately dissolved with the breakup of the federal republics in 1992. Following the collapse of Ottoman rule in 1912, the Turkish community in these lands, despite becoming a minority, lost their national rights, had their right to education in their mother tongue restricted, and faced various pressures to emigrate from the country.

Turkish intellectuals, organizing to assert their national rights in the capital of the Republic of Macedonia, Skopje, and making their voices heard through the establishment of the "Yücelciler" organization, were arrested starting from August 1947. Following a trial that began on January 19, 1947, and lasted for 5 days, the court rendered its verdict on January 25, 1948. Four individuals were sentenced to death and deprived of civil and political rights, with their properties confiscated. A month later, on February 27, 1948, those sentenced to death—Şuayip Aziz, Nazmi Ömer, Ali Abdurrahim, and Adem Ali—were executed by firing squad, while other members of the organization were sentenced to heavy prison terms.

On February 28, 1953, the signing of the Tripartite Political Agreement in Ankara among Turkey, Greece, and Yugoslavia, known as the Balkan Pact, paved the way for ultimate military cooperation between the three countries. Due to the establishment of good relations between Yugoslavia and Turkey, all those

who had been sentenced to prison terms were released. Additionally, on August 9, 1954, the signing of a military agreement in the Slovenian city of Bled further solidified relations between Yugoslavia and Turkey.

The struggle of the "Yücelciler" organization for the Turkish minority's national rights, which was initially deemed criminal by the courts, was recognized positively two years after the convictions of its members. It was subsequently regulated as constitutional and legal rights and was approved by the Kosovo Autonomous Region People's Assembly, besides being accepted by the Republic of Macedonia. The decision included the opening of classes for Turkish-language education in schools in areas inhabited by Turks.

Keywords: *Yücelciler, Turkish minority, Former Yugoslavia, Kosovo, Macedonia.*

Yugoslavya Krallığı 1941 nisan ayında Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan'ın işgaline uğramıştır. Almanların himayesini alan Hırvatlar, Hırvatistan Bağımsız Devleti'ni kurarak, Ortodoks Sırlara karşı baskı kurmuşlar. Ülke içinde gerilla harpleri baş göstermiştir. Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den destek alan Mareşal Yosip Broz Tito, 1945 yılında ülkenin kontrolünü eline geçirdi. Tito, iç savaş esnasında muhalifi olan Dragolyub Mihailoviç'i 1946 yılında idam ettirdi. Bu arada Yugoslavya 1945 yılında federal cumhuriyet oldu. Ardından 1946 yılında yeni Makedonya Halk Cumhuriyeti olarak Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti içinde federal özerk bir cumhuriyet oldu. 1963 yılında Yugoslavya Anayasası, cumhuriyetin adını "Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti" olarak kaydetti.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, soğuk savaş döneminde (12 Mart 1947-25 Aralık 1991) ciddi miktarda Türk nüfusu barındıran bir Balkan ülkesi idi. Bu ülkede, özellikle Kosova Özerk Sosyalist Cumhuriyeti, Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti ve içindeki Sancak bölgesinde Türklerden başka Arnavutlar da önemli bir nüfus oranına sahip idiler. Sosyalist sistemle yönetilen Yugoslavya'da bu iki halk üzerinde çoklukla devletin özel bir dikkati olmuştur. Devletin hakkaniyetle yönetildiği dönemde, dil ve eğitim gibi hakları verilen bu halklar, ülkenin bütünlüğünde

yer almışlardır. 1990'larla beraber çatırdayıp çöküşe giden Yugoslavya sistemiyle beraber halkların da kısmi tepkileri başlamıştır. Cumhuriyetin kurucu halkı Makedonlardı. Arnavutlar ve Türkler resmî millî topluluklardı. Bunların nüfuslarının kalabalık olması Makedonlar için tehlikeydi. Bunların nüfus sayısını azaltmak için arayışlar içindeydiler. Türkiye ile yapılan göç sözleşmeleri 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi yüzünden ülke meclisleri tarafından onaylanmadığı için yürürlük kazanmamıştı. 1912 yılında Osmanlı iktidarının kalkmasıyla Makedon topluluğu başat millî topluluk olmuş, Türklerin eğitim kuruluşları kapatılmış, Türkçe resmîyetini kaybetmiş, devlet organlarında temsil edilmelerine önem verilmeyince Türk aydınları ve ileri gelenleri ulusal haklara sahip olmak için örgütlenmeye başlamış ve "Yücelciler" kuruluşu olarak seslerini duyurmaya başlamışlardır.

"Yücelciler" in ilk Türk okulu "Tefeyyüz"ün açılmasını, Yugoslav radyosunda ilk Türkçe yayınların yapılmasını ve ilk Türkçe gazete olan "Birlik" in yayına başlamasını sağladıkları görülür.

Teşkilata neden "yücel" adının verildiği ile ilgili olarak Yıldırım Ağanoğlu, Şerafettin Yücel'den şunları aktarmaktadır: "Yücel bir emir kipidir; saygı ve hayranlık duygularını da kapsayan ve yükselmeyi amaç bilen bir aksiyon parolasıdır. Yücel ya da maddi sembolleri olan kartal, yıldızlar ve hilal Türklerin büyük değer verdikleri özgürlük içinde ahlak, fazilet, iman ve kâmil insanlığa doğru yönelişi ifade eder." (Koca 2017: 76) "Yücel Teşkilatı" üyeleri veya kısaca "Yücelciler", tıpkı birçok destan veya halk hikâyesi kahramanı gibi 1941 yılında Makedonya'da Türklerle karşı yapılan haksızlıklara karşı durmak, Makedonya Türklerinin millî ve dini varlıklarını korumak ve yaşatmak üzere faaliyetler yürütmek için bir araya gelen aydınların oluşturduğu toplumsal bir hareket olarak tanımlanabilir. "Yücelciler" in kahramanca mücadele ettiklerini, içerisinde buldukları Türk toplumu daha aydınlık bir geleceğe hazırladıklarını söyleyebiliriz. Bunun için inanmışlardı. Bu inanç onların Teşkilata girerken ettikleri yeminden de bellidir. Yücel mensubu olmak isteyenlerin Kuran, bayrak ve silah üzerine el basarak ettikleri yeminin bir bölümü şöyledir: "Türklük, Türkiye Cumhuriyeti menfaatleri için gerekirse kanımın son damlasına kadar çarpışıp canımı vereceğim." (Yücelden 1969: 6) Bu topluluğun bir araya gelme ilkeleri

doğrultusunda, tarihi bir şuurla fikirlerini hayata geçirdiklerini ve bu amaç uğrunda kurşuna dizilmek suretiyle canlarını feda ettiklerini görmekteyiz. Yücelciler'in 1948 yılında yargılanıp suçlu bulunmaları ve birçoğunun kurşuna dizilerek idam edilmesi, verilen müebbet hapis cezaları, hükümlülerin el konulan malları, mahkeme kararlarının Türklerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde hoparlörlerle halka duyurulması, dün olduğu gibi bugün de Türk toplumunun hafızasında derin izlere sahiptir. Yaşanan bütün bu acılar uzunca bir dönem baskı ve tehditlerle unutturulmak istenmiş ve bunda da kısmen başarılı olunmuştur. Bugün üzeri örtülmesine rağmen Balkan Türk toplumunun vicdanında kanayan yaranın altında "Balkan Türklerinin kahramanları" hüküm giyen Yücel Teşkilatı üyeleridir.

Yücelciler teşkilatının ortaya çıkmasının sebepleri Osmanlı'nın 1912 Balkan savaşlarından sonra bölgeden çekilmesi üzerine Balkan Türklerinin çok kötü bir duruma getirilmesidir. Uğradıkları baskılar, zulümler ve soykırımlar sonucunda başlayan 1924'te birinci göç dalgası sürekli kan kaybeden bir nüfus yapısına yol açmıştır. Dönemin Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı altında her türlü hakları ellerinden alınan, malları müsadere edilen Türkler zaman içerisinde buldukları bölgelerde azınlık durumuna düşmüştür. Tüm bunlar olurken 1925 yılında, daha sonra Yücel hareketine ilham verecek olan ve Makedonya, Sancak, Kosova ve Bosna Müslümanlarının kurduğu İslam Muhâfaza-i Hukûk Cemiyeti ile bu cemiyetten Arnavut milliyetçilerin baskısı sonucu ayrılmak zorunda kalan Türkler tarafından Cenubi Sırbistan Müslüman Teşkilatının ve Yardım Cemiyeti'nin kurulduğu görülür (Koca 2017: 76).

Yücelciler

Mahkeme sürecine kadar aylarca güneşe çıkarılmayan, ağır işkence ve hapis şartlarına mahkûm edilen Şuayip Aziz İshak, Ali Abdurrahman Ali, Nazmi Ömer Yakup ve Âdem Ali Âdem sadece Türk olmak ve Türk kalmak fikrinin müdavimi olmanın bedelini, beş gün süren mahkeme sonrasında 27 Şubat 1948’de, hayatlarıyla ödemişlerdi. Bugün dahi bu insanların mezarlarının nerede olduğu tam olarak bilinmiyor.

Makedonya Türkleri için çok önemli kazanımları elde eden Yücelciler ilk Türk okulunu, radyosunu ve gazetesini kurmuşlardı. Teşkilatın, “Türk azınlığı arasında millî şuuru kuvvetlendirmek amacıyla kültürel çalışmaların ilki, 23 Aralık 1944 tarihinde Nazmi Ömer’in teşviki ile Türk gazetesi olan Birlik gazetesini yayımlamaya başlamışlardı. Birlik gazetesi bünyesinde geniş bir yazar ve okur kitlesi de oluşturmuşlardı. İlk Türk okulu olan ve günümüzde de eğitim-öğretim hizmetini sürdüren “Tefeyyüz” adlı okulu açmışla, yeni Türk alfabesi ile okuma kitapları basmaya başlamışlar, Tiyatro oyunlarını Türkçeye çevirmeye önem vermişler, Üsküp Radyosu’nda ilk Türkçe yayın ve eğlence programı yapmak için yardımcı oluyorlardı, Türkçe ders veren öğretmenlere kurslar düzenliyorlardı. Ayrıca millî şuur oluşturma noktasında önemli gördükleri bazı eserleri Türkiye’den Yugoslavya topraklarına getirmişlerdir. Atatürk’ün Nutuk’u başta olmak

üzere, Mehmet Akif'in Safahat'ı, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal'in eserleri ve Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirleri en çok okutulan eserler arasında yer almaktaydı. Dönemin Makedonya Türk aydınları arasında başlayıp dalga dalga bütün ücra köylere kadar yayılan bu teşkilat daha çok millî varlığın korunması, kimliksizleştirmeye karşı durma, asimilasyonları önleme ve komünist rejime uyum sağlamak istememe amacı etrafında şekillenmişti ve herhangi askerî ya da siyasi başka bir hedefe sahip değildi.

Yücel davaları ile ilgili tutuklamaların ardından Türk toplumuna gözdağı vererek, ürküterek, onları sindirmek ve hatta ülkeyi terk etmelerini sağlamak amacı ile ülkede Türklerin yaşadığı mahallelerde düzmece mitingler düzenlenmekteydi. Burada Yücelciler aleyhine sloganlar atılır. Hatta bu mahallelerde Yücelciler aleyhine toplantılar düzenlenir, katılmayanlar rejim düşmanı ilan edilerek can ve malları ile tehdit edilirdiler. (Özer 1998: 8-9) Dışarıda bunlar yaşanırken içeride tutuklu bulunanlara türlü işkenceler yapıldığı daha sonra içeriden sağ çıkan Yücelciler tarafından anlatılmaktadır. Duruşma salonlarında da baskı ve korku kendisini o kadar hissettirmiştir ki “Tutukluların avukat tutmalarına izin verilmemiş, yönetim herkese bir avukat tayin etmiştir. Ancak avukatlar da duruşma sonrası hapse atılmamak için savunma yapmamışlardır.”(Ağanoğlu 2012: 32-33).

Gelişmelerden rahatsız olan siyasi yönetim 1947'de bir ihbarı gerekçe göstererek apar topar tutuklamalara, soruşturmalara başlar. İlk tutuklamalar Ağustos 1947'de gerçekleşir. “Zamanın ileri gelen tüm aydınları, sağduyu sahipleri, halkın gerçek temsilcileri bir gecede vatan haini ilan edilip jet mahkeme kararlarıyla hüküm giyerler. Henüz hukuki yapılanmanın bile tamamlanmadığı bir dönemde, terörist-ispioncu teşkilatını kurarak Makedonya'da yaşayan Türkleri Makedonya Halk Devletine karşı organize etmek, devlet düzenini değiştirmeye/yıkmaya yönelik eylem hazırlığında olmak gibi asılsız iddialarla” yargılanırlar¹. “17 kişiden oluşan ilk grup tutuklunun duruşması 19 Ocak 1948'de başlar. Bu süreçte basın araçları ve hoparlörler kullanılarak Yücelciler aleyhinde kamuoyu oluşturulmakta, Türkler sindirilmeye ve psikolojik baskı altına alınmaya çalışılıyordu. 25 Ocak'ta mahkeme jet

¹ Çayırılı, www.kizildogankoyu.com (Erişim tarihi:10.06.2016).

hızıyla kararını verir.¹ 27 Şubat 1948 tarihinde “Göstermelik yargılama neticesinde dört kişi; Şuayip Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer Yakup, Adem Ali medeni ve siyasi haklarından mahrum ve mallarının müsadere edilmeleri suretiyle idama mahkûm edilirler.” Mahkumiyet kararlarının ardından İdrizova’daki hapishaneye konan Yücelicilerden 27 Şubat 1948 tarihinde Şuayb Aziz, Ali Abdurrahman Ali, Nazmi Ömer Yakup ve Adem Ali Adem İdrizova hapisanesinden kamyona bindirilerek Güreler köyü yakınındaki Suşitsa köyüne götürülür, köyün girişinde bir kayanın önünde (veya orada daha önce bulunan karakolun bahçesinde) kurşuna dizilerek şehit edilirler.”² “Geriye kalanlar o zamanın idamdan sonraki en büyük cezası olan 20 yıl ile 8 yıl arasında hapis cezalarına çarptırılır. Mayıs 1948 ve sonrasında da 2. ve 3. grup tutuklama ve sürgün furçası başlar. Bu Yücelciler de 9 yıl ile 1 yıl arasında hapis ve dört ay ile bir ay arasında sürgün cezasına çarptırılırlar.³ Böylelikle yargılanan “Yücelci”lerin dördü idama, yüzden fazla mensubu da hapis cezasına çarptırılır. Ancak gizliliğe önem veren teşkilat mensuplarının (100’den fazlasının) bir ihbarla yakalanmaları bugün hâlâ cevaplanamayan bir sorudur.”⁴

Yücelciler, Yugoslavya’da halkların kardeşliği ve eşitliğini savunacak Sosyalist bir devlet kuruluşundan yanaydı. Yeni devletin idaresi içinde yer alarak Türklerin devlette eşit olarak temsilini sağlamak istediklerini duyuruyorlardı. Üyeleri arasında Hakim Nazmi Ömer, Üsküp Mahkemesi’nde görev yapıyordu. Birçoğu öğretmen olan gençler yeni kurulan okullarda görev yapıyordu. Ancak ortada henüz Yugoslavya Ceza Kanunu yazılmamışken, terörist ve casus teşkilat olarak suçlanıp yargılanıyorlardı. Hiçbiri silah taşıyor ve devlete karşı eylemleri yoktu. Türkiye casusu oldukları iddia ediliyor ama teşkilatlandıkları zaman ortada Federal Yugoslavya halk devleti bile yoktu. Makedonya Bulgar işgali altındaydı. Böyle bir çelişki var. Tito rejimi; Sırp milliyetçisi Mihayloviçleri, Arnavutların Milliyetçi Demokratik teşkilatı, Bosna’da kurulan Genç Müslümanlar gibi yapıları da çökertip yöneticilerine idama varan ağır cezalar vermiştir.

¹ <http://www.yenikosova.com/haberler/6/> (Erişim tarihi:10.06.2016).

² Rifat Emin, 2016: <http://timebalkan.com> (Erişim tarihi: 06.04.2016).

³ <http://www.yenikosova.com/haberler/6/> (Erişim tarihi:10.06.2016).

⁴ Çayırılı, www.kizildogankoyu.com (Erişim tarihi:10.06.2016).

Amaç Yugoslavya’da Müsliman nüfusa gözdağı vererek onların ülkeden göç etmesiyle nüfuslarını azaltmaktı. O dönemde Makedonya Halk Cumhuriyetinin başbakanı Lazar Kolişevski (1945-1953 yılları döneminde) idi.

Dönemin Makedonya Türk münevverleri arasında başlayıp dalga dalga bütün ücra köylere kadar yayılan bu teşkilat daha çok millî kültürün korunması, kimliksizleştirmeye karşı durma, asimilasyonları önleme ve komünist rejime uyum sağlanmasına engel olmaktı. Bunların dışında teşkilat herhangi askerî ya da siyasi başka bir hedefe sahip değildi. Çünkü Tito liderliğinde kurulan sosyalist rejimin anayasasına göre toplumun her kesimi eşit haklara sahipti, ancak bu eşitlik uygulanmıyordu.

O dönemde Türk nüfusunun büyük bir çoğunluğunun zorla göç ettirildiğini, 1950 ile 1967 yılları arasında Makedonya topraklarında yaklaşık 200 bin Müslüman Türkün zorla veya kendi iradesiyle anavatan topraklarına göç ettiği istatistik kayıtlarından görülüyor.

İnsanların hayatı, hareketleri, fikirleri kanunlardan daha zengindir ve günceldir. Kanunlar insanların hareketlerini, yaşayışlarını, fikirlerini takip edip yasayla düzenlemelidir.

Yücelciler halk, tarafından toplum tarafından aklanmışlardır. Anıt plakası, anma toplantıları, bilimsel çalışmalar, yayımlanan kitaplar, belgesel filmler bunların kanıtıdır.

Şimdi vefa borcu olarak yasayla öngörülmüş şekilde aklanmaları gerekir. Bunun için girişimde bulunmak gerekiyor.

Yücelcilerin yargılanması için kullanılan nedenler bugün BM Güvenlik Konseyinin evrensel beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine, anayasa ve yasalara göre suç unsuru değildir. Garanti edilmiş olan fikir özgürlüğü kapsamına girmektedir.

Ülkenin bağımsız olmasıyla garanti altına alınmış olan insan hakları ve kurulan demokrasi ilkelerinin onaylanmasıyla geçmişte suç sayılan davranışlar, bugün suç olmadıkları için ceza alanlar aklanmalıdır. Böylece ülkenin geçmiş tarihinden kalma kara lekelerden arındırılmış olur.

Yücelciler teşkilatının varlığında, eylemlerinde, faaliyetlerinde suç sayılabilecek unsurlar yok. Yargılanların devlete karşı tek bir hareketi bulunmuyor. Hükümlüler silahlı değil, devletin düzenlediği hakların eşit kullanılması, uygulanması için çağrı yapılmasında suç unsuru bulunmuyor. Anavatan büyükelçisini ziyaret etmek, iki ülke arasında ilişkilerin kurulması için yardımcı olmak casusluk değildir.

İdam edilenlerin dışında yargılananların eylemlerinde suç unsuru olmadığı nedenlerinden biri hüküm giydikten beş yıl sonra tahliye edilmeleridir. Tahliye edilmelerinden sonra kanunla öngörülen sürenin geçmesiyle aklanma resen olur. Mahkûmiyet kararı yargılananlar kaydından silinmiştir. Mahkemece el konulan malların iade edilmesi için hükümlüler veya onların vârisleri, bu malın geri verilmesi veya tazminat için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. Halk tarafından aklanmış idam edilen Yücelcilerin devlet tarafından aklanmasına son 70 yıl içinde ülkede ülke siyasi sistemin, yargı sistemin değişmesi, kanunların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1948 yılında onayladığı İnsan Hakları Beyannamesi'ne ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve protokollerine göre uygulaması nedendir.

Yücelcilerin mahkeme dosyasına hâlen ulaşamıyor. Bu yüzden üzerinde bilimsel çalışma yapılamıyor. O dönemde Yugoslavya'da benzer suçlardan yargılamaları karşılaştırmak mümkün değil.

Kuzey Makedonya, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesini 10 Nisan 1997'de onayladı.

“Yücelcilerin mahkeme ve hapse atılma sürecinden de söz eden Salim Kadri Kerimi bu konu hakkında “İlk tutuklamalar Eylül 1947'de başlamış. Yücelciler ilk olarak Üsküp Kalesi yakınlarında bir hapishaneye sevk edilmişler. Orada 4 buçuk ay tutulmuş, sorguya çekilmiş ve eziyet edilmişler. Yücelci rahmetli Mehmet Şerif Dalip- Ardıcı, kitabında neler çektiklerini anlatmış. 19 Ocak 1948'te 17 Yücelci mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkeme 5 gün sürmüş, duruşma pazartesi başlayıp cuma günü sona ermiştir. Cumartesi günü Bit Pazar Meydanı'nda bir miting düzenlenmiş ve 25 Ocak 1948 Pazar günü haftalık tatil olmasına rağmen, mahkeme kararları açıklanmış ve o gün İdrizovo ceza evine götürülmüşler. Sadece Mehmet Şerif Dalip'i Türk vatandaşı olduğu için birkaç hafta sonra Sremska Mitrovica hapisanesine nakletmişler. 27 Şubat 1948 tarihinde 4 Yücelci idam edilmiş. Diğerleri 1954 yılına kadar hapiste kalmışlar. Ardından Yugoslavya, Türkiye ile Balkan Paketi'ni imzaladıktan sonra, bir jest olarak bütün Yücelciler serbest bırakılmıştır. Yüzde 99'u aileleriyle birlikte göç etmiştir.” diye konuştu.

Yücelcilerin Türklerin millî haklarına sahip çıkmak, gazete çıkarmak, radyo yayını başlatmak, kitap yayımlamak gibi amaçlarından başka hiçbir amaç gütmemiştir.”¹

O sıralarda 1943’te Türk konsolosu Emin Vefa Gerçek’in gönüllü olarak güvenliğini sağlıyorlar. Yine Emin Vefa Gerçek’in yönlendirmesiyle Belgrat Türk Büyükelçisiyle görüşüyorlar. Yeni devlette neler yapabileceklerini müzakere ediyorlar ama en çok da akraba buluşması gibi oluyor bunlar, hasret gideriyorlar. Bu görüşmeler, casusluk ve teröristlikle suçlanmalarını sebep oluyor. Aslında Yücelciler ne istediye Tito 1950’li yıllarda Türklerle hak olarak verdi. Türkçe okuma hakkı, Türkçe öğretmen kursları, Türkçe gazete, radyo programları, tiyatro... Tüm istedikleri verildiyse nasıl bir terörist teşkilat bu?²

Yücelcileri yargılamanın nedeni Türk halkını korkutup Türkiye’ye göç etmelerini hızlandırmaktı.

Türkiye ve Yugoslavya arasında yapılan göç antlaşmaları meclislerden onaylanmamasına ve ülkelerin resmî gazetelerinde yayımlanmamasına rağmen uluslararası kurallara ve ülkelerin anayasa ve yasalarına aykırı olmasına rağmen göçlerin yapılması bu durumu en iyi bir şekilde göstermektedir.

Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti’nin konumu anayasaydı, yani Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti’nin en yüksek yasal düzenlemesiydi. 31 Ocak 1946’da FYHC Kurucu Meclisinin her iki meclisinin ortak oturumunda kabul edildi. Bu anayasanın kabul edilmesiyle, 29 Kasım 1945’te Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti’nin İlanına İlişkin Bildirge’nin kabul edilmesiyle başlayan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin anayasal-yasal anayasa süreci sona erdi.

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Anayasasının kabul edilmesiyle, 29 Kasım 1945 tarihli Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti’nin İlanına İlişkin Bildirge’de belirtilen temel program hedefleri hayata geçirildi. Temel hükümler cumhuriyetçi

¹ Emekli diplomat ve tarihçi Salim Kadri Kerimi <https://yenibal-kan.com/tr/gundem/idam-edilislerinin-75-inci-yildonumu-yucelcilere-yonelti-len-teror-ve-ajanlik-suclamalari-asilsizdir> (Erişim tarihi: 15.02.2024)

² Tarihçi-Yazar Yıldırım Ağanoğlu, <https://www.gzt.com/gercek-hayat/yucelcilerin-idami-bir-nufus-muhendisligiydi-3579936> (Erişim tarihi: 15.02.2024)

hükûmet biçimini doğruladı ve Yugoslav devletinin federal yapısını oluşturdu. 1946 yılında onaylanan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti Anayasası "halk cumhuriyetleri" olarak adlandırılan federal birimlerin isimleri konusundaki ikilemler nihayet çözüldü. Anayasa, altı "halk cumhuriyetinin" yanı sıra, Sırbistan'ın Halk Cumhuriyeti içinde Voyvodina Özerk Eyaleti ve Kosova-Metohiya Özerk Bölgesi'nin varlığını da doğruladı. Anayasa ayrıca yeni özerk iller ve özerk bölgeler oluşturma olanağını da sağladı. Anayasa metninde Yugoslavya halklarından genel olarak bahsedilirken, herhangi bir halkın adı geçmiyor. 1953 yılında onaylanan Yugoslavya Anayasa Kanunu, 1963 ve 1974 yılında onaylanan Yugoslavya Anayasaları ve federal cumhuriyetlerin anayasaları, azınlıkta olan toplulukların ve bireylerinin haklarını ve özgürlüklerini BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname, sözleşmeleri ve Avrupa İnsan hakları Sözleşmeleri ile düzenlenmiş, adil yargılama hakkı, insan hakları, azınlıkları koruma çerçeve sözleşmesi, bölgesel ve azınlıkta olan dillerin korunması gibi sözleşmeleri uygulamış ve bu gibi sözleşmelerin ülke anayasasıyla ihtilaf durumunda uluslararası sözleşmelere öncelik tanınmasıyla siyasi kararlar, düşünce ve ifade özgürlüğü garanti altına alınmasıyla ceza kapsamı dışında kalmıştır. Böylece Yücelciler hakkında verilen mahkeme kararının ülkedeki gelişmelerle ve yasalarla düzenlenen insan hakları ve özgürlüklerine ters düştüğü görülmüş, Yücelcilerin hüküm giymeleri için neden olan istemlerin tamamı devlet tarafından kabul edilip yasallaşması ve uygulanması, Türkiye ile iyi ilişkilerin kurulması mahkûm edilenlerin tahliye edilmelerine neden olmuştur. Yargılanan Yücelcilerin Halk tarafından aklanmalarına rağmen devlet tarafından formal olarak onların aklanması için henüz bir karar alınmamıştır.

Verilen hükümlerin, infaz edilen cezaların aklanmasıyla yargılananlara hiçbir fayda getirmeyecektir. Çünkü 76 yıl önce yargılananların tamamı hayatta değiller. Vârislerinin tümü Makedonya'yı terk etmiş. Aklanmalarıyla Kuzey Makedonya vatandaşı olan Türkler ve diğer azınlıklar ülkede insan haklarına, adaletine, adalet sistemine güvenecekler ve kendilerini ülkenin aslı vatandaşı olduklarına daha fazla inanıp ülkenin gelişmesi için canla başla emek vereceklerdir. Hüküm giyenlerin aklanmasıyla 8 Eylül 1991 tarihinde kendisini bağımsız devlet olarak ilan etmiş olan Kuzey Makedonya vatandaşları vefa borçlarını yerine getirmiş

olacaklar. Ülkelerinin insan hakları kurallarına bağlı olduğunu ve adalet sisteminin doğru ve tarafsız yargılanma hakkına sadık olduğu imajını kazanacaktır.

Mahkeme tarafından Yücelcilere kesilen cezaların siyasi nedenlerden dolayı olması, onların aklanması yine siyasi süreç ile gerçekleştirilmelidir. Çünkü aklamayla (rehabilitasyonla) mahkûmiyet hükmü silinir ve her türlü hukuki sonuçları ortadan kalkar ve hükümlü, gayrimeşru sayılır. Suçun faili hüküm giymemiş sayılır ve rehabilitasyonu yapılan suça ilişkin veriler kimseye verilemez ve hiçbir amaçla kullanılamaz.

KAYNAKÇA

AĞANOĞLU, H. Y. (2012). *II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da Bir Direniş Mücadelesi, Yücel Teşkilatı*, İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını.

ARAT, R. R. (1974). *Yusuf Has Hâcib – Kutadgu Bilig II – Çeviri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ERCİLASUN, A. B. (2021). “Dilin Doğuşu ve Evrimi: Basamak Teorisi”, *Dil Araştırmaları*, sayı: 29 (Güz 2021), Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği yayını.

EREN, A. E. (2022). *Yücelciler Yugoslavya'da Gizli Türk Teşkilatı*, İstanbul: Üsküp Sahaf Hane Yayını.

EREN, A. E. (2022). *Yugoslavya'da Türk Direnişi, Mehmet Ardicı'nın hatıraları*, İstanbul: Mavi Gök Yayınları.

KOCA, S. K. (2017). “Balkan Türkleri'nin Yakın Dönem Kahramanları “Yücelciler” *Akademik Bakış Dergisi*, sayı 60, Mart-Nisan Sayfa 76.

TÜRKSOYLU, E. (2020). *Yugoslavya Türklüğünün Direniş Mücadelesi (1945-1948)*, *Yücel Teşkilatı*, Ankara: Astana Yayınları.

YÜCELDEN, Ş. (1969) “Yücel”, *Türk Dünyası Dergisi*, 12/III: 6. İstanbul.

İnternet Erişimli Kaynaklar:

www.kizildogankoyu.com (Erişim tarihi:10.06.2016)

<http://www.yenikosova.com/haberler/6/> (Erişim tarihi:10.06.2016)

<http://timebalkan.com> (Erişim tarihi: 06.04.2016)

<http://www.yenikosova.com/haberler/6/>(Erişim tarihi: 10.06.2016)

www.kizildogankoyu.com (Erişim tarihi:10.06.2016)

<https://yenibalkan.com/tr/gundem/idam-edilislerinin-75-inci-yil-donumu-yucelcilere-yoneltelen-terror-ve-ajanlik-suclamalari-asilsizdir>
(Erişim tarihi: 15.02.2024)

<https://www.gzt.com/gercek-hayat/yucelcilerin-idami-bir-nufus-muhendisligiydi-3579936> (Erişim tarihi:15.02.2024)

DĪL
LANGUAGE

DİL BİLİMİ VE BİLİŞİM

Emre JILTA *

ÖZET

Bu inceleme makalesinin amacı, dil bilimi ve bilişim arasındaki etkileşimleri inceleyerek doğal dil işleme (DDİ) alanındaki gelişmeleri ve bu disiplinlerin birlikte nasıl çalıştığını göstermektir. Dil bilimi, dilin yapısını, işlevini ve kullanımını incelerken; bilişim, bu bilgilerin bilgisayarlar aracılığıyla işlenmesini sağlar. Yöntem olarak, makale hem tarihsel hem de güncel gelişmeleri, yapay zekâ ve makine öğrenimi tekniklerinin dil bilimsel veri üzerindeki etkilerini araştırarak açıklamaktadır. Sonuçlar, iki disiplin arasındaki işbirliğinin, dilin dijital platformlarda daha etkili kullanılmasına olanak tanıdığını ve daha karmaşık dil yapılarının incelenmesini mümkün kıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu alanlardaki gelişmelerin dil modelleme, metin madenciliği, makine çevirisi ve konuşma tanıma gibi çeşitli teknolojik uygulamalarla dil bilimsel araştırmalara önemli katkılar sağladığı belirtilmektedir. Gelecekteki çalışmaların, etik sorunlar ve veri gizliliği gibi zorluklarla başa çıkarak dil bilimi ve bilişim alanında daha yenilikçi çözümler sunacağı öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Doğal Dil İşleme, Dil Bilimi, Bilişim, Yapay Zekâ, Büyük Veri

LINGUISTICS AND INFORMATICS

ABSTRACT

The aim of this review article is to examine the interactions between linguistics and informatics to show the developments in the field of natural language processing (NLP) and how these disciplines work together. While linguistics studies the structure, function and use of language, informatics enables the processing of this information through computers. Methodologically, the paper describes both historical and current developments, exploring the impact of artificial intelligence and machine learning techniques on linguistic data. The results reveal that the collaboration between the two disciplines allows for

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, Edirne, emre-jilta@trakya.edu.tr

more effective use of language on digital platforms and enables the study of more complex language structures. It is also noted that developments in these fields have made significant contributions to linguistic research through various technological applications such as language modeling, text mining, machine translation and speech recognition. It is foreseen that future studies will offer more innovative solutions in the field of linguistics and informatics by overcoming challenges such as ethical issues and data privacy.

Keywords: *Natural Language Processing, Linguistics, Informatics, Artificial Intelligence, Big Data*

1. Giriş

Dil bilimi, dilin yapısını, işlevini ve kullanımını inceleyen bilim dalıdır. Bilişim teknolojileri ise bilgi işlem süreçlerini ve veri yönetimini kapsayan geniş bir alandır. Son yıllarda, dil bilimi ve bilişim arasındaki etkileşim önemli ölçüde artmıştır ve bu durum, doğal dil işleme, kısaca DDİ, (*Natural Language Processing - NLP*) veya diğer adıyla hesaplamalı dil bilimi gibi alanların gelişmesine olanak tanımıştır. DDİ, bilgisayarların insan dilini anlaması, yorumlaması ve üretmesi üzerine odaklanmaktadır ve bu bağlamda dil bilimden elde edilen bilgiler önemli bir rol oynamaktadır (Jurafsky & Martin, 2023). Bu disiplinler arası etkileşim, dilin dijital platformlarda daha etkili bir şekilde kullanılmasını sağlarken, aynı zamanda dil biliminin daha geniş bir uygulama alanına kavuşmasına olanak tanır.

Dil biliminin bilişim alanındaki önemi, dilin yapısal ve anlamsal özelliklerinin dijital veriler üzerinde uygulanabilmesi ile daha da belirgin hâle gelmektedir. Dil bilimsel bilgiler, bilgisayarla dil işlemede, ses tanıma sistemlerinde, metin madenciliğinde ve makine çevirisinde önemli katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar, bilgisayarların daha insana yakın bir şekilde dil işleyebilmesini ve etkileşimde bulunabilmesini mümkün kılar (Manning, Raghavan, & Schütze, 2009). Dil biliminin bilişimle olan bu birlikteliği özellikle büyük veri çözümlemesi ve yapay zekâ uygulamalarının gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Bu bildirinin amacı, dil biliminin bilişim teknolojileri açısından taşıdığı önemi ve bu iki alanın kesişim noktalarını incelemekle birlikte dil biliminin bilişimle olan ilişkisini çeşitli çalışma alanları ve uygulama örnekleri üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Dil bilimsel verilerin dijital ortamda nasıl işlendiği, doğal dil işleme tekniklerinin nasıl uygu-

landığı ve dil biliminin bilişimde hangi yeni fırsatları sunduğu gibi konular bu bildirinin ana konusunu oluşturmaktadır (Bird, Klein, & Loper, 2009). Ayrıca, dil biliminin bilişim alanında karşılaştığı zorluklar ve gelecekteki araştırma fırsatları da ele alınacaktır.

2. Dil Bilimi ve Bilişimin Kesişimi

2. 1 Tanımlar ve Temel Kavramlar

Dil bilimi, insan dilinin yapısını, işleyişini ve kullanımını inceleyen bilim dalıdır. Bu kapsamda, fonetik, morfoloji, sentaks, semantik ve pragmatik gibi alt dallar yer alır (Hirschberg & Manning, 2015). Bilişim ise bilgi işleme teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgilenir. Bu alan bilgisayar bilimleri, bilgi teorisi ve mühendislik gibi disiplinleri kapsar (Young, Hazarika, Poria, & Cambria, 2018). Dil bilimi ve bilişim kesişiminde ise bilgisayarların insan dilini anlaması, işlemesi ve üretmesi konularında çalışmalar yapılır; bu alan doğal dil işleme (DDİ) veya hesaplamalı dil bilimi olarak adlandırılır (Devlin, Chang, Lee, & Toutanova, 2019).

2. 2 Tarihsel Gelişim

Dil bilimi ve bilişimin kesişim noktası olarak kabul edilen DDİ, 1950'lerden itibaren gelişmeye başlamıştır. Alanın öncülerinden olan Alan Turing, 1950 yılında yayımladığı "*Computing Machinery and Intelligence*" (Bilgi İşlem Makineleri ve Zekâ) makalesinde, makinelerin insan dilini anlayabilme yeteneğini sorgulamış ve bu konu üzerinde ilk temel tartışmaları başlatmıştır (Turing, 1950). 1960'larda, ilk doğal dil işleme programlarından biri olan ELIZA, Joseph Weizenbaum tarafından geliştirilmiş ve insan-makine etkileşiminde önemli bir adım atılmıştır (Hirschberg & Manning, 2015). 1980'lerde ise, istatistiksel yöntemlerin kullanımı ile büyük dil modelleri geliştirilmeye başlanmış ve bu durum DDİ'nin gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Young, Hazarika, Poria, & Cambria, 2018).

2. 3 Günümüzde Dil Bilimi ve Bilişimin Önemi

Günümüzde dil bilimi ve bilişimin kesişimindeki çalışmalar, çeşitli alanlarda önemli uygulamalar sunmaktadır. Örneğin, makine çevirisi, metin madenciliği, duygu çözümlemesi ve konuşma tanıma gibi teknolojiler hem akademik araştırmalar hem de endüstriyel uygulamalar için büyük öneme sahiptir (Hirschberg & Manning, 2015). Google Translate

ve Siri gibi popüler uygulamalar, bu teknolojilerin yaygın ve pratik örnekleridir. Dil bilimciler, bu teknolojiler sayesinde dil verilerini daha etkili bir şekilde çözümleyebilmekte ve dilin işleyişi hakkında daha derinlemesine bilgi elde edebilmektedir (Devlin, Chang, Lee, & Toutanova, 2019).

3. Doğal Dil İşleme (DDİ)

3. 1 Doğal Dil İşlemenin Tanımı

Doğal Dil İşleme (DDİ), bilgisayarların insan dilini anlaması, işlemesi ve üretmesiyle ilgilenen bir alan olarak tanımlanır. Bu alan, dil bilimi, bilgisayar bilimi ve yapay zekânın kesişiminde yer alarak insan-bilgisayar etkileşiminde dilin kullanılabilirliğini arttırmayı amaçlar (Cambria, Schuller, Xia, & Havasi, 2013). DDİ, yazılı ve sözlü dili çözümlenerek, metinlerden anlam çıkarma, dil modelleri oluşturma ve çeşitli dil görevlerini otomatikleştirme gibi işlevleri içerir.

3. 2 DDİ'nin Temel Bileşenleri

3. 2. 1 Dil Modelleme

Dil modelleme, bir dildeki metinlerin olasılıksal yapısını öğrenmeyi amaçlar. Bu modeller, metinlerin nasıl oluşturulduğunu tahmin edebilir ve yeni metinler üretebilir. Örneğin, büyük dil modelleri olan GPT-3 ve BERT, dil modellemenin en güncel ve gelişmiş örneklerindedir. Aynı zamanda çeşitli DDİ görevlerinde yüksek başarıma sahiptir. (Devlin, Chang, Lee, & Toutanova, 2019). Dil modelleri, metinlerin doğal bir şekilde oluşturulmasına ve dil görevlerinin otomatikleştirilmesine olanak tanır.

3. 2. 2 Morfolojik ve Sentaktik Çözümleme

Morfolojik çözümleme, sözcüklerin iç yapısını ve bileşenlerini inceler. Sözcük kökleri, ekler ve dil bilimsel özellikler gibi unsurları kapsar. Sentaktik çözümleme ise, tümcelerın dilbilgisi kurallarına göre yapısal çözümlemesini yapar ve tümcedeki sözcük öbeği ve ilişkilerinin belirlenmesini sağlar. Bunlar, tümce yapılarını anlamak ve doğru dil işlemesi için büyük öneme sahiptir (Hinton, ve diğerleri, 2012).

3. 2. 3 Anlamsal Çözümleme

Anlamsal çözümleme, sözcüklerin ve tümcelerın anlam bağlamını anlamak, anlamsal rollerini belirlemek ve metinler arasındaki ilişkileri çözümlemek anlamına gelir. Bilgi çıkarma, metin özetleme ve anlam tabanlı arama motorları gibi uygulamalarda önemli bir rol oynamaktadır (Sarawagi, 2008).

3. 3 DDİ Uygulamaları

a) Makine Çevirisi: Bir dilden başka bir dile otomatik olarak metin çevirme sürecidir. Google Translate gibi araçlar, bu teknolojiyi kullanarak anında çeviri hizmeti sunar. Bu tür uygulamalar, istatistiksel yöntemler ve sinir ağları kullanarak yüksek doğrulukla çeviriler yapılabilir (Koehn, 2009).

b) Konuşma Tanıma: Konuşulan dili metne dönüştürme teknolojisidir. Siri ve Google Assistant gibi sesli asistanlar, bu teknolojiyi kullanarak kullanıcı komutlarını anlayabilir ve yanıt verebilir. Konuşma tanıma, akustik modelleme ve dil modelleme tekniklerini birleştirerek çalışmaktadır (Hinton, ve diğerleri, 2012).

c) Metin Sınıflandırma: Metinleri belirli kategorilere veya sınıflara ayırma işlemidir. Bu, e-posta filtreleme, duygu çözümlemesi ve konusal etiketleme gibi uygulamalarda kullanılır. Makine öğrenimi algoritmaları ve derin öğrenme yöntemleri, metin sınıflandırmada yaygın olarak kullanılmaktadır (Joachims, 1998).

d) Bilgi Çıkarma: Bilgi çıkarma, yapılandırılmamış metinlerden anlamlı ve yapılandırılmış bilgiler elde etme sürecidir. Bu, ad ve yer tanıma, olay çıkarma ve ilişki çıkarma gibi görevleri içerir. Bilgi çıkarma, büyük veri çözümlemesi ve doğal dil veri tabanlarının oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir (Sarawagi, 2008).

4. Dil Bilimi ve Bilişimde Çalışma Alanları

4. 1 Dil Modelleme ve Dil Kaynakları

Dil modelleme, bir dildeki metinlerin olasılıksal yapısını öğrenmeyi ve bu yapıyı kullanarak yeni metinler üretmeyi amaçlar. Bu modeller, dil işleme sistemlerinin temelini oluşturur. Makine çevirisi, otomatik metin özetleme ve konuşma tanıma gibi çeşitli uygulamalarda kullanılır

(McEnery & Hardie, 2011). Dil modellemenin başarımı, büyük ve çeşitli dil kaynaklarına dayanır. Bu kaynaklar, geniş çaplı metin derlemleri ve dil bilimsel veri tabanlarıdır.

4. 2 Derlem (Corpus)

Derlem (külliyat), dilin kullanımını büyük metin grupları üzerinden inceleyen bir alandır. Derlemler, dilin gerçek dünya kullanımını yansıtan yazılı veya sözlü metinler içerir. Dil bilimsel araştırmalar için değerli veri sağlar. Sözcük sıklığı, dil yapıları ve dil değişkenliklerini incelemek için kullanılır (McEnery & Hardie, 2011).

4. 3 Açık ve Kapalı Derlemler

Derlemler, açık ve kapalı olarak sınıflandırılabilir. Açık derlemler, araştırmacılar ve herkes tarafından serbestçe erişilebilirken, kapalı derlemler belirli bir grubun kullanımına açıktır ve genellikle özel izin gerektirir. Açık derlemler, dil araştırmalarında daha geniş bir katılım sağlar ve işbirlikçi çalışmaları teşvik eder (McEnery & Hardie, 2011).

4. 4 Dil Öğrenme ve Öğretme

Dil öğrenme ve öğretme, bilişim teknolojileri kullanılarak daha etkili hâle getirilebilir. Bilgisayar destekli dil öğrenimi (*Computer Aided Language Learning - CALL*), dil öğrenenlere etkileşimli ve kişiselleştirilmiş eğitim malzemeleri sunar. Dil bilgisi araştırmaları, sözcük çalışmaları ve dinleme uygulamaları gibi çeşitli dil öğrenme etkinliklerini sağlar (Levy & Stockwell, 2006).

4. 5 Bilgisayar Destekli Dil Öğrenimi

CALL (*Computer Aided Language Learning*), dil öğrenenlerin dil becerilerini geliştirmek için bilgisayar tabanlı araçlar kullanmalarını ifade eder. Bu araçlar, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre özelleştirilebilir ve öğrencilere geri bildirim sağlayabilir. CALL sistemleri, dil öğrenimini daha erişilebilir ve kullanılabilir hâle getirir (Warschauer, 1996).

4. 6 E-öğrenme Platformları

E-öğrenme platformları, dil öğrenme malzemelerinin çevrimiçi olarak sunulmasını sağlar. Öğrencilerin istedikleri zaman ve yerde dil öğrenmelerine olanak tanır. Coursera, Duolingo ve Rosetta Stone gibi

platformlar, kullanıcı dostu arayüzleri ve etkileşimli içerikleri ile dikkat çeken uygulamalar arasında yer almaktadır.

4. 7 Söylem ve Metin Çözümlemesi

Söylem ve metin çözümlemesi, yazılı ve sözlü metinlerin dil bilimsel yapılarını ve içeriklerini incelemeyi amaçlar. Metinlerin nasıl yapılandırıldığını ve anlamlarının nasıl oluşturulduğunu anlamak için kullanılmaktadır (Feldman & Sanger, 2007).

4. 8 Söylem Çözümlemesi Yöntemleri

Söylem çözümlemesi, dilin sosyal bağlam içinde nasıl kullanıldığını inceleyen bir yöntemdir. Konuşma çözümlemeleri, söylem türleri ve söylem stratejileri gibi konuları kapsar. Bu yöntem, metinlerin arındaki anlamı ve amaçları ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır.

4. 9 Metin Madenciliği

Metin madenciliği, büyük metin gruplarından anlamlı bilgileri çıkarmak için kullanılan bir tekniktir. Doğal dil işleme, makine öğrenimi ve veri madenciliği yöntemlerini birleştirir. Konu modelleme, duygu çözümlemesi ve bilgi çıkarma gibi çeşitli görevlerde kullanılır (Feldman & Sanger, 2007).

4. 10 Sosyal Medya ve Dijital İletişim

Sosyal medya ve dijital iletişim, çağdaş dil bilimi araştırmalarının önemli alanlarından biridir. Dijital platformlardaki dil kullanımı ve iletişim kalıplarını incelemeyi amaçlar (Zappavigna, 2012).

4. 11 Sosyal Medya Çözümlemesi

Sosyal medya çözümlemesi, sosyal medya platformlarındaki dil kullanımını ve etkileşimleri inceler. Kullanıcıların davranışlarını, eğilimlerini ve duygu durumlarını anlamak için kullanılır. Pazarlama, siyaset ve kamuoyu araştırmaları gibi çeşitli alanlarda uygulanabilir (Kaplan & Haenlein, 2010).

4. 12 Dijital Dil Kullanımı

Dijital dil kullanımı, internet ve dijital platformlarda kullanılan dilin özelliklerini inceleyen bir alandır. Yazılı ve sözlü dijital iletişimde dilin nasıl evrildiğini ve yeni dil formlarının nasıl ortaya çıktığını araştırır. Dilin devingenliğini ve değişkenliğini anlamak için önemlidir (Devlin, Chang, Lee, & Toutanova, 2019).

5. Dil Bilimi ve Yapay Zekâ

5. 1 Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi

Yapay Zekâ (YZ), makinelerin insan benzeri zekâ davranışlarını sergilemesi amacıyla geliştirilen sistemlerdir. Makine Öğrenimi (MÖ) ise YZ'nin bir alt alanı olup, bilgisayarların veri üzerinden öğrenme yeteneği kazanmasını sağlar. Bu yöntemler, bilgisayarların büyük veri kümelerinden desenleri ve ilişkileri öğrenmelerine olanak tanır ve dil bilimsel çözümlenmelerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Russell & Norvig, 2020).

5. 2 Denetimli ve Denetimsiz Öğrenme

MÖ teknikleri genellikle iki ana kategoriye ayrılır: denetimli öğrenme ve denetimsiz öğrenme. Denetimli öğrenme, etiketlenmiş veri kullanarak model eğitime sürecini ifade eder. Bu yöntemde, girdi verileri ve bunlara karşılık gelen doğru çıktılar verilerek modelin öğrenmesi sağlanır. Denetimsiz öğrenme ise, etiketlenmemiş veri üzerinden örüntü ve yapılar keşfetme sürecidir. Bu yöntem, veri kümesindeki gizli yapıları ve grupları tanımlamak için kullanılır (Russell & Norvig, 2020).

5. 3 Derin Öğrenme

Derin öğrenme, çok katmanlı yapay sinir ağlarını kullanarak daha karmaşık veri temsillerini öğrenmeyi amaçlayan bir MÖ yöntemidir. Bu teknik, özellikle büyük veri kümeleri üzerinde etkili sonuçlar vermekte ve görüntü tanıma, ses tanıma ve doğal dil işleme gibi alanlarda kullanılmaktadır. Derin öğrenme modelleri, dil bilimsel görevlerde yüksek doğruluk ve performans sergileyerek dil çözümlenmelerinin daha hassas ve kapsamlı olmasını sağlamaktadır (Goodfellow, Bengio, & Courville, 2016).

5. 4 Yapay Zekânın Dil Bilimine Katkıları

Yapay zekâ (YZ) ve makine öğrenimi (MÖ) teknikleri, dil bilimi alanında önemli katkılar sağlamaktadır. YZ, dil modelleri aracılığıyla dilin yapısal ve anlamsal özelliklerini çözümlmeye olanak tanır ve bu sayede dil bilimciler, dilin karmaşık yapısını daha iyi anlayabilir. Örneğin, derin öğrenme teknikleri, metin sınıflandırma, duyu çözümlmesi ve dil modeli oluşturma gibi görevlerde yüksek doğruluk ve verimlilik sağlamaktadır (Goodfellow, Bengio, & Courville, 2016). Ayrıca, YZ tabanlı araçlar dil öğrenimi ve öğretimi süreçlerinde kişiselleştirilmiş eğitim malzemelerini sunarak eğitimciler için yeni olanaklar sunmaktadır (Russell & Norvig, 2020). Bu gelişmeler, dil biliminin daha geniş bir veri tabanı ve çözümleneli kapasiteye ulaşmasına katkıda bulunmaktadır (Brown, ve diğerleri, 2020).

5. 5 Otomatik Metin Üretimi

YZ teknikleri, otomatik metin üretimi alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. GPT-3 gibi ileri dil modelleri, insan benzeri metinler üretebilmekte ve dil üretimi süreçlerinde kullanılmaktadır. Bu tür modeller, yaratıcı yazarlık, müşteri hizmetleri ve içerik oluşturma gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Brown, ve diğerleri, 2020).

5. 6 Dil Tabanlı Yapay Zekâ Uygulamaları

Dil tabanlı YZ uygulamaları, doğal dil işleme tekniklerini kullanarak çeşitli görevleri otomatikleştirmekte ve iyileştirmektedir. Örneğin, Siri ve Alexa gibi sesli asistanlar, kullanıcı komutlarını anlamak ve yanıt vermek için DDİ tekniklerini kullanır. Ayrıca, makine çevirisi, metin özetleme ve duyu çözümlmesi gibi uygulamalar da dil tabanlı YZ teknolojileri sayesinde geliştirilmiştir (Devlin, Chang, Lee, & Toutanova, 2019).

5. 7 Etik ve Sosyal Sorunlar

Yapay zekâ ve makine öğrenimi uygulamalarının yaygınlaşması, çeşitli etik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle, YZ sistemlerinin eğitimi için kullanılan büyük veri kümelerindeki yanlışlıklar (*bias*), bu sistemlerin adil olmayan sonuçlar üretmesine neden olabilir (Crawford, 2017). Örneğin, dil modelleri toplumsal cinsiyet, ırk veya etnik köken gibi konularda önyargılı metinler üretebilir ve bu durum, toplumsal eşitlik ve adalet ilkelerine aykırı olabilmektedir

(Brundage, ve diğerleri, 2018). Veri gizliliği ve güvenliği de önemli bir konumda yer almaktadır çünkü YZ sistemleri, kişisel verilerin izinsiz kullanımına ve veri sızıntılarına neden olabilir (Russell & Norvig, 2020). Bu nedenle, YZ uygulamalarının etik kullanımı için ilke ve düzenlemelerin geliştirilmesi büyük öneme sahiptir

1. 8 Veri Gizliliği ve Güvenlik

YZ sistemlerinin eğitimi için büyük miktarda veri gerekmektedir ve bu verilerin gizliliği ve güvenliği önemli bir endişe kaynağıdır. Kişisel verilerin izinsiz kullanımı ve veri sızıntıları, kullanıcıların gizliliğini tehdit edebilir ve yasal sorunlar doğurabilir. Bu nedenle, veri güvenliği ve gizlilik ilkelerinin sıkı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Brundage, ve diğerleri, 2018).

6. Dil Bilimsel Veri ve Büyük Veri

6. 1 Dil Bilimsel Verinin Toplanması ve İşlenmesi

Dil bilimsel veri, dilin yapısını, kullanımını ve gelişimini anlamak için kullanılan metin ve konuşma verileridir. Bunlar dil bilimi araştırmalarının temelini oluşturur ve çeşitli yöntemlerle toplanır ve işlenir. Dil bilimsel verinin toplanması ve işlenmesi, doğru ve güvenilir sonuçlar elde etmek için önemlidir. (Manning & Schütze, Foundations of Statistical Natural Language Processing, 1999).

6. 2 Veri Toplama Yöntemleri

Veri toplama yöntemleri, araştırma hedeflerine ve veri kaynaklarına göre çeşitlilik göstermektedir. Yaygın yöntemler arasında anketler, görüşmeler, gözlemler ve dijital platformlar üzerinden veri toplama yer alır. Örneğin, sosyal medya ve internet forumları, dil kullanımının geniş bir yelpazesini sunarak dil bilim araştırmaları için değerli veri kaynaklarıdır (Lazer, ve diğerleri, 2009).

6. 3 Veri Ön İşleme ve Temizleme

Toplanan verilerin işlenebilir hâle getirilmesi için ön işleme ve temizleme süreçleri gereklidir. Bu süreçler, veri kümelerinden gürültüyü ve hataları ayıklamayı, veri biçimlerinin nitelikli olarak gösterimini ve eksik verileri tamamlamayı kapsamaktadır. Veri temizleme, dil bilimsel

çözümlemelerin doğruluğunu arttırmak için önemlidir (Feldman & Sanger, 2007).

6. 4 Büyük Veri ve Dil Bilimi

Büyük veri, geleneksel veri işleme yöntemleriyle yönetilemeyecek kadar büyük ve karmaşık veri kümelerini ifade eder. Büyük verinin temel özellikleri hacim, hız ve çeşitlilik (Laney, 2001). Bu özellikler, dil bilimi araştırmalarında yeni olanaklar sunmakta ve dilin daha geniş bir bağlamda incelenmesine olanak tanımaktadır.

6. 5 Büyük Verinin Tanımı ve Özellikleri

Büyük veri, milyarlarca veri noktasını içeren devasa veri kümelelidir. Bunlar hızlı bir şekilde üretilir ve farklı kaynaklardan gelir. Örneğin, sosyal medya paylaşımları, arama motoru sorguları ve dijital yayınlar büyük verinin bileşenlerindedir (Gandomi & Haider, 2015). Büyük veri çözümlemesi, bu veri kümelerini işlemek ve anlamlı bilgiler çıkarmak için gelişmiş algoritmalar ve hesaplama yöntemlerini kullanır.

6. 6 Dil Bilimi Araştırmalarında Büyük Veri Uygulamaları

Büyük veri, dil bilimi araştırmalarında çeşitli uygulamalara sahiptir. Örneğin, sosyal medya çözümlemeleri, dil kullanımı ve dil değişimini incelemek için kullanılabilir (Lazer, ve diğerleri, 2009). Makine öğrenmesi algoritmaları, büyük veri kümeleri üzerinde eğitilerek dil modelleme ve doğal dil işleme görevlerinde yüksek doğruluk sağlar (Manning & Schütze, 1999).

7. Dil Bilimsel Yazılım ve Araçlar

7. 1 Dil Bilimi Yazılımlarının İncelenmesi

Dil bilimi yazılımları, dilin yapısını, kullanımını ve işlenmesini çözümlemek için geliştirilmiş bilgisayar programlarıdır. Dil bilimciler, dil öğretmenleri ve dil öğrenenler için çeşitli işlevler sunar. Dil bilimi yazılımları, çeviri, dil öğrenme, metin çözümlemesi ve doğal dil işleme gibi farklı alanlarda kullanılmakla birlikte dil bilimsel araştırmalara önemli katkılar sağlamaktadır (Bird, Klein, & Loper, 2009).

7.2 Çeviri Yazılımları

Çeviri yazılımları, metinlerin bir dilden başka bir dile otomatik olarak çevrilmesini sağlar. Genellikle makine öğrenimi ve derin öğrenme tekniklerini kullanarak yüksek doğrulukta çeviriler yapar (Koehn, 2009). Google Translate ve DeepL gibi popüler çeviri yazılımları, büyük veri kümeleri üzerinde eğitilerek sürekli olarak geliştirilir. Bu yazılımlar, hem bireysel kullanıcılar hem de profesyonel çevirmenler için büyük kolaylık sağlar.

7.3 Dil Öğrenme Yazılımları

Dil öğrenme yazılımları, kullanıcıların yeni bir dili öğrenmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış programlardır. Dil bilgisi alıştırmaları, cük çalışmaları, dinleme ve konuşma pratikleri gibi çeşitli eğitim materyalleri sunar. Duolingo ve Rosetta Stone gibi dil öğrenme yazılımları, etkileşimli ve oyunlaştırılmış yöntemlerle kullanıcıların motivasyonunu arttırmaktadır (Levy & Stockwell, 2006).

7.4 Açık Kaynak Araçlar ve Kütüphaneler

Açık kaynak dil bilimi araçları ve kütüphaneler, araştırmacılar ve geliştiriciler için esnek ve erişilebilir çözümler sunmaktadır. Kullanıcıların dil verilerini çözümlenmelerine, modellemelerine ve işlemelerine olanak tanır. NLTK, SpaCy ve Stanford NLP gibi popüler açık kaynak araçları, doğal dil işleme görevlerinde yaygın olarak kullanılır (Bird, Klein, & Loper, 2009).

a) NLTK (Natural Language Toolkit): Python programlama dili için geliştirilmiş bir doğal dil işleme kütüphanesidir. NLTK, dil bilimsel veri işleme, metin çözümlemesi ve dil modelleme gibi çeşitli görevler için araçlar sunar. Bu kütüphane, eğitim materyalleri ve örnekler ile birlikte gelerek, hem öğrenciler hem de araştırmacılar için kullanımı kolay bir platform sağlar (Bird, Klein, & Loper, 2009).

b) SpaCy: Hızlı ve üretim seviyesinde doğal dil işleme gerçekleştirme için tasarlanmış bir Python kütüphanesidir. SpaCy, sözcük öbekleme, ad ve yer tanıma, bağımlılık ayrıştırma gibi yüksek performanslı DDİ görevleri için yapılandırılmıştır (Honnibal & Montani, 2017). Bu kütüphane, büyük veri kümeleri üzerinde verimli çalışmasıyla bilinir ve endüstriyel uygulamalarda sıkça tercih edilir.

c) **Stanford NLP:** Java tabanlı bir doğal dil işleme kütüphanesidir ve geniş bir dil çözümleme araçları kümesi sunar. Bu kütüphane, sentaktik ve anlamsal çözümlenmeler, duygu çözümlenmesi ve bilgi çıkarma gibi çeşitli DDİ görevlerini destekler. Stanford NLP, dil bilimsel araştırmalarda ve akademik çalışmalarda yaygın olarak kullanılır (Manning, ve diğerleri, 2014).

7. 8 Uygulama Örnekleri

Dil bilimi yazılımları ve araçları, çeşitli gerçek dünya uygulamalarında kullanılmaktadır. Örneğin, otomatik müşteri hizmetleri sistemleri, kullanıcı sorularını anlamak ve yanıtlamak için doğal dil işleme tekniklerini kullanır. Ayrıca, sosyal medya çözümleme araçları, kullanıcı duygu ve düşüncelerini çözümlenmek için dil bilimsel yazılımlardan yararlanır. Eğitim teknolojileri ise, dil öğrenme yazılımlarını kullanarak öğrencilere kişiselleştirilmiş dil eğitimi sunmaktadır.

8. Geleceğe Yönelik Çalışmalar ve Araştırma Alanları

8. 1 Yeni Yönelimler ve Teknolojik Gelişmeler

Dil bilimi ve bilişim alanında hızla gelişen teknoloji, yeni yönelimler ve araştırma fırsatları sunmaktadır. Yapay zekâ ve makine öğrenmesi, dil işleme ve modelleme süreçlerini dönüştürerek daha karmaşık ve etkili çözümler sağlamaktadır (Goodfellow, Bengio, & Courville, 2016). Özellikle derin öğrenme teknikleri, büyük veri kümeleri üzerinde yüksek başarımlar gösteren dil modellerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu teknolojik gelişmeler, dil bilimsel araştırmaların kapsamını genişletmekte ve daha karmaşık dil yapılarını inceleme olanağı sunmaktadır (Hirschberg & Manning, 2015).

8. 2 Dil Biliminde Bilişimsel Araştırma Fırsatları

Bilişimsel dil bilimi, dilin yapısı ve kullanımını anlamak için bilgisayar tabanlı yöntemler ve araçlar kullanarak yeni araştırma fırsatları yaratmaktadır. Özellikle büyük veri analitiği, doğal dil işleme ve yapay zekâ, dil bilimsel verilerin daha derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır (Manning & Schütze, 1999). Bu alanlarda yapılan çalışmalar dilin evrimi, dil değişimi ve dil çeşitliliği gibi konuların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, çok dilli ve çapraz kültürel araştırmalar, farklı dillerin etkileşimlerini ve benzerliklerini inceleme fırsatı sunmaktadır (Bender & Koller, 2020).

8. 3 Gelecekteki Çalışmalar ve Projeler

Dil bilimi ve bilişim kesişiminde ilerleyen çalışmalar ve projeler, hem akademik hem de endüstriyel alanda önemli gelişmelere yol açmaktadır. Örneğin, otomatik çeviri sistemleri ve konuşma tanıma teknolojileri, günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmakta ve dil engellerini aşmada önemli bir rol oynamaktadır (Bird, Klein, & Loper, 2009). Gelecekte, bu teknolojilerin daha da geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması beklenmektedir. Ayrıca, dijital dil kaynaklarının oluşturulması ve paylaşılması, dil bilimsel araştırmalar için büyük bir olanak sunmaktadır. Açık erişimli derlemeler ve dil veri tabanları, araştırmacıların ve geliştiricilerin veri kümelerine kolayca erişmelerini sağlayarak işbirlikçi çalışmalarını teşvik etmektedir (Zampieri, ve diğerleri, 2019). Yeni projeler, özellikle kullanımı az olan ve tehdit altındaki dillerin belgelenmesi ve korunması üzerine odaklanarak dil çeşitliliğini koruma çabalarına katkıda bulunmaktadır.

Teknolojik yenilikler ve bilişimsel yöntemler, dil bilimi araştırmalarında daha karmaşık çözümler ve modeller geliştirmeye devam edecek ve bu da dil bilimsel bilgiyi zenginleştirecektir. Bu süreçte, dil bilimi ve bilişim arasındaki işbirliği, daha geniş ve derinlemesine araştırmaların gerçekleştirilmesini sağlayacak ve dilin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

9. Sonuç ve Değerlendirme

9. 1 Genel Değerlendirme

Dil bilim ve bilişim, son yıllarda hızla gelişen ve birbirini tamamlayan iki önemli alan olarak öne çıkmaktadır. Doğal dil işleme, dil modelleme, veri madenciliği ve büyük veri çözümleri gibi bilişimsel yöntemler, dil bilimsel araştırmalara yeni yönelimler ve olanaklar sunmaktadır. Bu işbirliği, dilin yapısının ve kullanımının daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlarken, aynı zamanda dil teknolojilerinin günlük yaşamda ve çeşitli endüstrilerde uygulanabilirliğini artırmaktadır. Bu çalışmada, dil bilim ve bilişimin kesişiminde gerçekleştirilen çalışmaların önemi ve bu alanların gelecekteki olanakları vurgulanmaktadır.

9. 2 Dil Bilimi ve Bilişim Alanında Karşılaşılan Zorluklar

Dil bilimi ve bilişim alanında kaydedilen ilerlemelere rağmen, çeşitli zorluklar da yer almaktadır. Öncelikle, dil verilerinin toplama ve

işleme süreçlerinde yaşanan zorluklar, dil bilimsel çözümlerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini etkileyebilir. Veri gizliliği ve güvenliği konuları, özellikle büyük veri kümelerinin kullanımı söz konusu olduğunda önemli bir endişe kaynağıdır. Ayrıca, yapay zekâ ve makine öğrenmesi modellerinin yanlış verilerle eğitilmesi, dil teknolojilerinde yanlışlık ve ayrımcılık sorunlarını gündeme getirebilir. Bu zorluklar, dil bilimi ve bilişim alanında etik ve sosyal sorumluluk konularının önemini arttırmaktadır.

9. 3 Öneriler ve Gelecekteki Araştırma Yönleri

Gelecekteki araştırmalarda, dil bilimi ve bilişim alanında karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek ve daha ileriye taşımak için çeşitli öneriler ve araştırma yönleri bulunmaktadır.

a) Veri Niteliğinin Arttırılması: Dil verilerinin toplanması ve işlenmesi süreçlerinde veri kalitesini arttırmak için standartlaştırılmış yöntemler ve araçlar geliştirilmelidir.

b) Etik ve Gizlilik İlkelerine Uygunluk: Veri gizliliği ve güvenliği konularında daha sıkı ilkeler ve uygulamalar benimsenmelidir. Araştırmalar, etik ilkeler ve kullanıcı gizliliği gözetilerek yürütülmelidir.

c) Yanlılıkla Mücadele: Makine öğrenmesi ve yapay zekâ modellerinin önyargısız ve adil bir şekilde eğitilmesi için çeşitli yöntemler ve stratejiler geliştirilmelidir. Bu durum daha kapsayıcı ve eşitlikçi dil teknolojilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

d) Çok Dilli ve Kültürel Araştırmalar: Dil bilimsel araştırmaların çok dilli ve kültürel bağlamlarda yürütülmesi teşvik edilmelidir. Dil çeşitliliğinin ve kültürel etkileşimlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

e) İş Birlikçi Araştırmalar ve Paylaşım: Dil bilimi ve bilişim araştırmalarında işbirlikçi yaklaşımlar benimsenmeli ve veri, bilgi ve kaynak paylaşımı teşvik edilmelidir. Açık erişimli kaynaklar ve araçlar, araştırmaların daha geniş bir kitleye ulaşmasına olanak tanyacaktır.

Sonuç olarak, dil bilimi ve bilişim alanındaki araştırmaların, dilin karmaşık yapısını ve kullanımını anlamada ve yeni teknolojiler geliştir-

mede büyük bir potansiyele sahip olduğu açıktır. Gelecekteki çalışmalar bu alanlardaki zorlukların üstesinden gelerek, daha yenilikçi ve etkili çözümler sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Bender, E. M., & Koller, A. (2020). Climbing Towards NLU: On Meaning, Form, and Understanding in the Age of Data. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (s. 5185-5198). Association for Computational Linguistics.
- Bird, S., Klein, E., & Loper, E. (2009). *Natural Language Processing with Python*. O'Reilly Media.
- Bizer, C., Boncz, P., Brodie, M. L., & Erling, O. (2012). The Meaningful Use of Big Data: Four Perspectives–Four Challenges. *ACM SIGMOD Record*, 40(4), 56-60.
- Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., . . . Ra. (2020). Language Models are Few-Shot Learners. *arXiv:2005.14165v4*, 1-75.
- Brundage, M., Avin, S., Clark, J., Toner, H., Eckersley, P., Garfinkel, B., . . . hÉigearthaigh, S. (2018). The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention, and Mitigation. *arXiv:1802.07228*, 1-101.
- Cambria, E., Schuller, B., Xia, Y., & Havasi, C. (2013). New Avenues in Opinion Mining and Sentiment Analysis. *IEEE Intelligent Systems*, 28(2), 15-21.
- Crystal, D. (2006). *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Devlin, J., Chang, M. W., Lee, K., & Toutanova, K. (2019). BERT: Pre-Training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. *Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies. 1*, s. 4171-4186. Minneapolis, Minnesota: Association for Computational Linguistics.
- Feldman, R., & Sanger, J. (2007). *The Text Mining Handbook: Advanced Approaches in Analyzing Unstructured Data*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gandomi, A., & Haider, M. (2015). Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics. *International Journal of Information Management*, 35(2), 137-144.
- Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. MIT Press.
- Hinton, G., Deng, L., Dong, Y., Dahl, G. E., Mohamed, A.-r., Jaitly, N., . . . Kingsbury, B. (2012). Deep Neural Networks for Acoustic Modeling in Speech Recognition: The Shared Views of Four Research Groups. *IEEE Signal Processing Magazine*, 29(6), 82-97.
- Hirschberg, J., & Manning, C. D. (2015). Advances in Natural Language Processing. *Science*, 349(6245), 261-266.

- Honnibal, M., & Montani, I. (2017). spaCy 2: Natural Language Understanding with Bloom Embeddings, Convolutional Neural Networks and Incremental Parsing. *arXiv preprint arXiv:1710.04103*.
- Joachims, T. (1998). ext Categorization with Support Vector Machines: Learning with Many Relevant Features. C. Nédellec, & C. Rouveirol (Dü.), *European Conference On Machine Learning*. içinde 1398, s. 137-142. Berlin: Springer.
- Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2023). *Speech and Language Processing* (3rd b.). Pearson.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users Of The World, Unite! The Challenges And Opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Koehn, P. (2009). *Statistical Machine Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laney, D. (2001). *3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity, and Variety*. META Group Research Report.
- Lazer, D., Pentland, A., Adamic, L., Aral, S., Barabási, A.-L., Brewer, D., . . . Van Alstyne, M. (2009). Computational Social Science. *Science*, 323(5915), 721-723.
- Levy, M., & Stockwell, G. (2006). *CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning*. Mahwah, NJ: Routledge.
- Manning, C. D., Raghavan, P., & Schütze, H. (2009). *An Introduction to Information Retrieval*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manning, C. D., & Schütze, H. (1999). *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. MIT Press.
- Manning, C. D., Surdenau, M., Bauer, J., Finkel, J., Bethard, S. J., & McClosky, D. (2014). The Stanford CoreNLP Natural Language Processing Toolkit. *Proceedings of 52nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: System Demonstrations* (s. 55-60). Association for Computational Linguistics.
- McEnery, T., & Hardie, A. (2011). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson.
- Sarawagi, S. (2008, March). Information Extraction. *Foundations and Trends in Databases*, 1(3), s. 261-377.
- Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59(236), 433-460.
- Warschauer, M. (1996). *Computer-Assisted Language Learning: An Introduction*. (In S. Fotos (Ed.), *Multimedia Language Teaching* b.). Tokyo: Logos International.
- Weizenbaum, J. (1966). ELIZA - A Computer Program for the Study of Natural Language Communication Between Man and Machine. *Communications of the ACM*, 9(1), 36-45.

- Young, T., Hazarika, D., Poria, S., & Cambria, E. (2018). Recent Trends in Deep Learning Based Natural Language Processing. *IEEE Computational Intelligence Magazine*, 13(3), 55-75.
- Zappavigna, M. (2012). *Discourse of Twitter and Social Media: How We Use Language to Create Affiliation on the Web*. Bloomsbury Publishing.
- Zampieri, M., Malmasi, S., Nakov, P., Rosenthal, S., Farra, N., & Kumar, R. (2019). Predicting the Type and Target of Offensive Posts in Social Media. *Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies* (s. 1415–1420). Minneapolis, Minnesota: Association for Computational Linguistics.

E Ğ I T İ M
E D U C A T I O N

OSMANLI DÖNEMİNDE PRİZREN'DE YÜKSEK EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Taner GÜÇLÜTÜRK*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun fethinden önce Roma, Bizans, Bulgar ve Sırp devletleri idaresine giren Kosova, Sultan I. Murat tarafından, 1389 yılında I. Kosova Savaşı'yla fethedilmiştir. 1455 tarihinden önce, Gazi Evrenos Bey komutasındaki akıncıların seferleri sonucunda, birkaç defa el değiştiren Prizren şehri Türk çehresi ve kimliğini o zamandan itibaren almaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusu 21 Haziran 1455 tarihinde Prizren'i fethetmiştir. Fetihten sonra şehre yerleşen Türklerin varlığı ve İslam'ı kabul etmeye başlayan yöre halkının etkisiyle şehir, yeni kültürel yapısı biçimlenmesiyle birlikte yeni bir kimlik kazanmıştır. Kültürel biçimlemede ve şehrin her yönden gelişip kalkınmasında Suzi Çelebi'yle başlayan şehrin yeni Rönesans'ı, kısa zamanda ekonomik ve eğitim alanında da gelişerek parlak bir döneme kapı aralar. 1637 yılında şehirde 540 kadar Katolik, varoшта 22 Hristiyan hanede 325 nüfus, şehirde ise Ortodoksların hane sayısı 34'tür. Pulti'den gelip Prizren'e yerleşen Arnavutlar 6 hane olmak üzere nüfusları 20'dir. Türk hane sayısı yaklaşık 3.000'dir. 1.500 kadar dükkân bulunan Prizren 19. yüzyılda önemli aynı zamanda ekonomi ve ticaret merkezidir. 1874'teki bir Türk salnamesine göre Prizren, 44.000 nüfuslu bir şehirdir. Daha sonraları Prizren aynı zamanda bir eğitim merkezine dönüşecek, yüksek eğitim seviyesine kadar eğitim olanağı sunacak bu şehirde yedi medrese kurulacaktır. Bu sayı böyle küçük bir şehir için o dönem eğitim olanağı açısından çok büyük bir rakamdır. Bu aslında Osmanlı İmparatorluğunun şehir ve yöre ahalisinin eğitim ve öğretimine ne derece imkân sağladığı ve önem verdiğinin en iyi ve en somut göstergesidir. Bildirimizde, Prizren'de Osmanlı döneminde kurulan ve birer yüksek eğitim kurumu olan medreseleri ele alınacak, bu kurumların şehrin yüksek öğretim seviyesinde aydınlanması ve kalkınmasına ne gibi katkılar sundukları da ayrıca irdelenecektir. Osmanlı-Türk idaresinin bu coğrafyayı eğitim açısından asla geri bırakmadığı görülmektedir. Şehirde bunca yüksek eğitim - öğretim ku-

* Dr., Türkolog, Araştırmacı-Yazar, Şair, Kosova Türk Yazarlar Derneği Eşbaşkanı, Prizren Yunus Emre Enstitüleri Öğretim Görevlisi, BALTAM Danışma Kurulu Üyesi

rumunun bulunuşu, öne sürülen kimi asılsız iddiaların aksine, Osmanlı'nın yüksek tahsil seviyesine varıncaya kadar eğitime ve toplumun gelişmesine ne derece olanak sunduğu somut bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Prizren, medrese, yüksek öğretim, üniversite eğitimi

HIGHER EDUCATION AND TRAINING IN PRIZREN DURING THE OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

Kosovo, which was under the rule of Roman, Byzantine, Bulgarian and Serbian states before the conquest of the Ottoman Empire, was conquered by Sultan Murat I. with the First Kosovo War in 1389. The city of Prizren, which changed hands several times before 1455 as a result of the raids of the raiders under the command of Gazi Evrenos Bey, began to take on a Turkish face and identity from then on. The Ottoman army under the command of Sultan Mehmet the Conqueror conquered Prizren on June 21, 1455. With the presence of the Turks who settled in the city after the conquest and the influence of the local people who started to accept Islam, the city gained a new identity with the formation of its new cultural structure. The new Renaissance of the city, which started with Suzi Çelebi in cultural shaping and the development of the city in every aspect, soon opened the door to a bright era by developing in the economic and educational fields. In 1637, there were approximately 540 Catholics in the city, 325 in 22 Christian households in the suburbs, and 34 Orthodox households in the city. Albanians who came from Pulti and settled in Prizren have a population of 20, including 6 households. The number of Turkish households is approximately 3,000. Prizren, which has about 1,500 shops, was also an important economic and trade center in the 19th century. According to a Turkish yearbook in 1874, Prizren is a city with a population of 44,000. Prizren, a city with a population of 44 thousand, will also become an education center, and seven madrassas will be established to offer education opportunities up to higher education level. This number is a very large number in terms of education opportunities for such a small city. This is actually the best and most concrete indicator of the extent to which the Ottoman Empire provided opportunities and gave importance to the education and training of the city and local people. In our paper, the madrasahs established in Prizren during the Ottoman period, which are higher education institutions, will be discussed, and the contributions of these

institutions to the enlightenment and development of the city at the higher education level will also be examined. The Ottoman-Turkish administration never left this geography behind in terms of education. The presence of so many higher education institutions in the city clearly reveals the extent to which the Ottoman Empire provided opportunities for education and the development of society, up to the level of higher education, contrary to the unfounded claims made.

Keywords: *Ottoman, Prizren, madrasah, higher education, university education*

1. GİRİŞ

Roma ve Bizans imparatorlukları ardından Sırp devleti idaresi altında kalan Prizren şehri, Osmanlı idaresine geçmeden önce Sırp devletinin çöküşü ile birlikte 1433 yılında âdeta terkedilmiş bir yerdirdi. (Monografi 1973: 110-111) 859/1455 yılında fetihten sonra Prizren'e Osmanlı Eyalet sistemi içerisinde idari birim olarak sancak görevi alırken (Demir 1995: 252), kısa zaman içerisinde büyük bir gelişme ve kalkınma yaşadı. Şehrin her yönden kalkınma ve gelişmesi nüfusun da artmasını sağladı. Prizren'de 1065/1655 yılında yaklaşık 12.000 hane vardı. XVII. yüzyıl başlarında Prizren Balkanlardaki en büyük şehirlerden biriydi. 1101-2/1689-1690'daki birçok kötü sonuçları olan Avusturya-Osmanlı savaşlarına kadar Prizren çarşılarıyla ve tanınmış zanaatlarıyla büyük ve kalkınmış bir şehirdi. (Monografi 1973: 920-923)

1490 yılında Prizren'de 22.127 hane¹, 1520-1535 yıllarında Prizren Sancağında 18.382 gayrimüslim hane (% 98) ve 359 Müslüman hane (% 2) olmak üzere toplam hane sayısı 18.741'dir. (Rizaj 1984: 61) XVI. yüzyılda Prizren ticaret, zanaatçılık ve kültür-egitim alanında büyük gelişmeler meydana geldi. Değirmenler, kervansaraylar, okullar, camiler inşa edilmiş, çarşılar genişletilmiştir. Prizren XV-XIX. yüzyıllar arasında ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan önemli bir merkez olarak gün geçtikçe kendi yapısını değiştirerek tipik bir Osmanlı şehri görünümünü almıştır.

Osmanlı idaresiyle şehir ticari, ekonomik ve sosyal olarak büyük bir kalkınma yaşarken, Prizren'in yerli ve daha sonra değişik bölgelerden buraya iskân eden halk yeni gelen kültür ve düzeni hızlıca kabul etti. Başta altyapı olmak üzere, şehirde hem dinî/manevi hem de dünyevi olmak üzere kamusal ve bireysel fayda sağlayan birçok mimari eser, camiler, türbeler, hamamlar, köprüler, kervansaraylar, hanlar, saat

¹ 1.845'i kayıtlı hane, 1721'i kayıp hane, Müslüman olmuş 1 hane ve 1859 "bive" hanesi idi. Bunlardan Prizren Sancağında, 5.701 hane, 387 yeni kayıtlı hane, 485 kayıp hane, 660 "bive" hanesi bulunmaktaydı.

kuleleri, mektepler, medreseler, çarşılar, evler, konaklar, şehirleşmeyi sağlayan külliyeler inşa edildi.

Şimdiye kadar yapılan bilimsel araştırmalar, Prizren’de şimdiye kadar zikrettiğimiz mimari ve kalkınma çalışmalarının en eski belge ve izleri 1513 yılına, Suzi Çelebi’nin Vakıfnamesine uzanmaktadır. Bu vakıfname Prizren’in 16. yüzyılın başındaki gelişme ve kalkınmasını en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Prizren’in ad yapmış sakini müderris, Osmanlı-Türk şairi, eğitimcisi ve tarih yazarı, Suzi Çelebi (Mevlâna Muhammed Efendi ibn Mahmut ibn Abdullah), Akdere kenarında bir vakıf, vakıf eseri olarak da cami, mescit, türbe, medrese ve içinde kıymetli kitaplar bulunan bir kütüphane inşa etti. Medresenin yanına bir çeşme ile köprü (Suzi Köprüsü), su harkı ve değirmen yaptırdı. Grajdanic’teki Suzi mesire yerinde bulunan Delikli Taş, çeşme, türbe ve Sozi deresi bulunmaktadır. Suzi kütüphanesi bölgenin en eski ve ilk kütüphanelerinden biriydi. (Recepoğlu 2000: 9)

Prizren şehrinin kalkınması ve gelişimine dair bir diğer önemli belge de 1539 yılında Mehmet Kuklibey Vakfıyesı’dir. Bu vakıfnamede diğerleri arasında eğitim hayatının bir göstergesi olan bu şehrin muallimlerden de bahsedilmektedir. (Kaleşi 1960: 163-166) 16. yüzyıla ait arşiv belgelerine göre Prizren’de o dönemde 8 cami ve bunların kendi mektepleri de bulunmaktaydı. (Kaleşi 1962: 93)

Bu vakıfnameler ile Prizren sancağının 1590/91 yılına ait ayrıntılı (defter-i mufassal) kayıtları, Prizren’in o dönemde gelişme ve kalkınma yaşadığı, zamanla tam bir Türk - İslam şehri çehresini almaya başladığını göstermektedir. Ziraat oldukça gelişir, büyük çiftlikler kurulur, ticaret ve zanaatçılık çok gelişir.

Tarihî kaynaklar, daha sonra 1689/90 yılında Avusturya ordularının bölgedeki Hristiyan müttefik Sırp, Arnavut, Karadağ ve diğer halklarla birlikte ilerleyerek şehre vermiş olduğu tahribin büyük olduğunu kaydetmektedirler. Bu olaydan sonra 18. yüzyılın ikinci yarısında kendini yeniden toparlamayı başaran şehir, bölgedeki konumunu ve önemini sürdürmüş, 19. yüzyılda eski ihtişamına kavuşmuştur.

1. 1. Araştırma Yöntemi

Eğitim tarihi araştırmalarında sık kullanılan interdisipliner metodoloji, temelde tarih disiplini içerisinde kalmakla birlikte, birçok bilim dalıyla ilişki içerisinde yürütülür. Eğitim tarihi araştırmaları ele aldığı dönem, sistem, kurum, olay ve şahıslar hakkında çeşitli soruları inceleyerek bulgulara ulaşır, onları tespit ve tahlil ederek ele alır. Araştırmamızda bahsi geçen konu bu yöntemle ele alınarak irdelenip incelenmiştir.

2. Osmanlı Döneminde Prizren ve Eğitim - Öğretim

Osmanlı döneminde Prizren’de bir hükümet konağı, şehir üstünde topçu birliğinin bulunduğu müstahkem bir kale, dört tabur askerin yerleşebileceği bir askeri kışla, bir telgrafhane bulunmaktadır. 25 cami, 4 medrese, bir kütüphane, bir rüştiye, 2 hamam, 4 ilkokul, 3 kilise, 1 büyük devlet saati ve kalede büyük bir saat, büyük çarşı, 1389 dükkân; tüfek, makas, kalemtırış, çelik alet ve gümüş işlemeciliğinin üretimini yapıldığı birçok atölye, birkaç tabakhane, 15 değirmen, çarşı merkezinde bir şadırvan, şehir içinde ve etrafında çiçekçiler, bir belediye binası, yüksek rütbeliler için büyükçe bir han, iki devlet eğitim kurumu, muhacirlere ait 38 dükkân, 1 gaz dükkânı vardır. Birkaç yıl içinde belediye 5 köprü, 1200 m kanalizasyon ağı ve 500 m yol ile dere kıyısında 4 dükkân ve bir rüştiye yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda dolayısıyla Kosova’da da Tanzimat dönemine kadar (1455-1839) Türkçe eğitim ve öğretim sıbyan mekteplerinde¹ ve medreselerde gerçekleşiyordu. Medreseler ve sıbyan mektepleri devletin kontrolünden ve sorumluluğundan uzak özerk eğitim kurumları idiler. Bunların hemen hepsi vakıflara bağlı idiler, dolayısıyla dinî ve sosyal yönleri ağır basan kuruluşlardı. (Koro-Durmuşçelebi 2012: 137-154)

Prizren’de medrese öğrencilerinin okuduğu 7 medrese vardı. “Rüştiye”de 19 öğrenci, ilkokullarda (iptidaiye) ise 800 öğrenci vardı. Bunların yanında 9 Müslim ve 7 gayrimüslim okulöncesi eğitim kurumu bulunmaktaydı.

Eğitim eski usulle yapılmaktaydı. Kazanın Müslüman köylerinde birer cami – bazılarında okul da vardı. Fransa’nın İşkodra konsolosunun verdiği bilgiye göre Prizren’de 17 mektep bulunuyordu, bunların 9’u kız mektebi 1’i askerî mektepti. (Prenkaj 1998: 353)

1884’te Prizren’de 655 öğrencisiyle 16 sıbyan mektebi, 7 medrese vardı. En büyük Hristiyan okulu Simo isimli birisinin bina ettirdiği okuldur, bu okul zamanla Hristiyanlar tarafından onarım görmüştür. 1810’da Gudiç ailesinden Dimitriye isimli bir papazın özel olarak ders verdiği okul Prizren’de Sırpça eğitim veren ilk okuldur. 1836’da ise eğitim okul binasında yapılmaya başlamıştır. Aynı yılda Anastasiya Aynacinya tarafından kız çocuklar için de bir okul kuruldu. Bu okulun bir önemi de Sırp tarihinde kız çocukları için kurulan ilk kız okulu olmasıdır. 1870’te Sırp Kilisesi Ruhani Okulu açıldı.

Akşam okulunun bir müdürü ve 6 öğretmeni vardı. Bu okulun 140 öğrencisi, köylerde Hristiyan okullarıyla birlikte okulöncesi eğitim kurumlarının yaklaşık 400 öğrencisi bulunmaktaydı.

¹ Dört yıllık ilköğretim

1839 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ilan edilmesiyle sıbyan mektepleri ve medreselerin yanı sıra, devlet yöneticileri ve aydınları laik eğitim ve öğretim kurumlarını kurmaya giriştiler. Kosova'da devlet eliyle modern ilkokul ve ortaokullar 1869 yılından yani Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi çıkarıldıktan sonra daha çok inşa edilmeye başladı. Bu okullarda öğretim yönetmeleri bakımından da ayırım vardı. (Akyüz 2004: 212)

1901/ 02 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre 1890-1900 yıllarında Kosova vilayetinin bin nüfusuna 120,4 öğrenci düşmekteydi. Bu rakam o zamanki şartlara göre yüksekti. Bu bakımdan Kosova Osmanlı Devleti'nin en çok eğitim gören dördüncü vilayeti idi. (Akyüz 2004: 212)

Kosova'da ilköğretim okulları ve Türkçe okuyan öğrencilerin sayısı sürekli artmıştır. Öyle ki, iptidai okul sayısı 1905/ 06 öğretim yılında Kosova'da usul-ü cedit üzere öğretim yapan 351 erkek, 20 kız ve 129 karışık resmî iptidai; 24 erkek, 2 kız ve 31 karışık hususi iptidai okulu sayısına çıkmıştır. (Kodoman 1980: 146)

Sultan II. Abdülhamit döneminde Rüşdiye adlı orta eğitimin gelişimine de önem verilmişti. 1900 yılı Maarif Salnamesi'nde Prizren'de 4 öğretmen, 69 öğrenciden oluşan Rüşdiye Okulu çalışıyordu.¹ (Recepçiç 1970: 124)

1906/07 öğretim yılında ise Kosova Vilayeti'nde Prizren'de 2 erkek ve 2 kız rüşdiye okulu çalışmakta idi. (Kodoman 1980: 165-166) Kosova'nın bugünkü sınırlarına dayanarak denilebilir ki, XX. yüzyılın başlangıcında Kosova'da 11 erkek ve 7 kız rüşdiye okulu çalışmaktaydı.

XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başlangıcında İdadiye okullarının gelişmesine önem verilmiştir. 1905/06 öğretim yılında Kosova'da başta Prizren olmak üzere Üsküp, Priştine ve İpek'te 4 İdadiye okulu çalışmaktaydı.² (Sofuoğlu 2006: 18 - Kodoman 1980: 233)

¹ Ayrıca Priştine'de (5 öğretmen, 196 öğrenci), Vıçitrn'da (3 öğretmen, 55 öğrenci), Mitroviça'da (2 öğretmen, 43 öğrenci), Gilan'da (4 öğretmen, 55 öğrenci), İpek'te (3 öğretmen, 61 öğrenci) ve Yakova'da (6 öğretmen, 137 öğrenciden) oluşan Rüşdiye Okulları çalışıyordu.

² Okullara gereken öğretmen kadrosu yetiştirmek ve Kosova'da eğitimde yeni metodların uygulanarak eğitimin modernize ettirilmesi için, Osmanlı Hükûmeti 1879 yılında bir Öğretmen Okulu (Eğitim Fakültesi) açılmasına karar almıştır. Bu karara dayanarak Kosova Vilayeti'nin Priştine şehrinde daha 1880 yılında Darülmualimin-i Sıbyan açılmıştır. Bu hususa ilgili bir irade-i saniyyede, okulun gayesi "Kosova vilayetindeki hocalara yeni usulün öğretilmesi ve yeni hocalar yetiştirilmesi" şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre, Priştine Darulmuallimin-i Sıbyan'ına hem yeni öğretmen yetiştirmek, hem de mevcut öğretmenlere kurs vermek gibi iki görev verilmiştir. Aynı vesikadan, Priştine'de uygulama okulu olarak bir de numune İptidai okulu açıldığını, hatta Fatih İptidai Okulu öğretmenlerinden Hüseyin Efendi'nin buraya 750 kuruş maaşla tayin edildiği

1900 yılında Kosova Vilayeti'nde 39 öğrencili 2 Darülmualim Okulu çalışmakta idi. (Akyüz 2004: 228) XX. yüzyılın başlangıcında Kosova Vilayeti'nde 1905/06 öğretim yılında Üsküp'ten başka Prizren'de Darulmuallim Okulu vardı. (Kodoman 1980: 237)

1908 yılından sonra üç yıl daha çalışan bu Darulmuallim okulunun müdürü Preşevalı Ali Efendi idi. (Recepçiç 1970: 121)

Şimdiye kadar tespit edilen bu veriler Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer vilayetlerinde olduğu gibi Kosova'da da 1869 yılında Maarif Nizamnamesi'nin uygulanmasından sonra, özellikle XX. yüzyılın başlangıcında eğitim öğretimin nitelik bakımında geliştiğinin ve buna Osmanlı'nın önem verdiğinin açık bir göstergesidir. Çünkü XX. yüzyılın başlangıcında bu okullarda okuma yazma ve hesap yanı sıra fen, sosyal ve kültür bilgileri de öğretiliyordu.

Ancak, XX. yüzyılın başlangıcında Kosova'da gelişen modern Türkçe eğitim 1912 yılında I. Balkan Savaşı ile sona erdirildi. 1912 yılında I. Balkan Savaşı'nda Balkan Devletlerinin ittifakı karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Kosova Sancak ve Makedonya'yı Sırbistan Krallığı'na bırakmak zorunda kaldı. Bu yenilgi ile Kosova'da yaşamaya devam eden Türkler egemen durumdan millî azınlık durumuna düştüler ve kendi dilinde, Türkçe eğitim görme hakkını kaybettiler. (Koro – Durmuşçelebi: 137-154)

3. Osmanlı Döneminde Prizren'de Yüksek Öğretim Geleceği Olarak Medreseler

Rumeli'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Prizren'de de sosyal ve manevi yaşam ve taşıdığı önem açısından diğer kurumlar önemli olduğu kadar önemli camiler de önde gelen kurumların başında gelmekteydi. Bu camilerin bünyesinde çocukların temel din ve ahlak eğitimi sağlayan ilk okul düzeyinde mektepler bulunmaktaydı. Bu mektepler genellikle her Camisi külliyesi, bahçesi veya yakınında yer alırdı. Mekteplerden sonra bu Camisi külliyeleri bünyesinde kurulan medreseler de gerçek bir eğitim kurumu rolünü üstlendiler. Medrese bir eğitim kurumu olarak Selçukluların Araplardan, Osmanlıların da bu medeniyetlerden bire bir etkileşim içerisinde olup devraldıkları ve Balkanlara taşınmasıyla bu coğrafyaya doğru gelişmişti. Osmanlı döneminde özellikle Prizren'de medreselerin kurulmasına özel önem verildi.

Medrese bilindiği üzere Müslüman ülkelerde orta ve yükseköğretimin yapıldığı eğitim kurumlarının genel adıdır. Medrese kelimesi

görülmektedir. Ayrıca Priştine Darulmuallimin-i Sıbyani "Mekاتب-i Aliye"den sayıldığından, okulun maaş ve diğer masraflarının karşılanması için maarif bütçesinden tahsisat ayrılmıştır.

Arapça ders (درس) kökünden gelmektedir. Medreselerde ders verenlere "müderis", onların yardımcılara "muid", okuyanlara "danışmend", "softa" veya "talebe" adı veriliyordu. Türk İslam devletlerinde medrese geleneği Karahanlılarla başlar. Ayrıca Karahanlılar medrese geleneği ile birlikte burslu öğrencilik sistemini başlatmışlardı. F. Reşit Ünat'a göre ise İslam'da ilk medrese Büyük Selçuklu Devleti zamanında Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından açılan ve yine onun ismiyle anılan Nizamiye Medreseleri'di. (Taşdemirci 1989: 269-271) Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi Orhan Bey zamanında 1330 yılında Orhan Gazi Medresesi adıyla İznik'te kurulmuştu. Osmanlı Devleti'nin sınırları genişlemesiyle beraber Bursa ve Edirne başta olmak üzere daha sonra Rumeli'nin pek çok şehirde medreseler açıldı. Medreselerde ağırlıklı olarak Kuran, kıyas, icma, fıkıh, kelam gibi dinî dersler okutulurken, Nizamiye medreselerinde hem pozitif bilimler hem de dinî bilimler birlikte okutuluyordu. Kur'an, Sarf, Nahv (Morfoloji), Mantık, Hadis, Tefsir (Kuran yorumu), Adab-ı bahis (Tartışma adabı), Vaaz, Belagat (Güzel konuşma, retorik), Kelam, Hikmet, Fıkıh (İslam Hukuku), Faraz (Miras hukuku), Akaid (İnanç esasları), Usul-ü fıkıh, İlm-i heyet (Astronomi), Tıp, İlm-i hesap (Matematik ve geometri) gibi dersler veriliyordu.

Anadolu'da inşa edilen medreselerin Selçuk, Arap ve Osmanlı mimari özelliklerini ve izlerini taşıyan özel bir mimari yapısı vardı. Prizren medreseleri ise Osmanlı mimarisine göre ancak yerel inşaat geleneğinin etkisi ve izlerini taşıyan bazı değişiklik, kendine has üslup ve mimari dönüşümlerle inşa edilmişlerdi. (Bećirbegović 1972/3: 94)

Prizren medreseleri, medresenin inşasına destekte bulunan bağışçının ekonomik gücüne bağlı ölçekte büyük veya küçüktü. Öğrencilerin kalacağı birçok yatak odası ve tahsil gördükleri dershanesi için geniş bir odası bulunan yatılı okullar olarak tasarlanmışlardı. Bütün bu medreseler cami külliyesinde veya etrafı çevrili bahçe/avlu içindeydi. Bazılarının avlusunda bir çeşme ya da su oluğu, bazılarında da su kuyusu vardı (Bećirbegović 1972/3: 82). Bu medreselerin temelleri harçla (çamurla) sıvanmış taştan, zemin ve katları samanla kaplanmış kerpiçten yapılmıştı. Mehmet Paşa medresesinde zemin, kerpiçle harç (çamur) bağlantılı bondruk (ahşap) sistemiyle yapılmış ve yatakhane avlunun içinde yer alarak öğrencilere gerekli imkânları sağlamıştı.

Prizren medreseleri, genelde yerel halkın bireysel girişimleri ile manevi kurumlar olarak kurulmuşlardı. Bakımı için güvenli ve düzenli

gelir sağlamak amacıyla çeşitli bağışlar sağlamak veya nakit olarak servetini bir vakfa devretmek üzere medreselerin kendi vakıfları da kurulmuştu.¹

Prizren Medreseleri bünyesinde talebelere barınma, bazen yiyecek, bazen de maddi yardım sağlanıyordu. Müderrisler (medrese hocaları) vakıfnameyle belirlenen miktara göre maaş alıyorlardı (Bećirbegović 1972/3: 82).

Prizren "Mustafa Paşa" imarethanesinde² kendilerine tahsis edilenler yanı sıra Prizren medrese öğrencileri ve hocaları de burada ücretsiz olarak yemek yerlerdi (Haskuka 1985: 148).

Medreseler aynı zamanda Osmanlı idaresinde görev alacak kadroları da yetiştiriyordu. Bu eğitim kurumlarıyla dinî cemaatler ilgilenirken, mali tarafı yerel yönetim ve zenginler tarafından karşılanıyordu. Prizren medreselerinde Osmanlı İmparatorluğunun diğer medreselerinde olduğu gibi aynı dersler okutuluyordu. Burada Arap dili yanı sıra Kur'an, Sarf, Nahv (Morfoloji), Mantık, Hadis, Tefsir (Kuran yorumu), Adab-ı bahis (Tartışma adabı), Vaaz, Belagat (Güzel konuşma, retorik), Kelam, Hikmet, Fıkıh (İslam Hukuku), Faraiz (Miras hukuku), Akaid (İnanç esasları), Usulü fıkıh, İlm-i heyet (Astronomi), Tıb, İlm-i hesap (Matematik ve geometri) gibi dersler öğretiliyordu. Her konu için özel öğretim metinleri vardı; Mantık dersi başlangıç seviyesi için "Şemsiya", üst seviyesi için "Şerhul-Metali", şeriat hukuku için "Multekay, "Hidaye" ve "Durer ve gurer" kullanılırdı. Bu medreselerde, çoğu çeşitli İslami eğitim ve kültür merkezlerinde eğitim görmüş, çok eğitilmiş müderrisler ders veriyordu. Kimisi tek bir konuda uzmanken kimisi de birçok konuda uzmandı. Pek çok Prizrenli, medrese tahsili görmek yanı sıra eğitimlerini İstanbul Üniversitesi, Kahire Üniversitesi vb. yerlerde de sürdürmüşlerdi. (Kaleshi 1962: 94)

Prizren Vilayeti müftüsü Emin Paşa'nın medresesi müderrisi Tahir Efendi, "Menakıp" adlı eserinde 1874 yılında Prizren'deki Osmanlı yapıları hakkında bilgiler verirken, bunlar arasında Prizren medreseleri hakkında da bilgiler sunmaktadır (Vırmiça 2001: 93).

¹ Vakıf sisteminin her yerde olduğu gibi, toplum hayatında, zengin ve değerli şahsiyetlerin oluşumunda çok önemli ve olumlu bir rolü, katkısı olmuştur.

² İmaret veya imarethane, Osmanlı Devleti döneminde yoksullara yardım amacıyla oluşturulan hayır kurumlarıydı. Başlangıçta imaretlerde; şehir dışından gelenlere, yolculara, yoksul ve düşkünlere yiyecek, sağlık ve giyecek yardımı yapılırdı. Sonraları ise imaretler sadece yemek verilen yerlere dönüşmüşlerdir.

3.1. GAZİ MEHMET PAŞA MEDRESESİ

Prizren'in görkemli yapılarından biri olan Bayraklı Cami uhdesindeki "Bayraklı" medresesi olarak da bilinen "Gazi Mehmet Paşa" medresesi bulunmaktadır. Bu medresenin-dini eğitim veren yüksek okul seviyesinde öğretim verdiği bilinmektedir. Gazi Mehmet Paşa, daha önce şehrin merkezindeki Hamamı (1563/4) ve 1573/4 (Hicri 981) yılında cami ve kütüphaneden oluşan külliye inşa ettirmişti. Bu medrese bünyesinde yetimhane, kervansaray, türbe ve (yurttan ayrı bir tesis oluşturan) dershaneyi kapsıyordu. Bu külliye, Prizren'in en değerli mimari eserlerinden biridir. Cami, çevre surları içinde yer almakta ve geçmişte klasik Osmanlı mimari tarzında inşa edilen bu yapıların birkaç örneğinden birini temsil etmektedir. Külliye'nin dış kısmı, cami kubbesi ve Mehmet Paşa Türbesi (bugünkü Cami Kütüphanesi) kurşunla kaplıdır. Türbe girişi kiremit kaplı olup; kapı ve pencereleri Prizren'in geleneksel halk mimarisi özelliklerini taşımaktadır. Kireç badana dış cephesiyle bu tarihi ve anıtsal külliye, günümüzde bile kendine özgü yapısıyla geleneksel Osmanlı-Türk mimarisinin Prizren'de korunmuş nadir örneklerinden birini oluşturmaktadır. Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre Gazi Mehmet Paşa Vakfı, hicri 988 veya miladi Şubat 1588 yılının Muharem (Ocak) ayında resmî olarak kaydedilip yasallaştırılmıştır. (Vırmiça 1999: 35-36) Vakıfname'ye göre, 1795 yılında bu medresede müderris görevini yürüten Süleyman Efendi'nin medresede yaşamak için beş oda yaptırmış ve bu mirasını da medreseye bırakmıştır.¹ Bu medrese ve Camisi 1881 yılında başta Prizren Birliği'nin kurulması olmak üzere birçok toplumsal ve siyasi önemli gelişmelere ev sahipliği yapmıştır.

Gazi Mehmet Paşa Medresesi'nde talebelere icazetnameler verildiği bilinmektedir. Bu medrese, Prizren şehrinin sosyokültürel ve eğitim hayatında önemli bir rol oynamış, din adamı, eğitimci ve kâtiplik görevlerini yerine getirecek çok sayıda ehil ve yetkin kadrolar yetiştirmeyi başarmıştı. Bu medreseden mezun olan kadrolar birer vatansever olarak hizmet vermiş, bir kısmı büyük alim olmayı başarmış ve bu yörenin tarihinde ebedî izler bırakmışlardır. Bu sebeple Gazi Mehmet Paşa Medresesi şehir sınırları dışında büyük bir üne sahiptir.

Medrese 1947 yılının Mart ayında yeni gelen Yugoslav idaresi tarafından kapatılır. Medreseden geriye kalan yapıda çok sayıda aile 1978 yılına kadar bu binada yaşamıştır. Bu kültürel-tarihi eser, Kültürel Anıtları Koruma ve Araştırma İl Müdürlüğü'nün 26.12.2014 tarihli ve 2333 sayılı kararıyla; 31 Aralık 1957 tarihli ve 1442 sayılı kanunıyla koruma altına alınmıştır. Prizren Belediyesi Şehircilik ve Kültürel Anıtlar ile

¹ Vakıfname fotokopisi orijinali 27 Mart 1999'da dersane ile birlikte – Prizren Birliği Müzesi ile birlikte 1999 Kosova savaşı sırasında Sırbistan ordusu tarafından yakılmıştır.

Doğal Varlıkları Koruma Birimi'nin 260/68 sayılı 04.05.1968 ve 2011 yılındaki kararıyla devlet koruması altına alınmıştır. Dershane, 10 Haziran 1968'de Prizren Birliği Müzesine dönüştürülmüştür. Prizren Belediyesi Şehir Planlama ve Kültürel Anıtlar ile Doğal Varlıkları Koruma Dairesi, 20.06.1977 tarihli 414/77 numaralı kararıyla Medrese, kütüphanesi ve Prizren Birliği'nin 7720 m² alana sahip 18 dönüm parseli, özel toplumsal öneme sahip kültürel eserler olarak değerlendirilmiş ve yasal koruma altına almıştır. Sistemantik restorasyon ve koruma müdahaleleri gerçekleştirildikten; medresenin zemin katında etnoloji müzesi, hollelerinde ise Prizren Birliği'nin tematik eserlerinin yer aldığı görsel sanatlar galerisi açılmıştır. Bu bölümlerin hizmete girmesiyle söz konusu müze, Prizren Arnavutluk Birliği'nin anıtsal külliyesine dönüştürülmüştür.

Mehmet Paşa'nın medresesi bahçesinde o dönemde de okutulan, çeşitli dinî, ilmî ve dil bilimi içerikli, günümüze kadar korunmuş 50'nin üzerinde el yazması kitabın yer aldığı çok zengin bir kütüphanesi bulunmaktadır. Bu eserlerin bazıları ad yapmış Prizrenliler tarafından kütüphaneye bağışlanmıştı. Hicri 948 (1541/2) yılına ait Farsça Kur'an'ın tefsiri el yazması Koca Sinan Paşa tarafından bu kütüphaneye bağışlanmıştı. (Haskuka 1985: 160) Bu kütüphanenin kimi el yazma kitapları Arap hat sanatı ve doğu süsleme sanatının başyapıtlarıdır. Bu el yazmaları hazinesinde ayrıca 1312 yılında yazılmış bir Kur'an nüshası da bulunmakta ve bu eser Kosova'daki en eski el yazmaları nüshasını temsil etmektedir. (Kaleshi 1962: 96)

3.2. MÜDERRİS ALİ EFENDİ MEDRESESİ

Mevlâna Müderris Ali Efendi Medresesi hakkında yazılı kaynaklar eksik olduğu için medreseyle ilgili somut verilere erişilmesi mümkün değildir. Adı geçen medresenin cami yakınında faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Caminin adı geçen Müderris Ali Efendi tarafından 1581 yılında yaptırıldığı sanılmaktadır. Medrese binası artık bulunmamakta, camisi ise hâlâ hizmet vermektedir.

Beydavi'nin Kuran'ını yorumlayan Mevlâna Müderris Ali Efendi, o dönemin büyük alimlerindendir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar Mevlâna Müderris Ali Efendi'nin medresesinin Prizren'de kurulan ilk veya ikinci medreselerden biri olduğunu düşünülmektedir. (Kaleshi 1962: 96) Mevlâna Müderris Ali Efendi'nin türbesi caminin batı tarafında bulunmaktaydı ve ancak 1993 yılında cami imamının hatası nedeniyle yıkılmıştır. 1996 yılında mezarı onarılarak üzerinde "Müderris Ali Efendi" yazısı yer alan bir taş yerleştirilmiştir. Ancak 2003 yılının Ağustos ayında bu taş sorumsuz kişiler tarafından kırılmıştır. Konuyla ilgili yaptığımız araştırmalar sonucunda Müderris Ali Efendi Medresesi hakkında ancak bu bilgilere ulaşabildik.

3.3. MAHMUT PAŞA ROTULA MEDRESESİ

Rotula ailesinin en önemli paşalarından biri Mahmut Paşa'dır. Tahir Efendi'nin Menakıb'ında Mahmut Paşa ile ilgili önemli bilgiler vardır. 31. bölümde Mahmut Paşa'nın Sofya ve Niş Valiliği görevlerinde bulunduğu bildirilmektedir. Otuz yıl Prizren Mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur. Mahmut Paşa Sultana karşı gelmiş, ancak affedildikten sonra Osmanlı ordusu içinde Sırlara karşı ve Mora seferlerinde savaşmıştır. Mahmut Paşa, Prizren Kalesi'nde ve Hoça Mahallesi'nde birer cami, Terzi mahallede bir medrese ve çok sayıda hayrat eser bırakmıştır.

Prizren sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa Rotla, 1806 yılından 1836 yılına kadar, Prizren'in Terzi Memi Mahalle'sinde (bugünkü ismiyle Terzi Mahallesi), misafir evlerinin bulunduğu Saray Mahallesi yakınında Hoça Mahallede bir cami, bir mektep ve öğrencilerin öğrenim ve barınmaları için sekiz odalı Terzi Mahallesi'nde bir medrese inşa etmiştir. Bu medresenin bakımı ve hocaların maaşları, öğrencilerin yiyecek ve diğer (mum, yağ, lamba, pencere kâğıdı vb.) ihtiyaçları için Mahmut Paşa vakfa dört dükkânı, beş taşlı değirmeni ve nakit olarak 15.000 akçe gelirini bağışlamıştır. Vakfını 1831'de kurmuştur. (Haskuka 1985: 153) Bu vakıfnamede medresenin müderrisi Hacı Ali Efendi'ye yıllık 1.200 akçe maaş tahsis etmiştir. (Kaleshi – Eren 1972/73: 36-60) Bu medrese 20. yüzyılın yirmili yıllarına kadar eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürmüştür. Daha sonra, Sırp Krallığı idaresi tarafından eğitim çalışmaları durdurulmuştur.

3.4. SALİH PAŞA MEDRESESİ

Tanınmış Şarkiyat araştırmacılarından olan Hasan Kaleshi (Kaleshi-Eren 1972/73: 36-60), Prizren'in Ninkofce köyünden olan Salih Paşa'nın Rotula ailesinin kurucusu olduğunu ve mutasarrıflık görevini mirasla devralarak aralıklarla şehri yaklaşık yüz sene idare ettiklerini tespit etmektedir. (Kaleshi-Jürgen 1967: 190) Salih Paşa'nın Emrullah ve İsmail Paşa adında iki oğlu vardı. Aynı araştırmacı, bir başka çalışmasında 18. yüzyılın ilk yarısında gelişen savaşlardan sonra bir ailenin daha - Rotulaların yetiştiğini belirtir. Bunların ilk atası Ninkofce köyünden olan Salih Paşa, bu savaşlarda yükselmiş, paşa ünvanını almıştır. Salih Paşa'nın Ninkofce (Tahir Efendi 1995: 80) köyünden ve bunların ilk atasının Bayraklı ya da Mehmet Paşa Camisi'nin banisi olan Mehmet Paşa olduğu bilinmektedir. Tahir Efendi'nin Menakıb'ında Salih Paşa'nın bir dizi cami, mektep ve medrese bina ettiği ancak bu yapıtların son Avusturya-Osmanlı savaşlarında yıkıldığı belirtilmektedir. (Tahir Efendi 1995: 80)

3.5. EMİN PAŞA ROTLA MEDRESESİ

1841-1842 yılları arasında Prizren mutasarrıfı olan Mahmut Paşa Rrotla'nın kardeşi Emin Paşa da Prizren'de bir cami ve medrese yaptırmak ister. Prizren Vilayeti Salnamesine göre, Emin Paşa Prizren Sancakbeyi görevinde 1258-9/1842-3 yıllarında bulunmuştur. Emin Paşa bir cami inşa etmiştir. Cami bahçesinde bir medrese yaptırmak istediye de İstanbul'a sürüldüğünden dolayı yaptıramamıştır. Daha sonra Tahir Efendi'nin girişimleriyle bu medrese yapılmıştır. (Kostić 1929: 161) Bu medrese bugün de mevcuttur. Cami avlusunda Emin Paşa'nın mezarı ve aile mezarlığı bulunmaktadır. Mezar taşında bir kitabe yer almaktadır.

Cami avlusunda bulunan bu medrese, 1912 yılına kadar aralıksız olarak hizmet verirken, 1920'li yıllarda Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın işgaliyle birlikte ancak birkaç yıl hizmet verir. Çok sayıda talebinin eğitimi gördüğü medrese camisi ise şehrin en güzel camilerinden biridir. 1920'lerin sonunda medresenin bir binası yıkılmış, bir diğer binası, avlunun bir kısmıyla birlikte, 1912'den sonra bir Sırp ailesinin mülküne geçmiştir. Hâlen konut olarak hizmet veren evin ana caddeye bakan kısmı zemin katta yedi odalıdır. Din görevlilerinin ikametgâhı olarak hizmet veren medresenin üçüncü binası ise 1992 yılında cemaat tarafından yıkılarak yerine yeni bir bina inşa edilmiştir. Bugün bile Emin Paşa Rotla tarafından onarılan medresenin ithafını anlatan kitabenin iki sütun hâlinde sülüs yazısı ile işlendiği (67x55 cm ebatlarında) mermer levhası mektep binası duvarında bulunmaktadır.

3.6. YAVUZ MEHMET EFENDİ MEDRESESİ

Prizren Sancağı Yüksek Meclisi üyesi Yavuz Mehmet-Efendi, 1864 (1281) yılında, kendisi tarafından inşa ettirilen medreseyi resmi kayda geçirdiği vakıfnameyi mahkeme nezdinde resmileştirmiştir. Sofu Sinan Paşa Camisi medresenin bakımı için üç dikiş haneyi vakfa miras olarak bırakmıştır. (Kaleshi 1962: 97) Medrese binasının bir kısmı günümüzde hala faal durumda olup, birinci katı konut olarak hizmet verirken, zemin katı ise dükkâna dönüştürülmüştür. Özel bir mimariye sahip olan bu yapı, Sofu Sinan Paşa Camisi ile birlikte turistik bir ilgi noktası olmakla birlikte, aynı zamanda Şadırvan Çeşmesi meydanıyla birlikte Osmanlı döneminden günümüze kadar yıkılmadan kalan Osmanlı mimarisinin en eski eserleri arasında yer almaktadır.

3.7. SOFİ SİNAN PAŞA MEDRESESİ

Bu medrese hakkında elimizde çok az bilgi bulunmakla birlikte, o döneme ait sahih kaynaklar mevcut değildir. Muhammed Şükrü'ye göre, "Sofu Sinan Paşa Medresesi, caminin çardak katında bulunuyordu. Öğrenime uygun süslü odaları bulunmakta ve 1912 yılına kadar faaliyet

göstermişti. 1908-1912 döneminde medrese müdürü Prizren müftüsü Halim Efendi'nin oğlu, Prizren müftüsü Nuri Efendi idi. (Shukriu 2001: 297). Mola Sefer Restelica, 1888-1892 yıllarında Prizren'deki Sinan Paşa Medresesi'nde Tevfik Efendi'nin oğlu Müderris Halim Efendi'nin yanında öğrenim görmüştü. (Pirraku 2003: 20) Araştırmacı Esad Haskuka'ya göre ise, "1908 yılında Darül-muallim okulu, Sofu Sinan Paşa cami avlusunda Osmanlıca eğitim vermek üzere üç yıl çalıştı. Müdürü Preşovalı Ali Efendi idi". (Haskuka 1985: 154-155).

Darül-muallim okulu bulunan bu Medresenin daha sonraki gelişme süreci ve çalışmaları hakkında yapılacak yeni araştırma verileri bu hususu daha da aydınlatacaktır. Yaptığımız araştırmalar sırasında Prizren'in (1543 yılında inşa edilen) İliyaz Kuka Cami yakınında bir medrese de bulunmaktaydı.

19. yüzyılın ilk yarısında Tanzimat reformları arından Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet okulları açıldı. Bu çerçevede 19. yüzyılda imparatorluğun Kosova Eyaleti'nde de Osmanlı devlet okulları açılmaya ve sayısı da artmaya başladı. Bunlardan bazıları şöyle idi: İptidaiye (ilkokul), Rüştüye (ortaokul), İdadiye (ortaokul) ve Darülmualimin (rüştüyelere erkek öğretmen yetiştirmek üzere açılan okuldur). Bu okulların yanı sıra medreseler de çalışıyordu. 1876 Osmanlı Anayasası ve özel kanun ile her şehir ve köyde 7 yaşına gelmiş çocuklar için zorunlu ilkokulların açılması öngörülmüş, 1883'ten itibaren ise eğitimin mali geliri sağlamak için özel bir vergi konmuştu. (Selmani 1995: 433-434) Prizren Valisi Safet Paşa (6.3.1871- 25.12.1871), "Islahane" zanaat okulu binasının inşaatına başladı, ancak bina inşaatı tamamlanamamıştır. Bir süre sonra söz konusu binanın inşaatı tamamlanmış, ancak burada değişik devlet işleri hizmeti sunulmuştur. Daha sonra askerî hastane bu binaya taşınmıştır. O dönemde Islahane binası, katları ile görkemli ve heybetli bir yapıydı. Taş ve tuğladan yapılmıştı. (Haskuka 1985: 155) 1874 tarihli Salname'ye göre Prizren'de 23 cami, 2 mescit, 15 türbe, 21 mektep ve 4 medrese bulunuyordu. 1886 yılında bu şehirde erkekler için 17, kadınlar için 9 okul ve Müslüman çocuklar için Osmanlıca eğitim veren bir Rüştüye (lise) vardı. (Kaleshi 1962: 98) Aynı salnameye göre Prizren'de Gazi Mehmet Paşa, Mahmut Paşa Rotla, Emin Paşa Rotla ve Yavuz Mehmet Efendi Medresesi faaliyet gösteriyordu. Prizren'de tüm bu medreseler sadece insan sever değerli şahsiyetler tarafından kurulmakla kalmamış, aynı zamanda mülklerini, dükkanlarını ve diğer varlıklarını bu medreselerin bakımı ve personel maaşlarının sağlanması, öğrenci masraflarının karşılanması için vakfetmişlerdir. Böylece bu yüksek eğitim kurumlarının güvenli ve düzenli bir gelir elde etmelerini sağlamışlardır. Vakıflarıyla müteveli heyeti ilgilendirirdi.

Osmanlı idaresi çekildikten sonra bu medreseler kapatılmış, kamulaştırma politikalarıyla bazı vakıf ve medrese mallarına el konulmuştur. Fakat, 1920'li yılların ortalarından itibaren devletin izniyle bazı medreseler yeniden faaliyete geçmiştir. Devlet bu mektep ve medreselerin çalışmalarını dikkatli bir şekilde izleyip denetlemiştir. (Kasumi 1995: 463) Eriştığımız bilgilere göre o dönem sadece Gazi Mehmet Paşa ve Emin Paşa'nın medreseleri yeniden faaliyete geçmiş ve bu sürede birkaç nesil daha yetmiştir. Türkiye'ye göçler başlayınca bu duruma itiraz eden medrese görevlileri tutuklanıp sürgüne gönderilmişlerdir.¹ Mart 1913'te Sırp askeri mimar Teğmen Momir Korunović ile mimar Duşan S. Milosavleviç tarafından hazırlanan şehir planıyla Prizren şehir sokaklarının düzenlenmesi ve genişletilmesiyle, ardından 1924 yılında resmîleştirilen Genel Şehir Planı çalışmalarıyla Prizren Sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa Rotla tarafından 20. yüzyılın başında inşa edilen konaklar, cami ve medresenin bulunduğu külliye yıkılmıştır. Prizren Sancağı Yüksek Divanı üyesi Yavuz Mehmet-Efendi'nin medresesi 1912 yılında bir daha açılmamak üzere kapatılmıştır. Aynı yıkım 1919'da Sinan Paşa'nın girişinde faaliyet gösteren Medresede de gerçekleştirmiştir. (Rexhepi-Mehmeti 2003: 73-74) Emin Paşa Rotla Medresesi'nin binası ve avlusunun bir kısmı 1912'den sonra bir Sırp ailesine devredilirken, medrese 1930'lu yıllarının sonunda hizmet vermeye son vermiştir. Osmanlı'dan miras kalan kimi yapıların yıkımı şehirleşme ve kamulaştırma gerekçeleriyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da sürmüştür, 1947 yılında yaklaşık dört asırlık bir geleneğe sahip olan Gazi Mehmet Paşa Medresesi kapatılmıştır. Bunu arşiv, kütüphanelerin yıkımı veya özel mülke verilmesi gibi işlemlerle çalışmalarına son verilmiş, Osmanlı döneminden kalan belgeler, el yazmaları ve kitapların birçoğu yok olmuştur. En son Kosova Savaşı sırasında 27 Mart 1999 günü Mehmet Paşa Medresesi Dershanesi yıkılmıştır. Prizren Birliği yıldönümü münasebetiyle söz konusu medrese dershanesi yeniden inşa edilmiştir.

Dolayısıyla bugün, altı asırdan beri devam eden ve köklü bir geleneği bulunan medrese eğitimini günümüz çağdaş eğitim metot ve imkânları çerçevesinde 1994 yılından bu yana Prizren ve Priştine'deki Alaudin Medreseleri sürdürmeye çalışmaktadırlar.

¹ 1924 yılında Prizren Müftüsü Hacı Rüstem Şporta 20 yıl hapis ve mülküne el konması cezasına çarptırılmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Roma, Bizans, Bulgar ve Sırp imparatorluklarının ardından Osmanlı İmparatorluğu idaresine giren karanlığa terk edilmiş Prizren, bu dönemden sonra deyim yerindeyse her alanda bir Rönesans dönemi yaşamıştır. Bu aydınlanma ve parlak dönemde Prizren şehri sadece idari, askerî, ticari, ekonomik, şehir gelişimi olarak değil, eğitim ve sosyokültürel olarak da büyük gelişmeler ve ilerlemeler kat etmiştir. Türk, Arnavut, Sırp kaynaklarına dayanarak eriştiğimiz yukarıdaki bulgu ve veriler Prizren'in Osmanlı döneminde bölgenin sadece ilk ve orta okul düzeyinde değil, aynı zamanda önemli bir yüksek eğitim-öğretim merkezine de dönüştüğünü göstermektedir. Dönemin yüksek eğitim veren kurumları olarak günümüzün üniversite niteliğindeki Gazi Mehmet Paşa Medresesi, Müderris Ali Efendi Medresesi, Mahmut Paşa Rotula Medresesi, Salih Paşa Medresesi, Emin Paşa Rotla Medresesi, Yavuz Mehmet Efendi Medresesi ve Sofi Sinan Paşa Medresesi gibi medreselerin sürdürdüğü çalışmalar neticesinde yüzlerce nesil ile yüksek tahsilli halk tabakasının yetişmesine vesile olmuşlardır. Bu medreselerden yetişen tahsilli nesiller devletin ve şehrin değişik üst düzey kademelerinde önemli hizmetler sunmuş, şehrin ve bölgenin tanınmış simaları olmuş, tarihte önemli rol oynamış, eserler bırakmış ve nice toplumsal olayların önderliğini üstlenerek tarihe imza atmışlardır. Bu şahsiyetler şehrin ve toplumun eğitim ve kültürel olarak kalkınmasına büyük hizmetleri geçmiştir. Kosova salnameleri incelendiğinde, nüfus oranına göre şehirde bulunan bunca medrese, Osmanlı-Türk idaresinin diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de halkın yüksek tahsiline, aydınlanmasına ve gelişmesine ne derece önem verdiğini gözler önüne sermektedir. Bu sayıdaki eğitim kurumunun mevcudiyeti, Balkanlar ve Batı'daki değişik tarihî çevreleri tarafından öne sürülen "*Osmanlı idaresi bölgeyi eğitim açısından da geri bıraktı*" şeklindeki asılsız iddiaları çürütmektedir.

Konunun bundan sonra da yeni araştırmalara ihtiyacı bulunmaktadır. Başta Osmanlı Devlet Arşivlerinde konuyla ilgili araştırılmayı bekleyen onca belge, bilgi ve kaynaklara dayanarak yapılacak yeni incelemeler, bulgular ve bunun neticesinde elde edilecek yeni veriler gün yüzüne çıkmaya ve yayımlanmaya devam ettikçe, bu doğrultudaki gerçekler daha da ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y. (2004). "Türk Eğitim Tarihi (M.Ö.1000-M.S.2004)", Pegem A Yayıncılık, Ankara.

- BALCI, A. (1997). “Sosyal Bilimlerde Araştırma”, Ankara.
- BEĆIRBEGOVIĆ, M., (1972). “*Prosvjetni objekti Islamske Arhitekture na Kosovu*”, Starine Kosova VI-VII, Prishtinë.
- DERVIŞ, F. (2007). “*XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*” adlı yüksek lisans tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- EFENDİ, Abdurrahman Ş. (1995). “Osmanlı Tarihi”, yay. haz., A. Demir, M. Kafkas, İzmir.
- HAFIZ, N. (2017). “Tevarih” – Hacı Ömer Lütfi, BALTAM Yayınları, Prizren.
- HASKUKA, E. (1985). “*Historijsko-Geografska Analiza Urbanih Funkcija Prizrena*”, Gjakovica.
- KALEŠI, H. - Redžep, I. (1960). “*Prizrenac Kukli beg i njegove zadužbine*”, Prilozi za Orijentalnu filologiju, VIII-IX, 1958-9, Sarajevo.
- KALEŠI, H. (1962). “*Prizren kao kulturni centar za vreme turskog perioda*”, Gjurmime Albanologjike, I/1, Prishtinë.
- KALEŠI, H. – EREN, İ. (1972/73). “Prizrenac Mahmut Paşa i njegove zadužbine i njegova vakufnama”, Starine Kosova, nr. VI-VII, Priština.
- KALESHI, H. - JÜRGEN, H. (1967). “Vilajeti i Prizrenit I”, Përparimi, 2, Prishtinë.
- KASUMI, H. (1995). Gjendja organizative e Bashkësisë Islame te shqiptarët nën okupimin Jugosllav 1912-1941, Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët, Prishtinë.
- KODAMAN, B. (1980). Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul.
- KORO, B. - DURMUŞÇELEBİ, M. (2012). XX. Yüzyılda Kosova’da Türkçe Öğretim Programlarının Uygulanması, Sosyal Bilimler Enstitüsü Der-gisi Sayı: 32, Erciyes.
- KOSTIĆ, P. (1929). “*Prizrenski mutesarrifi i valije u XVIII. i XIX. veku*”, GSND, knj. V, Skopje.
- MONOGRAFI. (1973). Kosovo-Kosova, Beograd.
- PIRAKU, M. (2003). “*Myderriz Ymer Prizreni Ora*”, Zemra dhe shpirti i Lidhjes Shqiptare 1877-1887, Sharr.
- PRENKAJ, M. (1985). “*Rezistenca e Lidhjes e Shqiptare Kundër Ekspeditës Ndëshkimore Të Dervish Pashës Më 1881*”, Kosova-Kosovo, No. 13,14, Prishtine.
- PRENKAJ, M. (1998). “*Prizreni dhe Rrethina Në Shekulin XIX dhe Në Fillim Të Shekulit XX*”, Prishtinë.
- REXHEPI, R.– Mehmeti, S. (2003). “*Risaleja e Haxhi Rrustem ef. Shportës – një vepër e rendësishme për shkencat kuranore*”, Edukata Islame, Nr. 70, Prishtinë.
- RECEPAGIÇ, J. (1970). “Zhvilimi i Arsimit dhe i Sistemit Shkollor të Kombësisë Shqiptarë në Teritorin e Jugosllavë Sotme Deri në Vitin 1918”, Enti e Teksteve dhe Mjeteve Mesimore i KSAK, Prishtine.
- RECEPOĞLU SUROY, A. (2000). “Prizrenli Suzi’nin 500. Yılı”, Türk Yazarlar Derneği Yayınları, Prizren.

SELMANI, A. (1995). *“Shkollat fetare islame në kazanë e Gjilanit në gjysmën e dytë të shek. XIX dhe në fillim të shek. XX. Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët”*, Prishtinë.

SOFUOĞLU, E. (2006). *Belgelerle Kosova’da Osmanlı Asırları*, TİKA, Kültür yayınları, İstanbul.

SHUKRIU, M. (2001). *“Prizreni i Lashtë-Morfologjia e ecurive për ruajtjen e kulturës materiale”*, Prizren.

TAŞDEMİRCİ, E. (1989). *“Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”*, E.Ü. Sos. Bil. Dergisi, Sayı:2, Kayseri.

VİRMİÇA, R. (1999). *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara.

VİRMİÇA, R. (2001). *Menakıb-Hacı Mehmet Tahir Efendi, Yeni Dönem Yayınları*, Prizren.

YILDIRIM, A. - ŞİMŞEK, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara.

ELEŒTİRİ
CRITIQUE

TARİHSEL OLAYLARIN SAPTIRILMASI, ABARTI VE TAHRİFAT

Nimetullah HAFIZ*

ÖZET

Beş yüzyılı aşkın bir süre boyunca Türk idaresinde olan devletlerde yaşayan bütün ulus ve halklar, dinlerine, dillerine bakmaksızın yıllarca yan yana özgürce yaşamış, karşılıklı yardımlarda bulunmuş, birbirlerine komşuluk etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki varlığı, bu bölgede farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı, hoşgörü temelli bir düzenin inşa edilmesine olanak sağlamıştır. Özellikle Osmanlı yönetiminin farklı kültürlerle gösterdiği hoşgörü ve onların geleneklerine saygı, Balkanlar'ın sosyal yapısında büyük bir çeşitliliğin ve barışçıl bir ortamın varlığını sürdürmesine katkı sağlamıştır. Fakat Avrupa ülkeleri, Balkan fetihlerinin ilk gününden başlayarak, son iki Balkan Savaşı ve II. Dünya Savaşı'na kadar, bölgedeki yerli halklarla kaynaşmış, onların dinlerine ve dillerine müdahale etmeden, zorlamadan, onları mahallî otoritelerin baskılarından koruyarak, yerli asilere ve askerî sınıfa karşı büyük bir tolerans gösteren bu büyük imparatorluğu zedeleyip yıkmaya başlamıştır.

Ben de Osmanlı'nın Balkanlar'da bulunduğu dönemlere ait tarihî bilgiler içeren konularda oldukça sayıda kitap derleyerek, Avrupa ülkelerinde oluşan yanlış algılar ve sahteci bilgiler içeren değerlendirmelerle ilgili yanlışları araştırarak elde etmiş olduğum bilgileri ortaya atmaya gayret gösterdim. Bu makale de, Osmanlı'nın Balkanlar'daki etkisini daha doğru bir biçimde anlamaya yönelik bir katkı sağlamayı amaçlayan denemelerimden biridir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, tarihsel gerçeklik, esneklik.

DISTORTION OF HISTORICAL EVENTS, EXAGGERATION AND FALSENESS

* Prof. Dr. Emekli, Öğretim Üyesi, Prizren

ABSTRACT

For more than five centuries, all nations and people living in the states under Turkish rules lived side by side freely for many years, provided mutual assistance and were neighbors to each other, regardless of their religion or language. The presence of the Ottoman Empire in the Balkans allowed for the construction of a tolerance-based order in this region where different ethnic and religious groups lived together. In particular, the tolerance shown by the Ottoman administration to different cultures and the respect for their traditions contributed to the maintenance of a great diversity and peaceful environment in the social structure of the Balkans. However, from the first day of Balkan conquests until the last two Balkan Wars and World War II, European countries began to damage and destroy this great empire, which had integrated with the indigenous peoples in the region, without interfering with their religions and languages, without forcing them, by protecting them from the pressures of local authorities and had shown great tolerance towards local rebels and military classes. I have also compiled a large number of books on subjects containing historical information about the periods when the Ottomans were in the Balkans, and I have tried to present the information I have obtained by investigating the misperceptions and false information evaluations that has been developed in European countries. This article is one of my essays in order to contribute to a more accurate understanding of the Ottoman influence in the Balkans.

Keywords: *Ottoman, Balkans, historical reality, flexibility.*

* * *

Çok eski tarihlerde Türk kavimleri Orta Asya'dan Avrupa'ya gelerek Fransa, İspanya ve hatta İngiltere'ye kadar yayılmışlardır. Bilindiği gibi IV. yüzyıldan itibaren Hunlar, Bulgarlar, Avarlar, ardından Kıpçak, Kuman, Türkmen, Pomak ve Yörük boyları Balkanlara yerleşmişlerdir. Bu süreçte, bu halklar buralarda yaşamaya devam ederken, kendi dillerini ve millî kimliklerini büyük ölçüde yitirirler de birçok yer ve kişi adının yanı sıra, kültür ve sanat izleri de günümüze kadar ulaşmıştır.

1385'teki Meriç Savaşı ve 1389'daki Kosova Savaşı'nın ardından, özellikle 1453'te İstanbul'un fethiyle birlikte, neredeyse tüm Balkan Yarımadası, Viyana surlarına kadar Osmanlı idaresine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, değerli dünya Türkologları tarafından ortaya atılan ve zamanla daha geniş bilimsel çevreler tarafından kabul gören tezlere

göre, dünyada en hoşgörülü imparatorluklardan biri olarak bu topraklarda yerli halklarla kaynaşmış, onların dillerine müdahale etmeden, yerel otoritelerin baskılarından onları korumuş ve yerli asillere, askerî sınıfa karşı büyük bir hoşgörü ve tolerans göstermiştir. Bu konuda, Sultan I. Murat'ın Hacı Gazi Evrenos'a göndermiş olduğu Hatt-ı Hümayûn örneği olarak alınabilir:

“Hacı Gazi. Evrenos Bey'e, kardeşim Emir Süleyman Gazi ile birlikte Rumeli'de fethettiği toprakları, Seres Kalesi, Horopišta ve Belihştaya kadar olan toprakları veriyorum. Onu bahsi geçen topraklarda inananların komutanı ilân ediyorum ve emrediyorum:

Öncesinde olduğu gibi buraları aynı şekilde idare etmeye devam et fakat Rumeli'deki toprakları fethettiğin için ki-birli olma ve bil ki tüm bu topraklar önce Allah'a sonra, peygamberine ve ardından onun yeryüzündeki temsilcisine (halife'ye) aittir. Bize olan sadakatın ve dürüstlüğün uzun zamandır malumumuzdur. Bundan ötürü sana değer veririz. Sana verdiğimiz bu değer şu üç hususta görülebilir: Önce seni inananların komutanı olarak atadık, ikinci olarak seni kıymetli bir hırka ile onurlandırdık ve üçüncü olarak, sana davul ve peygamberin sancağını gönderdik. Her birinin sana verilen kıymet ve değer-in çok önemli nişaneleri olduğunu, bunlar için teşekkür edip minnettar olman gerektiğini ve asla ilahi buyrukların dışına çıkmaman gerektiğini bilmen gerekir. Bu fani dünyada Hükümdar olmak, cennet ile cehennem arasında bir terazide olmaktan farklı değildir. En hayırlı şeyin adalet olduğunu bilirsin. Nitekim peygamber Efendimiz bir saat adaletin altmış yıl ibadete eşdeğer olduğunu söyler.

Rumeli diyarları kenarda ve uzakta kalmış yerler olduğu için, iletişimini sağlayacak okumuş insanlara ihtiyaç duyacağını unutmamalısın. Bu okumuş kişiler zenginlik meraklısı, dünya zevklerini dinî vazifelerine değişen ve Allah'ın kudretinden çekinmeyen kişiler olmamalıdır. Hatta hiç kimseye güvenme, zira çoğu zaman bir kişi gece gündüz ibadet etse bile, esasen imansız birisi olabilir. Bu tür insanlardan uzak dur ve görüşlere asla aldanma. Hz. Ömer'in Rebi'nin dış görünüşü karşısında nasıl hataya düştüğünü bir ders gibi aklında tut. Birini işe alırken onun sahip olduğunu düşündüğün vasıflarına aldanma. Zira her şey değişir, değişmeyen hiçbir şey yoktur. Onlardan kesinlikle emin olduğun durumlarda, sana söylediklerini yerine getir ve hiçbir kimsenin iftiraya uğramasına izin

verme. Memurlarının ne kadar dürüst ve sadık olursa tebaandaki kişilerin o kadar huzurlu olacağını aklından çıkarma. Yöneticiler ve memurlar tebaalarının hizmetkârlarıdır. Memurlarına Müslüman tebaayı kardeşleri gibi görmesini, gayrimüslim tebaaya karşı iyi davranmasını ve onlara zulmetmemelerini emret. Fakirlere karşı hoşgörülü olup onlara ellerinden geldiğince yardım etsinler zira onlar Allah katında kıymetli kişilerdir. Onlar çektikleri acılar karşısında sabırlı, ellerindekilerine kanaat eden ve zenginlerinin ellerindekini asla arzulamayan insanlardır. Vilayetinize atanan âlimler büyük ilim insanları olduğu için onlara azami saygıyı göstermelisin. Zira âlimler, peygamberimizin fikirlerinin gerçek savunucularıdır. Dolayısıyla onlara iyi muamele etmeli, onları korumalı ve incitmeye özen göstermelisin. Sipahilere gelince, aşırıya kaçmaktan, onların sadece işleri ile meşgul olmalarını sağla ve korunan şeylerin hiç kimse tarafından ele geçirilmesine izin verme.

Kılıcın her zaman keskin, atın tok ve koşmaya hep hazır olsun. Yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmeye her zaman hazır olman gerekir. Gelirlerin hükümet giderlerini karşılamaya yetmezse hüznü kapılma, bize bildir, gönderebileceklerimizi göndeririz. Elinden geleni yap ve Selânik'i fethet. Etrafındaki düşmanlara verebileceğin kadar zarar ver."

Buna benzer, az bilinen somut bir kanıt olarak 28 Mayıs 1463 tarihli, Fatih Sultan Mehmet'in tüm Balkan ülkelerine gönderdiği ferman da son derece ilginçtir. Bu Fermanın birkaç cümleyi örnek olarak sunmayı uygun buluyorum:

"... Ben Fatih Sultan Han, bütün dünyaya ilan ediyorum ki hiç kimse, ne bu adı geçen insanları ne de onların kiliselerini rahatsız etmesin. İmparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar ve bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güvenlik içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki tüm memleketlere dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık etraftan ne vezirlerden veya memurlardan, ne hizmetkârlarımdan, ne de imparatorluk vatandaşlarından hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmaz, hor görmesin veya tehlikeye atmasın. Hatta bu insanlar başka ülkelerden devletime birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir..."

... Yemin ediyorum ki, emrime uyararak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermana yazılanların aksini yapmayacaktır...”

Böylece, beş yüzyılı aşkın Osmanlı idaresindeki Balkan tarihinin hiçbir döneminde, hiçbir imparatorlukta ya da ülkede, Osmanlı dönemindeki gibi, İslam ve Hristiyan ulusları arasında eşi görülmeyen bir dostluk yaşanmamıştır. Fakat Osmanlıların Balkanları fetihlerinin hemen ardından özellikle de XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa Hristiyan kiliselerinin kışkırtmalarıyla bu halklar arasındaki dostluklar zedelenecek aralarındaki huzur ve güven bozulup düşmanlığa dönüşmüştür. Tarihte Türklerin, Balkan uluslarını astığı, kestiği, kazıklara diktiği gibi pek çok uydurma anlatıların yayılmasıyla, başta Sırbistan, Karadağ, ardından Bulgaristan, Yunanistan ve hatta Arnavutluk'taki milliyetçilik hareketlerinin de etkisiyle, beş yüzyıllık güven ve huzur bozulmuştur. Bu süreç, 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nın sonuçlarıyla Osmanlı Devleti'nin bu bölgeleri kaybetmesine yol açmıştır. Bu bölgeden çekilen Türkler, önce Balkan Yarımadası'nın güneyine, ardından da birçok ailenin burarlardan da göç etmesiyle anayurtları olan bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ne yerleşmişlerdir.

Sultan I. Murat'ın Hacı Gazi Evrenos'a göndermiş olduğu Hattı Hümayûn ve Fatih Sultan Mehmet'in tüm Balkan ülkelerine göndermiş olduğu fermanla belirtildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk de bundan yüz yıl önce Ankara'da toplanan 'Balkan İtilafı' konferansı delegelerine Büyük Millet Meclisi kürsüsünden Fransızca olarak yaptığı bir konuşmada, Balkan devletleri arasındaki dostluklarla ilgili şu sözlerle açıklamalarda bulunmuştur:

“... Balkan milletleri, içtimai ve sitasi ne çehre arz ederlerse etsinler onların Orta Asya'dan gelmiş, aynı kandan yakın soylardan müşterek cetleri olduğunu unutmamak lazımdır. Karadeniz kuzey ve güney yollarıyla binlerce senedir deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlara yerleşmiş olan insan kitleleri, farklı adlar taşımış olmalarına rağmen hakikatte tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveren eden kardeş kavimlerden başka bir şey değildirler.”

Bilindiği gibi, Mustafa Kemal Atatürk'ün temel felsefesi “Yurtta sulh, dünyada sulh” dur. Bu düşünce bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin de dış politikasındaki temel felsefesidir. Atatürk yaşadığı süre içinde bu felsefesinden taviz vermemiştir. O daha savaş biter bitmez Venizelos'la

el sıkışmış ve Yunanistan'la dostluk anlaşması yapmıştır. Hemen ardından da Balkan ülkeleri arasındaki ittifakın kurulmasını sağlamıştır.

Anadolu'nun bir kısmını işgal eden Yunan ordusu komutanı General Trikopis Türk askerleri tarafından esir alınıp Atatürk'ün huzuruna getirildiğinde, askerlere “*General misafirimizdir, kılıcını kendisine veriniz ve rahatını sağlayınız*” talimatını vermiş. Yunan bayrağının önüne serildiğini görünce şiddetli tepki göstererek, “*kaldırın o bayrağı yerden; bayrak, bir milletin sembolüdür*” demiştir.

Tarihte yaşanan bütün bu gerçeklere rağmen, birçok kitap ve makalede bir dizi tarihinin uydurmalarıyla karşılaşım. Söz konusu gerçeklerle ilgili farklı yazılarda daha ayrıntılı olarak duracağım. Bu yazıda ise, bir Fransız ve bir Sırp yazarının makalelerinde yer alan bazı tarihî olayları aydınlatmaya çalışacağım.

* * *

1. Max Choublier'in “*Les Bektashis et la Roumélie* (Bektaşiler ve Rumeli)” Makalesinden Alınan Türk Tarihiyle İlgili Yazılanlar

Max Choublier, “*Les Bektashis et la Roumélie*” (Bektaşiler ve Rumeli) adlı makalesinde, özellikle Bektaşilik tarikatının Rumeli (bugünkü Balkanlar) bölgesindeki tarihî ve sosyal etkileri üzerinde durmuştur. Bu metin, Bektaşiliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı coğrafyalarındaki kökenleri ve gelişim süreçlerine ışık tutan önemli bir kaynaktır. Choublier, aynı zamanda Türk Tarihi ve Bektaşi kültürü ile ilgili kişisel gözlemlerine ve deneyimlerine de yer verir.

Choublier'in Balkanlar'daki Bektaşi tekkelerini ziyaret etmesi, onun toplumlararası ve dinler arası etkileşimleri gözlemlemesine olanak tanımıştır. Sempati duygusuyla hareket ederek, Bektaşi toplulukları ile kurduğu dostane ilişkiler, kültürel alışverişin ve dinî anlayışın ne kadar önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Onun gözlemleri, sadece Balkanlar'daki Bektaşi tekkelerinin tarihsel rolünü anlamakla kalmaz, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısının da bir yansımasıdır.

Bu deneyimler, Choublier'in Türk tarihi ve Bektaşi geleneği üzerine yaptığı çalışmaları sadece akademik bir düzeyde değil, aynı zamanda bireysel bir anlayışla şekillendirdiğini gösterir. Böylelikle, Bektaşiliğin sadece dinî bir akım olarak değil, aynı zamanda bir kültürel etkileşim ve toplumsal dayanışma biçimi olarak da analiz edilmesini sağlar.

Choublier çalışmalarıyla Türk tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve kültürel çeşitliliği ve Bektaşiliğin Balkanlar'daki sosyal yapıya olan etkisi hakkında önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu tür incelemeler, tarihsel ve kültürel araştırmalar için hem kişisel hem de akademik bir perspektif sunmaktadır. Crubler Balkanlardaki deneyimlerini şu şekilde aktarmaktadır:

1. Sadece sempati duygusuyla hareket ederek diğer Bektaşi tekke-lerini ziyaret ettim ve çok çabuk arkadaşlar edindim. Makedonya'da İştîp ve Üsküp ile Arnavutluk'ta Kalkandelen ve Prizren Bektaşileri ile irtibata geçtim.

Kalkandelen Tekkesinin "dede"si veya diğer adıyla Ali Baba ile 1909 yılında tanıştım. O yıllarda kendisi Sofilerin geleneksel içeceği olan kahvenin aşırı tüketimine bağlı olarak gelişen sinir zayıflığı hastalığı ile mücadele etmekteydi. Kahvenin bu yan etkisiyle mücadele etmek için yüksek dozlarda rakı tüketiyordu. Neden bilmiyorum ama benim tıbbi tavsiyelerime güvenmiş ve müteşekkir olmuştu. Bunu da bana olan alakasından ve geleneksel olarak sultanlara ikram edilen parlak renkli elmalardan düzenli olarak göndermesinden anlamak mümkündür.

1905 yılında yaptığım bir tekke ziyareti beş gün sürdü.

Hiçbir Bektaşi tekkesini sefillik içinde asla görmedimse de, Kalkandelen Tekkesi apayrı bir rahatlık sunuyordu içinde hatta o dönem Kuzey Makedonya ve Arnavutluk'ta pek görülmeyen bir güven hissedilebiliyordu.

.....

2. O sıralar Makedonya, silahlı Bulgarların, Yunanlılar ve Sırpların propagandalarıyla, Arnavutluk ise neredeyse Sultan'dan bağımsız hareket eden ve kendilerini zenginleştiren beylerin entrikalarıyla çalkalanmaktaydı. Para kazanma yollarının sadece bir tanesinden bahsedecek olursak, her baharda bir Arnavut ayaklanması tertipleyerek Üsküp'e giderler ve bu ayaklanmayı bastırmakla görevli kişiler olarak operasyon masraflarını silahlı her üyesiyle bölüşürlerdi.

.....

3. Müftü her ne kadar zihnini etkileyebileceği kardeşlerine karşı güler yüzlü bir hoşgörü sergiliyorsa da aynı tavrı Hristiyan komşularıyla olan ilişkilerinde de gösterirdi.

Fakat burada bir istisna vardı; bir Müslüman genç ile evlenmeye karar veren ve İslam'ı seçen bir kızın, papazlar tarafından geri alınmasına asla müsamaha gösterilmezdi.

Selânik'teki Fransız ve Alman konsoloslar bu tür bir olaya maalesef müdahale ettikleri için yaklaşık elli yıl kadar önce, öfkeli bir kalabalık

tarafından cami içinde öldürülmüşlerdir. Bu olay 1901 ve 1915 yıllarında tekrar etmiştir. Her ne kadar kan akmamış olsa da halkın bu yön-deki tutumunun hâlen devam ettiğine bizzat şahit oldum.

4. Bektaşiler, millî ve demokratik bir ülküsü olan ismen dinî görünen bir topluluktan onları ayıran herhangi bir durum yoktu. Gayri ihtiyari olarak, İslam dininin Osmanlı gücünden ayrılmasına hizmet ediyorlardı. Bunu dolaylı olarak yapıyorlardı zira Makedonya'da, milliyetçi ülküler ile İslam dinini temel alan idealler arasında fikir çatışmaları, eylemler ve tepkiler meydana gelmişti. Bektaşiler aynı zamanda Osmanlı'nın gücünün yeniden toparlanmasına yardım etmişlerdir.

Bu hatıralar 1905 yılına ait. On yıl sonra meydana gelen savaşlar Rumeli'yi yıkmıştı. Sırp orduları Kalkandelen'i almış, Tekke'nin derişlerini dövmüş, sokağa atmış veya öldürmüştü. Ali Baba ölmüştü ve bülbüllerin öttüğü o zarif mekânda artık yoktu.

Rumeli'de yaşarken gördüğüm yerde Bektaşi tarikatı yok olmuştu fakat bağımsız Arnavutluk'ta bir yaşam kalıntısı vardı. Olayların akışına uyum sağlayan, bireysel veya toplumsal anlamda insan odaklı ilkel temel çizgilerini korumuş ve zamanın akışı içerisinde asla küçülmeyecek kendi gerçekleri ve kişilikleri kalmıştır.

Başlangıçta Bektaşiler tarikatı, belgeler ve gerçeklikler ışığında, eşitlikçi, her türlü dinî veya sivil hiyerarşiye muhalif, hatta komünist, oldukça ilkel bazı düşleri benimsemiş ve İslam ülkelerinde uzun yıllar düzensizliği korumuş bir tarikat olarak kendini göstermektedir.

Geçen yıl yaşadığım bir sohbet esnasında, isyancı Bektaşi dervişler konusunu ilk kez yakından irdeledim. Bunlar belki de Karmatîlerin torunları, 1410 yılında tahtı tehlikeye atan ve 1525 yılında Hacı Bektaş'ın soyundan geldiğini savunan Kalender oğlu'nun torunlarıydı

.....

5. Rumeli'deki İslam anlayışının farklı şekilleri ve ona dayanan Jön Türk hareketinin temeli ve izahı son derece gerekli derin tarihî sebeplere dayanmaktadır.

15. ve 16. yüzyıldan kalma gezi öyküleri ve tarih hikâyelerine göz atacak olursak, Avrupa'daki gerçek Türkiye hakkındaki bilgileri görebiliriz. Onlardan sonra gerçeklik kaygısı ortadan kalkıyor. 19. yüzyıl Avrupa'sında bağımsızlıkları için mücadele eden gençler için duyulan sempati, onların haklarına yeniden kavuşmalarına değil, zaman içerisinde tamamen tarihî gerçeklere yerini bırakan bir efsaneye dönüşüyor.

Sultanların tamamen güç ile Bizans İmparatorluğu ve diğer komşu krallıklar üzerinde hâkimiyet kurduğu gerçek değildir.

Bursa sultanlarının böyle fetihler yapacak orduları yoktu.

Bizans imparatorlarıyla kimi zaman müttefik kimi zaman düşman olsalar da, devlet içerisinde onlar için her zaman bir yer ayırmışlar ve

bir buçuk asır sonunda, onların imparatorluklarını alabilmişlerdir. Bunu da iki yüz bin kişilik ordularıyla, karşılıklarına on katı daha büyük bir ordu getirebilecek rakiplerini ezdikleri için değil, galip gelenlerin düzeni, sözde yenilenler tarafından çoğu zaman önceden arzu edildiği için yapabilmişlerdir.

6. Türkler geldikleri yerlere, yerlerine geçtikleri feodal yapıların uyguladığı otoriteden daha ağır bir otorite kurmadan düzen getiriyor ve düşük vergi topluyorlardı.

En basit örnekleri uzun zaman önce unutulmuş bazı kaynakların hatırlanmasıyla mümkün olacaktır. Pachymeres Paflagonya'nın Michel Paleologue döneminden yani Türkler tarafından fethedilmeden önceki sefil hâlden bahseder. Ayrıca GemistePlethon hatıralarında Mora Yarımadasının Türk hâkimiyetine girmeden önceki hâlinin aynı şekilde sefalet içinde olduğunu söyler. Ayrıca 2. Alexis'in, Anne Comnene'nin ve "Kardinal şapkasındansa Osmanlı sarığı görmeyi tercih eden" Bizanslıların hikâyelerini hatırlamak gerekir. Nicétas İstanbul'un Latinler tarafından yağmalandığından bahseder ve onların tavırlarını Müslümanların yumuşak tutumlarıyla kıyaslar. Pachymeres Türklerin savaş esnasında sergiledikleri ılımlı tavrı Katalanların (Almogavares) ve diğer Batılı askerlerin vahşiliğiyle kıyaslar. Jean Ducas 1. Mehmet'in Hristiyan toplumlara nasıl hoşgörülü bir tutumla yaklaştığını anlatır.

7. Türk ve Hristiyan tarihçiler fetihten sonra Türklerin getirmiş olduğu muazzam düzenin ve onun muhafazasından bahseder. Georgevics'in *De origine imperti turcarum*, Bertrandon de la Broquière'in *Voyage (Seyahat)* ve Jean Leuvenklau'nun *Annales turques (Türklerin yıllıkleri)* eserleri muazzam birer şahit niteliğindedir. Yunan İmparatorluğunun gerilemesi ve Türklerin yerleşmesi üzerine yazdığı eserinde, Atinalı Chalcondylas, Turakhan'a atfettiği bir ifadesinde Türklerin başarısının sebeplerini özetlemiştir.

Bu sözlerin varsayılan sahibinin değil de tarihçinin düşüncesindeki temel fikri ifade etmek gerekirse, Türklerin bugünkü sahip olduğu güce ulaşmasındaki temel yaklaşımlarının, iyi ve onurlu kişileri kullanıp ödüllendirmeleri, kötüleriyse cezalandırmalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

8. Buna benzer bir durum Türklerin Bizans'ın komşuları üzerinde kurduğu hâkimiyeti de kolaylaştırmışa benziyor. Kaynakça kıtlığına rağmen birkaç çarpıcı durumdan bahsedeceğim:

- a) Sırbistan (Kosova) – Sırpların gücünü ortadan kaldıran Kosova yıkımının birçok sebebi olmuştur; Sultan Murat'ın ordusunda oldukça büyük Yunan ve Bulgar kontenjanı vardı. Sırp köylü, Douchan kanunları altında eziliyor ve durum daha da kötüye gidiyorken, kitlesel bir şekilde onun ordusuna katılmayı

reddetmişti. Bizans gelenekleri gereği, asillerden bir kısım kişiler Türklere yakınlık göstermiş ve Vuk Brankoviç ile adamlarının ihaneti savaşın sonlanmasına yol açmıştır.

Türkler için ve Türklere karşı marşların yazarı ve halk kahramanları Marko Kralievitz'i taklit eden Sırp ordusu, Müslüman birliklerin pes etmesi sonrası Bajazet'in en iyi birliklerini oluşturarak Nikopolis'te ki Hristiyanları ezip Sultan'ı Timur'a karşı Ankara'da savunmuştur.

- b) Arnavutluk- 1455 yılında Albricus Maletta Arnavutların Türk hâkimiyetini kendi asillerinin hâkimiyetine tercih ettiklerini yazar. Scanderberg'in kendi taraftarları tarafından terk edilme ihtimali olduğunu söyler.
- c) Bosna- Bosna'nın son kralı Stephan 1463'te Papa 2. Pie'ye şu nu yazar: "Türkler köylülerin gözündeki özgürlük fikrini parlatıyor ve onların katı zihinleri bu tür vaatlerin ustalığını anlayamaz. Böyle bir özgürlüğün ilelebet devam edeceğini zanneder. Dolayısıyla halk benden yüz çevirebilir.

Sonuç olarak toplumlar gönüllü bir şekilde Türklerin demokrasi ve eşitlik düzenini ve mutlak idarelerini kabul etmişlerdir. Sonrasında ise Türkler kolaylıkla bu ülkeleri fethetmişler ve kendi yöneticilerinden başka işgalci bulundurmamışlardır.

Ekte çevirisi verilen ve ilk kez karşılaşılan belge, bize çok uzak olan bazı bilgiler ışığında, bu yönetimin sağladığı çok kıymetli katkıları gösteriyor.

Bu Kosova Savaşı'nın galibi Sultan 1. Murat tarafından Selânik'i fethedip yöneten Evrenos Paşa'ya gönderilen bir Hattı Hümayündür.

Bu kıymetli belgenin bana ulaşmasını sağlayan olay ise sonradan sadrazam olan ve Rumeli'deki inkılapların teftişinden sorumlu başmüfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın dostluğudur. Bana iletildiği asıl belgeyi arşivleri içinde bir inci gibi muhafaza etmiştir ve bu durumdan her zaman takip edilmesi gereken bir model olarak bahsetmiştir. Eğer ki "Machten Reformları" işe yaramış olsaydı, Sultan 1. Murat'ın Rumeli'deki düzenini ve onun dönemindeki adaleti tesis edebilirdi.

Küçük birlikler sayesinde gerçekleşen Rumeli'deki Türk işgali, toprakların veya eski yapıların ele geçirilmesi, soygun şeklinde olmuştur. Örnek verecek olursak Galya'nın Gotlar tarafından işgali sırasında feodal bir işgal olmuştur.

Göç eden Müslümanlar ve fanatizmlerinden uzaklaştırılmış yeni Müslümanlar Osmanlı Türkü idiler. Birkaç Arap unsur dışında tamamı Bursa, Kastamonu ve Hüdavendigâr bölgelerinden gelmekteydi.

Zira Türkler İslam'ı düzelterek kabul etmiştir. Halifelerden sonra gelen Yavuz Sultan Selim tarafından gerçekleştirilen Mısır'ın fethi sonrası liderler dini, bir ahlak ve disiplin unsuru olarak görmüştür. İslam'ı sadece tebaaları içinde hâkim nitelikteki din kılmuşlardır, hepsi bu.

Avrupa'daki Türk beldelerinde galip gelen Türk yöneticiler, Bizans'ın fethinden sonra genel çerçeveleri net bir biçimde Sultan 2. Mehmet tarafından çizilen idari hükümleri uygulamaya devam etmiştir.

1. Selim dönemine kadar şaşkırtıcı bir şekilde eski Roma'dakine benzeyen sisteme göre, kimseyi kendi dinine döndürmeye çalışmaksızın dinini yaşar ve yenilen düzenini, barışını ve adaletini özgürce tesis etme hakkı tanır. Bu barış da eski Roma barışına benzerdi. Karşılığında harç adı altında para toplardı.

Dini temellerin 16. yüzyılda vergi esaslı sebeplerle sarsılmasına kadar, görünür herhangi bir değişiklik olmaksızın her şey aynı şekilde devam etmiştir.

Neredeyse tamamen Müslümanlara ait olan askerlik hizmetlerinden muaf olmak için ödenen ve gitgide daha da ağırlaşan vergiden kaçabilmek için birçok Hristiyan o dönem Müslüman olmuştur. Dine girişler o dönemde artmıştır.

Arnavutların askerlik mesleğine olan ilgileri gibi başka sebepler de Müslüman bir kitlenin oluşmasına sebep olmuştur.

Doğası itibarıyla aynı olan tüm bu durumlar, insanları daha tercih edilen yaşam koşullarını benimsemeye itmiştir. Müslümanlar tarafından yapılmış herhangi bir din yayma faaliyeti, bir zorlama, bir dinî hedef olmadığı görülmektedir. Böylesine büyük bir dini duyarsızlık ister istemez yeni zümreler arasındaki ilişkilere etki etmiştir. Yeni toplumsal düzen ise çatışma ve çözülme tohumları ekmiştir.

Pek kalabalık olmayan feodal bir yapı yerine, Müslüman bir kitlenin Hristiyan bir kitleyle karşı karşıya olduğu, yani bir dinin diğer dinle karşı karşıya olduğu bir düzen meydana çıkmaktadır.

Gelenek, görenek veya etnik aidiyet gibi hiçbir şeyin ayıramadığı bu gruplar arasındaki zekâ başlangıçta mükemmeldi. Bazı kişilerin şahit oldukları, özellikle Fransa'nın Doğu'daki temsilcileri Bois Le Compte ve Juchereau de Saint-Denis'in yazışmaları bu hususta hiçbir şüphe olmadığını göstermektedir. Yeni Müslüman olanlar İslam dininden, görünür ve zorunlu olan uygulamaları almışlardır. Bunları yerine getirdikten sonra özgürdürler. Böylelikle bir ailede kardeşin biri Hristiyan, bir diğeri Müslüman olup, 18. yüzyılın sonuna kadar Müslüman olan rahatlıkla cuma günü camiye pazar günü kiliseye gidebiliyordu. 1900'lü yıllarda, dağ köylülerinin anlattıklarına göre onların gençlik yıllarında, yani 1875'ten önce, iç duvarları kireçle boyanmış bir bina cumaları cami pazarları kilise olarak kullanılıyordu.

Kısmi din değiştirme ile aşağı yukarı aynı iki eşit parçaya ayrılan Makedonyalılar ile Arnavutlar arasında, İmparatorluğu kasıp kavuran propagandalara, ayaklanmalara ve savaşlara evrilen sınıf çatışmaları, komşu ülkelerin gc ihtirasları ve aşırı milliyetçi faaliyetler baş göstermiştir. Farklı bayraklar ve dinler altında toplanan kardeşler arasında gitgide daha da şiddetlenen bu çatışmalar, alınan ve indirilen darbeler gerçek bir karşıtlığa sebep olmuştur.

Acı ile geçen kâbus yıllarında, yani 1900'den 1915'e kadar, toplumlar neredeyse tamamen yok olmaya gitmiş ve Türkler, Bulgarlar, Sırp lar, Yunanlar ve Arnavutlar birbirlerine öyle saldırmışlar ki, bu anarşi ortamında dinî duygular hiç yok denecek kadar azdır. Belki de kiliseler hâlihazırda zayıf olan ve kendilerini hâlâ ayakta tutan ikna kabiliyetlerini içine atıldıkları milli ve siyasi faaliyetler nedeniyle kaybetmiştir. Zira iman açısından asrın problemleriyle çok fazla haşır neşir olmak iyi kabul edilmez.

Bu durum Ortodoks Yunanlılar, Bulgarlar, Katolik Arnavutlar, Müslümanlar veya Bektaşiler ile Müslüman Türkler için de geçerlidir.

Tüm Doğu Akdeniz dinlerinin buluşma noktası olan ve milliyetlerin rahmi durumuna dnşmiş Makedonya, Selânik'ten tüm imparatorluğa yayılacak olan Türk hareketinin doğum yeri olmuştur.

Dinin hükümlerine neredeyse tamamen kayıtsız olan birçok şef bu rada dünyaya gelmiştir. Doğrudan veya dolaylı olarak vatanları tehdit eden öfkeli bir milliyetçiliğin hüküm sürdüğü çatışma ortamlarında yaşamışlardır.

Aslen Türk olan ve damarlarında Arap kanından ziyade yerlilerin kanını taşıyan bu Müslümanların, atalarının 15. yüzyıla kadar hayalini kurduğu ve kendilerini de etkileyen Moğol azametinden etkilenmeleri doğaldır.

Allah'ın birer kulu olmadan önce birer millî kahraman olmuşlar ve vatanlarının yeniden yücelmesi için her şeye hazırdırlar. Vatan için hayatlarını verir ve bu uğurda gerekli olsaydı, İslam elbiselerini çıkarıp Cengiz Han'ın keçe kaftanını giyerlerdi.

Onlar tarihe geçtiler ve olaylar tarihin akışı içinde devam etti. Türkiye başka savaş meydanlarında varoluş mücadelesi verdi ve ağırlık merkezi Asya'ya kaydıysa da, Makedonya'da byyeyen bu fidan lmedi. Türk gücünün hükümdarlık asası onu devralan bayraktarlara geçti. Bayraktarları ise ulemalar takip etti.

İslam'ın Makedonya'nın bazı bölgelerinde dönüşüm eğiliminde olduğu aşıkârdı, öyle olmasa yerel bir yapıda kalırdı. Fakat bazı nüfuzu olan geleneksel gler yenilenme anlayışına karşıydı ve uygun zemin olmamasından dolayı iek açması gecikti.

Her ne kadar kısmen eski İslam ülküsüne bağlı ülkeler reddetse de Türkiye'den bugün giden direktifler belli bir etkiye sahiptir. Yeni fikirler, özgür kalmalarına katkı sağladıkları özgür bir zeminden türeme saygınlığına sahiptirler.

* * *

2. Požarevac'ta Mirko Dragojević'in Tarih Dergisinde Yayımlanan "Sveti Sava nije spaljen (Aziz Sava Yakılmamıştır)" makalesi (s. 3-16)

Tarihsel olaylar ve figürler hakkında bazen çok farklı yorumlar ve açıklamalar yapılabilir. Aziz Sava'nın mezarının yakılması ve Mirko Dragojević'in bu konuda yazdığı makale, Türkler ve Sırp- lar arasındaki tarihî çatışmalara ve dinî sembolizmalara dair önemli bir tartışma alanını temsil etmektedir.

Aziz Sava, Sırp Ortodoks Kilisesi için çok önemli bir figürdür. Sava, 12. yüzyılda yaşamış ve Sırbistan'ın dinî ve kültürel tarihine büyük katkılar sağlamıştır. Aziz Sava'nın mezarının yakılması olayı ise 1595 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Sırp- ların isyan ettiği dönemde meydana gelmiştir.

Mirko Dragojević, bir Sırp tarihçi olarak, bu olayla ilgili yazdığı makalede Aziz Sava'nın mezarının yakılmadığı iddiasını ortaya koymaktadır. Dragojević, olayın mitolojik ve sembolik bir yönü olduğunu tarihî kayıtlarda mezarın yakılmasına dair kesin bir delil olmadığını savunmaktadır. Onun makalesinde, Aziz Sava'nın mezarının yakılmasının daha çok bir dinî ve kültürel propaganda unsuru olarak kullanıldığı, olayın zaman içinde abartıldığı ve tarihsel gerçeklerden sapmalar yaşandığı vurgulanmaktadır.

Dragojević'in iddialarına göre Aziz Sava'nın mezarının yakılması, Sırp halkı ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki gerginliği derinleştiren bir sembol olmuştur ve bunun ardından, Sırp halkı arasında Osmanlı'ya karşı bir nefreti besleyen bir efsane olarak büyümüştür. Dragojević, bunun aslında bir tür dinî mitolojiye dönüşmüş bir olay olduğunu belirtmiştir.

Dragojević'in bu görüşü, tarih yazımındaki subjektiflik ve ideolojik yönlendirmelerle ilgili önemli bir tartışmayı da gündeme getirmektedir. Tarihsel olaylar zaman içinde, özellikle dinî

ve kültürel bağlamda, bazen abartılır ya da tahrif edilir. Bu tür tartışmalar, tarihsel gerçekliğin ne kadar esnek olduğunu ve bazen siyasi ve dinî gerekçelerle nasıl değiştirilebileceğini göstermektedir. Aziz Sava'nın mezarının yakılması olayı, sadece bir tarihî vaka olmanın ötesinde, hem Sırp hem de Osmanlı tarihindeki derin kimlik, inanç ve iktidar mücadelelerini simgelemektedir. Dragojević'in makalesi, bu tür olayları daha derinlemesine sorgulamaya ve tarihsel olayların farklı bakış açılarıyla ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Tarihin bu tür önemli figürlere dair farklı yorumlar ve analizler yapması, hem geçmişî anlamak hem de günümüzdeki toplumsal dinamikleri kavrayabilmek adına önemlidir. Şimdi Dragojević'in yazdıklarına bir bakalım:

Sırp tarihinde en büyük aydınlardan biri olarak kabul edilen Aziz Sava'nın hayatı ve yaşamı ile ilgili tarihî bilgilerin günümüze kadar bir muamma olarak kalması kaderin bir cilvesi mi yoksa Sırp halkının ulusal çıkarından mı ileri geldiği henüz aydınlığa kavuşmuş değildir. Sırp tarihî kaynaklarına göre kendisi daha çocuk yaşta iken aile üyeleri ve kardeşlerin bilgisi olmadan Sveta Gora'ya kaçtığı ve oradaki manastırda dünyevi zevklerinden elini ayağına çekerek kilise adamı (monaşi için) olmaya karar verdiği bilinir. Aynı tarihi verilere göre üç kez Doğuya yolculuk yaptığı bilinir. Şarka yaptığı üçüncü yolculuğuna bu yolculuktan bir daha geri dönmek üzere ileri yaşlarda çıktığı da tarihî kaynaklarda mevcuttur. Manastırın idaresini kendi yardımcısı Arseniye Sremaç'a devrederek çok arzuladığı kutsal yerleri ziyaret maksadıyla hayatın sonbaharındayken bu yolculuğa çıktığı da tarihî kaynaklarda belirtilir. Yine tarihî kaynaklar Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının Vračar'da yakıldığını iddia eder. Tüm bu tarihî bilgilerin doğru olduğu konusunda ciddi şüpheler vardır.

Aslında şöyle bir senaryo daha mantıklı ve doğru gözüküyor: Yakın aile üyeleri ve kardeşlerinin önerilerine uyararak Aziz Sava, Sveta Gora'ya gitmeyi uygun görür. Çünkü aile yakınları ister doğuda ister de batıda yaşayan halkların kiliseye çok bağımlı olduğunu ve kilisenin bir bakıma halkların can damarını oluşturduğunu gayet iyi biliyorlardı. Tam da o dönemler kilisenin başında bulunanların sıradan halkın üzerindeki otoriteleri devleti yönetenlerden daha fazla olduğu dönemlerdi. Dönemin güçlü yöneticisi Nemanya açısından da çocuklarından birinin kilisenin başında bulunuyor olması arzu edilen bir seyir olabilirdi, niyetim daha geçlerde böyle bir şey de gerçekleşti. Gerçekten de Sırp dev-

leti temellerinin güçlenmesi, ülkenin eğitim ile ekonomik açıdan kalkınması ve ulusal kültürün gelişmesine Aziz Sava'nın katkısı, Sırp devletinin başında bulunan babası, kardeşleri ve yeğenlerinden kat kat fazlaydı. Nemanja'nın kafasından geçen böyle bir fikir aile içinde varılan bir anlaşmaya gerçekleşmiş olabilir. Aziz Sava'nın da böyle bir görevi tercih etmesi, kendisinin yakınları tarafından Sveta Gora Manastırına gönderilmesi ile aile üyelerinin hedefledikleri amaçlarının gerçekleşmesini desteklemiştir.

Aziz Sava'nın son kez doğu bölgelerine çıkmasının temel nedeninin ise dinî yerleri ziyaret etmekten çok yeğenleri Radoslav ile Bratislav arasında koltuk kavgaları sonucu halkın iki zıt tabura ayrılması karşısında hayal kırıklığı ve hüsrandan kaynaklanmış olması ihtimali daha yüksektir. İç kavgalar ve çekişmeleri ülke bütünlüğünü zayıflatıyor, hak ve hukuk gözetmeksizin birilerinin koltuk hevesleri karşısında her yola başvurmalarına seyirci kalamıyordu. Bu yüzden de her şeyden el çekerek ruhsal huzura kavuşmayı amaçlamış, o kadar çok sevdiği görevi ve vatanını terk ederek uzaklaşmayı hedeflemiş olabilir.

Aziz Sava'nın cesedinin Vračar'da yakılması iddiasının pek doğruluk payının olmadığına inanıyorum. Sırp halkının ve Sırp Kilisesi açısından son derece önemli olan bu olaya aydınlık getirmek amacıyla biz ve yabancı uzmanlara ait 20 kadar bilimsel kaynak mevcuttur. Aslına bakılırsa, tüm bu bilimsel raporlarda Aziz Sava'nın yakılıp yakılmadığını aydınlatmak için bu araştırmacıların pek çaba harcadıkları söylenemez; nitekim böyle bir dertleri de yoktu. Onlar sadece ceset yakma vakasının 1594' mü yoksa 1595 yılında mı ya da kendi kaynaklarında ileri sürdükleri başka bir tarihte mi gerçekleştiği konusunda kendilerinin haklı olduklarını iddia etmekteydiler. Diğer yandan Vračar'da bu ceset yakma olayının gerçekleştiği konusu artık o denli hafızalara işlenmişti ki hiç kimse bunu sorgulayacak durumda değildi. Bir dogma hâlini alan bu görüşün çürütülmesi ve gerçeklerin ortaya çıkması için yeterli belgelerin mevcut olduğu görüşündeyim. İddia edildiğinin aksine Aziz Sava'nın cesedinin yakılmadığı ve 1856 yılından itibaren bizim mütevazı bir manastırımızda toprağa verildiği daha önce ise merhumun cesedinin Tara Irmağının sağ yakasındaki bir yamaçta bulunan bir mağarada gizli, Kuçima adlı kabilenin koruması altında ve Moraça'da bulunduğunu daha sonra ileri süreceğimiz belgeler çerçevesinde göreceğiz.

İlk olarak, Aziz Sava'nın cesedinin yakıldığını iddia eden belgelerin kendi aralarında uzlaşıp uzlaşmadığına bir göz atalım. Bahsedilen bu kaynak belgelerin arasında hiç bir uyum olmamasından hareketle onların güvenilir ve doğru olduğuna inanmak güç. İddia edilen yakılma

vakasının cereyan ettiği tarih hakkında bir uzlaşma olmadığı gibi, yakılmadan önce cesedin nereden alındığı, böyle bir şeyin cereyan etmesi hâlinde kimin talimat ve emriyle alınıp yakılmaya götürüldüğü konusunda da bir uzlaşma yok. Örneğin bazı kaynaklara göre Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının 1586 yılında yakıldığı iddia ediliyor¹.

Diğer kaynaklar yakma olayının 1594 yılında gerçekleştiğini savunuyor².

Üçüncü kaynaklara göre ise yanma olayı 1595 yılında gerçekleşmiştir³.

Kullandığımız kaynakların çoğunda Aziz Sava'nın 1595 yılında yakıldığı iddia ediliyor yani yıl konusunda bir uzlaşma gözleniyor. Ancak Aziz Sava'nın cesedinin Mileşevo'daki mezarından kimin tarafından ve hangi gün alındığı konusunda bir uzlaşma yok. Zira bir kaynaktaki: "7103'ün (1595) yazında 10 Mart tarihinde, Türkler Aziz Sava'yı Mileşevo'dan, Ahmet Beg Ocuz yönetiminde ve 27 Nisan tarihinde Vračar'da yaktılar."⁴ denmektedir.

Bu bilgilerin yanındaki bir diğer kaynata ise: "7103 (1595) yılının yaz ayında, Sırpların ilk Başpiskoposu Aziz Sava'nın cesedi ve kalıntıları altın kaplamalı bir sandukanın içinde Mileşevo Manastırı'ndan Sinan Paşa tarafından alınarak Belgrat yakınlarında bulunan Vračar'da ateşe verilerek yakılmıştır."⁵ denmektedir.

Üçüncü bir kaynaktaki şunlar yazılmıştır: "7102 (1594) yılının yaz aylarında Aziz Sava'nın ceset ve kalıntıları Pers sultanının adamları tarafından alınarak Büyük Cuma Günü ateşe atıldı."⁶

Diğer kaynaklardaki bilgilerden bahsetmeyeceğim. Sadece hangi kaynaklarda yer aldıklarını belirteceğim ve bu kaynaklarda geçen bilgi ve verilerde Aziz Sava'yı Mileşevo'dan alıkoyan kişiler ve tarih konusunda mutabık olunmadığına işaret etmenin yeterli olduğu kanaatindeyim. Bahsedilen senede Büyük Cuma Günü, Mart ayınının 29'una tekabül etmesine rağmen kaynaklar 10 Mart tarihini gösteriyor yani burada 19 günlük bir kayma olduğu apaçıktır.

Aziz Sava'nın cesedi ve kalıntılarının 1595 yılında yakıldığını iddia eden birkaç kaynaktan daha bahsedelim: Episkop Trnyaviç'in "Aziz Sava'nın Hayatı", Difren'in "Jeliricum sar..." adlı eserleri ve Marneviç'e³ göre bir yazar daha bu bilgilere yer vermektedir⁷ Bu yazarların yanı sıra Mavro Orbini, Pavo Riter⁴, İvan Tomko Markoviç⁵, Sırp Patriki Pajsije⁶ ve çok sayıda başka kaynaklar da bulunmaktadır.

Çok sayıda kaynak, Sinan Paşa'nın Aziz Sava'nın cesedini 1595 yılında Vračar'da yaktığını kaydeder. Çok sayıda yerli ve yabancı yazarların değerlendirmeleri bu bilgilere dayandırılmaktadır.

Ruvarats bu tarihten önce Sinan Paşa'nın görevden alındığı için Aziz Sava'nın kalıntılarının Sinan Paşa tarafından 1595 yılında yakılmayacağını kanıtlamıştır⁷. Bu olgulara göre ya ileri sürülen 1595 tarihi yanlıştır, ya da iddia edilen bu yakma olayının Sinan Paşa tarafından yapılmadığı apaçıktır. Bu verilerden biri yanlırsa, öteki bilginin de doğru olmadığı aşikârdır çünkü tüm kaynaklar aynı yıl ve kişi hakkında bilgiler vermektedir. Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının 1594 tarihinde yakıldığı sadece bir kaynaktan verildiğine göre buradaki bilgilerin de sağlıklı olup olmadığı soru işareti altındadır.⁸ Çünkü konu ile ilgili kaynak bilgilerin ezici bir çoğunluğu bu yakılma vakasının 1595 yılında cereyan ettiğini vurgulamaktadır. Diğer yandan 1586 tarihine vurgu yapan üç güvenilir kaynağın olduğunu da vurgulamak gerekir.

Öte yandan çok sayıda bilimsel kaynak Aziz Sava'nın cesedinin ne 1586, ne 1594 ne de 1595 yılında yakılmadığını, bazı kaynaklar ise bu olayın daha geç meydana geldiğini vurgular.

Kıral Stefan Prvovençani Sinaksar kayıtlarında bu yanma olayının 1596 yılında gerçekleştiği belirtilir.⁹

Ravanički Letopis kayıtlarında ise bu yanma vakasının 1697 yılında olduğu belirtilir.⁹

Petrograd Bilim Akademisi tarafından yayımlanan "Srpski Memorial" eserinde yanma olayının 1667 yılında cereyan ettiği vurgulanmaktadır.¹⁰ Klisede Cakon ünvanına sahip Atanasiye'nin bu olay ve tarih hakkında yazdıkları da gayet ciddidir ve inandırıcılığını korumaktadır.¹¹

Sveta Trojica Manastırı Kutsal Kitabının El Yazısı defterinde ise Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının 1599 yılında yakıldığı bilgisi yer almaktadır.¹

Bazı yazılı belgelerde bu yakma vakasının 1605 yılında meydana geldiği belirtilmektedir.²

Ravanica Yıllık'ında ise yakma olayının 1692 yılında cereyan ettiği vurgulanmaktadır.³

Mileşevo Manastırı'nın yıkıldığı ve Aziz Sava'nın ceset ile kalıntılarının 1688 ve 1689 yılında yakıldığı kaydeden belgeler de bulunmaktadır.

Ancak bilim adamı Ruvarats söz konusu kaynaklardaki bilgileri çürütmüştür bu nedenle bu yönde daha çok kaynak vermeye gerek yoktur. Bununla birlikte Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının 1594 yılında yakıldığını iddia eden bilgilere Ruvarats erişememiştir, ne var ki sözü edilen yılda yakılma olayının cereyan etmiş olabileceğine Lj. Kovaçević ve Arhimandarit Dučić de katılıyordu. Fakat Belgrat Teoloji Fakültesi öğretim görevlisi Profesör Stefan Dimitrijeviç onların görüşlerine katılmamıştır. Rus arşiv ve kütüphaneleri ve yerli kaynaklardan temin edilen

bilgilere dayanarak Profesör Dimitrijeviç, Aziz Sava'nın 17. yüzyılın sonlarına kadar Mileşevo Manastırı'nda gömülü olduğuna inanmaktadır.⁵ Sarayova Bilim Akademisi tarafından bu hocanın yayımlanan Spomenik L III adlı eserinde 17. yüzyıl içerisinde Mileşevo ve diğer Sırp manastırlarından papazların maddi yardım talep etmek maksadıyla Rusya'ya ziyaret ettiğini yazıyor.

Rus arşiv kaynaklarından edinilen bilgilere göre Mileşevo Manastırından giden 10 kadar heyetin ziyaret gerçekleştirdikleri tarihler, giden heyeti oluşturan ad ve görevleri, kimlerle görüştikleri, ne talep ettikleri ve neleri alıp döndükleri hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyor. İlginç olan şey ise bütün heyetler teslim ettikleri yazılı istemlerinde kilisenin ihtiyaçları sıralanırken Mileşevo Manastırı'nda kutsal bir zat ve Sırp Kilisesinin kurucusu olan Aziz Sava'nın cesedi ve kalıntılarının bu kilisede muhafaza edildiğini vurgulamaktaydı. Dördüncü kez Rusya ziyaretine giden Mileşevo Manastırı heyetinin başında Arhimandarit Visarion'un 1652 yılında dört kilise görevlisi ile beraber gittiği, bu fırsatla iki ayrı yazılı dilekçe sundukları ve önemli miktarda yardım alarak geri döndüğü bilgilerine yer veriliyor. Heyetin ikinci dilekçeleri de kabul görerek Aziz Sava'nın cesedinin yerleştirileceği bir sanduka için de harçlık verildiği belirtiliyor.

Mileşevo Manastırı haricinde de bir sürü diğer kilise ve manastır heyetlerinin Rusya'ya yardım amacıyla gittikleri ayrıntılı bilgiler eşliğinde verilmektedir. Ziyaretlerin hangi tarihlerde gerçekleştiği, hangi manastır ve kilise görevlilerinin gittiği, kimlerle görüştüğü, talep istedikleri yardımlar, aldıkları yardımlar ve diğer konularda incelikli bilgiler veriliyor.

Tek sözle: Rusya'ya 17. yüzyılda ziyarete giden heyetlerden hiç biri Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının yakıldığı hakkında bilgi vermezken, Mileşevo Manastırı görevlileri kendi manastırlarında Sırp Kilisesi Kurucusu Aziz Sava'nın cesedi ve kalıntılarının bulunmasından gurur duyduklarını beyan etmişlerdir. Onuncu kez ve son ziyaret de 1688 yılında gerçekleşmiştir. Mileşevo Manastırı heyetinin başında Arhimandarit Dositey bulunmuştur. İktidarda bulunan Çar Yovan ve Petro'ya verdikleri dilekçe metninde de önceki heyetlerin de ifade ettikleri gibi Aziz Sava'nın kutsal cesedinin kendi manastırlarında gömülü olduğu vurgulanmaktadır.

Aynı yıllar içerisinde Mileşevo Manastırı dışındaki diğer Sırp manastırlarından da çok sayıda heyetin gittiğine dair kayıtlar Rus tarihî kaynaklarında kaydedilmiştir. Diğerleri arasında Lepovina, Remet, Şemlyuga, Kruşedol, Hopova, Bioçin, Beşenova, Trooştza, Kovilya, Papaç, Ravanitsa, Rakovtsa ve son olarak Pakra Manastırından rahipler Rusya dinî çevrelerinde aynı kişilere aşağı yukarı aynı içerikte

talep mektuplarını sunmuş, görüşmelerde bulunmuşlardır. Ne gariptir ki Pakra Manastırından 1712 yılında son olarak gelen heyet dışında hiç bir heyet içerisinde yer alan din adamları Aziz Sava'nın ceset ve kalıntılarının yakıldığını Rus yetkililere bildirmemişlerdir. Son olarak 1712 yılında Pakra Manastırından gelen heyet Aziz Sava'nın cesedinin 25 yıl önce yakıldığını ifade etmiştir ki bu bilgiden hareketle bu olayın 1687 yılında cereyan ettiği anlamına gelmektedir.

Bu konu ile ilgili daha iki bildirgeyi (kilise tarafından ilan edilen takdir beyanı) anmakta yarar vardır. Moldavya Voyvodası Vasiliye konu ile ilgili ilk bildirgesini 11 Ağustos 1643 yılında Mileşevo'ya takdim etmiştir. Aynı bu kişi Aziz Petko'nun İstanbul'da bulunan cesedi ve diğer kalıntılarını Türklerden satın alarak onları Yaş kasabasına getirmiştir ve gün bugün ceset bu kasabada bulunmaktadır. Görüldüğü üzere Voyvoda Hristiyanların kutsal varlıklarına özel önem vermiş ve bu nedenle rahatlıkla onun Mileşevo'ya sunduğu nizamnamesine / bildirgesine inanılması gerektiğini düşünüyorum.

İkinci bir nizamname ise 20 Mayıs 1665 yılında Jona Radule tarafından Maleşeva Manastırına takdim edilmiştir.

Her iki nizamnamede Aziz Sava'nın kalıntılarının Mileşevo Manastırında gömülü olduğu vurgulanmaktadır.

Rus Yeremonahı Makariye de 1638 yılında Mileşevo Manastırını ziyaret etmiş, değerli hediyeler sunmuştu. Bu ziyareti sırasında Aziz Sava'nın ceset ve kutsal kalıntılarının yakıldığı konusunda tek bir söz etmemiş olması da konuyu aydınlığa kavuşturma adına önemli bir kaynağı oluşturmaktadır.

Diğer yandan yerli Sırp tarihî kaynakları da (altı kez) Aziz Sava'nın mezarının manastırda olduğu ve onun kutsallığına atfen çok sayıda insanın hastalığı yenmek ve sağlığa kavuşmak için mezarını ziyaret ettiği vurgulanmaktadır. Dahası; burada alınıp zikredilmeyen birçok kaynak ve kitapta da "17. yüzyılın tamamında Aziz Sava'nın mezarının bu muhitte olduğu ve ahaliye şifa verdiği" de vurgulanmaktadır.

Şimdiye kadar örnek olarak gösterdiğimiz kaynaklardaki bilgilerden hareketle Aziz Sava'nın cesedi ve kalıntılarının yakılma sürecinin 1586 ila 1697 yılları arasında sürdüğüne inanmak güçtür çünkü arada 111 yıl var ve bu süreç bu kadar uzun süremez. Sözü edilen bu 111 yıl içerisinde 11 kaynakta Aziz Sava'nın cesedinin farklı yıllarda yakıldığı iddia edilmektedir. Ne ilginçtir ki yine 1586 ila 1697 yılları arasında yukarıda belirtilenden çok sayıda kaynakta Aziz Sava'nın mezarının ziyaretçi akınına uğradığı ve insanların şifa bulduğu kaydedilmektedir.

İpek Patrikhanesi tarafından kaleme alınıp yayımlanan "Opştı List" ve "Tronoşki Letopis"te inanmamız gerekirse Sinan Paşa'nın bizzat kendisi, Aziz Sava'nın cesedi ve kalıntılarının Mileşevo Manastırı'ndan

alınır *Vraçar*'a götürülmesini emretmiş, ayrıca *Leopold*'a karşı savaşa gitmek üzereyken cesedin yakılmasına paşanın da katıldığı kaydedilmektedir. Bu iddiadan hareket ederek bu yanma vakasının 1692 yılına tekabül etmesi gerekir. Ancak *Leopold*'a karşı savaşların yürütüldüğü dönemden çok önce *Sinan Paşa* bu dünyadan göç etmişti.

Şimdiye kadar verdiğimiz örneklerde *Aziz Sava*'nın yakılması ile ilgili farklı kaynakların verildiğini gördük ve olayın cereyan ettiği yıl hakkında bir uyumsuzluk göze batmaktadır. Cesedin yakıldığı yıllar olarak 1586, 1594, 1595, 1596, 1599, 1605, 1667, 1688, 1689, 1692 ve 1697 gösterilmektedir. *Ravaniça Manastırı Yıllığında cesedin Türkler tarafından alınır *Studenıça*'dan *Vraçar*'a 1692 yılında götürüldüğü ve aynı bu yıl içerisinde Türk askerlerinin *Slankamen* denilen mevkiye yenilgiye uğradıkları için, bunun intikamını almak amacıyla cesedi yaktıkları* kaydedilmektedir.

Aziz Sava'nın cesedinin yakılması ile ilgili mevcut kaynaklardan birinde ceset ve kalıntıların *Ahmet Beg Ocuz*¹ tarafından *Mileşevo*'dan alıkoyulduğunu iddia etmektedir. Diğer kaynakların neredeyse tamamı, cesedin *Sinan Paşa* tarafından alınır götürüldüğünü iddia ediyor.

Diğer yandan, kaynakların ezici bir çoğunluğunun cesedin *Vraçar*'da yakıldığını iddia ederken, bazıları ise burada değil de *Belgrat*'ta yakıldığını iddia ediyor.

Bu durumda hangi kaynaklara inanmamız gerektiği konusunda kararsızız, nitekim iki ayrı yerde yakılmış olmasına imkân yoktur.

Ayrıntılı incelemeler yapıldığı zaman cesedin yakılmasının gerekçesi hakkında da değişik nedenlerin zikredildiği ortaya çıkmaktadır. Bazı kaynaklar yakılma gerekçesinin ahalinin bu zat'ın mezarı etrafında toplanarak dua etmesi ve Türklere karşı isyan ve ayaklanmalara hazırlanması olduğunu iddia ederken, diğer kaynaklar Sırp halkının ulusal benliğinin sindirilirip yok edilmesinin amaçlandığını, bazıları Türk askerinin falanca ve filanca yerde yenilgiye uğraması sonucu misilleme olarak bu işe giriştiğini, bazıları ise *Aziz Sava* salak bir Türk'ü tedavi ettiği için haset ve kötülükte bu işe giriştikleri iddia edilmektedir.

Tüm bu iddialar bir yana, *Mileşevo Manastırının* eski kayıtlarında da *Aziz Sava*'nın yakıldığına vurgu yapan tek bir iz dahi yoktur. Diğer yandan, bu yazılı kaynaklarda, örneğin, 1624 yılında yoğun bir yağış ve sel baskınında *Kosatiça* deresinin taşması sonucu *Manastırda* büyük hasarların meydana geldiği belirtilmektedir. Bu manastırda görevli rahiplerin yangınlar ve soygunlardan bile tüm değerli kitap ve kutsal emanetleri daha güvenli olan *Pakra Manastırına* taşıdıklarından hareket ederek, bu olanlardan önce *Sırp Kilisesinin* kurucusu kutsal kişinin cesedi ve diğer emanetleri daha güvenli yere taşımaları da icap etmez miydi? Nitekim değerli eşyaların acil taşınması ile beraber rahiplerin,

görevli oldukları manastırı terk etmek zorunda kaldıkları için Sırp Kilisesinin ilk kurucusunu yaban ellere bırakacak kadar aciz olduklarına inanmak da zordur.

Aziz Sava'nın yakıldığı yönündeki bütün kaynaklar güvenli değil. Olay hakkında iddiada bulunan kaynakların hiç birinde olayın bizzat tanığı bulunmamaktadır. Kişiler gördüklerini değil sadece duyduklarını anlatmaktadır. Ancak herkes, ne hikmetse, cesedin Vračar ya da Belgrat'ta yakıldığını bilmektedir. Bu durumda, bu son örnekte ileri sürülenlerin yanı sıra belgeler ve kaynakların içerdiği bilgi ve verilerin de birbirini tutmadığından hareketle, tüm bu kaynakların çok daha geç bir dönemde yazılmış olabileceğine işaret ettiği ve aslında Aziz Sava'nın sandukasının ne zaman alındığı, kimin tarafından bu alıkoyma işinin gerçekleştiği, hangi tarihte yakıldığı ve kimin tarafından yakıldığı konusundan bu kaynak ve bilgileri kaleme alanların bihaber oldukları düşünülmektedir.

Yani bu olayın görgü tanıklarının olmadığı gibi, hiç bir kaynak ve belgenin de görgü tanığı tarafından yazılmadığı kesinlik kazanmaktadır.

Mevcut veri ve kaynakların güvenli olmaması ve Aziz Sava'nın cesedi ve kutsal emanetlerinin yakıldığı hikâyesine kuşkuyla bakmamızın yanı sıra, Aziz Sava'nın sandukasının 18. yüzyılda Tara Irmağının sağ kıyısındaki Dovolja Manastırı'nda bulunduğu yönünde nihayet bir yazılı belge de mevcuttur¹.

Aziz Sava'nın cesedinin yakıldığı iddiasını imkânsız kılan gerekçeler devamda getirilmektedir:

1) Türklerin böyle gaddar ve çirkin bir işe girişmeye niyeti olsaydı gelir gelmez bunu yaparlardı bazı yazılı kaynaklarda belirtildiği gibi 10 Mart'tan 27 Nisan'a kadar yani 49 gün boyunca bu ceseti ve kalıntılarını sırtlarında taşıyıp başka bir yerde bunu yapmazlardı. Üstelik o dönemde bu güzergâhta düzgün bir yol olsaydı cesedi bir sandukanın içinde at arabasıyla götürdükleri düşünülebilirdi. Ancak o güzergâhta yol da yoktu böyle bir durumda böylesi uzun bir yol alıp Belgrad ya da Vračar'a kadar yürüme zahmetine katlanmış olmaları hiç düşünülemez. Cesedi yakmak isteselerdi hemen oracıkta, manastırda pekâlâ yakabilirdi.

2) Aziz Sava'nın kalıntılarını yakmakla Sırp halkını korkutmak ve bu kişinin aziz veya kutsal bir kişi değil aslında mummylanmış sıradan bir insan olduğunu göstermeyi hedeflemiş olsalardı manastıra çok daha yakın mesafede bulunan Plevlye, Yeni Pazar, Syenitsa veya Sırp ahalesinin de yaşadığı bir yerde yakmaları daha mantıklı olurdu. Cesedi o

dönemlerde tamamen ıssız olan *Vračar*'a kadar taşıyıp orada yakmazlardı? Halka gözdağı vermek niyetinde olsalardı cesedi birkaç parçaya bölüp *Sırpların* yaşadığı her köyde onları ayrı ayrı rahip ve halkı toplayarak ve görmelerini sağlayarak yakarlardı. Niyetleri halkı korkutmak ve azizlerin tanrısal gücüne inancını kaybettirmek olsaydı özellikle halkın ve rahiplerin gözü önünde en çirkin skandallar ve vahşet sergileyerek yaparlardı ve görgü tanığı olanlar bunu çok güzel anlatmış olurdu. Cesedi *Banathlıların* gözü önünde onları korkutmak amacıyla yaksalardı hiç olmazsa ateşi gören olurdu. Ancak bu konuda tek bir görgü tanığının ifadesi veya yazısı mevcut değil.

3) Aziz Sava'nın cesedi ve kutsal emanetleri *Mileşevo Manastırı*'ndan Türkler tarafından alınıp *Vračar*'a götürülmüş olsaydı, cesedi kendi bulunduğu sandukanın içinde götürmeleri icap ederdi. Ancak orijinal sanduka şu an itibarıyla *Plevlje* civarında bulunan *Sv. Troica Manastırı*'nda koruma altındadır. Cesedin sandukadan çıkarılıp ta in cinin top oynadığı *Vračar*'a kadar Türkler tarafından 49 gün boyunca taşınması hiç de inandırıcı değildir. Durum gerçekten böyle seyretmiş olsaydı Türkler, ceset ve diğer kutsal emanetleri taşımak için kendileri bir sandık yapıp onunla taşımış olurlardı. Nasıl götürüldüğü ile ilgili daha sonra konuşacağız ancak kendi sandığı içinde götürülmediği kesin.. Üstelik *Vračar* veya *Belgrat*'ta yakılmak üzere Türkler tarafından cesedin götürüldüğü iddiaları doğru olsaydı şu anda bu kutsal sanduka *Mileşevo Manastırı*'ndan kuzeye doğru tam ters istikamette *Plevlje*'de bulunmazdı.

4) Aziz Sava'nın kutsal gücüne Müslüman ahaliden de inananların olduğu ve manastırın bekçiliğini Müslümanların da yaptıkları, bazılarına bunun için ödenek verildiği, bazılarının ise vefa borcu olarak mastıra bazı hizmetlerde bulunduğu ile ilgili kanıtlarımız mevcut olduğuna göre, bu kişilerin rahiplere Türklerin böyle bir planı olduğu ile ilgili önceden bilgi vermesi gerekmez miydi? Bu durumda rahiplerin kısa bir süre içinde Aziz Sava'nın sandukası ve kutsal emanetlerini gizlemiş olmaları gerekirdi. Aslında Aziz Sava'ya inanan Müslümanlardan birinin manastırın idaresine Türkler tarafından saldırıya uğrayacaklarını haber verdiği, bunun üzerine manastır rahiplerinin cesedi acele bir şekilde o an en güvenilir olduğu düşünülen bir Müslüman evine ya da bir mağara veya ormana götürdükleri tahmin edilmektedir. Manastır sorumlusunun Aziz Sava'nın cesedini kime verdiği ve nereye götürüldüğü ile ilgili tahmin yürütmek zordur. Sandığın bulunduğu yer göz önünde bulundurulursa ilk önce bir Müslüman vatandaşın evine götürüldüğü orada cesedin daha kolay taşınabilmesi için sandıktan çıkarılıp başka bir yere götürüldüğü büyük bir ihtimaldir.

Türklerin muhtemelen daha ilk geldiklerinde manastırı soyup ateşe vermiş olmalıdır. O sırada orada halktan hiç kimsenin bulunmadığı düşünülmektedir. Belki sadece manastır görevlisi vardı ve belki öldürüldü. Bu kişi veya onun görevlendirdiği biri Aziz Sava'nın cesedini Tara Konyonu'ndaki kayalıklara gizlemiş sonra da kimseye bu yeri söylemeden ölmüş olmalı. Yangından sonra manastırda barınma imkânı olmadığı için burada görevli keşişler uzun bir dönem civar köylerdeki yakınlarına veya bulabildikleri yerlere sığınarak Aziz Sava'nın cesedinin nerede olduğunu bilmedikleri için Türklerin manastırla beraber Aziz Sava'nın kutsal kalıntılarını da yaktıkları haberini halk arasında yaymış olmalıdır. Diğer yandan din görevlileri ve keşişlerin hiç bir neden ve gerekçeleri olmaksızın Türklerin aleyhine çok şey uydurup yazdıklarına da sıkça rastlanmaktadır. Temel gayeleri Türklere çamur atmak ve onları sadece Sırp halkı arasında değil, diğer Hıristiyan ülkeler arasında da küçük düşürmektir. Büyük bir ihtimal ile bu işe girişirken şöyle düşünmüş olmalıdır: Aziz Sava'nın yakıldığına halk ikna edilirse bundan böyle hiç kimse onun izini sürmez. Bu şekilde hem Aziz Sava hem de onun bekçiliğini yapanlar huzur içinde olur.

5) Bir kez daha bu gaddarların neden ölmüş birinin cesedini ortadan kaldırıp hayatta olan ahaliyi soyup öldürmediği sorusu akıllara geliyor. Eğer bu işe girişenler başıbozuklar idiyse manastırla beraber Aziz Sava'nın kutsal bedenini de büyük bir olasılıkla yakmış olurlardı. Yok, eğer düzenli ve nizamlı Türk askerleri bu işe girişmiş olsaydı Aziz Sava'nın bedenini Belgrad'a değil, İstanbul'a götürürmüş olurdu. Nitekim daha önce Aziz Petko'nun cesedi de askerler tarafından İstanbul'a gönderilmişti.

6) Sonunda da şu soruyu sormak icap eder: Sırp halkı arasında konuşulduğu gibi Türk askerleri böyle gaddar ve hunharca davrandı ise, iddia edildiği üzere Aziz Sava'nın bedenini Mileşevo'dan Belgrat'a uzun bir zaman dilimi içinde götürürken ona ne tür kötülükler yapmış olurlardı? Yolculuk sırasında geceledikleri yerlerde onu nasıl ve nerede gizlediler? Onu beklemesi için nöbetçiler tayin ettiler mi? Sandukayla beraber taşımadıkları için cesedi yoksa parçalara ayırıp da öyle mi taşıdılar?

Aslında bunlardan hiçbiri olmadı. Ne cesedi taşıma olayı gerçekleşti, ne nöbet vardı ne de yakıldı. Bunlardan hiç biri meydana gelmedi. Aslında Aziz Sava'yı ona inananlar, Ortodoks ya da İslam inancına sahip sadık ve güvenilir insanlar, belki de bir keşişin önderliğinde sıkça yer değiştirerek onu oradan oraya taşıdı ve evlerde kısa dönemlerle gizledi. Sonunda da Tara Irmağı'nın yatağında Çurukaça adındaki mağaraya yerleştirdiler. Bu mağarada uzun yıllar kaldığı rivayet edilir.

Yine rivayetlere göre acele yapılan kocaman bir sandukaya yerleştirilen ceset mağaraya bırakıldı. Aslında acele bir şekilde yapılan sanduka bu tür azizlerin yerleştirildikleri sandukaya uzaktan benzemiyordu.

Uzun yıllar mağaranın içinde kalan sanduka zamanla yosun tabakasıyla kaplanmış, üzerine arılar yuvalanmış ve kovanlarını üzerine yapmış ve bu sarp arazide bal arayan bir kişi sandukayı ve Aziz Sava'nın cesedini bulmuş olmalı. Cesedin üzerindeki süslü giysisinden ünlü bir kişiye ait olduğunu tahmin ederek olay hakkında Dovolje Manastırı görevlilerine bilgi vermiş olmalı. Ardından ceset manastıra götürülmüş ancak sözü edilen bu manastırın daha önce birkaç kez kundaklanıp yakıldığı için burada görevli keşişlerin bu kutsal kişinin cesedinin getirildiği konusunda konuşmak istememiş olabilir. Cesedin yakıldığına dair haberlerin yayılması karşısında da sessiz kalmayı tercih etmiş, bu şekilde Aziz Sava'nın cesedini artık kimsenin aramayacağını, kendilerinin de manastırda rahat edeceklerini düşünmüş olabilirler. Konu hakkında araştırma yaptığım ve bizzat konuştuğum kişilerin çoğu da ulusal nedenler yüzünden, öyle olmasa dahi Aziz Sava'nın Türkler tarafından yakıldığı hikâyesinin kalması gerektiği görüşündeydiler. Ancak manastırda ikamet eden keşişler de burada bir yatanın olduğunu daha uzun zaman halktan gizleyemeyeceklerini düşünerek bu kişinin Aziz Arsenije olduğunu açıklamışlar. Ancak rivayetlerde bile burada yatan kişinin Aziz Sava olabileceği gerçeği hiç bir zaman açıkça reddedilmedi.

Aslında Aziz Sava'yı taşıyan kişiler Mileşevo'dan Tara'ya kadar bu taşıma macerası sırasında Müslüman köylerden geçmek zorunda oldukları için, şüpheye mahal vermemek adına orijinal sandukayı bırakmak zorunda kaldılar. Bu sanduka Mileşevo'ya fazla uzak olmayan Sarcak köyünde bir Müslümanın evinde bulundu. Orijinal sandukayı Sveta Trojica Manastırı'nda görevli bir keşiş buldu ve kendi manastırına götürdü. Nitekim orijinal sanduka gün bugün aynı manastırda bulunmaktadır.

Aynı manastırda sanduka içinde Aziz Sava'ya ait olan asa da bulunmaktadır. Bu kutsal asa da Aziz Sava'nın sandukasının esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolmasından 14 yıl sonra yine bir Müslümanın evinde bulundu ve 150 groş karşılığında satın alındı.

Balkan Savaşlarına kadar (1912) kutsal bir kişiye ait olduğu sanılan bir sol kol - muhtemelen Aziz Sava'ya ait olan bir uzuv – Plevlye'ye yakın Potpeçi köyünde yaşayan Çengiç ailesinde bulundu. Bulunan orijinal sanduka ve asa da Aziz Sava'nın Belgrat yönüne götürülmediğinin bir delilidir. Aziz kişiye ait bulunan bu sol kol da merhumun Mileşevo ile Tara Mağaraları arasında taşınmış olabileceğinin bir göstergesidir.

Yakın bir mesafede orijinal sanduka, asa ve kesilmiş sol kol da hep Müslüman evlerinde keşfedildi. Bu güzergâh ise Belgrat istikametinin tam tersinde bulunmaktadır. Aziz Sava'nın bu yörede iki ayrı mekânı vardı; Çurukaça Mağarası ve Dovolja Manastırı.

Aziz Sava'nın 1834 yılında Dovolja Mastırı'nda bulunduğu dair yazılı bir belge mevcut. Bu tarihten birkaç yıl sonra Aziz Sava bu manastırdan götürüldü ancak götürülürken Aziz Arseniye olduğu söyleniyordu. Son taşınan bu cesedin Aziz Arseniye'ye ait olmadığı, Aziz Sava'nın kalıntılarının söz konusu olduğuna işaret eden çok sayıda delil var.

Bunlardan sadece birkaçını örnek olarak verelim. Devamda belirtilen olay ve vakalar hakkında çok sayıda kaynak ve verinin birbirini tutmaması son derece ilginç:

a) Aziz Sava'nın iddia edilen yakılma olayı hakkında verilen çeşitli tarihler,

b) Yakılmak üzere cesedi taşıyan kişi hakkında bilgiler,

c) Yakma işini icra eden şahıs hakkında bilgiler,

ç) Yakma eyleminin gerçekleştiği mekân hakkında bilgiler,

d) Yakılmadan önce son bulunduğu mekân hakkında bilgiler,

e) Hangi tarihte bu son mekâna taşındığına dair bilgiler,

f) Taşınma sırasında cesedin bulunduğu cisim hakkında bilgiler.

Yukarıdaki metinlerde ileri sürdüğümüz gerekçeli açıklamalar ayrıca

Aziz Sava'ya ait olan asanın her zaman cesetle beraber sandukada bulunduğu gerçeği.

Cesedin sürekli içinde bulunduğu orijinal sandukanın bulunması.

Konu hakkında mevcut rivayetler ve yazılı belgeler.

En önemli olanı da: kesilmiş kutsal kol ve kolu kesilmiş kutsal kişiye ait ceset.

Dovolja'dan daha sonra Ždrebaonik'e getirilen kutsal kişiye ait cesedin bir kolu kesilmiş. Kesilen bu kutsal kol Plevlye yakınlarındaki Potpeçi köyünde Çengiç ailesinde bulundu. Kutsal sanduka ve Aziz Sava'nın asası da yakın civarda bulunduğu için bu kesik koul Aziz Sava dışında başka kutsal bir kişiye ait olamadığı düşünülmektedir.

Yukarıda belirttiğim tüm bu bilgiler Aziz Sava'nın cesedi ve kutsal emanetlerinin Türkler tarafından yakılmadığını, bu kişiye ait kalıntıların, ait olduğu manastır ve keşişlerin denetiminde bulunduğunu göstermektedir. Şöyle ki, Aziz Sava, öz kardeşinin de yattığı Ždrebaonik Manastırında yatmaktadır.

МАКАЛЕНИН ТІРКІБАСИМІ

СВЕТИ САВА НИЈЕ СПАЉЕН

Да ли је хтела нека судбина или национални интереси српскога народа, да остане замотана у тами историја једног од највећих наших људи, Св. Саве? У нашој је историји познато да је он као дете побегао у Св. Гору кријући то од браће и родитеља, и тамо примио монашки чин. Исто је тако познато и то да је он при крају свога живота трећилут пошао на Исток, али овај (трећи) пут са намером да се више не враћа у своју домовину. Историји је познато да је пошао из љубави према Св. Местима, а паству је оставио Арсенију Сремцу, своје заменику. Најзад, историја тврди да је он спаљен на Врачару. — Неће бити ово све тачно.

Биће пре: да је Св. Сава отишао у Св. Гору по савету своје браће и родитеља, који су добро знали да црква игра врло велику улогу на Истоку а још већу на Западу, и да је црква душа народа. Догађало се баш у оно доба да црквени поглавар има већу власт и утицај у народу него световни. Немањи је добродошло да му један од синова буде црквени поглавар, као што је доцније и било. — И заиста је Св. Сава поставио јаче темеље српској држави, њеној просветној, економској и националној култури него и његов отац, и браћа, и братанићи. Значи да је замислио Немањина: — домаћи договор; и Савино монашање родило је онај плод који су замишљали кад су Саву слали у Св. Гору.

Такође мислим да Св. Сава није отишао последњи пут на Исток ни из каквих других разлога него зато што није могао гледати како му се братанићи: Радослав и Владислав отимају око престола; како се поделио народ и властела у два непријатељска тора; како те трзавице потресају земљу и како се незаконито и неморално ради и долази до власти, — то није могао да трпи и да гледа па је хтео да се повуче онде где ће наћи душевне хране и мира, и телесног спокоја. Зато је отишао у Св. Земљу, а напустио своју драгу паству и домовину.

Што се тиче његова спаљивања на Врачару, у томе неће бити много истине. За овај догађај имамо око неких

4

20 извора, и толико научних расправа наших и страних научника, који су се свим силама упињали да расветле овај знаменити догађај у историји српске цркве и срп. народа. Додуше, они се нису упињали, па ни покушавали, да расветле питање: је ли Св. Сава спаљен или не, него само то: је ли спаљен 1594 или 1595, или које друге године, за коју се каже у тим изворима. А да је он спаљен на Врачару, то је већ постала права догма у коју нико не покушава да дирне. — Мислим да би се имало довољно докумената да се већ једном та догма измени и да се фактима и јаким разлозима утврди права истина: да Св. Сава није спаљен, него да се и данас налази у једном скромном нашем св. манастиру, у коме почива тек од 1856 год., а дотада се налазао по пећинама, на десној обали реке Таре, и у племену Кучима, и Морачи како ћемо доцније видети.

Прво да видимо јесу ли поуздани извори који говоре о спаљивању Св. Саве, и да ли се међу собом слажу, или размишљају. Они се баш никако не слажу, те је немогуће веровати у њихову истинитост. Не слажу се ни у времену ни у месту спаљивања, као ни у месту одакле је однесен на спаљиште, нити пак у личности која га је однела из првобитног обиталишта; на пр. једни извори кажу да је Св. Сава спаљен 1586¹⁾.

Други кажу да је спаљен 1594²⁾.

Трећи извори кажу да је Св. Сава спаљен 1595³⁾.

Види се из доњих навода да има много извора који говоре да је Св. Сава спаљен 1595 год. Али ако се слажу у години, не слажу се у томе ко је однео Св. Саву из Милешеве, и ког дана. Јер на једном месту стоји: **В лето 7103 (1595) отнесоше Турци светаго Саву из Милешева, мјесеца марта 10 ден, Ахмет бег Ођуз и сожегоше априла 27 на Врачару код Белграда.**⁴⁾ Други запис, одмах до тога, гласи: **В лето 7103 (1595) сажегоше мошти Светога Саву, прваго архиепископа Србскога Синан паша из Ман. Милешева однесе у ковчегу Позлаштену и сожеже на Врачару више**

1) Римички Србљак, по Руварцу, цитирао о пећким патријерејима, од Макрија до Арсенија III, затим записи из Овчарских манастира, Гласник Срп. Друштва 25 (1869) 68. Онда историја Ман. Фенека и записи и натписи Љ. Стојановића, књ. III, Београд, 1906 г. бр. 4984.

2) Стојановић, записи књ. III бр. 5253; Antun Sosin, Rozboji od Turaka Stari pisci hrvatski XVI Zagreb (1888) 186.

3) Љетописи: Врхобрезнички, Руварчев први и други Дорпатски, Рачански, Софијски други, Реметски, Ковиљски Васиљев — Љ. Стој. родослови и љетописи Београд — Срем. Карловци (1926) 266—270, и Бранковићев, 300 стр.

4) Врхобрезнички — Родослови Љуб. Стој. запис 962.

Белграда.¹⁾ Трећи гласи: В љето 7102 (1594) в дни перскаго цара вазет бист Светитељ Сава в петак велики уви мне грешному.²⁾ Нећу наводити друге многобројне изворе него ћу само поменути где су; а из њих се види њихова несугласица у личностима, које су однеле Св. Саву из Милешеве, и у дану одношења, јер је оне године Велики петак био 29 марта, а не 10, те је разлика у 19 дана. Али о-томе ћемо доцније говорити; него да наведемо још неке изворе који говоре да је Св. Сава спаљен 1595, а то су: Епископ Тријавић у „Животу Св. Саве“, Дифрен, у „Jeliricum Sag...“ и још један писац по Марнавићу³⁾. Затим Мавро Орбини, Паво Ритер⁴⁾, Иван Томко Марковић⁵⁾ патријарх српски Пајсије⁶⁾ и још много других. Има много извора који говоре да је Синан - паша спаљен Св. Саву 1595 г. на Врачару; — на тим се изворима заснивају мишљења многих наших и страних научника. Руварац је доказао да Синан - паша није могао спалати Св. Саву⁷⁾ 1595 год., јер је био свргнут са везирства, те, према томе, отпада или 1595 год. или Синан - паша. А ако отпадне једно треба да отпадне обоје, јер су свуда тесно везани; а још за ту годину има више извора него за коју другу. Како онда можемо веровати да је Св. Сава спаљен 1594, кад имамо свега један извор⁸⁾ који говори да је у њој спаљен Св. Сава, а не 1595-ој, која их има пуно, или 1586-ој која има три доста озбиљна савремена извора! Имамо још пуно извора који говоре да није Св. Сава спаљен: нити 1586, нити 1594, нити 1595, него, неки говоре, мало доцније, а други много доцније; на пример: у Синаксару о Првовенчаном Краљу Стевану стоји да је спаљен⁹⁾ 1596 г.

У Раваничком летопису стоји да је спаљен¹⁰⁾ 1697 г.

У „Српском меморијалу“ — Академија наука у Петрограду, стоји да је спаљен¹¹⁾ 1667 г., а за ту је годину и Атанасије, ђакон, који о догађају пише доста поуздано¹²⁾.

1) Руварићев I, II, соф. II. Рем. Вас. и Ковиљски.

2) Записи Љ. Стојановића број 5253, књ. III.

3) *Spici legium observatioinum Historico-geographicorum de Bosnae regno etc.* Цит. по Руварцу о пећким патријар. стр. 42.

4) Оба цит. Руварац, у пећким патријарсима стр. 41—42.

5) Житије Св. Саве стр. 292—3.

6) Гласник Срп. уч. друштва 22 (1867) 231.

7) Руварац о пећким патријар. од Макрије — Арсеније III.

8) Летописи и родослови Љ. Стојановића бр. 962; и *Antun Sasin*, дубровачки песник, опевао је овај догађај при крају XVI. в.

9) Дучић цитирао у књижевним радовима књ. 5.

10) Стари Срп. родослови и летописи, запис 1353 стр. 314.

11) Дучић, књиж. редови књ. 5.

12) Споменик V стр. 29.

6

Записано је на Рукописном еванђељу ман. Св. Тројице: да је Св. Сава спаљен¹⁾ 1599 г.

Затим имамо записа да је спаљен²⁾ 1605 г.

Онда на другом месту у Раваничком летопису стоји да је спаљен³⁾ 1692 г.

Затим да је ман. Милешева разорен, и мошти спаљене⁴⁾ 1688 и 1689 г.

Али зашто набрајати толико извора, кад их је Руварац обеснажно, бар оне за које је он знао, сем оног где се каже: да је Св. Сава спаљен 1594 г. Њему су се придружили Љ. Ковачевић и архимандрит Дучић, који такође мисле да је спаљен 1594. Али се са њима не слаже г. Стеван Димитријевић професор Теолошког факултета у Београду. Он, на основу нових извора, прикупљених из руских архива и библиотека, као и неких домаћих извора, мисли: да је Св. Сава почивао у Милешеву до пред крај 17. века⁵⁾. Г. Димитријевић је нову историјску грађу прикупио и средио у Споменику LIII, који је издала Академија наука у Сарајеву 1922 г. Поред осталог, тамо стоји: како су калуђери из ман. Милешева ишли неких десет пута у току 17-ог века у Русију, да купе милостињу.

Први је отишао архимандрит Теодосије са четворицом своје братије; - предали су молбу цару Михаилу, септембра 1627, коју су писали 11 јуна исте године у ман. Милешеву. Разуме се, молили су за милостињу, коју су и добили. Између осталог, у молби стоји: **Иже в Србспен земљи царска и свјашчена обитељ вознесенија Господа Бога и спаса нашего И. Христа, Монастир зовом Милешева идеже почивајут сватие и Миро благоухание честние мошчи иж в свјати Отца нашего и учитеља прваго архиепископа Србскако свјатитеља Сави великаго чудотворца⁶⁾.**

Другипут је отишао у Русију за милостињу архимандрит Антоније, такође са братијом, и цару је предао молбу 1638, у којој, између осталог, стоји: **Монастир зовом Милешева идеже почивајет Свјати Сава велики чудотворац архиепископ и учитељ всеј земљи Сербској.**

Трећипут допутовао је у Русију — Москву 14. фебруара 1547 г. архимандрит Василије из Милешева „где почивајут мошти Саве чудотворца“...

1) Записи и натписи, Љ. Стој., запис 876.

2) Записи и натписи, Љ. Стој., запис 941.

3) Стара Љетописи и родослови, Љ. Стој., запис 1348.

4) Стари записи и натписи, Љ. Стој., запис 1895 и 1918, књ I.

5) Споменик LIII, стр. 172.

6) Споменик LIII, стр. 153.

Четвртипут дошао је из Милешеве архимандрит Висарион, са четворицом сабрата, у Русију 1652 год., донео је цару Савину икону на поклон, писао цару две молбе и добио обилату милостињу.

У молбама се каже: да Св. Сава почива у Милешевци, и чак у молби тражи, и добија, покров за њега, Светитеља.

Петипут Милешевци су били у Москви 1647 г. и тражили су прилог за Милешеву где почива **Свјати Сава**.

Шестипут био је у Русији архимандрит Висарион, са неколико сабрата, 1659 г. и молио за милостињу за ман. Милешеву.

Седмипут ишао је исти архимандрит Васирион, са неколико сабрата, 1664 год.

Осмипут 1668 год је исти Висорион по трећипут у Русији и однео је цару неке светиње на поклон.

Деветипут био је у Русији 1675г. архимандрит Авесалом, такође да тражи милостињу за ман. Милешево, „у ком почивају мошти Св. Саве.“

Десети, и последњипут, били су Милешевци у Русији 1688 г.; марта месеца те год. предао је молбу архимандрит Доситеј са братијом царевима Јовану и Петру и у њој стоји, као у молбама ранијих депутација из Милешева: да у манастиру почивају мошти Светитељеве.

Али, у Русију су ишли калуђери и из других српских манастира баш онда кад и Милешевци. Тако су били из манастира Љеповине 1650, 1658 и 1665, год.; из Ремете 1624; из Шемљуга 1627; из Крушедола 1628, 1642, 1650 и 1684; из Хопова 1638, 1641, 1654 и 1666; из Биочина 1722; из Бешенова 1628, 1671 и др.; из Троношца 1625; из Ковиља 1654 и 1675; из Папраће 1551, 1585, 1592, 1607, 1628 и 1654; из Раванице 1693, 1718, и др; из Раковца 1702 и из манастира Пакре 1712 год. Сви су они ишли за милостињу истим путем куда и Милешевци, и молбе су подносили истим личностима, и разговарали, и долазили у додир са једним истим људима. Чудновато да ниједан од калуђера, како Милешеваца тако и из др. манастира, ништа не рече у Русији о спаљивању Св. Саве, сем најзад калуђери из Пакре што кажу 1712 г. „да је спаљен Св. Сава пре 25 г.,“ а то би било 1687. год.¹⁾

Овде можемо додати још и две грамате: једну Молдавског војводе Василија²⁾, од 11. авг. 1643 г. и другу Јона Ра-

1) Споменик LIII, стр. 171.

2) Овај исти војвода Василије откупио је од Турака мошти Св. Петке 1641 г., и донео их из Цариграда у град Јаш, где су још и данас. Њих су били однели Турци 1521 г. из Београда. Види се да је војвода много полагао на хришћанске светиње, те због тога можемо више веровати његовој грамати датој Милешевци.

дула, од 20 маја 1665 г.; обе су дате Милешеви а у њима се каже: да су Савине мошти у Милешеви¹⁾. Важно је напоменути и то да ни Рус, јеромонах Макарије²⁾, који је онда био у Милешеви, и 1638 г. поклонио октоих V гласа Милешеви, не помиње ништа о спаљивању Св. Саве.

Затим имамо у нашим домаћим изворима да се помиње неких 6 пута (6 год.): 1747, 1657, 1660, 1677 и 1686 год.; да Св. Сава још почива у манастиру и да исцељује болеснике³⁾. Важно је истаћи и то, да је Ђерасим Добриловац (са р. Таре из Добриловине) поклонио 1657 г. књигу Милешеви „к целебоносним мошћам Светаго оца Сави Србскога чудотворца⁴⁾“.

Поред ових наведених година, у којима се каже да је Св. Сава спаљен, имамо их још које нисмо засад навели; тако имамо још неколико година у којима се помиње Св. Сава: „да је почивао и исцељивао верне кроз цео 17 век“.

Тешко је објаснити како је Савино спаљивање трајало од 1586—1697 год. — то су читавих 111 година откад је почео горети док је сасвим изгорео! У ових 111 година помиње се да је паљен неких једанајест разних година, а више него толико година имамо где се Св. Сава помиње да исцељује болесне, у то исто време, од 1586—1697! Ако бисмо веровали Општем листу Пећке патријаршије и Троношком летопису: да је Синан-паша заповедио да пренесу Савине мошти из Милешеве на Врачар и тамо га спалио онда кад је пошао на Леополда⁶⁾, онда би примили годину спаљивања 1692. Али ови извори не могу издржати критику, јер Синан-паша није одавно био међу живима кад се је ратовало са Леополдом⁶⁾.

Дакле, видели смо да о спаљивању Св. Саве имамо разних извора, који се не слажу, поред осталог, ни у години спаљивања. Заступљене су године спаљивања: 1586, 1594, 1595, 1596, 1599, 1605, 1667, 1688, 1689, 1692 и 1697. — У Раваничком летопису⁷⁾ стоји: да су га Турци донели из Студенице и спалили на Врачару 1692 год., да се освете за свој грдни пораз код Сланкамена, те исте године. Међу изворима који говоре о Савину спаљивању има један у коме стоји: да га је

1) Руварац о пећким патријарсима, стр. 30—32.

2) Стари срп. зап., Љ. Стој. књ. I, запис 1312.

3) Стари срп. зап., Љ. Стој. књ. I запис 1545, 1572, 1562, 1744, 1861, и др.

4) Споменик LIII., стр. 170.

5) Гласник, стр. 47—48.

6) Ово се може применити на ону песму: „Вино пију до два побратима“, — а њих је раздвајао читави век.

7) Стари родослови и летописи, запис 1348.

из Милешеве однео Ахмед — бег Ођуз¹⁾ и спалио на Врачару; а скоро сви други извори говоре да га је спалио Синан — паша. Многи извори пишу да је спаљен на Врачару, а неки да није већ у Београду²⁾; — и сад не знамо којима да верујемо, јер, на оба места свакако није спаљен!

Извори се не слажу ни о узроцима спаљивања. Јер до сада једни кажу да је спаљен због тога што му се народ молио и окуупљао око њега, и правио састанке и договоре против Турака, докле други кажу да су га спалили зато што им смета убити националне, српске осећаје у народу; у трећима стоји да су га спалили, да се освете за овај или онај пораз на бојном пољу³⁾, и у четвртима, да су то учинили из зависти и злобе што је исцелио неког манитог Турчина⁴⁾.

Карактеристично је и то, да нема записано у старим Милешевским књигама, да је Св. Сава спаљен; а записано је, да је 1624 год. поплавила манастир река Косатица и да им је причинила грдиу штету. Када су калуђери могли од ватре и пљачке спасити ове књиге, као и крст и плаштаницу, који су доспели у Ман. Пакру⁵⁾, онда су свакако још пре склонили Светитеља, а ако га нису склонили због тога што се нису бојали, зашто су друге свари склањали и сами бежали? Какви су год били наши калуђери, ипак тако нешто нису могли урадити, — оставити нашег највећег Светитеља и просветитеља у туђим рукама.

Сви извори који говоре о спаљивању Св. Саве, мутни, су и несигурни, јер, изгледа да су писани по казивању људи који су чули, али ни један — није видео. Види се да није писан ни један извор од очевитца, него су после настали и писани по „причању других људи“. Само по себи намеће се питање: како може бити таква разлика у описивању спаљивања, и којему извору можемо веровати, а којему не. Јер, ако једноме верујемо, и ако се њега држимо при расправљању овог догађаја, онда морамо друге одбацити као несигурне. Исто тако немамо разлога да мислимо да је спаљен у Београду, а не на Врачару, нити пак обратно, јер за оба места имамо доказа у савременим изворима. Човека доводи у забуну и то, зашто нема ког записа, у ком се каже: данас, или пре недељу дана, или тога и тога по датуму односоше Турци Св. Саву; или овуда Турци пронесоше Св. Саву, него сваки зна да је спаљен на Врачару или у Београду. Дакле, и ова чињеница, као и међусобно неслагање докумената, извора, показује да

1) Стојановићки родослови и љетописи запис 962.

2) Стојановић родослови и љетописи запис 1247.

3) Раванички љетопис, запис 1353,

4) Споменик V. стр. 29.

5) Стари записи и натп. књ. I. зап. 1660, и II. запис 2734.

су извори писани доцније, и то од личности које нити су виделе кад је Св. Сава однесен, ни ко га је однео, ни кад је спаљен, ни ко га је спалио; — са тим смо начисто да очевидаца нема, нити да је иједан извор написан од очевица. Поред тога што нису извори сигурни, и што се по њима може посумњати у спаљивање Св. Саве, има неколико и јаких разлога који говоре да је спаљивање врло сумњив догађај. Уз то имамо и предање: да је био у 18 веку у Тарским Стенама, и, најзад, писмени докуменат¹⁾: да је 1834 био у манастиру Довољи, на десној обали реке Таре.

Разлози који говоре да је шешко вероваши у спаљивање Св. Саве ови су:

1) Ако су Турци већ били тако зверски разјарени и били се решили да изврше један такав свиреп злочин, онда би га свакако извршили одмах, чим су стигли, а не би понели Светитаља да га одатле носе на леђима од 10 марта до 27 априла, а то је читавих 49 дана. Још да је пут био раван, или да су га могла вући кола, онда и да се верује некако, или да је Београд односно Врачар био близу, па би се некако дало објаснити. Али тако далек пут, преко оноликих грдних планина, непроходних брда, река, шума и гудура, и тако далеко, и дуго времена носити једног српског светитеља, савим је невероватно. Ако су се уопште били решили да га спале, спалили би га заједно са манастиром, само да им је допао шака, а не би га из манастира никуд мрднули.

2) Ако је Турцима било стало до тога да заплаше српски народ са спаљивањем Св. Саве, и да му на тај начин докажу да он није чудотворац, него обична мумија, и да га као таквог не треба поштовати и славити, онда би га спалили у Пљевљима, Н. Пазару, Сјеници или у неком другом месту, које је Србима насељено, а не би га носили на Врачар, који је онда био пуст без игде икога. Или, ако би га носили, онда би га на комаде исекли па би у сваком српском селу спалили по једно парче, и то у присуству свештенства и народа. Ако им је био циљ да народ заплаше и да му изгубе веру у божанску моћ Светитељеву, онда би са њиме правили најгдније скандале и дивљаштва, и све у присуству народа и свештенства а тај би догађај неки као очевидац дивно описао. Ако су хтели да га спале на очиглед Банаћана²⁾, да би тобож њих уплашили, онда су могли упалити какав пласт сена или сламе; за Банаћане је било свеједно, јер они нису могли видети, тешко и вагру, а још мање шта на њој гори. Поред тога, где су год војске и логори, ту су огњеви и дим.

1) Записи и натписи Љ. Стојановића број 9212.

2) Онда је била банатска буна.

3) Да су Турци однели Св. Саву из Милешеве на Врачар, онда би га носили у оном ђивоту (ковчегу, сандуку) у ком је дотада почивао, иначе га без ковчега не би могли носити, сем кад би га ставили у какву врећу¹⁾. Но ни тако га не би могао један човек носити, јер би му био незгодан и претежак, него би га и тако морали носити четворица, или најмање двојица. Још кад би га метнули у врећу, онда би га морали на неколико комада изломити и онда ставити у њу; а зашто све то, кад је већ био у сандуку? Да није имао сандука, Турци би га морали сами правити, да га у њему носе ако би га носили и на ближи пут, а камоли толико далеки. Како је однесен, о томе ћемо после говорити, али у оном његову сандуку није, јер се он сада налази у манастиру Св. Тројице, код Пљеваља. И откуд баш код Пљеваља, на супротној страни оног пута куда су однели Светитеља, а не у неком манастиру у правцу Београда, и око оног пута куд су га пронели?

4) Кад већ имамо доказа да су се Св. Сави молили и приступали Мухамеданци, и кад знамо да су манастири имали и својих чувара међу Муслиманима, којима је понешто некада плаћано, а други су услуге чинили из захвалности за учињено им добро, онда се мора човек упитати: како они не ставише до знања калуђерима да ће их напасти Турци? — Може се претпоставити да је и сада неки од Муслимана, поклоника Св. Саве, известио управу манастира да ће их напасти Турци, и да треба склонити Светитеља. Старешина манастира мора да је брзо пожурно да га негде склони, а то је могао моментано једино у кућу муслиманску, или у какву пећину или шуму. — Кома га је старешина дао и кога је одатле однео и где, и када, то је врло тешко знати. Ценећи по томе где се нашао Светитељев ђивот, можемо мислити: да је најпре био склоњен у муслиманску кућу, и да је извађен из ђивота, да га лакше могу сакрити, ако би га неко тражио, и да би с њим лакше бежали до склонитијег — сигурног места.

Вероватно да су још први Турци који су наишли опљачкали и запалили манастир, и да нису нашли од братије ниједнога, него су се били разбежали куд који, јер су знали шта их чека²⁾. А ако их је ко чекао, то је морао бити старешина, који је може бити био послѣ убијен. Није искључена могућност да је он

1) Треба имати на уму да Св. Сава није иструнуо, него да целокупан почива у ђивоту, лепо обучен у епископски орнат. Због тога што то нису кости него мошти напомињем: да би без сандука морао бити изломљен.

2) Овај догађај, паљење манастира, не мора да је био 1594 или 1595, него сасвим неке друге године, јер је народ око Милешеве оних година био миран.

12

исти, или неко ком је он наредио однео Светитеља у Тарске Стене и да је после кратког времена умро не казавши братији ни другоме шта је са Светитељем. Али то је само претпоставка. Изгледа да је Манастир сада био право згариште, и да се калуђери нису скоро могли настанити у њему, него су се скитали по народу и манастирима, причајућа сваки на своју руку да су Св. Саву спалили Турци. Највероватније је да су знали где је светитељ, па су ове вести ширили са смишљеним планом. Зна се и то да није био редак случај да калуђери причају и пишу против Турака, без разлога, јер су тиме хтели да оцрне Турке у очима нашег народа и других западних народа и да на тај начин између Турака и Хришћана ископају што дубљи јаз. Вероватно да је отуд и потекла мисао, и после записи, да је Сава спаљен, а уз то, мислили су: да Светитеља неће нико тражити ако кржу да је спаљен, па ће бити мирнији и Светитељ и онај ко га буде чувао.

5) Још се једном мора човек упитати: зашто ти зликовци нису уништили остатке мртва човека, па отишли да убијају и плачкају живе? Јер ако је та војска била руља Турака, Јаничара и Арбанаса, задојена мржњом противу Светитеља и његова, пребивалишта, они би га спалили заједно са манастиром и наставили би даље са злочинствима. А ако је то била регуларна војска, она га не ба спалила никако, него би га однела не у Београд, него у Цариград, као Св. Петку.

6) На крају се човек мора упитати и то: кад је та турска војска радила онакве нечувене свирепости, као што се код нас прича, шта је радила са Светитељем за оно дуго време док га је носала од Милешеве до Врачара? Где су га ноћу склањали, какву су му стражу постављали, је су ли га разделили неколицини да га носе, — иначе нису могли кад није био у сандуку, — и ко је све о њему водио рачуна и како?

Није било ни ношења, ни страже, ни спаљивања, ни од свега тога ничега. Него су Светитеља однели његови чести поклоници, може бити Православни а може бити и Мухамеданци, у најбољем случају под надзором неког од калуђера, и после неколико омањих сељакања из куће у кућу и из места у место, у којима се није смео дуго задржавати, донели су га на десну обалу реке Таре, и сместили у пећину Турукачу, близу манастира Довоље. У овој је пећини био дуго и дуго година. Предање онамошњег света каже: да је био смештен у некакав велики сандук, који је прављен на брзу руку, и скоро није ни лично на њивот.

Да је у тој пећини био много година, тако дуго да је сав обрастао у маховину, па да се пчеле запатиле у сандуку и одатле се роиле. Неко је, тражећи пчеле и меда, нашао у сандуку и Светитеља; познавши по орнату да је Светитељ,

пријавио је ствар управи манастира Довоље, која га је одмах однела у манастир. Могуће је да је нека давња управа истог манастира знала за Светитеља али, ко зна у оним тешким временима како је и где завршила живот, те је Светитељ остао заборављен. Предање и записи кажу: да је Довоља неколоко пута паљена и њезини калуђери да су делом убијени а делом растерани; вероватно и због тога што се говорило да је ту Светитељ, али га није нико могао наћи. Како је већ био распростра глас да је Св. Сава спаљен, калуђери, бојећи се Турака и Јаничара, нису имали рачуна да говоре и гласе да је у Довољи Св. Сава, него нека остане како је, да би били мирнији. И ко зна какви су били ти калуђери онда у Довољи? Може бити какве старе незналице и плашљивци, којима је било свеједно који је Светитељ, главно је да се дан више живи у миру. Не треба заборавити ни то да су многи сматрали, а и сада сматрају (многи са којима сам о овој ствари разговарао), да из националних разлога треба да остане: да је Св. Сава спаљен од Турака. Али, свакако су калуђери из Довоље морали једном казати народу да је светитељ у манастиру, а да би остало *status quo*, они разгласе: да је тај светитељ Св. Арсенија. Али се ипак провлачила једна нит и у предању и у запису: да је тај светитељ Сава.

У оном сељакању и вероватно ноћном бежању кроз турска села од Милешеве до Таре, носиоци су, да би мање били примећени, оставили онај њивот у ком је дотада почивао. Доцније је њивот нађен у кући једног Муслиманина, у селу Сарцаку, недалеко од Милешеве. Ту га је нашао неки калуђер из ман. Св. Тројице, *донео га у свој манастир, иде је и сада*¹⁾.

Још ми пише архимандрит Серафим из Св. Тројице, „да се овде још у њивоту налази путнички штап Св. Саве, који се чува у манастиру као највиша светиња. Штап је, по предању, нађен опет код неког Муслиманина; њега су калуђери троичански откупили за 150 гроша, и то после 14 година од нестанка Св. Саве из манастира Милешева“.

До балканског рата (1912 год.) чувала се лева рука неког од српских светитеља — сигурно Св. Саве — у породици Ченгића, у селу Потпећу, близу Пљеваља²⁾. — Види се по томе где је нађен њивот и штап: да Светитељ није однесен к Београду; а уз то сведочи и ова његова рука: да се он неколико времена крио и преношен од Милешеве до Тарских

1) Тако ми пише Серафим Царић, архимандрит из Св. Тројице.

2) То ми је причао архимандрит Симоновић, из ман. Иванбегова са Цетиња; чини ми се и да је писао нешто о овој руци у „Просвети“, пре неколико година.

Пећина, јер му је негде остао њивот, негде штап, а негде и сама рука, а сви су се ти предмети нашли у муслиманским кућама, и у супротном правцу од онога пута куда су, тобож, Светитеља однели Турци. Већ смо пре видели да Светитељ није увек био у Ђурукачи, него су га калуђери довољски пренели у манастир, и ту би га држали док би чули да им прети опасност од Турака, па би га опет склонили у пећину. Тако је Св. Сава имао на обали Таре два пребивалишта: ман. Довољу и пећину Ђурукачу. Да је Св. Сава био 1834 г. у ман. Довољи имамо један запис, који глеси: **Принесе ју јеромонах недостојни и грешни Пахомије Ђурић у Манастир Довољу, во храм успение Пресватија Богородици идјеже почивает Свјати Сава, на прочитание год. 1834. Тогда от много времена бијаше пуст Манастир Архангел¹⁾**-Само неколико година после тог времена, кад је овај запис писан, Св. Сава је однесен из Довоље, али, отприлике, под именом Св. Арсеније²⁾ — Савина ученика и заменика; и под тим именом и данас је познат народу оног краја у коме пребива. Њега је из Довоље украо јеромонах Никодим Ђурђевић³⁾, и, под именом Св. Арсеније, донео га је у ман. Морачу. Светитељ није дуго остао ни у Морачи: Никадим је дошао у сукоб са настојатељем манастира око прихода (прилога у новцу и стварима) које су прилагали поклонници за Светитеља. Никодим је хтео да приходи припадну лично њему, а настојатељ је хтео да иду у манастирску касу. Кад је Никодим видео да од његове зараде неће бити ништа, он једне ноћи метне Светитеља на једну јелову даску, привеже га и покрије озго, па са њиме ноћу побегне у правцу Братоножића. Сутрадан су кренули, и братија и народ, да га траже, али узалуд, нису га нашли; Никодим га је пренео преко Биоча на Косор у Куче. Ту су му га Кучи узели, и ставили га у неку црквицу, а калуђера отерали. Светитељ није дуго остао ни у Кучима, него су га однели 1856 г. Бјелопавлићи, кад су палили Куче, под командом војводе Мирка Петровића. Бјелопавлићи га нису нашли у цркви него у кући једног свештеника, по имену Спаса. Бјелопавлићи су Светитеља однели и смесгили у манастир Ждребаоник, задужбини Вукана Немањића. Казали су народу оно предање које је Кучима казао Никодим: да је тај Светитељ Св.

1) Записи и натписи Љ. Стојановића, број. 9212.

2) Свакако се није тврдило који је светитељ, ма да има и запис да је он ту.

3) Ђурђевић је подуже времена био у Довољи, и, кад је улучно згодну, прилику пребегао је са Светитељем у Црну Гору, ман. Морачу; кад су калуђери видели да га не могу стићи и наћи, они баце анатему на Никодима.

Арсеније II, архиепископ српски, ученик и заменик Св. Саве. Нису могли ни помислити да је оно Св. Сава, за ког се тврдило да је давно спаљен. Али да оно није Св. Арсеније, могла би се написати нова расправа, са новим и старим доказима; а да је ово Св. Сава, навешћемо следеће доказе:

Прво, она силна несугласица извора:

- а) у годинама спаљивања Светитеља,
- б) у личности која га је однела на спалиште,
- в) у личности која га је спалила,
- г) у месту где је спаљен,
- д) у месту одакле је однесен на спалиште,
- ђ) у времену кад је однесен,
- е) и у спреси у којој је однесен.

Друго, они силни разлози који су горе наведени;

Треће, његов очувани штап, који је увек био с њиме у њивоту;

Четврто, његов очувани њивот, без кога га Турци нису могли далеко носити;

Пето, предање и наведени писмени докуменат;

Шесто и најглавније: *свешта рука, и Свеишићел без руке.*

Светитељ који је донесен из Довоље и који је сада на Ждребаонику, нема једну руку. Причао ми је зимус архимандрит Симоновић, сада настојатељ Иван - бегова манастира на Цетињу, да Светитељ на Ждребаонику нема леву руку (ако ја нисам омашком записао лева место десна), и да се та рука налазила до 1912 год. у муслиманској кући Ченгића, у селу Потпећу, близу Плеваља. Г. Симоновић добро зна да Светитељ нема једну руку, јер га је, као његов дугогодишњи чувар, пре неколико година пренео из старог њивота у нови, у ком је и сада, и он му је поклонио и обесио златан крст о врат.

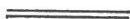
Једна рука (по записима десна рука Св. Саве) ишла је од руке до руке и од места до места, до 1757. год. а онда је била у Пећкој патријаршији, али је данас тамо нема. Је ли та рука била десна или лева, то ће се открити доцније.

Доста је то да је Светитељ на Ждребаонику без оне руке, која је била у Ченгића у Потпећу до 1912 г., а та рука није могле бити ничија друга него Св. Саве, јер је чувана у близини оног места где су нађени штап и њивот; а ни Светитељ није могао бити други сем Св. Сава.

Дакле, многобројни наведени разлози и документа мислим да су за свагда оборили досадашње тврђење да је Св. Сава спаљен, и свакоме расветлили да је његово тело међу његовом паством, у светој старој задужбини његова брата, у манастиру Ждребаонику.

16

Додуше, он није био у Ждребаонику за све ово време од 1856 г., кад су га донели Бјелопавлићи, него је пренесен 1884 у манастир Косијерево, на граници турско-црногорској у Херцеговини. Пренос је извршен по наређењу онда Књаза, а доцније Краља Николе Петровића — Његоша, а по обећању Књаза Данила¹⁾. Светитељ је у Косијереву остао од 1884—1915 год., а онда је донесен у манастир Острог, јер су Аустријанци срушили ман. Косијерево топовима. Интересантно је поменути и то да је 1915 г. био донесен у Острог Св. Симеон-Стеван, краљ Првовенчани, из ман. Студенице. Тако су се, по моме мишљењу, нашла браћа у манастиру Острогу, као гости Св. Василија, после неколико столећа (управо после 692). Они су један код другога почивали за све време аустријског ропства, па и мало више, од 1915—1919 г. Архимандрит Балтић однео је Св. Стевана у Студеницу 14 апр. 1919 г. а тих дана однели су Бјелопавлићи Св. Саву на Ждребаоник, где је и пре био, и где је сада. Нека мирно почива у својој ђевини. Слава му и хвала!

1) Књаз Данило је обећао игуману косијеревском, Тедосију Мишковићу, да ће му дати једног светитеља за Херцеговце и Босанце, чим Косијерево припадне Црној Гори. Стричево обећање Никола је извршио.

KAYNAKÇA

Choublier, M. (1927). "Les Bektashis et la Roumélie" *Extrait de la Revue des Études Islamiques, Année c Cahier III*, s. 427-453, Paris.

Dragojević, M. (1930). "Sveti Sava nije spaljen (Aziz Sava Yakılmamıştır)" Požarevac.

Ālić, N. P. (1977). *Oslobođenje Južne Srbije 1877-1878*, Beograd: Sloboda.

Levental, Z. (1989). *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac.

Petrović, P. Z. (1934). *Putovanje po južnoslovenskim zemljama u XIX veku*, Beograd: knjižarnice D.M. Petkovića.

Beograd u delima evropskih putopisaca, (2003). Beograd: Balkanološki institut.

Tursko carstvo pred Srpski ustanak, (1906). Beograd: Štamparija Davidović.

DERLEME
COMPILATION

YASTIK ALTINDAKİ MASALLAR PRİZREN'DE ANLATILAN SÖZLÜ ANLATIM TÜRLERİNDEN MASALLAR, HİKÂYELER VE FIKRALAR

Ayser LESKOVCI*

ÖZET

Yaşadığımız dönemde internetin çocuklar tarafından gittikçe daha yaygın kullanılması nedeniyle son zamanlarda masallara ve çeşitli sözlü anlatılara artık eskisi gibi ilgi duyulmuyor. Nineler ve dedeler eskisi gibi torunlarına masal, hikâye, fıkra anlatmıyor ve bir zamanlar sabırsızlıkla dinlemeyi beklediğimiz masallar, hikâyeler, kısa güldürü masalları ne yazık ki unutulup gidiyor. Hâlbuki çocuk gelişimcileri, çocukların hayal gücünü geliştirebilmesi için söz konusu masalların, hikâyelerin tek kelimeyle sözlü anlatı türlerinin büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Masalları araştırıp yazmaya başladığım zaman bir toplumun sözlü anlatılarının ne kadar değerli olduğunu bir kez daha anlamış oldum. Ninemin ve annemin bize anlatmış olduğu masallardan başlayarak çevremizde yaşayan Türk halkından da çeşitli sözlü anlatıları toplayarak anlatıcıların ağızıyla yazıya döktüm. Yirmi beş masal BAL-TAM Türklük Dergisi'nin 36 ve 37 sayılarında standart Türkçe ile yayımlandı. Standart Türkçe ile yayınlanan yirmi beş masal daha sonra BAL-TAM Türklük Dergisi'nin 38. sayısında Prizren ağızıyla da yayımlanmıştır. BAL-TAM Türklük Dergisi'nin 40. sayısında ise kırk dört anlatı daha yayımlandı. Şubat 2020 yılından başlayarak bugüne dek yüz e yakın sözlü anlatı türlerinden masal, hikâye, fıkra derlendi. Amacım çok daha yüksek bir sayıya ulaşmak olduğunu belirtmek isterim. Araştırmalarım da hâlâ devam etmekteyim. Sözlü anlatıları değişik kişilerden derlediğim için dipnotlarda derlediğim kişiler hakkında bilgiler aktarılmıştır. Anlatılar anlatıcıların anlattığı şekilde derlenmiştir. Özellikle ağız özelliklerinin aktarılması açısından değerli olduğunu düşündüğümüz için orijinal hâliyle yayımlaması uygun görülmüştür.

Bu çalışmamın birinci amacı anlatılan sözlü anlatıları yazıya dökerek gelecek nesillere bir kültürel miras olarak kalması, anlatıların yok olmamalarını önlemek ve yazıda yaşatmak, ölümsüzleştirmektir. İkinci bir amacım da Prizren ağzının orijinalinin korunması olduğunu belirtmek isterim. Umarım derlenen bu masal ve hikayelerle gelecekteki

* Mr. İlkokul Öğretmeni, Prizren, ayser.leskovci@hotmail.com

nesillerin de haberdar olmasını sağlayabilir, halk bilimcilere ise araştırmaları için yeni ipuçları sunabilirim.

TALES, STORIES AND JOKES FROM THE ORAL NARRATIVE GENRES TOLD IN PRIZREN

ABSTRACT

Due to the widespread use of the internet by children in our time, fairy tales and various oral narratives are no longer as popular as they used to be. Grandmothers and grandfathers do not tell fairy tales, stories and jokes to their grandchildren as they used to, and the fairy tales, stories and short humorous tales that we once eagerly waited to listen to are unfortunately forgotten. However, child development specialists state that these tales, stories, in a word, oral narrative genres are of great importance for children to develop their imagination. When I started to research and write fairy tales, I realised once again how valuable the oral narratives of a society are. Starting from the fairy tales told to us by my grandmother and mother, I collected various oral narratives from the Turkish people living around us and wrote them down in the narrators' mouths. Twenty-five tales were published in standard Turkish in the 36 and 37 issues of BAL-TAM Journal of Turkishness. Twenty-five tales published in standard Turkish were later published in Prizren dialect in the 38th issue of BAL-TAM Journal of Turkishness. Forty four more narratives were published in the 40th issue of BAL-TAM Journal of Turkishness. Starting from February 2020 to this day, approximately one hundred tales, stories and jokes from oral narrative genres have been compiled. I would like to state that my objective is to reach a much higher number. I am still continuing my research. Since I compiled oral narratives from different people, information about the people I compiled is presented in the footnotes. The stories were compiled as narrated by the narrators. Since we think that it is especially valuable in terms of transferring dialectal features, it was considered appropriate to publish it in its original form.

The first intention of this study is to preserve the oral narratives as a cultural heritage for future generations by transcribing them, to prevent the disappearance of the narratives and to keep them alive in writing, to immortalise them. I would like to state that my second objective is to preserve the original Prizren dialect. I hope that I can make future generations aware of these collected tales and stories and provide new clues to folklorists for their research.

70. Dil yarası¹

Ne var imiş. Ne yog imiş. Var imiş bi adam. Cidey kışın odon alma ormanda. Se o sene çok bük kış olmuş. Odonlar yanmış, kalmış odon-soz. Odon çeserçen tutay karanlık. Adam kali ormanda. Bastıri bi yel bi furtuna, adam da yok nereye citsın, eve da dünemey o furtunada. Cidey sığıni bi maraya. O mara meger bi ayonon imiş. Ayo adamın karşısına çıkmış. Adam korkmuş açın cürmiş opo ayoyi karşısında. Ayoya yalvarmış:

- Aman ayo yema beni. çologom çocogom var. Karanlık bastı, kaldım karda, buzda bu furtunada. Evıme cidemedım. Ne olor yema beni.

Ayo da dey:

- Tamam seni yemeyecem.

Adam da ayoya soray:

- Olormi kalim bu cece senınlen? Dışarda kar, furtuna yoktor nasıl eve cideym. Neka ceçsın furtuna yarın cidırım.

Ayo da demiş olur kal.

O cece yatmışlar uyuma. Ayo cüri çi adam uyurçen üşi, başlay titrema. Kovkmiş yerinden citmiş yaklaşmış adamın yanına. Adam cürmiş çi ayo buna yaklaşı, korkmuş, zanetmiş çi ayo buni yeyecek. Korkidan vela cüzleni açmamış, yapmış korse çi uyi. Ayo celmiş, adami kucaklamış, sarmış, koynona almış. Bütün cece adami üle ısıtmış donmasın. Açın saba kovkmişlar ayo adama soray:

- Cece nasıl uyudun?

Adam da dey:

- Aaaa çok isla uyudum.

Ayo dey: Dondon mi?

Adam dey:

- İç donmadım. Ayatımda busoy rat em isi yogımıstr. Çok rat uyudum. Er bi şi isla da yalnız biraz pis kokaydı.

Adamın bu süzi ayonon ağrısına citmiş. Almış adamın baltasıni. Uzatmış adama. Demiş:

- Al baltanı em bana vur.

Adam demiş:

- Nasıl vururum sana? Beni müsafir ettin. Bütün cece donmayım ısıttın em ben sana vurım. Yok vuramam.

Ayo demiş:

- Ben sana vur deym. Vurursen iç bi şi yapmam. Vurmasen yaparım.

¹ Nehal Katırpore (1939 – 2017) Prizren.

Adam da yok ne yapsın elüçmililah. Tutay baltaylen vuri ayo-ya. Ayoyi yaralay. Celi fenasına ema yok ne yapsın. Çikay, cidey evine. Aradan seneler çeçey. Adamın işi cene ormana düşey. Cidey odon çeşma. Karşısında ayoyi cüri, seçey. Yaklaşmış ayonon yanına, demiş: Seçeymişin beni? Ben bi çe zorda kalmışidım sen bana yardım ettin, koroton.

- Ayo adami seçmiş, demiş adama:

- Ben seni seçeym. Kalmışidın dagda. Seni evıme aldım. Bütün cece korottom em üşümeysesin seni isittim. Ema tutaymışın aklına sen ne vurdun bana baltaylen?

Adam demiş:

- Tutaym aklıma.

Ayo da o yere ne vurmuş adam baltaylen açay o yeri adama cüsteri, dey:

- Burama baltaylen ne vurdun. Bak varmi yabi şı.

Adam bakay, dey yok iç bi şı cüstermey. Ayo da düney dey:

- Ben da oni aradım dema. Bana ne vurdun baltaylen, o yara çeçti, acısını çoktan unuttum. Ema ne süledin o ağır süzi ala onon yarasi çeçmedi ala unutmadım. Balta yarasi çeçer ema dil yarasi çeçmez. Se ağır süz ebedi unutulmaz, demiş em adami yemiş.

Masal ceri, biz ileri. Düşmana yağlık, bize sağlık. Düşmana taş, bize aş. Düşmana ayran, bize bayram.

71. Al Başlıklı Kız²

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi kız. O kızın başında varmış kırımzi bi başlık. Onon için erçez ona çağırımış al başlıklı kız. Al başlıklı kızın varmış nanesi. Nanesi dagın uzak bi yerinde yalnız yaşaymış. Al başlıklı kız anasilen her cün cideymiş nanesine sepetlen ekmek cütürümüş. Bi cün da anası astalanmış. Al başlıklı kıza demiş:

- Bu cün sen bük anana ekmek cütürürmısın? Se ben astayım, lazım yalnız cidesın.

Al başlıklı kız da demiş:

- Ciderım, ben yolu bilerım.

Anasi azır etmiş sepedi. Al başlıklı kıza vermiş. Al başlıklı kız da sepedi almış. Yola çıkmış. Dagın ortasilen yürümüş. Em yürümüş em bakınımiş üte beri. Yolda ciderçen kurt cürmüş al başlıklı kızi. Yaklaşmış usul usul yanına. Demiş:

² Nuriye Leskovçalı Leskovci (1893 – 1984) Prizren. (Nuriye Leskovçalı Leskovci'nin okuma yazması yoktu. Ağızdan ağıza anlatılan çok sayıda masal, hikâye, fıkra, martifal. ninni Prizren'de söylenen eski türkülerı bilen biriydi. Bu anlatıların bazıları da "Çevren" dergisinde yayınlanmıştır.

- Al başlıklı kız nereye cideysin?

Al başlıklı kız da demiş:

- Cideym naneme ekmek cütürma, se astaymış, yerinden kovkamaymış.

Kurtta sormuş:

- Nananın evi nerde? Uzak mı?

Al başlıklı kız da kurta düvermiş nerededir nanesının evi. Kurt ta demiş:

-Asa madam nanen astaymış topla biraz çiçek cütür. Bak neka cüzel çiçekler açmış.

Al başlıklı kız da başlamış bük anasına çiçek toplama. Kurtta, başlıklı kız çiçek toplarçen çabuk koşmuş nanesının evine. Nanesının kapısını vurmuş. Al başlıklı kızın nanesi da sanmış çi celi al başlıklı kız anesilen yemek cetırma, kovkmiş, kapiyi açmış. Neka açmış kapiyi kurt saldırmış. Al başlıklı kızın nanesini yemiş. Cendisi da cimiş nanesının eşiyalarını cirmiş düşege. Biraz sora kapi vurulmuş. Kurt sormuş:

- Çim o?

Al başlıklı kız demiş:

- Beniyım bük ana.

Kurtta demiş:

- Cir içeri, kapi açıktır.

Al başlıklı kız da kapiyi açmış, içeri cirmiş. Açın cirmiş ne cürsün nanesi değışmiş. Yaklaşmış nanesının yanına. Demiş:

- Bük ana nedir buka bük cüzlen?

Kurtta demiş:

- Seni da isla cürmek için, demiş.

- Ya kulaklan nedir buka bük?

Kurt cene demiş:

- Seni da isla duymak için.

- Ya ellerın niçin buka bük?

- Seni kucaklamak için demiş em al başlıklı kızı kucaklamış.

- Ya agzın niçin buka bük?

- Seni yemek için, demiş.

Al başlıklı kızı tutmuş em yemiş. Yüregi şişmiş, yerinden tepişemeymiş. Oradan çeçeymiş bi avci. Cürmiş nanenin evının kapısı açık, cirmiş içeri. Açın cirmiş içeri ne cürsün, nanenin evinde kurt. Nane yok. Kurt yerinden oynayamaymış, çok yemiş. Avcı kurta saldırı. biçagilen kurtun yüregini çesey. Çikari yüreginden em naneyi em al başlıklı kızı. Kurtun da içini taş doldori. Açın kurt celi cendisine ali kovkma, kaçma. Taşlar ağır celi yürüyemey. Onda varımış bi endek. Yuvarlani endege em kali onda. Al başlıklı kız da nanesilen kurtuli. Masal ceri, biz ileri. Masala yağlık, bize saglık. Masala cümür, bize ümür.

72. Kukaylen Motralar³

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş üç motra. Çok dembel imişlar. Analari em babalari yog imiş. Episi birbirinden da dembel imiş. Evlenma çağına celmişlar. İçi motra çocuklana kız bakaymış. Araymışlar evlendirma çocuklani. Citmiş bu üç motranın evine, bakma kızlar nasıl. İsla iselar aratırma çocuklana. Kızlar içi motrayı çok isla karşılamışlar. Sormışlar soroşmışlar. Kızlardan birisikovkmiş zorlen atmış birer çay. Otormışlar episi çay içma. O içi motra ne citmiş kızlari bakma araylar anlama kızlar nekadard asıl. Bük motra demiş:

- Kızım çayımın seçeri az. Biraz seçer verirmisin?

En küçük motra yerinden kovkmay uzadi elini, uzani uzani ta tutay seçerligi. Ali em kariya uzadi. Bu içi kari şaşırmiş. Kıza demiş:

- Uuu maşalla mori kızım neymisin asıl. Ne begendim.

Kız da demiş:

- Ben iç bi şi, siz bük motrami cürmedınız. O yerinden bile teişmez. Var bi kukasi neyi ne ister kukasını uzadır. Kukasının ucilen ününe çeker. Karılar da anlaylar çi bu motralar eter beter birbirinden beş beter. Apar topar çıkaylar evden. Masal ceri, biz ileri. Düşmana yağlık, bize saglık. Düşmana ayran, bize bayram.

73. Çüpri - Rivayet⁴

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş üç kardaş. Episiymiş evli. Var imiş çocuklari. Üç büle kardaş episi beraber yaşaymışlar ayni evde. Bu üç kardaşın yaşadıkları yerde ceçeymiş bi bük dere. O çüyde ne yaşaymışlar başka yere citmek için çok zorlok çekeymişlar. Çocuklari da yogemiş nasıl ceçsin derey karşıdan karşıya. Karar vermişlar yapma bi çüpri çi da kolay ceçsinlar karşıya. Üç kardaş başlamışlar çüpriyi yapma. Kardaşlar aralarında anlaşmışlar, er cün birisinin karısı bunlara yemek cütürsün. Çüprinin temeleni atmışlar em başlamışlar yapma çüpriyi. O cün yapaylar neka yapaylar akşam oli cideylar evlene. Yarındasi cün tekrar saba kovkaylar cideylar devam etma çüpriyi yapma. Açın cideylar ne cürsünlar çüpri yıkılmış. Cene o cün bütün cün işlemişlar, çüpriyi yapmışlar. Akşam olmuş. Yorolmuşlar, citmişlar evlerine. Yatmışlar, uyumışlar. Yarındasi cün cene üç kardaş citmiş çüprideçi işene devam etma. Açın cideylar ne cürdünlar cene çüpri yıkılmış, demişlar birbirine oka isla yaptık cene yıkıldı. Neyse cene o cün işleylar neka ne

³ Hürema Alkovac (1930 – 2001) Prizren.

⁴ Nuriye Leskovçalı Leskovci (1893 – 1984) Prizren.

işleyle, akşam olmuş evlerine citmişler. Yatmışlar, uyumuşlar. O cece en küçük kardaşın ruyasına çıkmış yaşlı bi adam em demiş:

- Çüpriyi yapaysınız yıkılı. Cene yaparsınız cene yıkılır. O çüpriye biriniz karınızı kurban lazım veresiniz. Temele atasınız. Sora gayri yıkılmaz. Vermeseniz ebet kaldıramasınız o çüpriyi, se ep siz yaparsınız o yıkılır.

Küçük kardaşın çikay uyukusi, oyani. Saba olmuş. Azırlanilar kardaşlar. Cideylar çüpriyi yapma. Açın cideylar çüpri cene yıkılmış. Kardaşlar pus olmuş. En küçük kardaş ta ruyasında cürdüğü adami kardaşlana anlatmış:

- Ben saba bi ruya cürdüm. Yaşlı bi adam dedi çi lazım birimiz karımızı kurban veram. Temele cümam çi çüpri yıkılmasın. Neka kurban vermesık çüpriyi kaldıramasık, yıkılır. Episi dalmış düşünceye. Otormiş kardaşlar süleşmişler. Çim karısını kurban verecek. Çimse istemey verma. En küçük kardaş ta demiş:

- Yarın çimin karısı yemegi cetırirse oni kurban ederiz. Ema çimse karısına düvermesin.

Akşam açın cidey kardaşlar evlene. Bük kardaş em içinci kardaş karilana düverilar. Bük kardaş em ortanci kardaş karilarına demişlar:

- Sakın yarın celma sen ekmek cetırma bize. De çi astasın. Çim cetırirse cetırsın.

En küçük kardaş süzünde durmuş. Karısına iç bi şi dememiş. A onon çocuklari en küçük imiş. Yarındasi cün da citmişlar çüpriyi yapma. İşlemişlar, işlemişlar. Açın oli kuşluk en bük kardaşın karısı o cün lazım imiş cütürsün ekmek. Onon imiş sırası. O da demiş ortanci kardaşın karısına:

- Ben buacun astayım, yerimden kovkamaym. Cütüremeym ekmek yesınlar. Sen cütürürmısın?

İçinci kardaşın da karısı dey:

- Benda valla astayım. Elım ayagım tutmay, cütüremem.

En küçük kardaşın karısı demiş:

- Tamam, madam siz astasınız ben cütürürüm ekmegi.

Almış boçaylen ekmegi citmiş. Kardaşlar çüpride işleymişlar. Bük kardaş bileymiş çi karısı çelmez. Ortanci kardaşta bileymiş. Küçük kardaş karısına iç bi şi anlatmamış. Açın celmiş yemek vakti. Uzaktan cürmiş çi cendi karısı cetiri ekmek, üzülmiş. En küçük kardaşın çocuklari küçük imiş em sütte bi bebesi var imiş. Ema yog imiş ne yapsın. Demiş cendi cendisine çi kismet imiş benim karım çüpriye kurban olson. Bilmemiş çi kardaşlari karilana düvermiş. Kari celmiş, yemegi cetırmiş. En küçük kardaşta karısına demiş:

- Bu cun çim ne cetirecegidi bize ekmek oni kurban verecegidık çüpriye. Se çüpri kurban vermesek olmay, ep yıkılı.

Karısı o vakit anlamış niçin eltileri astalanmış baş o cün. Ema ceri dünüş yok gayri, kocasına demiş:

- Tamam, beni kurban verin çüpriye ema bi istegim var. Beni temele cümün yalnız cüksümi em çeremi dışarda bragın. Bare dabi kaç cün bebeme süt verim.

Kocasi em kardaşlari demiş:

- Tamam, istediğin cibi yaparız.

En küçük kardaşın karısını çüpriye kurban verilar. Kadını temele cümeylar. Yüzünü em cüksünü açık bragaylar. Kocasi er cün karısına ekmek cetirimiş, besleymiş. Em bebeyi karının cüksüne dayadimiş. Süt içirimiş. Kari durmaden agraymış. Kısa bi vakit sora da ülmiş. Ema çeresi em cüksi neymiş o yerden ep su akaymış. İç durmamış. Ala cün bücün Şivan çüprüsünün o yerlerinden su akar. O sular ülen kadının cüzyaşlari em cüksündeçi sütleriymiş.

74. Nerde Kodom Onda Buldum⁵

Nasraddin oca bi cün kalmış paresız. Cürmiş karısı komiş elmas çüpeleni rafta. Almış karısının çüpleri cütürmiş, satmış. Bi balıkçı satna almış. Kuymış çüpleri cepine. Citmiş balık tutma. Tutarçen balık egil kovk, egil kovk düşey cepinden çüpler deynize. Em bi balık yutay. Nasraddin ocanın karısı evi devri destan edey çüpeleni bulamay. Nasraddin oca ya korkay düverma çi kaybetmiş çüpeleni, sormiş:

Oca efendi cürmeyesın benim çüpelemi rafta komişidim?

Oca da dey:

Nerde komisın onda bulursun.

Çeçey bi vakit Nasraddinın karısı cene Nasraddin ocaya soray:

Oca efendi cürmeyesın benim çüpelemi rafta komişidim?

Oca da dey:

Nerde komisın onda bulursun.

Kari da araya ray çüpleri bi türlü bulamay, züanetmiş çi kaybetmiş. Oca kızmasın diye gayri ses çıkarmamış. Kulaklari da çüpesız kalmış. Cel zaman cit zaman Nasraddin ocanın cani balık istemiş. Citmiş balıkçılardan balık satna almış. Eve karısına cütürmüş. “Bu cun kuşluga balık yaparsın” demiş. Karısı da almış balıklari payçlama. Balığın pullani payçlamış. Çesmiş karnını payçlama. Ne baksın balığın karnından cendi çüpleri çıkmış. Kari şenilmiş. Çüpleri balığın karnından almış. Yıkamış, payçlamış, kulaklarına takmış. Balıklari da pişirmiş. Celmiş Nasraddin oca yema kuşlugu. Otormişlar sofraya balık

⁵ Nuriye Leskovçalı Leskovci (1893 – 1984) Prizren.

yema. Yerçen Nastaddin oca karısının kulaklarında çüpleri cürmiş. Bi-
ley çi cendisi elilen satmış. Merak etmiş karısının kulaklana nasıl cel-
miş. Aray ügrenma nerde almış. Karısına sormiş:

Anım çüpeleni nerde buldun?

Karısı da demiş:

- Nerde ne kodom onda buldum.

75. Tükürülecek Yer Yok⁶

Var imiş bi kari. Evlendirmiş kızını. Yaklaşmış bayram. Kızının ilk
bayramıymış. Kızı kocasına demiş:

Yarın ilki anamda cidersin kutlama bayramını sora başkalarına.

Kocası da tamam ciderim demiş.

Bayram cüni saba erçen citmiş cüvegi kaynanasının evine bayram-
lani kutlama. Kaynanasi çok payç imiş. Evin ertarafı pampayç imiş. Er
bi şi yerli yerinde. Ema kaynanasının üsti çir pas içindeymiş, adam ba-
kınmış bakınmış. Otormiş neka otormiş kovkmiş başkalarının bayra-
mını kutlamak için başka kapılara citmiş. Akşam olmuş evine dünmiş.
Karısı adama sormiş:

- Citin mi ananın bayramını kutlama?

Adam da:

- Citim ilki ananın bayramını kutladım sora obi dostlara
cittim, demiş. Erçezin evi çok payç idi. Ananın da evi çok sıralı çok
payç idi. Bütün evleri cezdım oka payç idi çi tükürecegim celdi yok idi
nereye tükürim. Bi tek ananın üsti başı çirliydi çi içimden ona tükürmek
celdi ema yapamadım, utandım demiş.

76. Yedi Kuşak⁷

Var imiş bi çüyde bi oca. Erçez çok seveymiş. Oca çok akıllı em
merametliymiş. Erçeze yardım edeymiş. Bi cün başka bi çüyden başka
bi çüye bi aydut cideymiş. Ciderçen karanlık tutmuş. Aydut sokakta kal-
mış. Ocanın evine citmiş. Tık tık tık kapiyi vurmuş. Oca da kapiyi aç-
mış. Karşısında seçmediği bilmediği birini cürmiş.

- Hayırdır demiş oca?

Aydut ocaya yalvarmış:

- Ocam bu cece sende kalim, kalacak yerim yok, demiş.

Oca acımuş. Evine almış. Ekmek vermiş. Otormişlar ocaylen mabet
edeymişlar. Aydut ocaya sormuş:

⁶ Çazime Leskovçalı Leskovci (1948 -) Prizren.

⁷ Hilmiye Bütüç'ün (1936 - 1989) anlattığı anlatı oğlu Arsim Bütüç tarafından an-
latılmıştır (1963 -) Prizren.

- Oca çalmak cüna midir? Ne yaparsen ben benden çıkar mi? bana da aynısı olur mi?

Oca demiş:

- Evladım ne yaparsen yap senden sora yedi kuşak sülalen Senin yaptıklanı üder. Sen üdemesin ema senden sora unukanın unukasının unukasi üder.

Aydut da düşünmüş. Demiş nasıl olsa benden çıkmayacak. Ben üdemeyecem. Benden sora çim üderse üdesin, ben cürmeyecem. Olmuş ceç yatmışlar uyuma. Oca uyumuş. Aydut uyumamış. bakmış ne var çalsın. Ocanın evinde pek bişi yogimiş. Ahırda yalnız bi beyciri var imiş. Aydut da kovkmiş ocanın ahırına citmiş. Aramış ocanın beycirini çalma em kaçma. Yaklaşmış beycirin yanına, aramış atma üstüne semerini. Beycir cürmüş adam yabancı, bi tepne salmış, ayduti kan revan, çinde yere savurmuş. Aydut düştüğü yerde kalmış. Yerinden tepişememiş. Oca cürmiş çi aydut yanında yok. Kovkmiş ahıra citmiş. Ne cürsün aydut kan revan içinde yerde yatmış. Ayduti almış kaldırma. Aydut ocaya demiş:

- Oca sen bana “Çalarsen yedi kuşak sülalen senin cünani üder”, dedim. Ema üle dilimiş.

Oca cülmiş em demiş:

- Sen senin babolarının cünasını üdeysin. Seninçileni başka kuşak üder demiş.

77. Biraz Sen Biraz Ben⁸

Var imiş içi arkadaş. Almışlar citma yürürçen bi kasabadan başka bi kasabaya. Yol çok uzak imiş. Başlamışlar yürüma. Yürü yürü celmişlar bi daga, yorolmuşlar. Bi arkadaş demiş obırısına:

- Nasıl cidecez opo yoli? Yürü yürü bitmey.

Obi arkadaş ta demiş:

- İç tasalanma çabuk ceçer. Yoli yürüdün mi biter. Biraz sen bana binersin biraz ben sana binerim. Bi bakarsın yol bitmiş.

Arkadaşına kolay celmiş. Başlamışlar mabet eda eda ceçmişlar dagi. Dagdaçi zabeli. Mabet babet, biraz birbirine kızmışlar, biraz cülmişlar, biraz o sülemiş obırısı dinglemiş. Biraz bubirisi sülemiş obırısı dinglemiş derçen varmışlar o kasabaya. Arkadaşi demiş arkadaşına:

Ane sen dedim biraz ben sana binerim. Biraz sen bana binersin yol ceçer. Ema ne sen bana bindın ne da ben sana. A celdik kasabaya.

Arkadaşi demiş:

⁸ Çazime Leskovçalı Leskovci (1948 -) Prizren.

Üle celdık zaten. Ben sana süledım, sen dingledın. Sen süledın ben dingledım. Biraz laflen ben sana bindım. Biraz sen bindın bana. Mabet etın mi yol çabuk ceçer. Se ben sena binsaydım dil dağı zabiti bile ceçemezдық.

78. Halva⁹

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi itiyar kari çooook zencin. Ema çok korkay aydutlardan yalnız imiş. Koşılara dey:

- Bak ben yabi bağırсам siz koşoşon beni bakın, ne bağırım. Yabi aydut cirmesın.

Haçın bi cece ciri bi çocuk, bük çocuk.

- Aaaaaaaalam halam hojeldın sefa celdın. Ade halam ne yaptın? Yoroldon mi? çoktan celmemisın.

- Te hala olmadı olmadı te celdım şimdi.

Kari da demiş:

- Ade cüsterim sana ballarımı, petmezlerimi, er bi şeyimi ne var ne yok. Benim zencinliğim.

Ali çocuğı cüsteri er bi şeyini petmezleri, balları doli doli ne varimiş varyeti. Ade halam yapam bi halva ne çeşit duysun koşılar çi bunda var haydut? Yapay halva ema dey bizim adetımızdır bağırırız. Yaparçenem halvay em karıştırı em bağırı:

- Bu ceceeeee halvaaa ceceeesiii. Bu ceceeeee halvaaa ceceeesiii. Bu ceceeeee halvaaa ceceeesiii.

Neka bağırabileyse, çocuk acı dey:

- Ver hala benda biraz karıştırım.

O da ali, bağırma oka.

- Bu cece halva cecesiii. Bu cece halva çeçesi.

Buni duymay koşılar hala. Bu ali tekrar:

- Ver halam şimdi bana. Başlay halvay karıştıрма em bağırma:

- Bu ceceeeee halvaaa ceceeesiii. Bu ceceeeee halvaaa ceceeesiii.

Başlay da çok bağırma. Haçın koşoşılar koşılar:

- Nedır hala? Nedır hala?

- Halam haydut cirmiştir.

- Hooop şındiyeyden ben halaydım şimdi oldom haydut.

Alılar düğa düğa düğa fırladılar kapıdan dışarı.

⁹ Mükaddes Ukalo (1940 -) Prizren.

79. Tilçi Kume¹⁰

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi kurt em bi tilçi kume. İçisiymiş çok isla ayaktaş. Bi cün karar vermişlar bi dagdan başka bi daga citma. Tilçi kume kurnaz em dembel, üşeni yürüma. Kurta dey sen cit ben celmeym. Kurt ta takılmış tilçi kumeye demiş:

- Ya içimiz ya içbırımız. Ema sen mecbursun celma demiş tilçi kumeye.

Tilçi da ne yapsın kaylolmuş citma kurtlen o daga. Başlamışlar yürüma. Yürü yürü yol bitmey. Tilçi kume kurnaz yorolmuş. İstemey gayri yürüma. Yapmış korse çi düşey em kıray ayagını.kurta dey:

- Ben bu kırık ayaklen çelemem. Sen yolona cit. Beni bunda brak se ben yürüyemeym. Kırdım ayagımı.

Kurt ta nasıl koson tilçi kumey ortada, yapamay dey:

- Cel ben seni sırtımda uş taşıırım.

Kurt ali tilçi kumeyi sırtına başlay yürüma. Yüri yüri yoroli ema tüle yolona devam edey citma. Tilçi kume sıkışmış aray çıkma dışari. Enerse kurtun sırtından sora lazım yürüsün. Ne yapsın kivermiş kurtun üstüne. Kurtun sırtı yaş olmuş. Kurt tilçi kümeye dey:

- Tilçi kume sırtım yaş oldi.

- Aaaa çok isındım, terledım. Akay ince terlerım.

Kurt ta sısımış. Yolona devam etmiş. Biraz sora tilçi sıkışı cene edey kurtun üstüne. Kurt dey :

- Tilçi kume cene bişi üstümde var ema da farklı, nedir?

- Aaa aaa çok isındım. Da evel ince terlerım akaydi şindi kalın terlem akay.

Kurt ta atmış tilçi kumeyi yere demiş :

- Ne alın varise cür.

Masal ceri biz ileri.

80. İçi Karılı Adam¹¹

Var imiş bi kasabada bi ayle. Onların var imiş bi çocuklari. Çocuklari büyümiş. Adam da kovkmiş çocogoni evlendirmiş. Cetirmiş celini eve. Ceçmiş bi zaman çocuk karısını begenmeymiş. Araymış da bi çe evlenma da bi kari alma. Çıkmiş kavede abaplana demiş:

- Ben araym da bi çe evlenma, da bi kari alma.

- Ya senın var karın.

¹⁰ Belkiz Katırpore (1953 -) Prizren. Ninesi Hüsniye Boynik'in (1913 - 1980) anlattığı anlatıdır

¹¹ Çazime Leskovçalı Leskovci (1948 -) Prizren.

- Olson, da bi kari alacam.

Cel zaman cit zaman adam da bi çe evleni. Ali da bi kari. Cütüri eve. Ceçey bi vakit. Karilar saba bi kovkaylar açın adam cidecek işe bi başlaylar kapuşma. Adam yaka paça ali panturlani evden kaçay. Sokakta panturlani ciyey. Er cün tüle, evde şamata. Açın cene bi cün cidey kaveye. Abapları soray:

- Nasıl ceçınısın içi karilen?

Adam da dey:

- Nekaydım bi karilen panturlami evde ciyeydım. Şindi içi karilen panturlami sokakta ciyeyim. Siz da içi kari alın panturlarınızı sokakta ciyersınız.

81. Balta¹²

Var imiş içi ayaktaş. İçisiymiş ayrı dinden. Ema çok isla ceçinimişlar. İçisi olmuş kardaş. Er cün buluşimişlar, otorimişlar, mabet edeymişlar. İç ayrılmaymışlar. Bi cün ceçmeymiş çi onlar buluşmaymış. Bi cün da bi tenesi astalani. Bi kaç cün evden dışarı çıkmay. Obi ayaktaşı da merak etmiş. Citmiş evine bakma ayaktaşını. Açın cirmiş sobasına sobasında var imiş doli insan. Adam asta ülecek. Dey sobadaçi insanlara:

- Epınız çıkın dışarı araym bi şi sülema!

Epısı kovkay çıkay dışarıya. Adam da dey ayaktaşına:

- Aç to dolabi karşıda.

Adam da açay dolabi. Dolapta yok iç bi şi yalnız bi balta. Dey yatakaçi ayaktaşına:

- Dolap boş. yalnız var bi balta. Başka bi şi yok.

Asta adam dey:

- Eeee o baltay saklamışım senin için. Senin başını koparma. Ema nasip olmadı. Şindi sen istersen al o baltayı benim başımı çes.

Müsliman ayaktaşı demiş:

- Biz isla ceçinidik. Aramızda ebedi bi laf olmadı.

- Olson sen başka dindensin. Er vakit benim düşmanımsın.

Madam atık ülim bare sana da düverim çi o baltayı senin için onda tutaydım. Şindi istersen benim başımı çes.

Adam da demiş:

- Eeeee domozdan post cavurdan dost olmaymış.

Düşmanım bi cüzlen kalsın oni da dumanlı cürsün.

Çıkmış oradan gayri ebedi citmemiş.

¹² Semahat Zuki Bekteşeviç (1953 -) Prizren.

82. Peri Çocuk¹³

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi adamlen kari. Evlenmişlar ema iç olmamiş çocuklari. Er cün, er cece dova edeymişlar allaya onlari da sevındırsın, versın bi evlat. Allah ta bi cün dovalanı kabul edey. Adam payçlarçen çenefi süpürcesine yapuşi bi kolomoç tenesi. Adam bre silkey süpürceyi, bre su atay mazalla çekılmey.

- Babbaaa baaabba beni tepelema piskalay.

Adam da aci dayanamay ne bagiri kolomoç tenesi. Ali cütüri evine. Karısına dey:

- Hanııım hanııımm allah bize bi evlat verdi.

Kari şaşiri nasıl evlat verdi açın ortada bi şi yok. Kocasi cüsteri kolomoç tenesini. Dey

- Bak bundan sora bu kolomoç tenesi bizim evladımız.

- Nasıl olor efendi ? Bu bi kolomoç tenesi.

Adam dey:

- Olson anım, bu süley. Bana baba çağırı. Bizim da nastübımız kolomoç tenesiymiş. Allaya cüçlük cetirmeyam. Buni istemiş buni vermiş.

Kari da yok ne yapsın, kabul etmiş. Cel zaman cit zaman bu kolomoç çocuk er bi şiye koşay. Babasına aray yardım etma ema çok küçük, cüstermey. Babasi nereye cidirse ali arkasına. Bi cün da tarlaya cidecek demiş karısına:

- Yarın kuşluga yap bi kolomoç pitesi em yola tarlaya.

Karısı demiş:

- Uuuu efendi çiminlen yolayacam. Lazım cendım cetirim o iside.

Adam dey:

- Ver çocoga, çocuk cetırır.

- Nasıl taşıyacak opoo tepsiyi bi pika çocuk.

- Ver ver taşır, demiş adam.

Karida yarındasi cün yapay kolomoç pitesi, pişiri. Tepsiyi çocoga veri babasına tarlaya cütürsün. Çocuk tepsinin altına ciri em koşarçen babasına cütüri. Yolda insanar bakay. Uuuuu tepsi cendisi cidey. A cürmeylar altında çi var çocuk. Çocuk koşa koşa tarlaya cidey. Celi sıra dereyi çeçsin. Ceçemey su ızlı akay korkay su buni cütürmesin. Piskalay karşıdan:

- Babaaaa babaaa cel al beni se ceçemeym derey.

¹³ Nuriye Leskovci'nin (1893 – 1984) anlattığı masal torunu Sevin Leskovci Büttüç (1968 -) tarafından derlenmiştir.

Babasi obi taraftan bagiri:

- Cel cendümmn.

Çocuk cene bagiri:

- Nereden başlaym?
- Çenardan, sag taraftan.

Çocuk ta ciri pitenin sag tarafının çenarlani yey. Em cene bagiri:

- Baba olmay:
- Asa başla çenarlen sol taraftan.

Çocuk cene pitenin sol tarafının çenarlani yey, em cene bagiri.

- Babaaa olmay.

Babasi cene bagiri:

- Asa başla ortasilen.

Çocuk ta cirışı pitenin ortasına. Yemiş, yemiş piteyi bitirmiş. Adam cüri çi çocuk yok miydanda . Cidey cendisi alma tepsilen pitey. Açın ne baksın tepsi boş. Çocuk tepsinin içinde. Almış tepsilen çocuğı eve dün-miş. Cel zaman cit zaman adam o kolomoç tenesi çocuklen vaktini ceçirimiş. Seneler ceçmiş. Çocuk bi cün demiş babasına:

- Baba ben araym gayri evlenma. Bana cidin aratırın padişanın kızını. Araym ononlen evlenma.

Babasi dey:

- Babam bize çim kız verir. Koskoca padişanın kızını nasıl ciderim arama. Alır başımızı.

Çocuk ta demiş babasına:

- Ya bana ararsın padişanın kızını ya ben cendimi öldürürüm.

Adam da ne yapsın başka çaresi yok, almiş karısını citmiş padişanın kızını arama. Citmiş saraya. Çikmiş padişanın uzuruna. Kızı istemiş.ema padişaya düvermemiş çi çocuğı bi kolomoç tenesi. Padişa da demiş:

- On cün için benim kızıma benim sarayımdan da cüzel saray yaparsen kızımı size veririm. Yapamanseniz da çelenizi alırım.

Adamlen kari aglaya aglaya evlene düneylar. Çocuk koşay anasının em babasının yanına, soray:

- Baba ne dedilar verdimler kızı?

- Babam aradilar on cün için padişanın sarayından da isla bi saray yapam. Yapamasek başımızı çecekler. Biz nasıl saray yapacaz? Biz ülecez ema sen kalacaksın. Seni cürmez insanlar ezerlar. Nasıl yaşarsın ?

Çocuk ta dey:

- Baba sen tasalanma er b işi olur.

Uzatmay vela on cün padişanın sarayına yakın opo saray dikli. Saray padişanın sarayından da cüzel imiş. . Neyse on cün açın oli adam

cene ali karısını cidey padişanın sarayına. Padişa da kızını veri. Açın celilar alma kızı padişa ne cürsün bi kolomoç tenesi biney celinin arabasına. Padişa üzülü, nazlı kızını kolomoç tenesine vermiş. Kızı alılar ne yapmışlar o sarayı oraya cütürilar. Kız ağlay. Açın celi cocok cerdege ciri silkini em dünya cüzeli bi peri oli. Kız çok begeni. Kıza dey:

- Bak düverırsen yabi çımseye beni atık cüremesın.

Demirden potin cisan, demirden kaftan cisan, demirden asa alsan onlar üstünde yırtılır sen beni bulinceye kadar.

Padişa sık sık celi kızına soray nasıldır kocasından memnun midir? Kız da ep dey:

- Baba ben çok memnuniyim sen iç benim için düşünma

Ben kocamlen çok isla anlaşım.

Padişa inanmay nasıl bi kolomoç tenesilen oka isla cecini. Sıkılay kızını. Kız da babasını sobasındaçı yüklüğe kuyay. Açın oli akşam kolomoç tenesi ciri sobasına tam silkınırçen kız açay yüklüğün kapsını babasi cürsün çi kocasi bi peri cüzeli. Neka cüri babasi peri ortadan kaybuli. Kız er yerde aray kocasını iç bi yerde bulamay. Cün cece ağlay. Düşey aklına ne demiş kocasi. Cidey yaptıri demir potin, demir kaftan em bi demirden asa. Çıkay kocasını arama. Aylarlen yüri dere tepe isi sovk demey kocasını aray. Bi cün beş cün atık demirden eşiyalar üstünde yırtılı. Celi bi dağın tepesine. Karşısında cüri bi koliba o kolibada yanay bi fener. Kız da kolibaya cidey. Camından bakay açın bakay ne cürsün kocasi o kolibada. Çabuk açay kapiyi ciri içeri. Kocasi dey:

- Demişidım çımseye düverma. Üstünde demirden eşiyaların paralanınceye kadar beni bulamasın.

Sora kalırlar onda. Kız gayri ceri dünmez. Olor çocukları. Erçezden uzak mutli yaşarşar. Masal ceri, biz ileri. Düşmana yağlık, bize saglık

83. Korki¹⁴

Adamın biri çok yegid imiş. İç bilmeymiş korkma. Bi cün da ayaktaşlari demiş say iç bi şi den korkmasın ema karanlıkta mezarlıkta korkarsın. Adam da demiş:

- Nasıldır cün üledır cece. Ne korkacam.

Ayaktaşlari da demiş:

- Madam korkmaysın cidebilermisın ceceylen o cün birisi ne ülmiş çıkarma kırtını mezardan? Em cetrıma bize cüsterma, Sora cene ceri cütürma, yerine kuyma.

¹⁴ Belkiz Ktırpare (1953 -) Prizren.

Adam da demiş yaparım. Bi cün ülmiş birisi em cümüşlar. Adamın da ayaktaşlari adama demiş:

- Madam korkmaysın bu cece cit kristi al bize cetır, cüram. Sora da ceri cütürürsün, yerine kuyarsın.

Karanlık olmuş episi toplanmış. Adam da citmiş karanlıkta o mezara. Almış mezardan kristi. cetırmiş ayaktaşlana, cüstermiş. Cene almış kristi cütürma yerine kuyma. Açın celmiş mezara almış kuyma kristi karanlık cürmey cendi belindeçi kuşagilen kristi topraga zıplay. Açın ali yürüma birisi arkasından tutay. Breee ali kaçma birisi kuşagından tutay. Adamın korkidan üdi patlay. Ayaktaşlari bu bi taraf bekleylar cüya celecek. Bekle, bekle yoktor miydanda. Alılar fenerleri cideylar mezarlığa. Açın cideylar ne cürsünlar. Adamın kuşağı topraga kristlen zıplanmış. Adam da onda kalmış. Alılar çıkarılar ayaktaşlani oradan. Ne demişlar canlen cümertlik olmaz.

84. Çor Adam¹⁵

Var imiş bi karilen koca. Olmuş çocuklari ema çocuklari çor dogmuş. Neyse çocuk büyümiş, evlendirmişlar. Adam pek işçiymiş em pek evini bakaymış. Er cün açın işten celmiş elleri doliymiş. Evine erzak cetırmış. İç bi cün evine boş ellen citmeymiş. Seneler ceçmiş. Adamın çologi çocogi olmuş. Onlar da büyümiş. Bi cün da iç bi şi alma-
mış. Evine boş elen citmiş. Kapiyi vurmuş tak tak tak. Açın tega karisi koşay açma kapiti alma kocasının elerinden erzaklari. Açın açay kapiyi ne baksın adamın elleri boş. Kaldırı başını bakay kocasının yüzüne ne baksın kocasi çor, dey:

- Aaaavvvv more adam ya sen çor imisin.

Adam kızay, dey:

- Tüüüüü otop sene benımlen yaşadın cürmedin çorlogomi.

Şindi mi cürisin çi çoryom? Sefta biçe eve boş celdim çor oldogomi cürdün.

Kari da dey: ya açın idi ellerın doli bakaydım ellerından erzaklari alma. Yogidi vaktım çerene bakma. Bu çe ellerın boş idi. Aldım sorma niçin boş baktım çerene. Cürdüm çi çor imisin.

85. Eli Boş¹⁶

Bi kasabada yaşaymış bi ayle. Var imiş bi nazli çocuklari. Çocuklari büyümiş. Aratırmişlar bi kız em evlendirmişlar. Celin açın

¹⁵ Çazime Leskovçalı Leskovci (1948 -) Prizren.

¹⁶ Çazime Leskovçalı Leskovci (1948 -) Prizren.

ceçmiş biraz vakit istemey yaşama kaynanaylen. Çıkaylar başka bi eve. Kaynananın kocası da üli kali kari yalnız. Evde tasalani. Üzley, çocogoni cürma. Sık sık cidey çocogonda. Ep neka cidey içi elni dol-dori. Kari varyetliymiş. İç boş citmeymiş. Seneler ceçmiş. Çocogonon olmuş çocuklari. Çocuklar da büyümiş. Kari cene cidey em çocogoni bakma em unukalani sevma. Açın cüri çocuklar bağırılar:

- Annaaaa annaaaa celi nane!

Celini çocuklana soray:

- Elinde neee vaaarr? Var mıii yabii şiiii?

Çocuklar bağırı:

- Bilmeyse ne vaaar ema elleri doliiii!

Celin bağırı:

- Hoş celmiş. Eli doli celmiş. Koşon açın kapiyi!

Bi cün kadın eli boş celmiş. Çocuklar cürmiş analarına bağırılmışlar:

- Annaaaa annnaaa nane celi ema eli boş celi.

- Eehhh hoş celmiş. Eli boş celmiş. Sefa celmiş. Çeşke

celmesaymış, demiş.

86. Diriler Yemedен Üliler Yemez¹⁷

Var imiş bi adam iç bilmeymiş korkma. Çok yegidimiş. Orta cecede ceçeymiş mezarlığın ortasilen. Bi cün da ayaktaşılarilen sülerçen demiş ayaktaşıları:

- Madam korkmaysın cidebilermisin mezarlıkta orta cecede yapma halva?

Adam da demiş:

- Ciderim.

Ayaktaşılar anlaşmışlar em bu açın cidecek yapma halva buni kor-kodacaklar. Em adam da ayaktaşılarına dey:

- Bu cece filan filanının mezarında halva yapacam em size cetirecem.

Ali un, şeçer, yağ su ne lazım ise em cidey mezarlığa. Ayaktaşıları da cidey ondan pişin. Bi ayaktaşı ciri bi mezarın içine. Obirleri saklani. Adam da celi. Yakay ateşini. Başlay yapma halvayı. Halvayı yaparçen duyay birisi mezardan bağırı:

- Ya banaaa halvaaa? Ya bana halvaaa?

Adam sısay em karıştıri halvayı. Açın mezardan ayaktaşı çıkari elni em dey:

- Ben da isteeyym halvaaa.

¹⁷ Sevin Leskovci Bütüç (1968 -.....) Prizren.

Adam da iç içibir etmeden o isi kaşiklen vuri mezardan çıkan ele em dey:

- Diriler yemeden üliler yemez.

Adam da ali halvayı, cütüri ayaktaşlana. Ayaktaşlari çabuk kaçaylar mezarlıktan. Cideylar beklema halvayı. Açın tega adam tencereylen celi. Koy tencereyi ünlerinde em dey:

- Te halvayı mezarlıkta yaptım em size cetırdım. Çıkardi bi üli elini, aradi halva yema ema ben vermedim. Dedim diriler yemeden üliler yemez. Vurdum kızgın kaşiklen eline.

Ayaktaşı da atılı dey:

- Eee valla çok isla yaptın. Elimi kaşiklen yaktın. Celdık seni korkotma ema esa korkmaymısın.

Adam da demiş:

- Korkmanın üliden. Korkon diriden.ü

87. Çobanlen İlan¹⁸

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi çoban. O çoban er cün çıkaymış otlatırma hayvanlani. Otlatırımış bi dere çenari. Açın bi cün o dere çenarında hayvanlani otlatırırçen çıkay bi ilan. Çoban cüri ilani. Bakay ilana, ilan korkay. Ciri çıkay yuvasına. Korkay dışari çıkma. Bi vakıt dey ilan çobana:

- Seninlen bi anlaşma yapam.
- Dane de, ne anlaşmagi?

İlan dey:

- Sen bana dokonma ben sana er istediğinde bi altın verırım.

Çoban da dey:

- Oooo dane

İlan da çobana veri bi altın. Çoban da iç dokonmay. Çoban açın kali zorda cidey onda biley çi ilan ona verecek bi altın. Ep tüle ali altın. Bi cün da astalani. ne yapsın, çocogona dey:

- Cit filan yerde otlatır ayvanlari otororson dere cenarında var bi taş, düveri otororson o taşa. Çıkar bi ilan. Yangılmayasın veç dokonma o ilana se üledır anlaşmamız! Sen dokonma o sana verir altın.

Çocogi da cidey cütüri ayvanlari otlatırma o taşın onda. Bu düveri çi babasi yoladi. İlan da çikari verma bi altın. Çobanın çocogi ali tepelema ilani. düşüni çi onda var çok altın alma altınlani epısını. Em sora çocuk kopari ilanın kuyruguni. İlan da atay çocoga zerini em tepeley çocogoni. Ceçey bi zeman çoban cenegise cidey o yere. O deredeçi taş ne otorımış ilan. Buluşı ilanlen. İlan dey:

¹⁸ Mükaddez Ukalo (1940 -) Prizren.

- Hıııınn celdın mı?

Çoban dey:

- Celdım.

İlan dey:

- Ema senınlen bozdok anlaşmamızı! Senin çocogon benim kuyrugumi kopardi. Beni sakat kodi.

- Ema dey te senda tepelemısın benim çocogomi!

İlan dey:

- Tepeledım.

Çoban dey ilana:

- Dane helal olsun çi tepeledım ema cenek ver altın.

- Yooook dey gayri altınların işi bitti. Anlaşmamız bozoldi. Ne sen beni cür ne ben seni. Masal ceri biz ileri. Masal aşa, biz paşa.

88. Padişaylen Çoban¹⁹

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi padişa. Bi cün o padişa çikay cezgiye. Almış hocasilen. cideylar dolaşmaga. Cideylar cideylar celilar bi daga. Açın cürilar bi çoban. Çobanın to dakika olmuş bi çocogi. O çoban şenlık ali bunlari kuyay evıne. Saygi yapay. Padişa dey o hocasına:

- Olormi bakasın bu çocogon hayati nasıl çececek?

Hocasi da ali bakay.

- Oooo padişaim bu çocuk senın kızınlen evlenecek!

- Neeeee benim kızımınlen evlenecek çobanın çocogi!

Çoban olan bitenden anlamay. Sora padişa çevrılı çobana dey:

- Bi şı ben sana deyecem. Tebu çocogoni bana sataymısın?

Çoban yoksoz, yog imiş ne yapsın. Çocogoni satay. Padişa demiş:

- Ben sana koyon alim. Neka koyon istersen epısını alim, senın olsonlar.

Çoban da kayloli. Padişa em hoca ali çocogi. Çocogi ciderçez alilar oni tepelema. Alılar deşma. Çocuk deşilmey em yok ne yapsınlar fuladilar dağdan aşa.cit cit celi bi çımse ceçerçen oradan açın cüri bi çocuk aqlaması. Açın bakay bi çocuk em bıçak onda. Ali çocogi, büyütürü. O çocuk büyü. Açın bi cün o adam düveri çocoga dey:

- Tebu bıçaklen seni bulmuşım!

O çocuk ta ne yapsın o bıçak çok cüzel, kimetli, değerli, bi bıçak. Sora o bıçagi cütürü bi cün bi ustaya yeliştırsın. Usta bıçagi yapar em

¹⁹ Mürteza ukalo (1935 – 2020) Prizren.

kor camlıkta dursun süslük. Ta celincez çocuk alma. Açın padişa çıkmış o zamanda to vakıtlarda dolaşma cene. Açın cürilar o bıçağını padişanın. Cirilar düçana deylar:

- Nerden sana bu bıçak?

Usta dey:

- Tee cetirdi bi çimse.
- Çok isla. Biz demislar bi meytüp yazays sen bu meytübi o erife verirmisin?

Usta da:

- Dane verırım, demiş.

Yazaylar o meytüpte “Buni cürdügünüz zaman tepelenın dogri”. Padişa dey o ustaya:

- Em yolanın o erifi benim sarayıma citsin. Beni onda

beklesin.

Çocuk ta açın cidey alma bıçağını ustadan usta veri o meytübi. Em düveri çi padişanın sarayına citsin. Padişa oni sarayında bekley. Çocuk ta dogri citmiş padişanın sarayına. Aramış padişay. Padişa onda yog imiş. Demişlar:

- Padişa dolaşmaga citi. Sen bekle celdimi biz seni çağırırız.

Çocuk padişayı beklerçen tutmuş uyuki. Em beklerçen uyumuş. Açın to sırada çıkmış padişanın kızı. O çocuk çok cüzel. Kız çok begeni çocogi. Cüri o meytübi em alır okor. Çürür çi meytüpte yazay bunun kanını batırın. Bu kız da alır o meytübi yazar tekrar da bi meytüp. O meytüpte yazar”Bu çocuklen padişanın kızını evlendirin”. Meytübi kor çocogon elinde. Açın celır padişanın veziri alır meytübi. Açın okilar ne baksınlar padişanın kızilen evledirin bu çocogi yazay. Bunlar da çabuk yapaylar düğün. Evlendirilar padişanın kızını o çocuklen. Bi kaç cün sora padişa ne citmiş cezgiye celi. Cüri o çocogi em soray:

- Çimdir bu?

Veziri dey:

- Senin cüvegın.
- Nee nasıl benimmm cüvegım?

Vezir dey:

- Ya sen yazmışıdın meytüpte “Bu çocuklen evlendirin

kızımı”. Kız da çok beğendi. Biz da sizin dedığınızı yaptık.

Cenek oli padişanın cüvegısı çobanın çocogi. Kaderi ondaymış em çimse degiştirememiş.

89. Çoban Ne Yutmuş İlanı²⁰

Ne var imiş, ne yog imiş. Var imiş bi çoban. Er cün ayvanlani çıkaymış otlatırma dagda. Hayvanlari koymış otlas0ın cendisi yak kaval çalaymış ya uyemiş. Bi cün da ayni tosoy cütürmiş koyonlani otlatırma. O cün çok isiymiş. Komış koyonlar otlasın cendisi bi agacın altında uyumuş. Ondaçi taşların altından çıkmış bi ilan. Em usul usul citmiş çobanın yanına. Çoban açık agızlen uyumuş. İlan da cirmiş çobanın agzına. İlan çobanın agzına cirirçen bi adam sırtında boçası daglen çeçeymiş. Açın cürmiş çi ilan çobanın agzından ciri ne yapsın? Tutarse ilanı korkay çi çüverır zerini em çobanı tepeler. Adam da dokonmay. Açın ilan ciri içine adam oyandıri çobanı. Çoban prrııff atılı yerinden. Adam dey çobana:

- Çoban kardaş cünlerlen yoldayım. Çok açıyım. Biraz sagsak senin koyonlani isi süt içsak olur mi?

Adam çobana istememiş düverma çi ilan cirdi içine çoban korkmasın. Çoban da demiş:

- Olor.

Sagmişlar koyonlardan süt, süti taştırmişlar. Adam çobana isteymiş kaynar süt içırma çi ilanı atısı dışarı,. Başlamışlar kaynar süt içma. Adam:

- Allayse da tebu tasi sen iç. Allayse da tebu tasi sen iç deya deya çobana kaynar süt içirmiş.

Çoban da Allahın adi bük. İçmiş, içmiş başlamış midesi bulanma. İçi bir etmeden çoban başlamış kusma. İlan kaynar süte dayanamamış. Çobanın içinden dışarı furlanmış. Taşların arasında kaybolmuş. Çoban açın cürmiş, şaşırmiş. Adam sora çobana anlatmış. Çi oradan çeçerçen, ilanı agzına cirirçen cürmiş. Onon için çobana süt içirmiş Tebüle adam çobanın ayatını kurtarmış. Masal ceri biz ileri. Masal aşa, biz yokari.

90. Şaşkindır Şaşkin²¹

Var imiş bi adam. Evliymiş. Var imiş çologi çocogi ema adam seveymiş başka bi kariyi. O karilen dag başındaçi çeşmede ep buluşmuş. Cel zaman cit zaman adam astalanmış, düşege düşmüş. Ülüm düşegindeyçen çüydeçi erçez citmiş halallaşma adamlen. Ema adamın canı çıkmay, eziyet çekeymiş. Citmişlar bu kariya demişlar:

- Bak filan filanı astadır sen seçersın. Ülüm düşegindedir

²⁰ Çazime Leskovci (1948 -) Prizren

²¹ Melahat Müfti (1948 ----) Prizren

çüydeçi erçez citti alallaşma ema adam cene can çekey, ülmey. Çüyde bi tek sen kaldın halallaşmadan. Cit senda hallallaş.

Kari da ne yapsın? Citmiş adamlen hallallaşma. Ne zaman ciri adamın evine doli insan. Yaklaş adamın yanına. Hallallaşma adamlen. Adama soray:

- Beni seçeymişin?

Adam kariyi seçmiş. Demiş kariya:

- Seçeym ya! Çeşme başında seninlen buluşurduk.

Saatlarlen otorordok.

Ondaçi erçez duymış. Kari utanmagından dünmiş ondaçi insanlara demiş:

- Şaşkındır, şaşkin!

Adam demiş:

- Şaşkin diliyim! Saygiylen angaym.

Kari da erem perem çıkmış oradan. Erçez anlamış çi bu kari adamın sevdiğiymiş.

91. Agasi Paşası²²

Var imiş bi karinin nazlı çocogi. Evlendirmiş, evine celin cetermiş. Açın cetermiş celini gayri işleri da celinine brakmış. Cel zaman cit zaman celin ne yıkaymış çamaşırlari açın asay tele kocasının ırcali ema kaynanasının eşiyalari bear cibi beyaz. Kaynanasi celine süley:

- Dey bak çamaşırlari isla yıka se ne asaysın telde kocanın çamaşırlari ırcali.

Celin vela duymay. Bi cün da kaynanasi cizlin bakay celinini nasıl yıkay çamaşırlari. Celin da atmış tekneye kaynar su atmış çül. Başlamış yıkama. Yıkarçen çamaşırlari, açın ali kocasının çamaşırını eline ovmay elilen okşay dey:

- Agasi paşası, agasi paşası, agasi paşası.

Em okşay em agasi paşası dey. Açın celi eline kaynanasının çamaşırlari, em ovay neka varise küveti, em dey:

- Kaynanasi kahpesi, kaynanasi kahpesi,

Kaynanasi anlamış çi celini incini çamaşırlardan çıkarırçen kaynanasının çamaşırlani isla ovay. Çamaşırlari bear cibi bembeyaz oli. Kocasının da okşarçen, agasi paşası derçen ep pis kalimiş.

²² Belkiz Katırpere (1953 -) Prizren

92. Diz Yamasi²³

Var imiş bi kari. O karının varimiş çocogi, celini em unukalari. Otorimişlar bi eşçi evde. Cel zaman cit zaman işleylar, pare kazanilar. Yapaylar yini ev. Evi düşedilar dayadilar em cirilar eve. Bi cün da celi müsafirilar evi kutlama. Celin saygi yapay. Alilar kovkma celin demiş:

- Celin cüsterim evi.

Evi dolaştırırçen müsafirilara anlatıri, dey:

- Bu dur benim odam. Bu dur mutfagımız. Bu dur çocukların sobasi. Budur banyomoz. Bu dur banyomozon aynasi, kaynanamın yoktor sobasi. (em aynayi cüsteri ellen).

Kaynanasi kızay cüsteri celinini elilen. Düney dey müsafirilara;

- Budadır bizim dizımızın yamasi.

²³ Çazime Leskovci (1948 -) Prizren.

SANAT
ART

OSMANLI SANATINDA KULLANILAN AKANTUS MOTİFİNİN ANADOLU VE BALKAN COĞRAFYALARINDAKİ ESTETİK VE KÜLTÜREL İZLERİ

Ozan KÜÇÜKUSTA*

ÖZET

Akantus motifi, klasik Yunan ve Roma sanatında sıkça kullanılan bir motif olup Osmanlı sanatında da önemli bir yer edinmiştir. Bu motif, özellikle mimari süslemeler, çini ve seramikler, ahşap işlemeciliği ve tekstil gibi çeşitli sanat dallarında tercih edilmiştir. Akantus bitkisi dekoratif süslemelerde hem natüralist hem de stilize edilmiş formlarda kullanılmıştır. Akantus yaprağı, egemenliğin, hayatın devamlılığının ve ölümsüzlüğe ulaşmanın bir sembolü olarak görüldüğü için çeşitli sınıfsal ve mimari eserlerde kendine yer bulmuştur. Akantus motifi, özellikle Akdeniz bölgesinde yetişen dikenli bir bitki olan akantus bitkisinden esinlenmiş olup Klasik Yunan ve Roma dönemlerinde, sütun başlıklarında ve diğer mimari detaylarda sıkça kullanılmıştır. Aynı coğrafyalar üzerinde daha sonraları Osmanlı sanatını etkileyerek kullanılmaya başlanan akantus motifi, önceleri klasik dönem sanatından esinlenmiş ancak zaman içerisinde kendi özgün yorumlarıyla geliştirilmiştir. Osmanlı sanatçıları, akantus motifini farklı sanat dallarına entegre ederek bu motifi benzersiz bir şekilde yorumlamışlardır. Akantus motifi, Osmanlı mimarisinde camiler ve medreselerde sıkça kullanılmış olup, özellikle mihrap, minber ve sütun başlıklarında rastlanılmaktadır. Süleymaniye Camisi, Selimiye Camisi, Rüstem Paşa Camisi, Şehzade Camisi ve Topkapı Sarayı gibi önemli Osmanlı yapılarında da akantus motifli süslemeler görmek mümkündür. Osmanlı çini sanatında, özellikle İznik ve Kütahya çinilerinde rastlanılan akantus motifi, çini panolarda ve tabak, vazo gibi seramik eserlerde dekoratif bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu motif, kapı, pencere ve dolap gibi ahşap işlerinde de kullanılmış olup, özellikle kapı kanatları ve tavan süslemelerinde akantus motifli oyma işçiliği görülmektedir. Osmanlı tekstil sanatında da kendine yer bulan akantus motifi, halı ve kilimlerde, ipek kumaşlarda ve kaftanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Akantus motifinin girift ve

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım
Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü ORCID : 0000-0003-1858-3980

kıvrımlı yapısı, Osmanlı sanatına estetik bir zenginlik katmıştır. Bu motif, hem natüralist hem de stilize edilmiş formlarda kullanılarak sanat eserlerine derinlik ve detay kazandırmıştır. Akantus motifi, farklı malzemelerde ve tekniklerde uygulanarak Osmanlı sanatının çeşitli alanlarında kendine yer bulmuştur. Bu çeşitlilik, motifin esnekliğini ve sanatçılar tarafından ne kadar benimsendiğini göstermektedir. Akantus motifinin Osmanlı sanatına dâhil edilmesi, klasik dönem sanatının Osmanlı sanatçıları tarafından nasıl yeniden yorumlandığını ve kültürel etkileşimlerin sanat üzerindeki etkisini göstermektedir. Sonuç olarak, akantus motifi, Osmanlı sanatında önemli bir dekoratif unsur olarak öne çıkmış ve mimari, çini, ahşap işçiliği ve tekstil gibi çeşitli sanat dallarında kullanılmıştır. Bu motif, Osmanlı sanatının estetik anlayışını ve zenginliğini yansıtan önemli bir bileşen olarak, sanat eserlerine zarafet ve detay katmıştır. Osmanlı sanatçıları, akantus motifini kendi kültürel ve sanatsal anlayışlarıyla yeniden yorumlayarak, bu klasik motifi özgün ve benzersiz bir hale getirmişlerdir. Bu süreç, Osmanlı sanatının klasik sanatlarla olan ilişkisini ve bu ilişkiden doğan kültürel zenginliği ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akantus motifi, Osmanlı sanatı, Anadolu, Bal-kanlar.

AESTHETIC AND CULTURAL TRACES OF THE ACANTUS MOTIF USED IN OTTOMAN ART IN ANATOLIA AND BALKAN GEOGRAPHIES

ABSTRACT

The acanthus motif, frequently used in classical Greek and Roman art, also holds a significant place in Ottoman art. This motif was especially favored in various art forms such as architectural ornaments, ceramics and tiles, woodwork, and textiles. The acanthus plant was used in decorative embellishments both in naturalistic and stylized forms. The acanthus leaf was regarded as a symbol of sovereignty, the continuity of life, and the attainment of immortality, which is why it was incorporated into various artistic and architectural works. Inspired by the spiny acanthus plant, which grows mainly in the Mediterranean region, the acanthus motif was frequently used in classical Greek and Roman times, particularly in column capitals and other architectural details. Later, this motif influenced Ottoman art in the same geographical regions, initially drawing inspiration from classical period art but evolving with unique interpretations over time. Ottoman artists integrated

the acanthus motif into various art forms, offering distinctive interpretations. In Ottoman architecture, the acanthus motif was commonly used in mosques and madrasahs, particularly on mihrabs, minbars, and column capitals. It can be seen in significant Ottoman structures like the Süleymaniye Mosque, the Selimiye Mosque, the Rüstem Pasha Mosque, the Şehzade Mosque, and Topkapi Palace. In Ottoman tile art, particularly in İznik and Kütahya tiles, the acanthus motif was used as a decorative element on tile panels and ceramic pieces such as plates and vases. This motif also appeared in woodwork, especially in doors, windows, and cabinets, where it was featured in carving work on door panels and ceiling decorations. The acanthus motif also found its place in Ottoman textile art, appearing in carpets, kilims, silk fabrics, and kaftans. Its intricate and curving structure added aesthetic richness to Ottoman art. Whether in naturalistic or stylized forms, the acanthus motif provided depth and detail to works of art. Applied across various materials and techniques, the motif secured a place in different domains of Ottoman art. This variety demonstrates the flexibility of the motif and how much it was embraced by artists. The incorporation of the acanthus motif into Ottoman art shows how classical art was reinterpreted by Ottoman artists, reflecting the influence of cultural interactions on art. In conclusion, the acanthus motif emerged as an important decorative element in Ottoman art, used across fields such as architecture, ceramics, woodwork, and textiles. As an essential component that reflected the aesthetic understanding and richness of Ottoman art, this motif added elegance and detail to artworks. Ottoman artists reinterpreted the acanthus motif through their own cultural and artistic lenses, transforming this classical motif into something original and unique. This process reveals the relationship between Ottoman art and classical arts and the cultural richness that arose from this interaction.

Keywords: *The acanthus motif, Ottoman art, Anatolia, Balkans.*

Giriş

Akantus motifi, antik dönemlerden günümüze kadar uzanan zengin bir tarih ve kültürel mirasa sahip olan bir süsleme unsurudur. Bu motifin kökenleri, antik Yunan ve Roma sanatına kadar dayanmaktadır. Akantus, klasik Yunan mitolojisinde Apollon tarafından sevilen ancak sonra reddedilen Akantha adlı bir su perisinin dikenli bir bitkiye dönüştürülmesi hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu motif, Yunan kültürü sonrasında ilk kiliselerin süslemelerinde de yer almış ve Avrupa'da 19. yüzyıla kadar yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Aça,

2020). Akantus yaprağı, Roma ve Yunan kültüründe sıklıkla kullanılmış ve üzerine çeşitli değerlerin atfedildiği bir simge olmuştur. Bu bağlamda akantus bitkisi yan anlam olarak, egemenliği ve hayatın devamını sembolize etmiş ve böylelikle âdeta ölümsüzlüğe ulaşmanın bir göstergesi olmuştur (Gardin, 2014).

Resim 1: Akantus (*Achantus Mollis*) bitkisi ve motifi

Akantus bitkisi, özellikle mimari süslemelerde, heykellerde ve çeşitli sanat eserlerinde sıkça kullanılan bir motif hâline gelmiştir. Antik Roma döneminde, akantus yaprakları, Corinthian sütunlarının başlıklarında belirgin bir şekilde yer almıştır. Bu durum, akantus motifi ile mimari unsurlar arasındaki derin bağı göstermektedir.

Akantus motifi, zamanla farklı kültürler ve dönemler aracılığıyla evrim geçirmiştir. Orta Çağ boyunca, akantus, özellikle dinî yapılar ve manastırların süslemelerinde önemli bir yer edinmiştir. Örneğin, Mozarabik başlıklar üzerinde akantus motifinin kullanımı, bu dönemdeki dini ve kültürel etkileşimleri yansıtmaktadır. Akantus, bu bağlamda, sonsuzluğu simgeleyen İslam arabesk motifleri ile de ilişkilendirilmiştir (Lee-Niinioja, 2014). Bu durum, akantus motifi ile farklı kültürel ve dinî unsurlar arasındaki etkileşimi göstermektedir.

Akantus yaprağı motifi her ne kadar Hristiyanlık öncesi pagan dönem ve ilk dönem Hristiyanlık sembollerinden biri olsa da, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de güç ve iktidar sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu motif, özellikle devletin bereketli topraklarını temsil etmek amacıyla Osmanlı armasında yer almıştır. Akantus, zarif ve estetik görünümüyle dönemin sanatsal anlayışını ve iktidar ilişkilerini yansıtmaktadır (Altier, 2018). Ayrıca doğanın zenginliğini ve çeşitliliğini simgelemekte olan bu motif, bu bağlamda Osmanlı toplumunun tarımsal ve ekonomik yapısını da gözler önüne sermektedir (Vicdan, 2020).

Akantus motifi dönemin mezar taşlarından cami süslemelerine, tekstilden geleneksel el sanatlarına, kamusal bina süslemelerinden madeni paralara kadar birçok alanda kullanılmıştır. Bu durum, akantus motifi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve politik yapısı arasındaki derin bağı göstermektedir. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Avrupa mimarisinin etkisi, Osmanlı mimarisinde belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Bu dönemde, akantus motifi, Avrupa'daki barok ve rokoko tarzlarının etkisiyle daha da yaygınlaşmıştır. Örneğin, 19. yüzyıldaki güneş ışıklı bezemeler, 17-18. yüzyıl Avrupa mimarisindeki biçimlerle benzemekte ve bu durum, akantus motifi ile birlikte diğer bitkisel motiflerin de kullanımını artırmıştır.

Bu bağlamda akantus motifinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanatında ve mimarisinde de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu motif, antik dönemlerden gelen geleneksel bir süsleme unsuru olarak, Osmanlı sanatında çeşitli biçimlerde kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun estetik anlayışı, hem doğu hem de batı kültürlerinin etkisi altında şekillenmiş, bu sebeple akantus motifi de bu kültürel etkileşimlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. Akantus, özellikle mimari unsurlarda, mezar taşlarında ve çeşitli sanat eserlerinde sıkça

kullanılmıştır. Osmanlı mimarisinde, akantus yaprakları, sütun başlıkları ve diğer süslemelerde belirgin bir şekilde yer almıştır (Karademir & Kunt, 2019).

Resim 2: Akantus motifli cami şerefesi

Osmanlı döneminde inşa edilen camiler, saraylar ve diğer yapılar, akantus motifinin en güzel örneklerini barındırmaktadır. Bu bağlamda akantus motifinin, taş işçiliğinde de önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı taş ustaları, akantus yapraklarını ve diğer bitkisel motifleri, taş işçiliği teknikleriyle ustaca işleyerek mimari yapılara entegre etmişlerdir. Bu işlem, taşların estetik bir şekilde süslenmesini sağlarken, aynı zamanda mimari yapının genel görünümünü de zenginleştirmiştir. Özellikle cami ve saray gibi önemli yapılar, akantus motifinin taş işçiliği ile birleştiği yerler olmuştur. Akantus motifinin özellikle sütun başlıklarında, kapı ve pencere çerçevelerinde ve duvar süslemelerinde kendine yer bulduğu görülmektedir. Bu yapılar, akantus motifinin estetik değerinin yanı sıra, dönemin mimari anlayışını ve kültürel etkileşimlerini de yansıtmaktadır. Örneğin, Süleymaniye Camisi, Selimiye Camisi, Rüstem Paşa Camisi, Şehzade Camisi ve Topkapı Sarayı gibi önemli Osmanlı yapılarında akantus motifinin taş işçiliği ile birleşerek görsel bir zenginlik sunduğu görülmektedir (Vardar, 2017).

Bu tür yapılar, sadece dini işlevleri ile değil, aynı zamanda sanatsal ve kültürel mirasları ile de önemli bir yere sahiptir.

Resim 3: Tire Müzesi'nde bulunan akantus motifli bir mezar taşı örneği

Özellikle 19. yüzyılda, mezar taşlarında akantus yapraklarının kullanımı, dönemin estetik anlayışını ve kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Örneğin, Tire Müzesinde bulunan süslemeli mezar taşları, akantus gibi bitkisel motiflerin yanı sıra çeşitli çiçek ve geometrik unsurlarla zenginleştirilmiştir. Bu taşlar, XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan dönemde, akantus motifi ile birlikte diğer bitkisel tasvirlerin nasıl kullanıldığını göstermektedir (Biçici, 2009). Edirne Şehabeddin Paşa Camisi haziresindeki mezar taşları, akantus yaprağı motifinin yanı sıra,

diğer bitkisel motiflerle zenginleştirilmiş bir kompozisyon sunmaktadır. Bu mezar taşları, Osmanlı döneminin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır (Karademir & Kunt, 2019).

Resim 4: Sultan II. Mahmut döneminde basılan para örneği

Bu tür örnekler, akantus motifi ve onun tarihsel bağlamı hakkında daha derin bir anlayış sunmaktadır. Ayrıca ülkemizde basılmış madenî paralarda kullanılan akantus motifinin dönemin yaygın olarak kullanılan Türk Ampir Üslubu'nun etkisinde olduğu görülmektedir. Sultan II. Mahmut, bu ampir üslubunun özellikle kendi hükümdarlık döneminde güç ne iktidar sembolü olarak imparatorluğun her bir noktasında yaygın olarak kullanılmasını istemiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise bu üslup tüm taşralara, hükümet konaklarına, askerî binalara, hastanelere ve saat kulelerine kadar yayılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı kentlerindeki modern etkileri güçlendirmek için yine ampir üslubunun kulla-

nıldığı gözlemlenmektedir. Akantus motifi, Türk Ampir Üslubu döneminde o kadar fazla yayılmıştır ki 1839'da ilan edilen Tanzimat ile paralellik göstermekte ve ayrıca Tanzimat Üslubu olarak da anılmaktadır (Erarslan, 2021, s. 150). Bu görsel kullanım, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma ve modernleşme hareketi olarak da yorumlanabilmektedir.

Resim 5: Ampirik tarz etkisiyle üretilmiş akantus yapraklı çini örneği

Akantus motifinin Anadolu dışında, Balkanlardaki Osmanlı sanatında da sıklıkla izleri görülmektedir. Balkanlar, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafya olarak, kültürel etkileşimlerin yoğun olduğu bir bölgedir. Bu etkileşimler, akantus motifi gibi geleneksel unsurların farklı kültürler içerisinde de yer almasına sebep olmuşlardır (Varol ve Gök, 2022). Doğanın bir yansıması olarak kabul edilen ve estetik bir değer taşıyan bu motif, köklü bir geçmişe sahip ve çeşitli kültürel unsurlarla harmanlanmış bir sembol olarak Balkan coğrafyalarında da karşımıza çıkmaktadır (Vardar, 2017). Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş toprakları, farklı kültürlerin ve geleneklerin bir araya gelmesine olanak tanımıştır. Bu durum, akantus motifi gibi unsurların farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Özellikle Balkan ülkelerinde, akantus motifi, yerel geleneklerle birleşerek farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin, akantus motifi, mimari süslemelerde ve tekstil sanatlarında kendine özgü yorumlarla kullanılmıştır. Bu bağlamda, akantus motifi, sadece bir

dekoratif unsur olmanın ötesinde, kültürel kimliklerin ve tarihsel süreçlerin bir yansıması olarak da değerlendirilebilmektedir (Altier, 2022).

Akantus motifi, Türk sanatında ve mimarisinde sadece bir dekoratif unsur olarak değil, aynı zamanda bir anlatım dili olarak da işlev görmektedir. Bu motif, doğanın güzelliklerini ve zenginliğini simgelerken aynı zamanda insanın doğa ile olan ilişkisini de ifade etmektedir. Akan-tus, birçok sanat eserinde, özellikle de minyatürlerde ve el yazmalarında, sembolik bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, akantus motifi, Türk sanatında doğanın ve insanın bir araya geldiği bir anlatım biçimi olarak öne çıkmaktadır (Altier, 2022).

Balkan ülkelerinde akantus motifinin kullanımı, yerel sanatçılar tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Bu durum, akantus motifinin sadece Osmanlı kültürü ile sınırlı kalmayıp Balkan sanatında da önemli bir yer edinmesine yol açmıştır. Yerel sanatçılar, akantus motifini kendi kültürel unsurları ile harmanlayarak yeni ve özgün eserler ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, akantus motifi, Balkan sanatında kültürel bir köprü işlevi görmektedir (Turan, 2022).

Akantus motifinin, Osmanlı tekstil sanatında da kendine yer bulduğu görülmektedir. Tekstil sanatında akantus motifi, genellikle dokuma ve nakışlarda yer almıştır. Osmanlı döneminde, özellikle saray kumaşlarında akantus motifi, zarif desenler ve renklerle birlikte kullanılarak, eserlerin estetik değerini artırmıştır. Bu motif, geleneksel Türk tekstil sanatında, özellikle ipek ve pamuklu kumaşlarda sıkça yer bulmuş, bu sayede hem estetik bir görünüm kazanmış hem de dönemin sosyal ve kültürel değerlerini yansıtmıştır (Kara, 2024). Bu bağlamda akantus motifinin, yerel bitkisel unsurlarla birleştirilerek tekstil ürünlerinde zengin bir kompozisyon oluşturduğu görülmektedir (Arpacı, 2023). Böylece bu motif, hem günlük yaşamda hem de özel günlerde kültürel kimliğin bir ifadesi hâline gelmiştir (Pala, 2023). Geleneksel Türk halılarında ve dokumalarında akantus motifinin kullanımının, bu motifin kültürel ve sanatsal değerini pekiştirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Anadolu ve Balkan bölgelerinde üretilen halılarda akantus motifi, zengin renk paletleri ve desen çeşitliliği ile dikkat çekmektedir. Bu durum, akantus motifinin hem estetik hem de işlevsel bir değer taşıdığını göstermektedir.

Akantus motifinin özellikle 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı minyatür ve tezhip sanatında da kullanıldığı görülmektedir. Tezhip sanatında akantus motifi, doğal unsurların ve bitkisel formların stilize edilmesiyle oluşturulan kompozisyonlarda sıkça yer almıştır (Elkıran, 2021). Minyatür sanatında kullanımı ise çeşitli temalarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin, cennet tasvirleri ve dinî konularla bağlantılı olarak

kullanılan akantus, bu temaların estetik bir şekilde yorumlanmasına olanak tanımıştır.

Sonuç

Osmanlı sanatında sıkça kullanılan akantus motifi, hem estetik bir zenginlik hem de derin bir sembolik anlam taşıyan önemli bir dekoratif unsurdur. Kökleri Antik Yunan ve Roma sanatına dayanan bu motif, Osmanlı sanatında doğanın zarif ve dinamik biçimlerinin stilize edilmesi yoluyla kendine özgü bir şekilde yeniden yorumlanmıştır. Akantus bitkisinin yapraklarının kıvrımlı ve hareketli formu, özellikle Osmanlı mimarisinde ve dekoratif sanatlarda zarif bir süsleme elemanı olarak ön plana çıkmıştır. Bu motif, camilerdeki mihrap, minber, kapı ve pencere süslemelerinde; saray ve köşklereki çini, alçı işçiliği, taş oymacılığı ve ahşap işçiliklerinde kendini göstermektedir.

Akantus motifinin Osmanlı sanatındaki önemi, yalnızca görsel estetikle sınırlı kalmamıştır. Bu motif, İslam sanatının soyutlama ve süsleme geleneğiyle bütünleşmiş, bitkisel öğelerin simgesel anlamlarıyla birleşerek derin bir sembolik boyut kazanmıştır. Akantusun sürekli kıvrılarak ilerleyen yaprakları, sonsuzluk ve süreklilik kavramlarını simgeleyerek Osmanlı sanatında manevi bir boyut yaratmıştır. Bu, İslam sanatındaki ilahi düzene ve yaratılışın döngüsüne duyulan hayranlığı ve inancı yansıtır. Ayrıca, doğanın bu estetik ifadesi, Osmanlı sanatçıları için doğanın ilahi güzelliklerini yüceltme aracı olmuştur.

Akantus motifi, sadece mimaride değil, hat sanatında, kumaş desenlerinde ve diğer süsleme sanatlarında da kendine yer bulmuştur. Özellikle Rumi ve Palmet gibi Osmanlı sanatının diğer karakteristik motifleriyle harmanlanarak zengin kompozisyonlar oluşturmuş, Osmanlı sanatında kullanılan üslup çeşitliliğini derinleştirmiştir. Bu motifin tekrar eden yapısı ve akıcı formu, Osmanlı sanatının ritmik, düzenli ve sonsuzluk hissi veren kompozisyon anlayışıyla mükemmel bir uyum içerisindedir. Bu nedenle akantus, Osmanlı sanatında sadece süsleme amaçlı değil, aynı zamanda derin felsefi ve manevi anlamlar taşıyan bir motif olarak da öne çıkmıştır. Bu yönleriyle akantus motifi, Osmanlı sanatının doğaya duyduğu saygıyı, sonsuzluğu ifade eden estetik ve sembolik yaklaşımıyla yüzyıllar boyunca sanatçıların ilham kaynağı olmuştur.

Akantus motifi, Türk ve Balkan sanatında sadece geçmişin izlerini taşımakla kalmayıp günümüzde de modern sanat eserlerinde yer bulmaktadır. Günümüz sanatçıları, akantus motifi ile geleneksel ve modern unsurları bir araya getirerek yeni ve yenilikçi eserler üretmektedir. Bu

bağlamda, akantus motifi, hem geçmişin mirasını yaşatmakta hem de çağdaş sanat anlayışına katkıda bulunmaktadır (İlden, 2023).

Akantus motifi, Osmanlı döneminde ve sonrasında, kültürel ve sanatsal etkilere sahip bir sanat unsuru olarak öne çıkmaktadır. Bu motif, tarihsel süreçlerin ve kültürel etkileşimlerin bir yansıması olarak, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Akan-tus, özellikle mimari, tekstil ve diğer sanat dallarında kullanılarak yerel geleneklerle harmanlanmış ve zengin bir estetik ifade biçimi oluşturmuştur. Bu bağlamda, akantus motifinin kültürel ve sanatsal etkilerini incelemek, hem tarihsel hem de güncel sanat anlayışını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aça, M ve Dinç, M. (2020). *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları I*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Altier, S. (2018). "Bir Motifin Peşinden: Osmanlı Sanatında Bereket Boynuzu". *History Studies*, 10 (7): 21-57.
- Altier, S. (2022). Anadolu Türk kültüründe buğday/başak ve görsel dile aktarımı. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (12), 30-62.
- Arpacı, S. (2023). Elazığ da gastronomi turizminin geliştirilmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11 (3): 1857-1872.
- Biçici, H. (2009). Tire müzesi'nde bulunan süslemeli mezar taşlarından bazı örnekler (xviii-xx. yy.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50 (1), 109-150.
- Elkıran, G. (2021). Tezhip sanatında natüralist motifler kapsamında yaprak motifinin incelenmesi. *Çeşm-İ Cihan (Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi) E-Dergisi*.
- Erarslan, A. (2021). Antik Revivalizm. Osmanlı Mimarlığında Ampir Üslup. B. Ranguelov, Z. Berdenov, & R. Efe içinde, *Developments in Engineering and Architecture* (s. 149- 170). Sofia: ST. Kliment Ohridski University Press.
- Erim, G. (2023). Sanatta kültürel simgeler: zeytin ağacı. *Milli Eğitim Dergisi*, 52 (240), 3033-3062.
- Gardin, N. ve Olorenshaw, R. (2014). *Larousse Semboler Sözlüğü*. İstanbul.
- İlden, S. (2023). Türk ikonografisinde kartal motifi. *Problems of Engineering and Professional Education*, 15, (4), 42-53.
- Kara, C. (2024). İstanbul'un yöresel lezzetleri ve gastronomi kimliğine katkıları bakımından incelenmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 108-133.
- Karademir, M. ve Kunt, İ. (2019). Edirne Şehabeddin Paşa Camisi haziresi mezar taşları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 329-356.

- Lee-Niinioja, H. (2014). Religious and intercultural influence on mozarabic capitals in the saint-pierre abbey church cloister, moissac (1100). *Soter Journal of Religious Science*, 49 (49), 101-116.
- Pala, K. (2023). Evaluation of forgotten local amasya foods with sensory analysis. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (3), 197-208.
- Turan, A. (2022). Kars halılarında ejder motifi. *Tykhë Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 7 (13), 259-273.
- Vardar, K. (2017). Rüstem Paşa Camisi taş süslemelerinin değerlendirilmesi. *Türkiyat Mecmuası*, 27 (1), 367-367.
- Varol, E. ve Gök, İ. (2022). Balkan göçmenlerinin sofa kültürü: Tekirdağ Malkara örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 775-789.
- Vicdan, A. (2020). The ways of knowing in nursing. *Journal of Education and Research in Nursing*. 17 (1), 110-114

İnternet Erişimli Kaynaklar:

- Doğan, H. (2022). *kocaelibitkileri.com*. 10 15, 2024 tarihinde kocaeli bitkileri.com: <https://kocaelibitkileri.com/acanthus-mollis/> adresinden alındı.
- fikriyat.com*. (2022). 10 15, 2024 tarihinde fikriyat.com: <https://www.fikriyat.com/galeri/geleneksel-sanatlar/osmanli-sanatina-yansiyan-5-bitki-motifi/11> adresinden alındı okuryazarim.com. (2022). 10 15, 2024 tarihinde okuryazarim.com: <https://okuryazarim.com/akantus/> adresinden alındı sahibinden.com. (2023). 10 15 2024 tarihinde <https://www.sahibinden.com/ilan/ikinci-el-ve-sifir-alisveris-koleksiyon-para-madalaya-2-mahmut-altilik-1141832678/detay> adresinden alındı

ETKİNLİKLER

EVENTS

'Bilimde öncü Türkler' hedefinde bilim tarihine yön veren ünlü
Türk bilim insanlarından biri olarak:

**PROF. DR. NİMETULLAH HAFIZ “ZİYA GÖKALP
TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARİ ÖDÜLÜ”NE LAYIK
GÖRÜLDÜ**

Taner GÜÇLÜTÜRK*

Yugoslavya ve Kosova'nın ilk Türk bilim doktoru ve ilk Türkiye mezunlarından biri olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ'a bugüne kadar Balkanlar'da Türkoloji bilimi, Türkçe yüksek eğitim/öğretiminin kuruluşu, Türk dili, edebiyatı, Türk millî kimliği, kültürü, Türkçe eğitiminin yaşatılması, geliştirilmesine katkıları göz önünde bulundurularak; Türk eserlerinin korunması, onlarca yayın yapan, onlarca nesli yetiştiren, onlarca eser bırakan, yüzlerce Osmanlıca el yazma eserini yok olmaktan kurtaran, Balkanların en büyük, en değerli Türkoloji ve Balkanoloji kütüphanesini kurarak nice ilklerin altında imzası bulunan, zorlukları göğüslemiş başarılı, örnek isimlerinden biri olarak Türk Dünyası Bilim Ödülleri çerçevesinde “Ziya Gökalp Türkoloji Çalışmaları Ödülü”ne layık görüldü.

3335 Sayılı Yasa çerçevesinde Bakanlar Kurulu izni ile Uluslararası Kültürel İş Birliği Teşkilatı olarak kurulan Türk Dünyası Yörük Türkmen Birliği'nin TÜRK DÜNYASI BİLİM ÖDÜLLERİ' Bursa Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde 3 Ekim 2024 Perşembe, Türk Devletleri İş Birliği Günü'nde, saat 19.00'da düzenlenen görkemli törenle verilecek.

'Bilimde öncü Türkler' hedefine ulaşmak için; Türk kültür ve medeniyeti kaygısı olan, erdem ve ahlakı ile ahlaklanan bilim insanlarını bir araya getirmek, Türk dünyasının bilim insanlarının başarılarını, bilim tarihine yön veren ünlü Türk bilim insanları adına ödüllendirmek amacıyla, Biruni Doğa Bilimleri Ödülünden El Cezeri Robotik Ödülüne, Harizmi Matematik Ödülünden Cengiz Aytmatov Edebiyat Ödülüne farklı bilim dallarında ödüller takdim edilecek.

* Dr., Türkolog, Araştırmacı-Yazar, Şair, Kosova Türk Yazarlar Derneği Eşbaşkanı, Prizren Yunus Emre Enstitüleri Öğretim Görevlisi, BAL TAM Danışma Kurulu Üyesi.

Hocamızı bu değerli ödüle layık görülmesi nedeniyle kutlar sıhatli bir şekilde Türklük bilimine ışık olmaya devam etmesini temenni ederiz.

TÜRK DÜNYASI BİLİM ÖDÜLLERİ

2 Eylül 2024

Sn. Prof. Dr. Nîmetullah HAFIZ

3335 Sayılı Yasa çerçevesinde Bakanlar Kurulu izni ile Uluslararası Kültürel İşbirliği Teşkilatı olarak kurulan **Türk Dünyası Yörük Türkmen Birliği**'nin **TÜRK DÜNYASI BİLİM ÖDÜLLERİ' Bursa Teknik Üniversitesi** ev sahipliğinde 3 Ekim 2024 Perşembe, Türk Devletleri İşbirliği Gününde, Saat: 19.00 'da verilecektir.

'Bilimde öncü Türkler' hedefine ulaşmak için; Türk kültür ve medeniyeti kaygısı olan, erdem ve ahlakı ile ahlaklanan bilim insanlarını bir araya getirmek, Türk Dünyasının bilim insanlarının başarılarını, bilim tarihine yön veren ünlü Türk bilim insanları adına ödüllendirmek amacıyla, Biruni Doğa Bilimleri Ödülünden El Cezeri Robotik Ödülüne, Harizmi Matematik Ödülünden Cengiz Aytmatov Edebiyat Ödülüne farklı bilim dallarında ödüller taktim edilecektir.

Alanında çığır açmış, akademik literature önemli katkılarda bulunmuş, çok önemli projeler gerçekleştirmiş bilim insanlarımızın her yıl farklı bir üniversite ev sahipliğinde ödüllendirileceği, genç nesillere örnek teşkil edecek, ışık tutacak, yol gösterecek değerlerimizin kamuoyu önüne taktim edileceği bu özel programda şahsınıza **Ziya Gökalp Türkoloji Çalışmaları Ödülü** takdim etmek karar ve arzusundayız.

Katılımınız ile bizleri onurlandırmanız hususunu ilgi ve bilginize sunuyor, çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.

Saygılarımızla

Cemal Akkuş

Düzenleme Kurulu Başkanı

0532 515 33 64 | 📞

 **BURSA TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ**

www.bilimodulleri.org | 🌐
www.yorukturkmenbirligi.org | 📧
Doğanbey Mah. Doğanbey Cad.
A 31/14-5-6 Osmangazi/Bursa | 📍

YAYINLAR
PUBLICATION

NİMETULLAH HAFIZ'NIN BİR ŞİİRİ BESTELENDİ

BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezimizin Onursal Başkanı Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın "Özgürlük İçin" adlı şiiri, 2009 yılında Adana'da seçilip Yalçın Yüregir tarafından çocuklara bestelenmiştir. Bu şiirin bestelenmiş hali, Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Sahne Sanatları Bölümü Opera-Şan Anasanat Dalı'nın (2008-2009) "Sınav Programına" dahil edilmiştir. Biz de, elimize geçen "Özgürlük İçin" adlı şiirin bestelenmiş notalarını, müzik derslerinde ve ilgili araştırmalarda kullanılmak üzere bu sayımızda okuyucularımızla paylaşmayı uygun gördük.

BAL-TAM

	<p>C.Ü. DEVLET KONSERVATUVARI SAHNE SANATLARI BÖLÜMÜ OPERA-ŞAN ANASANAT DALI (2008-2009)</p>	
SINAV PROGRAMI		
<u>BESTEÇİ:</u>	<u>PARÇA ADI:</u>	<u>TÜRÜ:</u>
Georgi Zl. Çerkin	<i>Vocalis</i>	
Cl. Monteverdi	"Lasciatemi morire"	Aria-Antiche
Y. Yüregir	"Özgürlük için"	Türk Şarkısı
■ <u>ÖĞRENCİNİN ADI SOYADI ve SINIFI</u> : Mustafa OYMAKÇIER		
(Lisans Hazırlık)		
		
ŞAN HOCASI: Prof. Rusko RUSEV (İMZA)		
PİYANO EŞLİK: Gizem GÜLLER		

YALÇIN YÜREGİR

ÖZGÜRLÜK İÇİN

(BARİTON VE PİYANO)

M - 801104-000-00

ADANA — 2009

ÖZGÜRLÜK İÇİN

(Söz: Nimetullah Hafız)

Yalçın YÜREGİR

Andante

Bariton

Bü-tün ya-za ça-li

Piyano

5

şır_ka_rın-ca Bir buğ-day ta-ne-si i-çin A cu-nu-çev-re

9

ler_kır-lan-gıç Bir ku-ru bö-cek i-çin Da-ğı uç-tan u-

13

ca de ler ki-şi Bir par-ça ek-mek, ek-meki-çin Hep-si bun-lar

17

can ve - rir — Tek bir — öz-gür-lük i - çin

21

Hep-si bun lar — can-ve - rir —

26

Tek bir öz-gür-lük i - çin

29

i - çin

ÖZGÜRLÜK İÇİN

**Bütün yaza çalışır karınca
- Bir buğday tanesi için**

**Acunu çevreler kırlangıç
-Bir kuru böcek için**

**Dağı uçtan uca deler kişi
- Bir parça ekmek için**

**Hepsi bunlar can verir
- Tek bir özgürlük için**

**Nimetulah Hafız (1939-
(Kosovalı Ozan)**

YİTİRDİKLERİMİZ

NECROLOGY

RAMİZ ASKER
(10. Ocak 1954–23. Mayıs 2024)

Marija ĐINĐIĆ*

Bakü'den üzücü, hiç beklenmeyen bir haber geldi. Azerbaycan'ın tanınmış bilim adamlarından biri olan Prof. Dr. Ramiz Asker kısa bir hastalık sonrası hayata gözlerini yumdu.

1954 yılında Amasya bölgesinin Karaçanta köyünde (şu anda Ermenistan sınırları içerisinde) doğdu. Ortaokulu altın madalya ile bitirdikten sonra 1972 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Gazetecilik Bölümüne girdi. 1975 yılında M. V. Lomonosov

Moskova Devlet Üniversitesine geçti ve 1978 yılında mezun oldu. 1978-1983 yılları arasında "Azerbaycan'ın Sesi" radyosunda çalıştı. 1983-1984 yılların arasında Azerice, Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yayımlanan "Azerbaijan Today" dergisinin genel yayın yönetmeni oldu. 1984-1991 yıllarında Latin, Kiril ve Arap alfabeleriyle yayımlanan "Odlar Yurdu" gazetesinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1991-1993 yıllarında "Hürriyet" gazetesinde (İstanbul) ve Azerbaycan Ulusal Haber Ajansı'nda (UHA) muhabirlik yaptı. 1993-1997 yıllarında "Yeni Forum" dergisinin (Ankara) temsilciliğini yaptı. 1993-1994 yılları arasında Dış Turizm Konseyi Başkanlığı görevini yürüttü. 1994-1996 yıllarında "XXI Asr" gazetesinin genel yayım yönetmenliğini yaptı. 1992-1997 yıllarında Azerbaycan Gazeteciler Birliği'nin sekreteri görevinde bulundu. 2003-2006 yıllarında Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi Türkoloji Fakültesinde "Türk Kültür Tarihi", "Türk Psikolojisinin Esasları", İngilizce ve Rusça "Diva Sözlüğü", "Kitabi-Dede Korkut", "Kutadgu Bilig", "Manas" dersleri verdi. 2007-2012 yılında Filoloji Fakültesi Sanatsal Çeviri Bilim-Araştırma Laboratuvarının direktörlüğünü üstlendi. 2012 yılında Türk Halk Edebiyatı Fakültesi öğretim üyeliğine, 2016 yılında

* *Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi Sırp Dili Enstitüsü, Belgrad, msdjindjic@gmail.com*

ise Türk Ekoloji Fakültesi öğretim üyeliğine seçildi. 2023 yılında Türkoloji Araştırmaları Merkezi'nin müdürü oldu.

Asker, 28 monografi ve kitap, iki yüzden fazla bilimsel makalenin yazarıdır. Ramiz Asker Azerbaycan'da ilk defa olarak Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânü Lügâti't-Türk ve Yusuf Balasagunlu'nun Kutadgu Bilig eserlerini çevirmiş, tetkik etmiş, onlar hakkında doktora ve profesörlük tezleri, yedi adet kapsamlı monografi yazmıştır. Kendisi, üstün başarıları sayesinde 2011 tarihinde Yılın Alimi seçilmiştir. Aynı zamanda yetenekli tercüman olan Ramiz Asker Türk, Alman, Rus, Özbek, Türkmen, Kırgız, Uyğur, Tatar, Gagavuz dillerinden 68 kitabı çevirmiştir. Bunların arasında Kâşgarlı Mahmut'un Dîvânü Lügâti't-Türk (4 cilt) eserini, Yusuf Balasagunlu'nun Kutadgu Bilig manzumesini, Faruk Sümer'in Oğuzlar, Bahaettin Ögel'in Türk mitolojisi, Zahuriddin Muhammed Babur'un Baburname kitaplarını, Sultan Hüseyin Baykara'nın ve Mihri Hatun'un divanlarını, Azadi'nin, Andalib'in, Mahtumkulu'nun, Molla Nefes'in, Toktokul'un, Abdulla Tukay'ın seçilmiş eserlerini, Moğolların Gizli Tarihi, Türk Edebiyatı Tarihi (2 cild), Özbek ve Türkmen şiiri antolojilerini gösterebiliriz.

Ramiz Asker tetkikatlarına ve tercümelerine göre Türkiye'nin Türk Dünyasına Hizmet, Özbekistan'ın Babur, Ukrayna'nın Bekir Çobanzade, Türkmenistan'ın Altın Asır, bunun yanı sıra Avrasya Yazarlar Birliği ve TÜRKSOY'un ödülleri, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tataristan'ın madalyalarına layık görülmüş, 2011'de Avrasya Tercümanlar Birliğinin (Ankara) başkanı seçilmiş, 2014'te Azerbaycan'ın Şöhret Nişanını almıştır. 2022 yılında Özbekistan Dostluk Nişanı ile ödüllendirilmiştir. 2024 yılında kendisine "Ana Vatana Hizmet Nişanı" verilmiştir.

Uluslararası Basın Ensütüsü (İPİ, Vıyana) ve Avrasya Yazarlar Birliği (Anlara), Özbekistan Yazarlar Birliği ve Azerbaycan Yazarlar Birliği üyesiydi. "Turan" İlimler Akademisi akademisyeni, Navayi şehrinin fahri vatandaşıydı.

On çocukluk bir ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya geldiği için babası doktor olmasını istedi. Hâlbuki çocukken babasına doktor olmak istemediğini ancak dünyaca ünlü olmak istediğini söyledi. Babasına doktorların sadece hastaları arasında tanındığını ancak kendisini ismini tüm dünyada bilinmesini istediğini anlattı. Bunu başardı – Türklük bilimine kıymetli katkıları olmuş, ismi ülkesinin sınırlarını aşmış ve arkasında yüzlerce çalışma bırakmıştır.

Solmaz Hanım'la evliliğinden kızları Leyla ve Ayla ve oğlu Attila vardır. Profesör Ramiz şahsen benim arkadaşım, Türkoloji dünya-sındaki her karşılaşmanın neşesiydi. Beni ailenin bir üyesi olarak kabul etti

ve her zaman sonsuz esprili sözleriyle beni neşelendiren bilge bir dânişman oldu.

Eğer iyi bir ölüm varsa o Seneka'nın anlattığı ölümdür: *Mors optima est perire lacrimandum suis* (*Sevdiklerinin yasını tuttuğu ölüm, ölümlerin en iyisidir*). Ailesi, arkadaşları ve meslektaşları profesör için ağlıyordu. Yazımızı, profesörün anısına adanan ve onun ölüme doğru yaklaşan varoluşunu, evrenin sonsuz boşluğuna doğru amansızca ilerleyen hareketini betimleyen dizelerle sonlandıracağız.:

Ölüm

Kardeşler yandan gider,
Evlatlar candan gider,
Ölüm emirdir, haktır.
Giden kızın, oğlundur,
Sen gene de metin dur,
İmtihandır, sınaktır.
Ömür olsa tam yüz yıl,
Yine yakındır menzil,
Sanma ki, yol uzaktır.
Allah seçti bu derdi,
Şahsen sana gönderdi,
İtiraz suç, günahtır.
Ölüm, ölüm değil ki,
Bilirsin, gene bil ki,
Allah açan kucaktır.
Ramiz Asker

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ / EDITORIAL PRICIPLES:

BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi uluslararası kaydı Paris'te yapılmış olan hakemli bir dergidir. Yılda iki kez, mart ve eylül aylarında yayımlanmakta olan BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi, Türkoloji ve yardımcı disiplinlerinin tüm alanlarında yapılan çalışmaları kapsamaktadır.

Dergimize daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olan özgün çalışmalara, bilim ve araştırma alanlarında gerçekleşen farklı proje sonuçlarına öncelik tanınmaktadır. Bunun yanı sıra tanınmış, çağdaş ve geçmişe ait olan Türkologların portrelerine ve bibliyografyalarına da özellikle yer verilmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren basın ve yayın organlarında (gazete, dergi, tv, internet vb.) gerek dergimiz ve gerekse de Merkezimiz ile ilgili haber, yorum ve fotoğrafların adresimize gönderilmesi ya da iletişim kanalları yoluyla bize iletilmesi rica olunur.

Dergiye gönderilecek yazılar öncelikle analitik ve bilimsel objektiveyi içerisinde bulundurmalıdır. Gönderilen yazıların dipnotları ve kaynakçasının bilim standartlarına göre uygun olması gerekmektedir. Bu dergide yayımlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla alıntı ve atıf şeklinde kullanılabilir.

Derginin dili Türkçedir. Ayrıca İngilizce, Rusça, Almanca ve Fransızca yazılmış bilimsel makaleler de kabul edilir. Ancak bu dillerde yazılan makalelerin geniş bir Türkçe özetine yer verilmelidir.

Başlık 12 kelimeyi geçmemeli, bold ve büyük harflerle yazılmalı, İngilizce ve Özet'in yazıldığı dildeki karşılığı bold ve küçük harflerle başlığın altında yer almalıdır. Yazar adı, başlığın altına yazılmalı, görev unvanı, kurum adresi ve e-posta bilgileri italik olarak bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek, ilk sayfanın altında verilmelidir. Özet, 200-250 kelime arasında ve yazının özünü verecek tarzda hazırlanmalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge bulunmamalıdır. Özetin hemen altında en az üç, en fazla beş anahtar kelime verilmelidir. Özet ve Anahtar Kelimeler Türkçe ve özetin yazıldığı ikinci dilde hazırlanmalıdır.

BAL-TAM TÜRK LÜK BİLGİSİ için hazırlanan çalışmaların kapsamı sayfa sayısı ile sınırlanmış değildir. Çalışmaların bilgisayarda, 1 satır aralığında, hece genişliği 126 mm'yi ve uzunluğu 195 mm'yi kapsayacak şekilde (11 harf büyüklüğünde font Times New Roman biçiminde) olması, çalışmaların başında Türkçe ve İngilizce özet ile anahtar kelimelerine yer verilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmaması kararı BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi ve derginin bilim-hakem kuruluna aittir.

Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bunlar, her zaman BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi'nin genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak değerlendirilmezler.

Eğer yazı gönderen kişi, dergimize ilk defa yazıyorsa bu kişinin çalışmasının ekinde bir fotoğraf ile birlikte, çalıştığı bilimsel alanını belirten kısa bir öz geçmişini de göndermesi uygun görülür.

BAL-TAM

TAM KÜTÜPHANESİNE GÖNDERİLEN YAYIMLAR /THE PUBLICATIONS SENT TO THE LIBRARY OF BALTAM:

KİTAPLAR

1. James CHURCHWARD, Kayıp Kıta Mu'nun Kozmik Güçleri 1, İngilizceden çeviren: Ferit Burak AYDAR, Omega Yayınları, İstanbul, 2017,
2. James CHURCHWARD, Kayıp Kıta Mu'nun Kozmik Güçleri 2, İngilizceden çeviren: Ferit Burak AYDAR, Omega Yayınları, İstanbul, 2014,
3. Lütfi SUNAR (Editör), Müslüman Dünya'da Çağdaş Düşünce, Cilt 5: Balkanlarda Müslüman Düşüncesi, Yurtışı Türkler ve Akraba Topluluklar Yayınları, 2021,
4. Lütfi SUNAR (Editör), Müslüman Dünya'da Çağdaş Düşünce, Cilt 6: Kuzey Afrika Düşüncesi, Yurtışı Türkler ve Akraba Topluluklar Yayınları, 2021,
5. Lütfi SUNAR (Editör), Müslüman Dünya'da Çağdaş Düşünce, Cilt 7: Güneydoğu Asya'da Müslüman Düşüncesi, Yurtışı Türkler ve Akraba Topluluklar Yayınları, 2021,
6. Lütfi SUNAR (Editör), Müslüman Dünya'da Çağdaş Düşünce, Cilt 8: Batı'da Müslüman Düşüncesi, Yurtışı Türkler ve Akraba Topluluklar Yayınları, 2021,
7. Zülgaip AKKUŞ (Editör), Sultan II. Abdülhamid Han'ın Yıldız Albümlerinde Balkanlar, Yurtışı Türkler ve Akraba Topluluklar Yayınları, 2021, Ankara 2022,
8. Bejtullah, Destani, Dosja Britanike, 1878-1884, Priştine, 2019,
9. John Ronald ROUEL TOLKIEN, Yüzüklerin Efendisi, Tek Cilt Özel Basım, Çeviren: Çiğdem Erkal Yeşilbademli, Şiir Çevirileri: Bülent Somay, Metis Yayınları, İstanbul, 2022,
10. İsmail PARLATIR, Gyorgy HAZAI, Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu, Türkiye Bilimler Akademisi, 2007,
11. A. R. YEŞEREN, Kosova Türk Tiyatrosu, Cilt 1, Milli Kurum Prizren Türk Şehir Tiyatrosu, İmza Yayınevi, Prizren, 2024
12. Aydın ÖZTÜRK, Evlad-ı Fatihan Yurdunda – Türkçenin Nöbetinde Zeynel Beksaç'ın Şiir Dünyası, Türkçem Yayınları, Prizren, 2023, Prirodna biljna vlakna, Prizren, 2022,
13. Zeynel BEKSAÇ, Rumeli, O Benim İşte, Türkçem Yayınları, Prizren 2017,
14. Ayla HAFIZ KÜÇÜKUSTA, BALKANLAR: tarih, medeniyet ve dil, Azericeye tercüme eden: Afet MAMAYEVA, "Elm ve tahsil " yayınları, Baku, 2022,
15. Reşit HANADAN, Kalk Gidelim Rumeli'ye, Roman, Prizren, 2023,
16. Reşit HANADAN, Sel, Roman, Bengü Yayıncılık, Ankara, 2020,

17. Reşit HANADAN, Rumeli Deryasında Boğdular Bizi, Roman, Prizren, 2017,
18. Reşit HANADAN, Rumeli Dört Yumağı, Roman, Prizren, 2019,
19. Duygu TANIDI, R2 Numaralı Şer'iyye Sicili, Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1093-1100 / 1682-1688), Aktif Yayınevi, İstanbul, 2022,
20. Av. Faik MIFTARI, Kufizimet e drejtave te njeriut gjate pandemise dhe vaksinimit, Prizren, 2024,
21. Cemali TUNALIGİL, Ata Toprağım (Şiirler), İstanbul, 2023,
22. Necla DURSUN, Roman ve Coğrafya Edebiyat ile Balkanları Okumak, İstanbul, 2023,
23. Ferhat DERVİŞ & Fadıl DERVİŞ, Oyun Havaları, Kıyafetleri, Gelenek ve Adetleriyle Prizren, Prizren, 2024,
24. TAKVİM 1445-1446, KALENDAT 2024, Priştine, 2024,
25. Skender SURURI – Hasan MORINA, Mbijetesa e shkoles shqipe ne komunen e Prizrenit 1990-1999, Prizren, 2008,
26. Dr. Sadik MEHMETİ, Defteri i popullsise se kazase se Gores (1833), Luma, Opoja, Gora, Priştine 2023,
27. Adnan Velagić, Dok su gorjele buktinje, Mostar 2020,
28. Seobe kao sudbina, Istorijska citanka za potomke bosnjackih muhadzira u Makedoniji, Haz.: Ismet Kočan, Ūskŷp, 2011,
29. Nasradin Hoxha, Anekdotu burimore, 2016, Gilan,
30. Simo Budmani, Novopazarski zapisi, Rjecnik govora Novoga Pazara iz 1734. Godine, Novi Pazar, 2024,
31. Resul Rexhepi – Sadik Mehmeti, H. Rrustem ef. Shporta, Jeta dhe vepra (1864-1937) –Mobugrafi-, Priştine 2010,
32. Vehbi Shatri, Mulla Ramadan ef. Shatri (Mulla Ramushi) (1909-1999), Priştine, 2019.
33. Priçe o Nasudin Hodzi, Slikovnica za djecu, Novi Pazar, 2015.

DERGİLER

1. İmza, Sayı 117, Yıl XIII, 2024, Prizren,
2. İmza, Sayı 118, Yıl XIII, 2024, Prizren,
3. Evlad-ı fatihan diyarı Mamuşa, Yıl 3, Sayı 10, Kış 2023 Mamuşa,
4. Evlad-ı fatihan diyarı Mamuşa, Yıl 4, Sayı 11, İlkbahar 2024 Mamuşa,
5. Bosnakça rijec, Sayı 44-47, Yıl XIII., 219, Novi Pazar.